

MONOGRAFIES DEL MONTSENY / 38

AMICS DEL MONTSENY

MONOGRAFIES DEL MONTSENY / 38

Han participat en l'edició d'aquestes Monografies:

LIQUATS

driving
DRIVING GROUP

Amb el suport de tots els ajuntaments del Montseny

MONOGRAFIES DEL MONTSENY

38

AMICS DEL MONTSENY
2023

Edita: AMICS DEL MONTSENY

Direcció: ÒSCAR FARRERONS VIDAL

Consell de Redacció: ANDREU PUJOL MAS, ANNA ÀVILA CASTELLS, ANTONI PLADEVALL FONT, AROLA CAMPAÑA, HIGINI HERRERO, JORDI BOADAS, JOSEP M. PANAREDA CLOPÉS, LLUÍS PAGESPETIT, FRANCESC ROMA CASANOVAS, GEMMA FONT VALENTÍ, VIORICA CHIRIC, CAROLA DURAN TORT, ANTONI PLADEVALL I ARUMÍ.

Il·lustració de coberta: Campanar de Sant Genís de Taradell. Dibuix original de GUILLEM GARCIA BRUSTENGA

Monografies del Montseny respecta les opinions expressades pels autors però no les comparteix necessàriament.

Drets reservats: AMICS DEL MONTSENY
Avinguda Montseny, 43
17406 Viladrau
<http://amicdelmontseny.cat/>

Primera edició: abril 2023
Tiratge: 450 exemplars
ISBN: 978-84-9165-564-0
Dipòsit legal: B 9780-2023

Maquetació i disseny: CENTRE DE PASTORAL LITÚRGICA
Diputació, 231. 08007 Barcelona

Impressió: Ulzama Digital, S.L.

Índex

NOTA BIOGRÀFICA.....	11
PRÒLEG.....	17
Xavier Cateura i Valls	
JAUME FORNÉS, PINTOR DE MATARÓ, AUTOR DEL RETAULE RENAIXENTISTA DEL ROSER DE SANT PERE DE VILAMAJOR	23
Josep M. Abril López	
LES CONQUES DEL MONTSENY COM A SENTINELLES DE CANVIS AMBIENTALS	37
Anna Àvila – Ferran Rodà	
DESVELANT L'ENIGMA DE L'ANELL DELS BOFILL DE VILADRAU.....	43
Mercè Bofill i Surís – April Irene Bofill Shanly	
ÀNGEL AGUILAR RIBÉ, UNA MEMÒRIA DE L'ANTIC VILADRAU.....	55
Oscar Farrerons Vidal	
EL SENDER DE TARADELL	65
Oscar Farrerons Vidal	
EVOLUCIÓ DE LA RIERA MAJOR DESPRÉS DE L'ENDERROC DE LA RESCLOSA DEL MOLÍ DE BOJONS.....	81
Carles Ferrer Boix – Juan P. Martín Vide – Antonio Sáez Elvira – Arnau Prats Puntí	
POESIA, PAU I SILENCI	89
Maria Gomis Bofill	

COM HE ESCRIT “LES HORES NOVES” I COM L’HAN LLEGIT ELS MEUS AMICS.....	97
Julià Guillamon	
1100 ANYS DE L’ACTA DE CONSAGRACIÓ DE SANT QUIRZE D’ARBÚCIES	109
Joan Illa Colomer – Gemma Font Valentí	
JACINT VERDAGUER I EL MONTSENY: EL RETORN AL PARADÍS PERDUT.....	123
Laia Masnou Campaña	
ENTRE EL MONTSENY I EL BERTÍ: QUÈ ENS HI PASSÀ PER AQUÍ?	135
Joan Miró Farrerons	
UNA VIDA ENTRE OVELLES I MUNTANYES	151
Núria Molas Busquets – Moisès Tarrés Alcalde	
BLANCA NADAL COLLELL (1915-2013). LA PRIMERA DONA FLABIOLAIRE EN UNA COBLA.....	157
Jaume Nonell Juncosa	
ROURES DE FULLA GROSSA SINGULARS ALS BOSCOS DE SOBREVIÀ (SEVA).....	169
Josep M. Panareda – Josep Masnou – Dolors Rodríguez	
EL POBLAMENT DEL MONTSENY A L’ALTA EDAT MITJANA I ELS SEUS CONDICIONANTS.....	177
Joan Portals Martí	
UNA «AMETISTA» DE LA MUNTANYA D’AMETISTES	189
Jaume Pujadas Codony – Cristina Fernández Recasens	
EL CANT DEL TUDÓ COM A INDICADOR DEL CANVI CLIMÀTIC.....	195
Salvador Riera i Ibern	
EL DR. VALENTÍ CARULLA MARGENAT, TRAJECTÒRIA PROFESSIONAL I RELACIÓ AMB VILADRAU.....	203
Ferran Tolosa Cabaní	
XLè PREMI MONTSENY CERTAMEN POÈTIC.....	215

ÍNDEX D'AUTORS DE LES MONOGRAFIES DEL MONTSENY
(1986-2023) 233

D'INTERÈS PER ALS AUTORS D'ARTICLES A MONOGRAFIES
DEL MONTSENY..... 269

Nota biogràfica

JOSEP M. ABRIL LÓPEZ (Sant Celoni, 1963)

Llicenciat en història de l'art per la UAB, és tècnic de Cultura de l'Ajuntament de Sant Celoni. Ha publicat els llibres "Teixidores i tapers. Industrialització a Sant Celoni, 1880-1936"; "A estudi! Les escoles a Sant Celoni de 1857 a 1939"; "L'Abans. Sant Celoni. Recull gràfic 1880-1965"; "La Salle. Cent anys a Sant Celoni, 1911-2011"; "L'Abans. Sant Celoni. Recull gràfic 1965-1990" i "Petita història de Sant Celoni". És coautor, entre d'altres llibres, de "Sant Celoni, 1925-1935. De la dictadura a la República" i ha participat en "Alcaldes i alcaldesses del Vallès Oriental (segle XX). Diccionari biogràfic". També ha escrit el "Catàleg del Patrimoni Històric i Arquitectònic de Sant Celoni" (inèdit, 1992-1997) i diversos articles i fullets sobre temes d'art i història del municipi.

ANNA AVILA CASTELLS (Barcelona, 1956)

Doctora en Biologia per la Universitat de Barcelona (1988). Ha treballat de professora d'ecologia a la Universitat Autònoma de Barcelona i d'investigadora del CREA (1984-2022). La seva recerca es centra en l'estudi biogeoquímic dels alzinars mediterranis, el transport atmosfèric i la deposició de nutrients i contaminants. També investiga sobre el transport de material biològic, com espores, microorganismes, pol·len i papallones. Ha dirigit varies tesis de màster i doctorals i ha publicat desenes d'articles en revistes indexades i capítols de llibre.

APRIL IRENE BOFILL SHANLY (Barcelona, 1957)

Mestra. Descendent de la branca dels Bofill de Rusquelles. Filla de Josep Bofill i Bofill (Barcelona, 1926-2001) i mare d'Irene Belmonte Bofill (Barcelona, 1985).

MERCÈ BOFILL I SURÍS (Barcelona, 1951)

Historiadora, llicenciada en Història Contemporània. Documentalista. Dibuixant. Descendent de la branca dels Bofill de Rusquelles. Filla de Joan Bofill i Bofill (Barcelona 1916-1998). Néta de Jaume Bofill i Mates, *Guerau de Liost* (Olot 1878-1933).

XAVIER CATEURA I VALLS (Mataró, 1949)

Va cursar Humanitats i va fer estudis d'Història i Literatura. Ha treballat en el sector editorial. Col·laborador de la premsa escrita i de revistes especialitzades en continguts històrics i culturals, és responsable de l'edició de diferents dietaris personals sobre la

Guerra Civil (1936-1939) a la comarca d'Osona. Des de fa anys viu al Montseny, on ha realitzat diverses recerques històriques que ha publicat en treballs i articles. També ha col·laborat en diverses exposicions i participat en diverses gravacions i reportatges sobre temes històrics o culturals. És membre de l'Associació d'Amics del Montseny i del Patronat d'Estudis Osonencs.

OSCAR FARRERONS VIDAL (Barcelona, 1967)

Arquitecte, doctor en Enginyeria Multimèdia. Professor de la Universitat Politècnica de Catalunya. Ha col·laborat durant més de trenta anys en projectes d'enginyeria, urbanisme i sostenibilitat. Fundador "Amics Fonts de Viladrau", cofundador "Projecte Fonts del Montseny". Ha escrit una desena de llibres sobre el Montseny i excursionisme científic. Al 2014 rep el guardó "Castanyer de Plata" de l'Ajuntament de Viladrau. Ha publicat un centenar d'articles, i participat en més de cinquanta congressos nacionals i internacionals. Membre de la Junta de l'associació "Amics Aplec de Matagalls" i vocal d'"Amics del Montseny". Ha format part de nombrosos comitès científics de convencions, jornades i revistes. Al 2020 va ser escollit "Ambaixador del Montseny". Ha participat al Consell Consultiu del Parc Natural del Montseny. Pertany al grup de recerca d'Enginyeria de Projectes, Aigua i Sostenibilitat. Més informació <<https://futur.upc.edu/OscarFarreronsVidal>>.

CRISTINA FERNÁNDEZ RECASENS (Blanes, 1984)

Professora a la Universitat de Surrey (Regne Unit) i a la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Investigadora en l'àmbit de la Didàctica de les Arts, els Estudis Culturals i els Estudis de Gènere i Sexualitat. La seva tesi "La manera més salvatge. Una aproximació a la didàctica de la poesia des del cos" proposa incorporar el moviment corporal com a eina per a l'ensenyament-aprenentatge de la poesia. També ha fet recerca en l'àmbit de la història local blanenca i ha dirigit els documentals *Davant del mar* (2010) i *Benvingut, camarada* (2020). Va dur a terme la producció d'*El cor del pi negre* (2016) i *Ametista* (2021), dirigides per Jaume Pujadas.

CARLES FERRER BOIX (Barcelona, 1976)

Professor lector Serra Húnter al Departament d'Enginyeria Gràfica i de Disseny de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC). Doctor Enginyer de Camins, Canals i Ports per la UPC, especialitzat en dinàmica i enginyeria fluvials. Ha estat investigador a les Universitats de Newcastle (Regne Unit) i de la Colúmbia Britànica (Canadà). És autor de més de 25 publicacions internacionals que tracten aspectes relacionats amb el transport sòlid, la geomorfologia fluvial i l'enginyeria hidràulica.

GEMMA FONT VALENTÍ (Girona, 1970)

Llicenciada en Història Medieval (UAB), postgrau en Arqueologia i Ceràmica Medieval (UB) i llicenciada en Informació i Documentació (UOC), treballa al Museu Etnològic del Montseny com a responsable de l'Àrea de Documentació i és autora de diverses publicacions en l'àmbit del Montseny, especialment sobre temàtica etnològica i en recerca sobre patrimoni cultural. Forma part de l'equip d'investigació del Museu Etnològic del Montseny sobre el castell de Montsoriu.

GUILLEM GARCIA BRUSTENGA (Barcelona, 1971)

Enginyer de Telecomunicacions per la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i màster en Multimèdia. Treballa com a expert en detecció i anàlisi de tendències a la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i està interessat en models i estratègies

d'innovació, transformació digital de les empreses, oportunitats emergents i l'efecte que té la tecnologia en les persones, la societat, el mercat laboral i l'educació. També fa divulgació tecnològica i escriu el blog *ElVisitanteDigital.com*. A banda del seu vessant professional, és pintor aficionat i utilitza pintures acríliques per expressar la seva visió del món a través dels seus quadres, que es poden veure al seu canal d'Instagram, <<https://www.instagram.com/txerdiakov/>>.

MARIA GOMIS BOFILL (Barcelona, 1971)

Educadora i professora d'anglès. Llicenciada en Filologia Anglesa per la Universitat de Barcelona (1995) i Màster en Lingüística Aplicada per la Universitat d'Edinburgh (1996). Des de fa 25 anys, treballa amb adolescents i joves a Jesuïtes Sarrià-Sant Ignasi (Barcelona). Li agrada acompanyar-los en la descoberta dels seus talents i del seu projecte vital des de l'acció educativa i tutorial. També dona classes d'anglès a alumnat sènior. És el referent de Jesuïtes Sarrià en relació a les entitats del sector social de la Companyia a Catalunya. Actualment està cursant un Postgrau en Orientació i Inserció laboral a la Universitat Ramon Llull. L'any 1998 va guanyar el 9è concurs APAC i el 2002 el Premi John McDowell. Ha publicat articles a les revistes *El Ciervo* i *Foc Nou* i també a la revista *BELLS* de la Universitat de Barcelona.

JULIÀ GUILLAMON (Barcelona, 1962)

Ha escrit tres llibres on el Montseny és protagonista: *Travessar la riera* (2017) és un cant òrfic, després del vessament cerebral de la seva companya; *Les cuques* (2020) connecta natura i memòria a partir dels tres primers estius de la rehabilitació (al número 35 de *Monografies del Montseny*, del 2020, va publicar el text "Com he escrit *Les cuques*"), a *Les hores noves* (2022) explica el pas d'un any des de les primeres pluges de setembre a un estiu amb risc d'incendi. A *La fàbrica de gel* (2021) va recuperar un text dels anys noranta "El Vilar", el primer que va escriure sobre la muntanya, inspirat en la novel·la de Chrétien de Troyes *Yvain ou le Chevalier au lion* (s. XII) i "L'Enramada", a partir del conte "En Garet a l'Enramada" de Joaquim Ruyra.

JOAN ILLA COLOMER (Arbúcies, 1947)

Col·laborador habitual del Museu Etnològic del Montseny, autor del llibre *Arbúcies, del feudalisme a l'Edat Moderna* (2003) i coautor del treball *Toponímia de la Vall d'Arbúcies, segles IX-XXI*, ha publicat els seus treballs sobre l'evolució urbana i la història d'Arbúcies bàsicament en la revista *Aixa* del Museu Etnològic del Montseny i diversos articles en les *Monografies del Montseny* i en la secció d'història de la revista *Pexada*, de la qual també fou membre del Consell de Redacció.

JUAN P. MARTÍN VIDE (Barcelona, 1959)

Catedràtic d'enginyeria hidràulica a la Universitat Politècnica de Catalunya. Format com a Dr. Enginyer de Camins, Canals i Ports a Barcelona, s'ha especialitzat en la morfologia i processos fluvials i l'enginyeria de rius. Autor del llibre "Ingeniería de Ríos" (edicions UPC) i autor de més de 50 articles a revistes internacionals amb revisió, sobre transport sòlid, erosió i obres fluvials.

LAIA MASNOU CAMPAÑÀ (Viladrau, 1999)

Llicenciada en Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona (2017-2022). Actualment estudiant el grau en Història també a la Universitat de Barcelona. Interessada en tota la temàtica de la geo-literatura al voltant del Montseny en autors com Verdaguer, Guerau de Liost o Marià Manent, entre d'altres.

JOSEP MASNOU CLOPÉS (Montseny, 1947)

Fill de pagès, ha fet i fa de pagès, i ara més que mai. Té un especial interès per la botànica i per la recerca de la història d'aquests "ribastos", en especial en relació amb les feines del bosc, del camp i dels ramats.

JOAN MIRÓ FARRERONS (Aiguafreda, 1954)

Enginyer de Camins, Canals i Ports des de 1979. Professor d'urbanisme de l'Escola d'Enginyeria de Camins de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) des de 1980 fins l'any 2022, i enginyer municipal de Mataró des de l'any 1987. Premi FAD 1989 modalitat espais urbans per la col·laboració com enginyer en el projecte d'urbanització de l'Avinguda Rio de Janeiro fins el Passeig de Santa Coloma a Barcelona, i premi Nacional d'Urbanisme 1985 com enginyer col·laborador al Pla Especial de protecció i ordenació del Parc de la Devesa i entorns a Girona. Entre d'altres planejaments urbanístics destaca la direcció del Pla General de Centelles aprovat definitivament l'any 1983, encara vigent. Coautor de varis llibres sobre urbanisme, mobilitat i serveis urbans a l'editorial UPC.

NÚRIA MOLAS BUSQUETS (Vic, 1975)

Ramadera i tècnica en elaboració de productes làctics artesans. Va viure i treballar a Vic fins fa set anys, quan va decidir fer un canvi de vida. Inquieta i curiosa, a casa va començar a fer pa, coca, melmelades... fins que va elaborar el primer formatge. Li va agradar moltíssim aquest món. Amant dels animals i la natura, actualment il·lusionada i feliç amb el nou projecte "L'Esquellot del Montseny".

JAUME NONELL JUNCOSA (Sabadell, 1951)

Llicenciat en Ciències Econòmiques i informàtic de professió. Va ser dansaire de colles sardanistes i entrenador de les colles de Torroella de Montgrí i de la colla Sabadell, i president fundador de la Comissió d'Aplecs de les Comarques Barcelonines (1980). Va publicar articles al diari "Avui" i a la revista "Som". És autor de llibres com "La sardana i les cobles juvenils" (1986), "Compàs. Compendi bàsic de la pràctica sardanista" (1988), o "Els Fatxendes, una gran orquestra de Sabadell" (2006), conjuntament amb Lluís Subirana, i coautor de "Córrer la sardana: balls, joves i conflictes" (2006). Des de 2015, la seva activitat se centra en els treballs de recerca sobre la cobla i la sardana amb títols com "Miquel Gich i Coll (1819-1896). El primer gran flabiolaire de la cobla moderna".

JOSEP M. PANAREDA CLOPÉS (Santa Maria de Palautordera, 1945)

Geògraf per la Universitat de Barcelona, on ha impartit docències de biogeografia, paisatge i cartografia. Va realitzar les tesis de llicenciatura i de doctorat sobre el paisatge del Montseny. És membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Actualment es dedica a tasques de divulgació geogràfica mitjançant cursos i guiatges de camp, i segueix descobrint i estudiant el Montseny.

JOAN PORTALS MARTÍ (Barcelona, 1942)

Advocat i llicenciat en Geografia i Història. Amb el treball "El Montseny, primers testimonis escrits" va guanyar l'any 1991 el Premi Narcís Sagner, de Vallgorguina. Ha publicat: "El Montnegre, una història de mil anys" (1998); "La Costa del Montseny: entre el Turó de l'Home i la Tordera" (2000); "Montseny: història d'un poble" (2004); "Vallgorguina. La Vall, la parròquia, el poble. Una llarga història" (2011), "Viure i escriure. Obra completa d'un escriptor catalanista: Joan Portals Presas" (2014) i

“Història de Sant Celoni. Dels orígens a l’arribada del ferrocarril” (2020). És coautor de “Gualba, la vall de les aigües blanques” (2000) i “Sant Celoni, 1925-1935. De la Dictadura a la República” (2005). Col·laborador de les Monografies del Montseny des de 1994 i també de revistes locals com “La Vall” o “L’Aulet”.

ARNAU PRATS PUNTÍ (Vic, 1993)

Enginyer de Camins, Canals i Ports a la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC). Especialitzat en enginyeria de rius, ha estudiat l’evolució morfofodinàmica recent del riu Llobregat vinculant-la amb la regressió del seu delta. Actualment està realitzant la Tesi Doctoral a Barcelona investigant l’impacte de la presència a la llera de la canya americana (*Arundo Donax*) en el risc d’inundació fluvial. Fora de l’àmbit professional, com a aficionat a l’excursionisme, el Montseny és un massís distintiu i emblemàtic per “qui ha nascut a la seva ombra”, com va escriure Verdguer.

JAUME PUJADAS CODONY (Girona, 1981)

Llicenciat en comunicació audiovisual per la Pompeu Fabra i director de diversos documentals: *Davant del mar* (2010), *Patetik Films. Una adolescència en Hi-8* (2007), *L’altre Jaume* (2006), *L’últim heroi* (2005) i *Roberto Belano, patinant per la pista de gel* (2003). Professionalment, ha dut a terme tasques de producció a Mallerich Films i ha treballat amb directors com Isaki Lacuesta o Edgardo Cozarinsky. L’any 2016 va estrenar *El cor del pi negre*, el seu primer llargmetratge de ficció, al Festival Internacional de Cinema Fantàstic de Sitges, dins la secció Noves Visions.

SALVADOR RIERA I IBERN (Sant Celoni, 1946)

Químic aromista de professió (més de 50 anys treballant en empreses nacionals i estrangeres), ha exercit de professor al postgrau “Aromes i Fragàncies” de la Universitat Politècnica de Catalunya. Ha impartit classes de Notes Bàsiques i Formulació d’Aromes en el curs “Ciències sensorials aplicades a la gastronomia” de la UPC al “Celler de Can Roca”, i també a la Universitat Catalana d’Estiu (Prada de Conflent). En la seva faceta de caçador i naturalista, ha col·laborat en diferents mitjans de comunicació (Avui, Presència, Punt Diari, Canal Satélite Digital, Catalunya Ràdio, Com Ràdio) com a articulista, conferenciant i tertulià en temes de caça, pesca i naturalesa. Ha publicat el llibre “El Triangle Montseny-Corredor-Montnegre -Quadern de Caça”, finalista del premi Josep Pla de Narrativa. Col·labora en revistes com “L’Aulet”, “La Mostela” i altres publicacions relacionades amb la natura i l’activitat cinegètica. Ha impartit classes d’aromes a la Universitat Catalana d’Estiu de Prada de Conflent. Ha muntat exposicions sobre les Aromes i Sabors del Bosc amb mostres olfactables.

FERRAN RODÀ DE LLANZA (Barcelona, 1953)

Doctor en biologia (1983) per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professor titular d’ecologia (1993) per la mateixa Universitat. Director CREA (1998-2005), un centre dedicat a l’ecologia bàsica i aplicada. El seu principal camp d’investigació ha estat l’ecologia del paisatge i la seva aplicació a la conservació de la natura. Els seus interessos de recerca s’han centrat en les relacions entre l’estructura del paisatge i la biodiversitat, els efectes de la fragmentació del paisatge i el desenvolupament de mètodes per a la classificació automàtica del paisatge.

DOLORS RODRÍGUEZ CANO (Mollet del Vallès, 1968)

Tècnica Especialista Forestal, naturalista i aficionada a la botànica. Actualment treballa com guarda del Parc Natural del Montseny.

ANTONIO SÁEZ ELVIRA (Barcelona, 1999)

Enginyer Civil per la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC). Actualment està cursant els estudis del Màster en Enginyeria de Camins, Canals i Ports a la UPC. Ha participat en diversos projectes de recerca relacionats amb l'enginyeria hidràulica i el transport sòlid a rius gràcies als ajuts de col·laboració amb departaments universitaris atorgats a estudiants pel Ministeri d'Educació i Formació Professional.

MOI TARRÉS ALCALDE (Vic, 1970)

Ramader i tècnic en ensinistrament de gos pastor. El seu interès pels gossos i la ramaderia va començar des de petit, quan ja treballava en granges. Fa deu anys va iniciar-se en l'ensinistrament de gossos pastor, i el 2019 va ser el campió de Catalunya. Apassionat del món rural, considera que la pau que dona la pastura no la transmet res més.

FERRAN TOLOSA CABANÍ (Barcelona, 1950)

Metge i excursionista, és membre numerari de la Reial Acadèmia de Medicina de les Illes Balears. Durant les seves estades a Viladrau ha mostrat interès per aspectes de temàtica cultural la qual cosa li ha permès d'escriure un llibre de toponímia del municipi (2005) i un altre d'excursionisme local. A més de diversos llibres de medicina, enguany ha publicat un breu llibre de l'obra del professor i doctor Carulla, persona vinculada a Viladrau i que des del seu càrrec de Rector de la Universitat de Barcelona va promoure moltes iniciatives per a millorar l'endarrerida situació de l'educació a Catalunya a principis del segle XX.

Pròleg

XAVIER CATEURA I VALLS

«Conec un lloc sagrat,
enmig del bosc callat,
dels arbres descobert
el prat florit llumena:
Oh Pare del món verd!
oh Pare del cel blau:
al teu sojorn de pau
tots els camins m'hi porten!».

(Josep Pijoan, *El camí*)

Quan tenia deu anys vaig ingressar al moviment Escolta, els Minyons de Muntanya del cau de Santa Anna, al col·legi dels Escolapis de Mataró. Abans, però, per l'edat, vaig haver d'anar amb els llobatons fins a fer la promesa i poder entrar a l'agrupament dels nois grans.

L'escoltisme va ser, d'alguna manera, la meva entrada a un món nou. Deixava la infància per incorporar-me a un moviment que a més de fer muntanyisme ens ensenyava valors com el compromís i la companyonia, l'estima i respecte a la natura i l'amor a la terra, a Catalunya. Aquells no tan sols van ser els anys d'excursions, de reunions al cau, amb allò de les bones obres o la promesa, el crit de «sempre a punt!», els campaments d'estiu, el foc de camp, etc., sinó que a més va ser una escola de civisme, de solidaritat, d'orientació cristiana i de catalanisme.

Recordo que quan fèiem el campament d'estiu, una de les primeres coses que fèiem era hissar la bandera de Sant Jordi, patró de la nostra terra, i sovint ens trobàvem que (ves a saber com se n'assabentaven), venien alguns nois de la *Organización Juvenil Española*, i intentaven arrabassar-nos-la. Es pot dir que aquesta va ser la manera com, per primera vegada, vaig saber el que era allò que se'n deia política, la diferència de nosaltres amb aquells de Falange. Aquell fet devia donar peu a explicacions de quina era la ideologia d'uns i altres.

De fet, l'estima per la natura, la muntanya, la vaig adquirir molt abans a casa dels meus pares. Ells, de joves, com molts catalans de principis del segle XX, eren socis d'alguna associació o agrupació excursionista. El meu pare havia sigut de la junta de l'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró, els científics, com els anomenaven, fundada a finals del segle

XIX, que tenia per divisa «Pàtria i Cultura», que com la majoria d'entitats d'aleshores estaven vinculades a l'Església a través d'un centre catòlic i una ideologia del catalanisme diguem-ne conservador.

Deu ser cosa de l'edat, que diuen que els records i les imatges brollen més clares i lliures. Com ara, que esmentant el meu pare, la memòria em porta el silenci de la neu i la flaire de la petita ermita de Riells, on anava amb els pares a celebrar la nit de Nadal, amb les misses del gall que oficiava mossèn Pere Ribot.

A la primeria i meitat dels anys 50 del segle passat, amb els del cau fèiem petites excursions per les rodalies, al Corredor, al castell de Burriac o al cim del Montcabrer. Més tard ja ens enfilàvem pels cims del Ripollès, on alguna vegada hi vam muntar les tendes d'un campament d'estiu. Recordo que en el que vam fer l'agost de 1963, quan fèiem una travessa de caminar tot un dia, que en dèiem d'exploració, ens vam perdre per la serra del Montgrony. A la nit vam veure la llum d'una masia llunyana. Era una masia aïllada on pensàvem que, rendits com estàvem, ens podrien deixar dormir a la pallissa. Però quan ja hi érem, ens va eixir l'home de la casa amb una escopeta, creient, segons va dir, que érem maquis. Nosaltres, al mig de la foscor, només amb la llum de les llanternes, cansats a més no poder, amb un parell de guies i uniformats com anàvem, semblant a militars, potser no n'hi havia per menys.

Des del Maresme, com des de tants punts de la nostra geografia, sempre vèiem el Montseny com una muntanya que ens cridava. Aleshores no era tan a prop com ara ho és per a tothom. El camí per arribar-hi s'havia de fer a peu o acostar-s'hi amb tren o cotxe, no com ara que els cotxes envaeixen qualsevol espai o racó sense tenir en compte que s'està dins d'un espai privat o no, però que cal protegir.

Des d'on fos, quan guaitava el Montseny pensava en casa meva. Tornant dels meus anys al País Basc, o de la mili, a l'hora de retornar a casa, quan albirava el Montseny sabia que ja hi era. Si el mont senyal des de sempre havia orientat als mariners, també ho feia amb mi. Era com el meu Nord, el lloc on la meva brúixola vital sempre m'assenyalava. El lloc on tots els camins em portaven.

Puc jurar que sempre havia somniat poder anar a viure a la muntanya. Des de petit les muntanyes m'han encisat, i com més alteroses, més. Recordo quan vaig poder anar als peus del Jungfrau, o aquell estiu vora el Pic de l'Infern, al Pirineu d'Osca, amb els permanents cims blancs. Aleshores Burriac ja em quedava petit, massa petit.

Però el Montseny, potser per ser la muntanya que tenia més a prop, era la que més em seduïa. Quantes vegades no havia anat pels seus corriols,

fonts, fagedes, pujat al Matagalls, les Agudes, Sant Segimon, el Sui, etc. Van passar molts anys pensant que potser un dia hi podria anar a viure, però no per passar-hi un cap de setmana, unes vacances, o tenir-hi una segona residència. Resultava, però, un somni força difícil, trobar una masia, superar la desconfiança dels nadius, tenir els diners per restaurar-la i, sobretot, tenint la feina de cada dia a la capital.

Però a vegades la sort, o l'atzar, com vulgueu, ens fa un regal, i per fi, no sense molts esforços, vam poder restaurar una antiga rectoria dins d'aquest estimat territori, en una de les seves valls, potser la més amagada, com és la vall de la Castanya al vessant ponentí. Un lloc des d'on, quan m'envaeix l'enyorança del meu mar d'infància, el puc veure rere el Montnegre, i fins i tot amb alguna marinada sentir l'olor salabrosa de les seves aigües.

Cada matí la finestra de la meva habitació m'emmarca les orgullosos Agudes i el Turó de l'Home, mentre el sol juga a fet i amagar, ara rere les Agudes, ara sortint del mar. Un compàs que marca incansable el pas dels dies i de les estacions.

El Montseny es pot considerar un país amb personalitat pròpia. Un espai que podria ben bé esdevenir una comarca ben orgullosa de la seva variada diversitat natural, però gaudint d'una unitat geogràfica indiscutible.

Un paisatge declarat parc natural i reserva de la biosfera. Una protecció que va ser i encara és necessària, malgrat que a vegades les normes que el regulen sembla que s'hagin fet pensant més amb els visitants que cada any hi venen, prop d'un milió, que amb la gent que hi viu i hi treballa. Les masies aterrades escampades per aquestes muntanyes, són el testimoni mut, però encara viu, de l'activitat humana que el van fer tal com encara es pot veure en alguns paratges, d'aquesta gran reserva natural i ambiental. Però avui dia és més urgent que mai tenir en compte les cases que han mantingut una activitat i ajudar a salvar l'agricultura i la poca ramaderia que hi sobreviu.

I vet aquí que al cap de poc d'aterrar en aquest massís, vaig conèixer una persona, una bona persona que em va parlar d'un grup de gent que estimaven el Montseny. I dit i fet, el 2006 em vaig fer soci de l'Associació d'Amics del Montseny, i al cap d'un temps vaig entrar a la junta. A l'associació vaig conèixer persones com l'enyorat Joan Campañà, que era el president de l'entitat des de feia anys, qui va ser qui me'n va parlar per primer cop, i qui havia trescat com ningú aquest paisatge. Allà també hi vaig trobar l'amic Antoni Pladevall i Font, vell conegut, que és un bon conegedor de la història de molts pobles del nostre país, taradallenc il·lustre i mossèn amic dels seus amics. També és on vaig conèixer persones com en Joan Portals, en Miquel Serra, en Josep M. Vives i la M. Lluïsa Xiol, en Xavier Jordi, Carles

Albesa, Xavier Framis, Agustí Vulart, Roser Bofill, Josep Mataró, Josep M. Panareda, i tants socis i amics que han tirat endavant durant anys, no sense entrebancs, aquesta associació, sense oblidar els que la van fundar aquell llunyà 17 d'abril de l'any 1982 a Viladrau.

L'Associació d'Amics del Montseny, com ja proclamava en el primer número de les Monografies el seu president d'aleshores, Alexandre Novellas, «S'ha proposat com objectiu primordial constituir-se en entitat defensora i protectora de tota la seva massa forestal, de tots els seus recursos naturals, de l'hàbitat, vida i costums de la zona. Per aconseguir això la nostra Associació malda per promoure tota mena d'activitats que jutja necessàries i oportunes per tal de crear i mantenir un sentiment col·lectiu de respecte vers la muntanya».

L'Arola Campañà que avui és la presidenta d'aquesta entitat, ha sabut continuar, amb l'ajut de noves incorporacions a la junta, l'obra que durant tants anys va omplir de contingut i diria que d'esperança el seu pare.

La joia de la corona d'aquesta associació són, sens dubte, les Monografies del Montseny. Enguany celebrem la publicació del volum 38è. Es diu aviat! Són trenta-vuit anys des del número u apareguda el 1986, que número rere número tots plegats, socis i amics col·laboradors, anem alimentant i fent créixer aquesta publicació pluridisciplinària on els treballs, articles i estudis sobre història, literatura, ciència, flora, fauna, arqueologia, biografia, arquitectura, art, música, tradicions, etc., sempre vinculades amb aquest massís, van sumant més continguts a la ja extensa bibliografia montsenyenca.

Però al llarg de tots aquests anys no tot han estat flors i violes. L'any 2018 l'associació va estar a punt de dissoldre's. Diversos factors van fer plantejar a la junta aquesta possibilitat donades les dificultats en poder dedicar més temps a les gestions burocràtiques, petició de subvencions, buscar patrocinadors, preparar la monografia de cada any, haver de desplaçar-se tenint una obligació laboral que dificultava combinar horaris, etc. Per sort es van poder fer nous socis, ampliar la junta, formar un Consell de Redacció de les Monografies amb persones de reconeguda solvència intel·lectual, que amb el compromís de tots plegats es va poder continuar endavant. D'aquesta manera, enguany podem presentar un nou volum de les Monografies.

Hi ha poques publicacions que hagin estudiat tant a fons i amb tanta diversitat, un micro-cosmos com és el Montseny, estudiat des de molts diversos camps. L'amic Òscar Farrerons, que és l'actual director i animador incansable d'aquesta publicació anual, apunta que s'han publicat unes 640

entrades a les Monografies i només amb aquesta dada podem entendre la ingent labor feta per tants durant tants anys.

Conjurem-nos tots plegats, socis i gent que estimeu el Montseny, per tal que aquesta associació i les seves Monografies tinguin una molt llarga vida en defensa d'aquest patrimoni natural i immaterial, no sols per conèixer el Montseny, sinó perquè també ens ajudarà a conèixer, entendre i estimar una mica més el nostre país.

L'enlluernament de la llum del Montseny, de què parlava Maragall, ens entra pregonament cor endins amb la pau del recés d'aquest paisatge canviant de colors a cada hora de la tarda, amb una bellesa nova pel dia que vindrà. Per algunes persones el Montseny ha sigut aquell sojorn de pau on tots els camins porten, i on també han trobat una experiència espiritual.

La Castanya, gener 2023

Jaume Fornés, pintor de Mataró, autor del retaule renaixentista del Roser de Sant Pere de Vilamajor

JOSEP M. ABRIL LÓPEZ

Jaume Fornés, a painter from Mataró, author of the Roser Renaissance altarpiece of Sant Pere de Vilamajor church

La majoria de les pintures del retaule renaixentista del Roser de Sant Pere de Vilamajor es conserven al Museu de Granollers, on hi ha les nou taules principals. A l'article es dona a conèixer el seu autor, el pintor i daurador Jaume Fornés de Mataró. S'han localitzat diversos pagaments del retaule fets pels administradors de la confraria del Roser entre 1610 i 1614. El retaule ja estava acabat i instal·lat a la capella el 1610. Jaume Fornés era un pintor de categoria mitjana. Documentat entre 1598 i 1614, primerament com a daurador i pintor decorador, segurament s'havia format amb Antoni Toreno a Mataró, i havia participat en retaules pintats pel milanès Joan Baptista Toscano i el romà Cèsar Corona. També va ser l'autor del retaule de l'ermita de Santa Cristina de Lloret (1612). Probablement era parent directe dels escultors de Mataró Joan Fornés i els seus fills Pau i Joan Fornés II.

Paraules clau: Jaume Fornés, Antoni Toreno, Joan Baptista Toscano, Cèsar Corona, pintura renaixentista catalana.

Most of the paintings from the Roser Renaissance altarpiece of the Sant Pere de Vilamajor church are exhibited at the Granollers Museum, where the nine main tables are preserved. The article introduces its author, the painter and gilder Jaume Fornés from Mataró. There is some evidence of several payments for the altarpiece made by the administrators of the Roser confraternity between 1610 and 1614. The altarpiece was already finished and installed in the chapel in 1610. Jaume Fornés was an average painter. Documented between 1598 and 1614, initially as a gilder and decorative painter, he had probably trained with Antoni Toreno in Mataró, and had co-worked in altarpieces painted by the Milanese Joan Baptista Toscano and the Roman Cèsar Corona. He was also the author of the altarpiece of Santa Cristina de Lloret hermitage (1612). He was probably a direct relative of the Mataró sculptors Joan Fornés and his sons Pau and Joan Fornés II.

Keywords: Jaume Fornés, Antoni Toreno, Joan Baptista Toscano, Cèsar Corona, Catalan Renaissance painting.

Bona part de les pintures del retaule de la Mare de Déu del Roser de Sant Pere de Vilamajor s'han preservat i es conserven al Museu de Granollers des de la Guerra Civil, on es van portar per protegir-les de l'esclat revolucionari dels primers mesos de la guerra, que va provocar la crema de retaules i ornamentals litúrgics de la majoria d'esglésies.¹ Fins ara es desconeixia el seu autor i es consideraven del segle XVI. Amb aquest text es vol donar a conèixer l'artista que les va pintar i els anys en què es van fer.²

LA NOVA ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT PERE DE VILAMAJOR (FINALS XVI-PRINCIPIS XVII)

L'església actual de Sant Pere de Vilamajor es va construir entre finals del segle XVI i els primers anys del següent. El 1581 el bisbe de Barcelona Joan Dimes Loris va donar permís per edificar un nou temple al mateix indret que el vell, després d'enderrocar-lo en bona part i d'aprofitar-ne les pedres. Com apunten David Galí i Raquel Lacuesta, les obres van anar a bon ritme i l'octubre de 1600 es va beneir la part del temple que s'havia edificat fins aleshores, que englobava l'absis pentagonal i tres trams de la nau, amb les capelles laterals adjacents. A la dreta de la portada, a la paret, hi ha una làpida amb la inscripció "Feta en març de 1604", data en què pràcticament van culminar les obres del nou temple que va substituir l'edifici romànic primitiu. La zona dels peus del temple, amb els primers dos trams de la volta, el cor i les dues primeres capelles laterals corresponents, és l'última part que es va fer, ja que en aquest indret hi havia l'església antiga, que va continuar en ús mentre es van fer les obres. Un cop beneïda la part nova, el culte es va traslladar allà. Aleshores es va enderrocar l'església vella i es van culminar les obres del nou temple. Això va ser entre 1600 i abans de 1610. En aquesta darrera etapa de les obres és quan es va construir la capella del Roser, que és a l'entrada de l'església.

1 El meu agraïment més sincer a Teresa Sorribas, curadora del Museu de Granollers, per haver-me proporcionat amablement les fitxes del retaule i les fotografies que acompanyen l'article. També a Montse Cabassa, de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, i a Núria Peiris i Oriol Vilanova de l'Institut Amatller d'Art Hispànic per la seva professionalitat i per haver-me facilitat la tasca de recerca.

2 Segons les fitxes de les taules del Museu de Granollers, el 1978, quan es preparava el catàleg i l'exposició permanent del museu, els tècnics es van adonar que hi havia una sèrie de taules amb característiques similars de mides i estil, i van constatar que havien format part d'un mateix retaule, dedicat a la Mare de Déu del Roser. Finalment Margarita Tintó, investigant a l'Arxiu Mas, va trobar la fotografia del retaule del Roser de Sant Pere de Vilamajor anterior a la Guerra Civil i es va poder identificar la procedència de l'obra.

LA CAPELLA I EL RETAULE DE LA MARE DE DÉU DEL ROSER

La nau del temple, coberta amb volta de creueria senzilla, té cinc trams i, a banda i banda, hi ha quatre capelles cobertes amb volta nervada i una clau central. A la clau de la primera capella de l'esquerra hi ha la imatge de la Mare de Déu i el Nen en relleu. Aquest espai acollia primitivament el retaule del Roser que estem tractant.

Segons Antoni Gallardo la capella tenia “un bon retaule plateresc de gran alçada”. La descripció de mossèn Manuel Trens, de 1926, no és tan elogiosa: “Altar Roser: neoclàssic, plafons pintats passadors, Verge bonica, goticiant, antipendi amb brodat”. Mn. Trens el qualificava de neoclàssic per la seva estructura clàssica, amb columnes a banda i banda de les pintures i un frontó triangular coronant el retaule, com es pot veure a la fotografia anterior a la Guerra Civil de l'Institut Amatller d'Art Hispànic. Però no es referia al moviment que ara coneixem com a neoclàssic, propi dels finals del segle XVIII i principis del XIX que torna a les fonts gregues i romanes com a rebuig del barroc, sinó a l'estil renaixentista, ja que l'obra és tardorenaixentista i es va fer als primers anys del segle XVII. Mn. Trens considerava que les pintures eren “passadores”, és a dir, d'una qualitat mitjana.

L'imponent moble litúrgic no era aprofitat de l'església primitiva, sinó posterior a la construcció del nou temple, ja que es tractava d'un retaule de mides considerables i, com es pot veure a la fotografia anterior a 1936, es va fer expressament per a aquest lloc i tenint en compte les mides i proporcions de la capçalera de la capella del Roser, un espai que ocupava pràcticament en la seva totalitat. L'adaptació a l'espai era tan ben feta que l'inici de l'àtic o cimera del retaule coincidia amb l'arrencada dels nervis de la volta, que sostenen la coberta i transformen la part superior del mur en una ogiva. Justament era l'espai on el retaule perdia volum i es recloïa en un sol compartiment central coronat per un frontó per

Retaule del Roser a la seva capella de l'església de Sant Pere de Vilamajor. Fotografia anterior a 1936. ©Institut Amatller d'Art Hispànic. Foto Gudiol A-9624.

adaptar-se a la forma triangular del sostre. Les aletes laterals acabaven de completar aquesta funció.

Jaume Fornés, retaule del Roser de Sant Pere de Vilamajor (1610): *Visitació de Maria a Elisabet i Naixement o Adoració dels pastors.*
Fotografies Museu de Granollers.

El retaule, d'estructura reticular, tenia tres carrers i dos cossos, als quals s'havia d'afegir el bancal i l'àtic. Al mig del cos principal hi havia una fornícula amb la imatge esculpida de la Mare de Déu del Roser. Unes columnes separaven els compartiments i sostenien l'entaulament que marcava la divisió en sentit horitzontal. A l'àtic o remat hi havia la taula de la *Coronació de Maria*, culminada amb un frontó triangular i acompanyada per dues aletes als costats. Al frontó hi havia el *Pare Etern*, i, a les aletes, l'*Anunciació*, amb Maria a l'esquerra i l'àngel a la dreta. L'estructura arquitectònica del retaule, la talla de la Mare de Déu, el timpà superior i les dues aletes s'han perdut. Al Museu de Granollers s'hi conserven les nou taules principals, amb les pintures del *Naixement de Jesús* i l'*Epifania*, que corresponien al primer cos o andana d'esquerra a dreta.³ Procedents del segon cos hi ha la *Pentecosta*, l'*Ascensió de Maria* i la *Visitació de Maria*

³ Tenen, respectivament, els núm. de registre 22 i 140, i mesuren 136 x 72 cm.

a Elisabet.⁴ La *Coronació de Maria* era a l'àtic,⁵ i a la predel·la hi havia les taules més petites i allargades: la *Presentació de Jesús al temple*, la *Pietat* i la *Circumcisió*.⁶

Jaume Fornés, retaule del Roser de Sant Pere de Vilamajor (1610): *Epifania* i *Pentecosta*. Fotografies Museu de Granollers.

JAUME FORNÉS, AUTOR DEL RETAULE DEL ROSER DE SANT PERE DE VILAMAJOR CAP AL 1610

Per ara no s'ha trobat el contracte del retaule, però el llibre de la Confraria del Roser de Sant Pere de Vilamajor que va 1608 a 1647, conservat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, ens ha permès descobrir el nom del seu autor, el mataroní Jaume Fornés, que consta a diversos assentaments del manuscrit. El 6 de juny de 1610 va cobrar 20 lliures i es va acordar que la resta del compte pendent se li pagaria de deu en deu lliures: "Dia 6 se donnen a mo. Jaume Fornes pintor per lo compte. del retaula 20 ll. lo demes ques deura a pagar de deu en deu (...)". El següent pagament que

4 Els núm. de registre, respectivament, són el 23, 141 i 6. Les mides són molt similars, la taula central és una mica més ampla: 135 x 71,5 cm, les altres fan 134 x 78 cm, i 134,5 x 70,5 cm respectivament.

5 El número de registre és el 135, i mesura 121,5 x 83 cm.

6 Tenen, respectivament, els núm. de registre 11, 19 i 10. Les mides són molt semblants, tot i que la central és lleugerament més ampla: 35 x 70,5 cm, les altres fan 35 x 77 cm, i 34,5 x 70,5 cm.

s'ha trobat és un rebut per 10 lliures fet fer per Jaume Fornés el 30 de juny de 1612, on consta com a pintor de Mataró: "Jo, Jaume Fornes pintor dela vila de Mataro tinch rebut de Jaume Moragues pages y Steve Torroella tots de la pnt. pa. de Vilamaior lo any pnt. administradors dela confraria de Nra. Sora. del Roser fundada en la pnt. yglesia de Vilamaior deu lliures moneda barc. dich 10 ll. y so en descarech de maior quantitat y p. lo ver fas fer lo pnt. albara de voluntat mia de ma de Joa. Calvet pe. y vicari dela pnt. pa. vuy a 30 de juny 1612.....10 ll. Jo laume Fornes pintor atorch lo demon dit".

El tercer assentament localitzat també és de 10 ll. i correspon al 16 de juny de 1613: "Dit dia se trageren per pagar a mo. Jaume Fornes pintor pa. lo q. li resta adeure la confraria lo pintor del retaula deu lliures dich.....10 ll. Die 16 Juny 1612". El darrer és del 11 de maig de 1614, quan es va fer el pagament final del retaule, que eren 20 lliures: "Die 11 maig 1614. Dit die se dona a mo. Jaume Fornes p. lo compliment de la paga de pintar lo retaula.....20 ll".⁷

Pel que fa a l'any de realització i assentament del retaule, havia de ser el 1610 o una data anterior molt propera, ja que en la visita pastoral d'aquest any es diu que el moble ja era col·locat, pintat i daurat, i tenia una talla de la Mare de Déu del Roser: "Altare beate Maria del Rosario. Item visitavit dictum altare lapideum (...) est retabulum depictum et deauratum cum imagine beate virginis Maria de bulto".⁸

EL PINTOR MATARONÍ JAUME FORNÉS, BIOGRAFIA ARTÍSTICA

El 30 d'octubre de 1598 Jaume Fornés va signar com a testimoni en una procura del pintor Antoni Toreno II, fet que mostra la seva familiaritat amb l'autor del retaule del santuari del Corredor.⁹ Com explica Joaquim Graupera, el 3 d'octubre de 1599 els administradors de la confraria del Sant Sepulcre de l'església de Mataró van signar una concòrdia amb el pintor Jaume Fornés, de la vila de Mataró, per pintar les imatges escultòriques d'un grup del trànsit o sepulcre de la Mare de Déu. Havia de "daurar d'or fi tots los bultos de los dotze apostols", a més de pintar-los dels colors adients, estofar-los, encarnar-los i pintar el nom de cadascun per poder-los identificar. També havia de pintar la clau de volta de la capella amb el nom

7 Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Caixa 41, Confraria del Roser (1608-1647), 6 juny 1610, 30 de juny de 1612, 16 de juny de 1613 i 11 de maig de 1614 respectivament.

8 ADB, Visita pastoral de 1610, VP vol 52, foli 324/12 v.

9 ACA, Notarial, Mataró, Jaume Marfà, sign. 158, man. 1598, 30 d'octubre de 1598. Consultat directament a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a partir de la cita de Garriga, 2002-2003, p. 212-213, nota 98, que no especifica en què consistia la relació dels dos artistes.

de Jesús d'or fi i les escultures dels serafins o angelets amb “los cabells de or fi y las cares encarnades”. La feina no s'acabava aquí: les arcades havien de ser jaspiades, el sostre de color blau amb estrelles platejades, la paret “pintada de diferents colors y roses les partes de las arcadas fins bax en seran roses, negras y ab stelas grogas”. A més a més, havia de pintar la portada de la capella. Per tot plegat va cobrar 100 lliures, i la darrera època amb les 50 lliures finals, la va signar el 3 d'octubre de 1600. D'aquest conjunt escultòric només ha perviscut la imatge ja cent de Maria, que es conserva a la sala de síntesi del Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró.

Jaume Fornés, retaule del Roser de Sant Pere de Vilamajor (1610): *Ascensió de Maria i Coronació de la Verge*. Fotografies Museu de Granollers.

El 3 d'agost de 1603 els obrers de Sant Andreu de Llavaneres van contractar l'artista milanès Joan Baptista Toscano per pintar el retaule major de l'església. El contracte, que és molt complert i detallat, proposava que el daurat del retaule i la policromia de les imatges tallades s'encarregués a “... un mestre expert y experimentat en dites coses com mestre Jaume Forner de Mataró, o mestre Joan Basin”. Aquest detall mostra que Jaume Fornés era aleshores un expert i apreciat daurador, que segurament encara no havia fet el pas cap a la pintura de retaules. El 1608, segons Mn. J. Mas, l'artista romà Cèsar Corona com a pintor i Jaume Fornés com a daurador

van guanyar el concurs per dur a terme el retaule major de l'església de Llerona, dedicat a la Mare de Déu. Van enllestir la tasca abans del 29 de maig de 1609, quan s'estrenà el moble.

Les primeres feines que hem vist fins ara eren tasques secundàries, de poca entitat artística, feines artesanes que consistien a daurar un retaule o pintar unes imatges escultòriques i decorar una capella. De ben segur Fornés era un bon oficial daurador i un eficient pintor decorador, però no havia fet el salt cap a la pintura d'escenes i de retaules. Segurament feia poc que s'havia establert pel seu compte i havia sortit del taller on s'havia format. Probablement va ser aprenent o oficial al taller d'Antoni Toreno II, que estava establert a Mataró des de l'any 1589, quan es va casar en segones núpcies amb Joana Sala, filla d'un pare de la ciutat, i que va morir prematurament el 1598, justament l'any que comencem a trobar encàrrecs per a Jaume Fornés. No és cap casualitat que la *Visitació* de Sant Pere de Vilamajor sigui una còpia de la que Toreno va pintar al santuari del Corredor, inspirant-se en una coneguda estampa. També és molt probable que Fornés treballés al taller de Joan Baptista Toscano per la confecció, com a mínim, del retaule de Sant Andreu de Llavaneres entre 1603 i 1611. Segurament hi va entrar com a daurador i pintor decorador però aviat es devia veure en cor d'ajudar-lo amb les figures i les escenes. Per això, finalment, va esdevenir un pintor de retaules, tot i que no de molta qualitat. La relació, com a daurador, amb el romà Cèsar Corona entre 1608 i 1609 a Llerona també s'ha assenyalat abans.

Entre 1610 i 1614 va cobrar diverses quantitats, com hem dit, per part dels administradors de la Confraria del Roser de Sant Pere de Vilamajor per la pintura del retaule de la Mare de Déu del Roser que estem tractant. El 25 de juliol de 1611 el retaule de Sant Andreu de Llavaneres, pintat com s'ha explicat abans per Joan Baptista Toscano, ja estava daurat, amb les pintures enllestides i instal·lat. Tot seguit es va fer la visura i, per part del pintor milanès, va emetre judici Jaume Fornés. És molt probable que Fornés s'encarregués finalment de la dauradura del retaule de Llavaneres, com havien proposat els obrers de la parròquia, i entrés en bona relació amb l'artista milanès. Com que més endavant Fornés es va dedicar plenament a la pintura de retaules, Joan Baptista Toscano li devia demanar que fes la visura per la seva part. Els obrers de Llavaneres van pagar "sis [lliures] i vuit sous a mossen Jaume Fornes judicador per part de mossen Baptista y aquests sis i vuit sous donan per ordre mossen Joan Baptista Toscano".

Joan Domènech va fer una aportació fonamental per conèixer l'activitat i la manera de pintar de Jaume Fornés, ja que va trobar el contracte d'una obra conservada parcialment. El 12 de juny de 1612 el rector de Lloret, els obrers de l'ermita de Santa Cristina i els jurats de la vila van signar

Taules de la *Presentació de Jesús al temple*, la *Circumcisió* i la *Pietat*. Predel·la del retaule del Roser de Sant Pere de Vilamajor, de Jaume Fornés (1610).
 Fotografies Museu de Granollers.

la concòrdia amb Jaume Fornés, pintor mataroní, per pintar el retaule de l'ermita de Santa Cristina de Lloret, contractat l'any abans amb Joan Burch, fuster de Tossa. Forner o Fornés havia de daurar el moble, pintar "los quatre misteris de Santa Cristina", la "figura de Déu lo Pare" a l'àtic, diverses mitges figures al bancal, Sant Pere i Sant Pau a les portes laterals, i dues figures més als quadres que hi havia damunt les portes. El preu del retaule era de 80 lliures i tenia de termini per pintar-lo des del 24 de juny de 1612 fins a acabar l'any. Del retaule es conserven quatre escenes de la vida i martiri de santa Cristina pintades en dos taulons situats a la paret de la primera capella lateral de l'ermita.¹⁰ Al seu interessant article, Joan Domènech reproduïx les quatre imatges, que, per les formes, el dibuix i els colors, són evidentment de la mateixa mà que va fer el retaule del Roser de Sant Pere de Vilamajor i ens confirmen que Jaume Fornés, pintor de Mataró, va ser l'autor dels dos retaules.

Com es pot veure als dos retaules conservats parcialment del Roser de Sant Pere de Vilamajor i del santuari de Santa Cristina de Lloret, Jaume Fornés podia ser un hàbil daurador, però no era un pintor de gran qualitat, sinó més aviat un artesà. Les seves obres són molt coloristes, amb tonalitats vives però massa contrastades, no gaire ben harmonitzades i amb un ús excessiu dels rosats, grogosos i blaus clars, especialment a Lloret. Els plecs de les robes que pinta són sumaris i poc treballats, tampoc és hàbil en les faccions i anatomies dels personatges, en els moviments i gesticulació dels figurants ni en les composicions, tret de les que es basen directament en estampes de grans mestres. Al retaule del Roser aconseguix més vistositat per la grandària del moble i, sobretot, perquè copia directament diverses estampes. Per ara s'han trobat tres gravats que són models clars de les escenes corresponents del retaule: la *Visitació* de Gijsbert van Veen segons Federico Barocci, feta el 1588;¹¹ la *Circumcisió de Jesús* d'Aegidius Sadeler segons Hans Speckaert, datada el 1594, i la *Coronació de la Verge* treballada per Cornelis Cort seguint Federico Zuccaro el 1576. Però d'aquest tema en parlarem més a bastament en un proper article, ja que ara no disposem d'espai suficient.

POSSIBLES RELACIONS FAMILIARS DE JAUME FORNÉS

Tot i que a la documentació consultada sempre hem trobat escrit el cognom com "Fornés", moltes vegades s'ha transcrit com a "Forner" per assimilació amb el pintor rossellonès Jaume Forner, establert a Barcelona i autor del retaule de Santa Agnès de Malenyans (1535), que es conserva

¹⁰ Referències documentals sobre el pintor Jaume Fornés extretes de: Bosch (2011-2012), Domènech (2005), Graupera (2000 i 2011), Mas (1909 i 1911-1912) i Torras (2012).

¹¹ Bosch ja va assenyalar-ho el 1990.

parcialment al Museu Diocesà de Barcelona, entre d'altres obres. Jaume Forner es documenta entre 1524 i 1557, i va tenir un fill també pintor, Bartomeu Forner, que apareix en un document de 1565 però del que no se'n coneix cap encàrrec artístic.¹² El parentiu amb aquests Forner és una possibilitat, però falten moltes baules entremig.

En canvi, la relació familiar amb els imaginaires de Mataró Joan Fornés I i els seus fills Pau o Joan Pau i Joan Fornés II sembla inqüestionable tot i que encara no s'ha trobat cap document que ho confirmi. El pintor Jaume Fornés bé podria haver estat fill de Joan i germà de Pau i Joan Fornés II. Joan Fornés I va fer el retaule de Sant Joan Baptista per a l'església de Pineda (1554), el de l'església de Palamós (cap a 1570) que va passar el 1579 a l'església de Sant Just Desvern, un altre per a la parròquia de Sant Antoni de Vilanova de Cubelles (1575) i el de sant Sebastià per l'església de Vilassar (1579). El 1595 ja era difunt.

Pau o Joan Pau Fornés es va casar el 1595 amb Susanna Castellví de Barcelona i el 1596 va dur a terme el retaule del Roser per a l'església de Premià. El 25 d'agost de 1597 el pintor Antoni Toreno II va fer de testimoni en un document promogut per la dona de l'imaginaire: "Domina Susanna Fornes uxor honor Joanni Pauli Fornes imaginarius ville Matarone",¹³ fet que mostra el lligam de l'escultor amb el pintor del retaule del santuari del Corredor, amb el qual també es va relacionar, com a mínim, l'any següent, quan el pintor li va fer de testimoni en un judici per la imatge de la Mare de Déu del Roser que havia fet Pau per a l'església del Fou. De ben segur, l'escultor i el pintor havien col·laborat en ocasions anteriors i abans ja hem vist com el pintor Jaume Fornés va actuar de testimoni d'Antoni Toreno (1598). Més endavant trobem Pau treballant a Barcelona, tot i que també duia a terme encàrrecs a l'entorn de Mataró. Va esculpir les gàrgoles de la segona part del Pati dels Tarongers de la Generalitat, on hi ha el jardí i els sortidors moderns (c. 1598). Va elaborar unes imatges de sant Pere i sant Jaume per a les capelles dels claustres de la cartoixa de Montalegre (1603-1604), el retaule de Sant Medir per a la seva ermita a prop de Sant Cugat (c. 1603) i s'encarregà dels peritatges del retaule major de Santa Maria de Cervera (1603) i del retaule major de Sant Martí de Teià (1603 i 1606). També va treballar com a escultor a la capella que Jaume Ramon Vila va patrocinar al monestir de Sant Jeroni de la Murtra (1611) i va esculpir els capitells de marbre de l'altar major de la seu barcelonina (1611). El 1612

12 Madurell, 1944, p.21-32 i 56; Cornudella, 2002-2003, p. 182-183 i nota 50.

13 ACA, Notarial, Mataró, Gabriel Morera, sig. 1014, man. 1597, 25 agost 1597. Consultat directament a l'Arxiu de la Corona d'Aragó a partir de la informació facilitada per Garriga, 2002-2003, p. 212-213, i nota 97. Garriga cita el lligam d'Antoni Toreno II amb Pau Fornés, però no concreta en què consistia.

va fer diversos treballs a la creu del portal del Mar de Barcelona. El 1611 es va comprometre a fer el retaule de sant Pere per a l'església de Teià, però no el va poder enllestir perquè va morir prematurament abans de 1614. El va acabar el seu germà Joan Fornés II (1614), el qual devia treballar al taller de Pau. El 1617 Joan va contractar el retaule de sant Sebastià i una imatge de santa Bàrbara per a la mateixa església i el 1636 va visurar el retaule de sant Joan Baptista de l'església parroquial de Mataró.¹⁴

Fèlix Duran Canyameras documenta a Barcelona una família d'argenters anomenats també Fornés. Tomàs Fornés, citat el 8 de març de 1552, devia ser el pare, i, Domènec i Onofre Fornés, segurament eren els seus fills i seguidors. El primer consta l'any 1588 i, el segon, el 5 d'abril de 1589. La cronologia dels dos darrers és contemporània a la del pintor del retaule que estem tractant.

En resum, aquestes línies han servit per donar a conèixer que Jaume Fornés, pintor de Mataró, va ser l'autor del retaule renaixentista del Roser de Sant Pere de Vilamajor i que l'obra es va acabar el 1610 o poc abans. La descoberta ajuda a perfilar la trajectòria i l'estil d'aquest artesà de la pintura que van començar en l'ofici com a daurador. Els seus lligams familiars amb el pintor rossellonès Jaume Forner només són hipotètics, però el parentiu amb els escultors mataronins Joan Fornés i els seus fills Pau i Joan és més que probable. Haurem d'esperar que futures investigacions resolguin els dubtes.

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

- ACA, Notarial, Mataró, Gabriel Morera, sig. 1014, man. 1597, 25 agost 1597.
- ACA, Notarial, Mataró, Jaume Marfà, sign. 158, man. 1598, 30 d'octubre de 1598.

ARXIU DIOCESÀ DE BARCELONA

- Caixa 41. Sant Pere Vilamajor. Confraria del Roser (1608-1647)
- TRENS, M.: *Tresor artístic del Bisbat*, Inventari del tresor de les Parròquies de la Diòcesi de Barcelona fet durant la visita Pastoral del Sr. Bisbe l'Excm. Sr. Dr. Josep Miralles, any 1926. Mecanoscrit.
- Visita pastoral de 1610, VP vol 52, foli 324/12 v.

¹⁴ Les referències documentals sobre els escultors Fornés estan extretes d'Ainaud-Gudiol-Verrié (1947), Bosch (2011-2012), Duran (1972), Madurell (1970), Mas (1914), Ràfols (1951), Torras (2012) i Yeguas (2003).

BIBLIOGRAFIA

- AINAUD, J. – GUDIOL, J. – VERRIÉ, F. P. (1947), *La ciudad de Barcelona. Catálogo monumental de España*. Texto, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones científicas, Instituto Diego Velázquez.
- BOSCH, J. (1990), *Els tallers d'escultura del Bages del segle XVII*. Balsareny: Caixa d'Estalvis de Manresa.
- , (2011-2012), “El periple pictòric d'un pintor milanès a Catalunya: Joan Baptista Toscano, actiu entre 1599 i 1617”, *Locus Amoenus*, núm. 11.
- CAMARASA, M. – POCH, Mn. (2001), “Retaule del Roser. Església de Sant Pere de Vilamajor”, *La veu d'en Pelideu*, núm. 13, tardor.
- CORNUDELLA, R. (2002-2003), “La pintura de la primera meitat del segle XVI al Museu Episcopal de Vic”, *Locus Amoenus*, núm. 6.
- DOMÈNECH, J. (2005), “Les taules renaixentistes de l'ermita de Santa Cristina de Lloret de Mar”, *Taüll*, núm. 15, juliol, Secretariat Interdiocesà de Custòdia i Promoció de l'Art Sagrat a Catalunya, consultable en línia, <<https://www.cataloniasacra.cat/taull/download/32>>.
- DURAN, F. (1915), “La orfebreria catalana”, *Revista de archivos, bibliotecas y museos*, vol. 33, p. 79-117 i 242-302, Madrid.
- DURAN, A. (1972), *Barcelona i la seva història. Vol I, La formació d'una gran ciutat*, Documents de Cultura, 2, Barcelona: Curial.
- GALÍ, D. – LACUESTA, R. (2014), *Estudi històric i constructiu sobre l'església i el campanar, o Torre Roja, de Sant Pere de Vilamajor (Vallès Oriental)*, Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL). Treball inèdit consultable en línia, <<https://docplayer.es/120068497-Ajuntament-de-sant-pere-de-vilamajor.html>>.
- GALLARDO, A. (1938), *Del Mogent al Pla de la Calma*. Extret del *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* núm. 514-516 i 518-523. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya (Reedició: Granollers, 1998).
- GARRIGA, J. (2002-2003), “El retaule major de Nostra Senyora del Socors i la formació del santuari cinccentista de la serra del Corredor.”, *Locus Amoenus*, núm. 6, p. 187-227.
- GRAUPERA, J. (2000), “El grup escultòric sobre el trànsit de la Verge de la parròquia de Santa Maria de Mataró (s. XVI)”, *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 17.
- , (2011), *L'art gòtic al Baix Maresme (segles XIII al XVI)*. Art i promoció artística en una zona perifèrica del comtat de Barcelona. Tesi doctoral

dirigida per Francesca Español i Bertran, Universitat de Barcelona. Inèdita, consultable parcialment en línia, <<https://docplayer.es/79458448-L-art-gotic-al-baix-maresme-segles-xiii-al-xvi.html>>.

- MADURELL, J. M. (1944), "Pedro Nunyes i Enrique Fernades, pintores de retablos (notas para la historia de la pintura catalana de la primera mitad del siglo XVI)", *Anales y boletín de los museos de arte de Barcelona*, vol. II-2, abril, p. 25-72; vol. II-3, julio, p. 11-62.
- , (1970), *L'art antic al Maresme (Del final del gòtic al barroc salomònic). Notes documentals*, Premi Iluro, 1968, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- MARTÍ, J. M. (a cura de) (1981), *Catàleg Monumental del l'Arquebisbat de Barcelona. Vallès Oriental, vol. 1/2*, Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona.
- MARTINELL, C. (1961), *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya. Volum segon. El Barroc salomònic (1671-1730)*, Monumenta Cataloniae, vol. XI, Barcelona: Editorial Alpha.
- MAS, J. (1909), *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, vol. III, Barcelona.
- , (1911-1912), "Notes sobre antichs pintors a Catalunya", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VI.
- , (1914), "Notes d'esculptors antichs a Catalunya", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VII.
- TORRAS, S. (2012), *Pintura catalana del barroc. L'auge col·leccionista i l'ofici de pintor al segle XVII*, Memoria Artium, 11, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de Barcelona, Universitat de Girona, Universitat de Lleida, Universitat Politècnica de Catalunya, Universitat Rovira i Virgili, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2012.
- RÀFOLS, J. F. (dir.) (1951), *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*. Barcelona: Editorial Millà. Vol. I.
- YEGUAS, J. (2003), "Andrea Fortunato de Peregrinis, un escultor de Roma a Linyola (1601-1603)", *Barret Picat (Linyola, Lleida)*, núm. 137.

Les conques del Montseny com a sentinelles de canvis ambientals

ANNA ÀVILA – FERRAN RODÀ

The Montseny catchments as sentinels of environmental changes

El nostre estudi dels fluxos d'aigua i de nutrients en petites conques d'alzinar a La Castanya (Montseny) proporciona informació del comportament biogeoquímic de conques forestals poc pertorbades a la regió mediterrània, un tipus d'ecosistemes que han rebut poca atenció a la literatura científica. Les conques del Montseny han presentat característiques específiques que les diferencien de conques en biomes més temperats, com per exemple: (1) una hidrologia fortament controlada per l'evapotranspiració, la qual representa 2/3 de la precipitació anual, (2) una resposta hidrològica molt ràpida, (3) la forta relació entre la deposició atmosfèrica de sofre i la seva exportació en les aigües de les rieres, i (4) la retenció dins de l'ecosistema de pràcticament tot el nitrogen que es diposita des de l'atmosfera. Les sèries de dades de llarga durada són de gran importància per entendre la magnitud i la direcció de canvis ambientals i les conques del Montseny han servit per a aquest propòsit en les darreres quatre dècades.

Paraules Clau: Mediterrani, deposició àcida, pluja de fang, química de rieres, alzinar.

Our study of water and nutrient fluxes in small holm-oak catchments in La Castanya (Montseny) provides information on the biogeochemical behavior of undisturbed forested basins in the Mediterranean region, a type of ecosystem that has received little attention in the scientific literature. The Montseny catchments have shown specific characteristics that differentiate them from more temperate sites, such as: (1) a hydrology strongly controlled by evapotranspiration, which represents 2/3 of the annual precipitation, (2) a very fast hydrological response, (3) the strong relationship between sulphur deposition and its export in streamwater, and (4) the strong retention in the ecosystem of the deposited nitrogen. Long-term data series are of paramount importance to understand the magnitude and direction of environmental changes; the Montseny basins have served this purpose in the Mediterranean region for the last 4 decades.

Keywords: Mediterranean, acid deposition, mud rain, stream chemistry, oak forest.

ESTUDIS ECOLÒGICS ALES CONQUES DEL MONTSENY

A les regions humides, s'ha vist que la circulació d'elements entre l'atmosfera i la biosfera està íntimament relacionada amb el cicle de l'aigua. Aquesta idea, sorgida als anys 60s, va impulsar una sèrie d'estudis a Amèrica i Europa en els que es prenen petites conques hidrogràfiques com a unitats on s'hi quantificaven balanços d'aigua i elements. Si les conques complien les condicions següents: (1) estar sobre roca impermeable, (2) tenir uns límits topogràfics ben definits, i (3) tenir poc intercanvi biològic enllà dels seus límits, s'hi podien calcular balanços d'aigua i elements químics mesurant les entrades a partir de l'atmosfera i les sortides en l'aigua de la riera que drena la conca. A partir d'aquests balanços, es podien fer inferències sobre el funcionament de l'ecosistema a escala de conca (Likens et al. 1977).

A casa nostra vam començar a aplicar aquest tipus d'estudis a principis dels anys vuitanta a les conques de La Castanya, al massís del Montseny, i de l'Avic, a les muntanyes de Prades (Escarré et al. 1984). Al Montseny, els estudis s'han perllongat durant unes quatre dècades i han permès verificar la resposta de les conques a alguns dels canvis ambientals ocorreguts durant aquest període.

Un dels canvis ambientals més importants és el relacionat amb la deposició àcida, que havia anat augmentant de manera continuada fins la dècada de 1980. Aquesta deposició àcida havia provocat l'acidificació de llacs i dels sòls en grans extensions de la terra. Com a conseqüència, s'havia produït un deteriorament dels boscos en determinades regions d'Europa i Nord-Amèrica (Reuss i Johnson 1986). La deposició àcida anava acompanyada d'una l'elevada deposició de sofre i de compostos del nitrogen, essent la deposició de nitrogen també preocupant perquè comporta l'eutrofització (excessiva acumulació de nutrients) dels ecosistemes i afavoreix el creixement d'espècies tolerants al nitrogen en detriment d'altres espècies, el que porta a un empobriment de la biodiversitat (Bouwman et al. 2002).

Per revertir aquests danys, l'any 1979 es va establir la Convenció sobre la Contaminació Atmosfèrica Transfronterera sota el paraigua de l'ONU, que va impulsar estratègies internacionals per reduir les emissions a l'atmosfera d'elements contaminants. Les mesures van ser força efectives, i al cap d'uns anys es van observar importants reduccions en les emissions de sofre i nitrogen, una disminució de la deposició àcida i una reducció de l'acidificació de llacs, boscos i praderies, tot i que sovint encara es noten els efectes de l'acumulació de contaminants al llarg de les darreres dècades. El lector interessat pot consultar més detalls sobre aquestes actuacions i els seus efectes al web del programa europeu de vigilància i avaluació de la contaminació atmosfèrica (EMEP, <https://www.emep.int/>).

L'obtenció de sèries de dades de llarga durada és de gran importància per entendre la magnitud i la direcció de canvis ambientals com els suara esmentats; normalment, es necessiten registres decadal per identificar les tendències de canvi, així com per esbrinar els seus efectes en la dinàmica dels ecosistemes receptors. Per tant, es requereix un gran esforç econòmic i organitzatiu per mantenir aquests registres de llarga durada. En aquest context, les conques del Montseny han estat un cas destacable al nostre país dels esforços en la continuïtat del monitoratge en petites conques, juntament amb els estudis a Aigüestortes (Camarero i Catalan 1993, Avila et al. 2020) i a Vallcebre (Llorens et al. 2018).

Els estudis a les conques d'alzinar (*Quercus ilex*) del Montseny van començar l'any 1978. Del 1979 al 1983 van ser finançats per un projecte hispanoamericà liderat inicialment per Ramon Margalef (Universitat de Barcelona) i Frederick Herbert Bormann (Universitat de Yale) i posteriorment per Jaume Terradas (Universitat Autònoma de Barcelona) i George Hornberger (Universitat de Virgínia). Aquests treballs van posar la llavor als estudis d'ecologia terrestre a Espanya, que aleshores estaven a les beceroles (per a una narració detallada, veure <https://blog.creaf.cat/coneixement/origens-de-lecologia-terrestre-a-catalunya/>). La recerca va anar agafant volada i es va perllongar durant quatre dècades a La Castanya gràcies a diferents ajuts de la Generalitat de Catalunya, de la Diputació de Barcelona, del govern espanyol i de la Comissió Europea. Dues conques del Montseny situades en el Torrent de la Mina a vall de La Castanya, i anomenades TM9 i TM0 han recollit observacions biofísiques i químiques en el període 1978-2019 (Figura 1, Taula 1) i participen a la xarxa internacionalILTER (*International Long term Ecological Research Network*) establerta per abordar la resposta global dels ecosistemes als canvis ambientals.

AVALUACIÓ DE LA QUÍMICA DE LA PRECIPITACIÓ

Atès que els estudis a les conques del Montseny van començar en temps de preocupació general per la pluja àcida, ens calia esbrinar si l'acidesa de la pluja era important i si els ecosistemes del massís n'estaven afectats. Vam trobar que l'aigua de pluja del Montseny rarament era àcida: els anions àcids de sulfat i nitrat estaven majorment neutralitzats per cations bàsics i amoni (Rodà et al. 1993). El pH mitjà anual fou de 6,79 en el període estudiat. Tots els valors de pH mig anual inferiors a 5,50 es van produir abans de 1990 indicant que, efectivament, a l'inici dels estudis la pluja era més àcida tot i que el grau d'acidesa era moderat.

Per la nostra situació geogràfica al sud d'Europa freqüentment rebem intrusions de pols africana, i quan la pols s'incorpora a la pluja es

produeixen les anomenades “pluges de fang”. Aquestes pluges aporten carbonats que contribueixen a contrarestar la pluja àcida (Avila et al. 1997, 1998), fet pel qual estem molt menys exposats a rebre pluja àcida que els països de latituds més nòrdiques. A més, aquestes pluges contenen minerals que en dissoldre’s aporten nutrients que beneficien el creixement del bosc: especialment important es l’aportació de fòsfor, un nutrient d’escassa disponibilitat a la natura (Avila et al. 1998).

AVALUACIÓ DE LA QUÍMICA DE LES RIERES

Respecte de la preocupació pels efectes de la pluja àcida, i tractant-se de rieres de muntanya sobre roques silicatades podríem pensar que els sòls, i les aigües que hi circulen, no tenen capacitat neutralitzadora de l’acidesa i per tant tendirien a l’acidesa. Però, en canvi, hem trobat que les aigües no són àcides: són aigües bicarbonato-sòdico càlciques amb un pH mitjà de 7,5 als dos rierols estudiats. Per tant, no hem detectat un problema de pluja àcida ni d’acidificació dels sòls a les conques del Montseny que afecti els seus boscos i les seves aigües.

També vam observar que les conques del Montseny van respondre ràpidament als canvis en la deposició atmosfèrica: la disminució de la deposició de sulfat, derivada de les mesures internacionals de control de les emissions, va reflectir-se en una disminució del sulfat a les rieres, que va anar acompanyada per un augment de l’alcalinitat, allunyant encara més el problema de l’acidificació (Avila 2019, Avila i Rodà 2012). La capacitat de resposta de les rieres respecte de les entrades atmosfèriques es pot explicar pel baix temps de residència de l’aigua en aquestes conques en comparació amb altres àrees geogràfiques (Bernal et al. 2013).

Per contra, el nitrogen no va mostrar una pauta de variació lligada als canvis en la deposició atmosfèrica: gairebé tot el nitrogen dipositat des de l’atmosfera (una quantitat important entorn dels 20 kgN /ha/any) es va retenir en l’ecosistema. Això s’explica per que el bosc encara està creixent després de les tales de carboneig actives fins a mitjans del segle XX i reté aquest nutrient essencial per al creixement vegetal. Això fa que les aigües d’aquest torrents montsenyencs tinguin molt baix contingut de nitrogen inorgànic, distingint-los de les aigües de zones veïnes (com per exemple de la plana de Vic) que contenen elevades concentracions de nitrats derivades de l’excés d’aplicació de purins en l’agricultura.

Per facilitar que es puguin fer més anàlisis, exploració de les dades i descoberta de tendències, les dades de les conques del Montseny estan disponibles a la plataforma Zenodo: (1) doi:10.5281/zenodo.7228249, amb dades de hidroquímica de les rieres; i (2) doi: 10.5281/zenodo.7228266, amb dades de la deposició atmosfèrica.

Fig 1. Vista general de la conca del torrent de la Mina, mirant SSW. Els vessants de color verd fosc estan revestits d'alzinars. El bosc de color verd clar del vessant N superior és de faig. En aquesta foto no es veuen les landes de les parts més altes de la conca. TM9 és una petita conca a l'esquerra, totalment coberta per alzinar. (Foto A. Àvila).

Taula1. Característiques de les conques

CONCA	AREA (HA)	ALTITUD MÍNIMA (M)	ALTITUD MÀXIMA (M)	PENDENT (°)	PRINCIPAL DIRECCIÓ RIU	VEGETACIÓ
TM9	5,9	710	1036	35	N	100% alzinar
TM0	200,4	650	1343	26	NE	52% alzinar 15% faig 30% landa i prats 3% roques

BIBLIOGRAFIA

- AVILA, A. (2019), La contaminació atmosfèrica al Montseny: el cas de la deposició de sofre. *Monografies del Montseny*, 34, pp. 31-38.
- AVILA, A. – QUERALT-MITJANS, I. – ALARCÓN M. (1997), "Mineralogical composition of African dust delivered by red rains over northeastern Spain", *Journal of Geophysical Research-Atmospheres*, 102, D18: 21977-21996.

- AVILA, A. – ALARCÓN, M. – QUERALT, I. (1998), "The chemical composition of dust transported in red rains: its contribution to the biogeochemical cycle of a holm oak forest in Catalonia (Spain)", *Atmospheric Environment*, 32: 179-191.
- AVILA, A. – MOLOWNY-HORAS, R. – CAMARERO, L. (2020), "Stream chemistry response to changing nitrogen and sulfur deposition in two mountain areas in the Iberian Peninsula", *Science of The Total Environment*, 711, 134697.
- AVILA, A. – RODÀ, F. (2012), "Changes in atmospheric deposition and streamwater chemistry over 25 years in undisturbed catchments in a Mediterranean mountain environment", *Science of the Total Environment*, 434: 18-27.
- BERNAL, S. – BELILLAS, C. – IBÁÑEZ, J. J. – AVILA, A. (2013), "Exploring the long-term response of undisturbed Mediterranean catchments to changes in atmospheric inputs through time series analysis", *Science of the Total Environment*, 458: 535-545.
- BOUWMAN, A. F. – VAN VUUREN, D. P. – DERWENT, R.G. – POSCH, M. (2002), "A global analysis of acidification and eutrophication of terrestrial ecosystems", *Water, Air, and Soil Pollution*, 141: 349-382.
- CAMARERO, L., CATALAN, J. (1993), "Chemistry of bulk precipitation in the central and eastern Pyrenees, northeast Spain", *Atmospheric Environment* 27: 83-94.
- ESCARRÉ, A. – GRACIA, C. – RODÀ, F. – TERRADAS, J. (1984), "Ecología del bosque esclerófilo mediterráneo", *Investigación y Ciencia*, 95: 68-78.
- LLORENS, P. – GALLART, F. – CAYUELA, C. – PLANASDEMUNT, M. R. – CASELLAS, E. – MOLINA, A. J. – MORENO DE LAS HERAS, M. – BERTAN, G. – SÁNCHEZ-COSTA, E. – LATRON, J. (2018), "What have we learnt about Mediterranean catchment hydrology? 30 years observing hydrological processes in the Vallcebre research catchments", *Cuadernos de Investigación Geográfica/Geographical Research Letters*, 44: 475-502.
- LIKENS GE, BORMANN FH, PIERCE RS, EATON JS, JOHNSON NM (1977) *Biogeochemistry of a forested ecosystem*. Springer , New York.
- RODÀ, F. – BELLOT, J. – AVILA, A. – ESCARRÉ, A. – PIÑOL, J. – TERRADAS J. (1993), "Saharan dust and the atmospheric inputs of elements and alkalinity to Mediterranean ecosystems", *Water, Air and Soil Pollution*, 66: 277-288.
- REUS, J. O. – JOHNSON, D. W. (1986), *Acid Deposition and the Acidification of Soils and Waters*, Ecological Studies, vol 59. New York: Springer.

Desvelant l'enigma de l'anell dels Bofill de Viladrau

**MERCÈ BOFILL I SURÍS –
APRIL IRENE BOFILL SHANLY**

Unveiling the enigma of the Bofill de Viladrau ring

Aquesta és una narració que cavalca entre la història i la llegenda. Està escrita amb una senzilla intenció, la recerca d'ajuda per desxifrar el símbol que ocupa la llinda de la porta de Ca l'Herbolari de Viladrau i que està gravat sobre ònix negre a l'Anell dels Bofill. Dit anell sembla que fou donat a Jaume Bofill i Salarich, propietari de Ca l'Herbolari per el famós astròleg François Aragó. Jaume Bofill el va ajudar en tot moment en els treballs de mesurament del meridià terrestre, i Aragó li va regalar un anell amb un camafeu. Una part d'aquest símbol, les tres creus o el calvari són presents avui prop de Sant Segimon.

Paraules clau: anell, Bofill, Viladrau, Sant Segimon

This is a narrative that straddles history and legend. It is written with a simple intention, the search for help to figure out the symbol on the lintel of the door of Ca l'Herbolari of Viladrau, that is also engraved in black onyx on the Bofill Ring. Such ring was apparently given to Jaume Bofill i Salarich, owner of Ca l'Herbolari, by the famous astrologer François Aragó. Jaume Bofill helped him at all times with the work of measuring the terrestrial meridian, and Aragó gave him a ring with a cameo. A part of this symbol, namely the three crosses or the Calvary, are present now near Sant Segimon.

Keywords: ring, Bofill, Viladrau, Sant Segimon

L'ANELL DELS BOFILL

La família Bofill de Viladrau disposa d'un anell, anomenat familiarment "l'anell dels Bofill", que com algunes joies d'altres nissagues té una història singular.

La primera referència documentada, amb la fotografia de l'anell, la trobem en l'article d'Eugeni Bofill i Bofill [6]¹ "*Una història romàntica*";² on podem resseguir la història de l'anell des que n'era propietari Eugeni Bofill i Bufill fins a l'actualitat.

Eugeni Bofill i Bufill va morir sense descendència, de manera tràgica (per causa d'un suïcidi en retrobar un amor de joventut). Per aquest motiu el seu germà, Eusebi Bofill i Bufill [2], va heretar les seves pertinences, entre elles l'anell descrit a l'article com "un anell d'or amb forma de segell que encerclava un ònix negre amb l'escut de família gravat".

Anell dels Bofill. (Foto Irene Belmonte, novembre 2022).

El fill d'Eusebi, Jaume Bofill i Ferro (1891-1968) [2], farmacèutic, crític literari i traductor, en no tenir descendència va deixar l'anell al seu cosí Josep Bofill i Bofill (1926-2001) [6 i 8], el millor coneixedor de la història de la família, amb qui tenia una relació de profunda amistat. Josep, quan

- 1 Els números entre [] corresponen a les cases de Viladrau d'on procedeixen les persones citades. Veure Annex I.
- 2 BOFILL I BOFILL, Eugeni – BOFILL I PORTABELLA, Roser, *Els Bofill de Viladrau*, Annex III, p. 65, Barcelona: Ed. El Ciervo 96 2004

va emmalaltir, va entregar l'anell a la seva neta Irene Belmonte Bofill (1985) [9].

Fins aquí, la possessió de l'anell està documentada. Ara bé, un dels motius d'aquest article és aportar arguments que permetin establir una relació entre l'actual anell dels Bofill i l'anell amb un camafeu que el matemàtic, físic i astrònom francès François Arago va regalar a Jaume Bofill i Salarich, *el Botànic*, i per fer-ho ens hem de remuntar als orígens de la família Bofill de Viladrau.

Ca l'Herbolari

El diumenge 10 d'abril del 2005, Eugeni Bofill i Bofill i Roser Bofill i Portabella van fer la presentació del llibre *Els Bofill de Viladrau* amb la col·laboració de la Fundació Jaume Bofill i Ferro. El programa incloïa la visita a les diferents cases dels Bofill a Viladrau: Ca l'Herbolari, Can Balet, Mas Rusquelles, Mas Noguer i Mas Martí (veure Annex I).

Llinda de Ca l'Herbolari. (Foto Irene Belmonte, novembre 2022).

Va ser aquell matí quan ens vam adonar que a la llinda de l'antiga porta principal de Ca l'Herbolari, ara convertida en finestra, gravat a la pedra de gres rosat hi havia un escut amb el mateix símbol que el de l'anell. La porta de Ca l'Herbolari data de l'any 1798, segons mostra la llinda bellament treballada amb gravats i relleus referits a la professió d'herbolari.

L'any 1751 s'establien a Viladrau els primers Bofill de qui tenim referències: Joseph Bofill i el seu fill Jacint, herbolaris. Inicialment s'instal·len a la casa coneguda com Can Balet [1], al veïnat de les Paitides, i més tard construeixen la casa coneguda avui com Ca l'Herbolari.

Ca l'Herbolari i el negoci familiar van ser heretats pel fill de Jacint Bofill, Jaume Bofill i Salarich [2], *el Botànic*. La casa era anomenada popularment "Can Cintet" en record d'en Jacint Bofill, que la va edificar. Jaume Bofill i Salarich (1740-1820) va ser un botànic i herbolari molt distingit que fou nomenat pel rei Ferran VII "Boticario de Cámara de Su Majestad".

El també botànic Marià de la Pau Graells, de la *Real Academia de Ciencias de Madrid*, coetani seu, deia d'ell:

Poseía Bofill muchas tierras y en su casa un laboratorio farmacéutico dedicado exclusivamente a la preparación de extractos, de los cuales, así como de plantas medicinales, no sólo surtía a muchas farmacias de Europa sino también ultramarinas, habiéndole permitido su buena fortuna dar carrera de Medicina y Farmacia a sus hijos.³

I en un altre article:

Cerca de Viladrau, en Monseny, D. Jaime Bofill, herbolario, con honores de farmacéutico de Cámara de S.M., tenía un verdadero jardín botánico, principalmente de plantas medicinales (...) no había cultivo de ninguna clase, y las plantas abandonadas a sí mismas crecían y se multiplicaban como en el campo. Este jardín ocupaba una colina algo elevada con exposiciones diferentes, arroyuelos, charcas, praderas, peñascos y chancales. (...) En ninguna parte he visto juntas tantas plantas oficinales vivas y en sus verdaderas condiciones...⁴

Quan François Aragó va visitar Catalunya per completar la mesura de l'arc del meridià terrestre, va recórrer el Montseny per fer estudis i mesuraments ajudat per Jaume Bofill i Salarich, *el Botànic*, tal i com s'explica al llibre *Els Bofill de Viladrau*:

3 GRAELLS, M. P. (?), Revista agustina *La Ciudad de Dios*. Año XI, Vol. XXV

4 GRAELLS, M. P. (1878), *El jardín botánico de Boissier y otros congéneres*. Revista de los progresos de las ciencias exactas, físicas y naturales.

Jaume Bofill i Salarich, el Botànic, va ajudar en tot moment el famós astròleg François Aragó en els treballs de mesurament del meridià terrestre, i aquest va regalar a Bofill un anell amb un camafeu.⁵

La curiositat rau en saber si l'anell amb un camafeu que François Aragó va regalar a en Jaume Bofill i Salarich és l'anell dels Bofill que ens ha arribat fins a l'actualitat.

La Real Academia de la Lengua Española defineix "camafeu" com: "Piedra preciosa, generalmente ónice o ágata, con figura tallada en relieve". Aquesta descripció ens permet relacionar l'ònix i la figura tallada, ambdós presents en l'anell dels Bofill. El gravat sobre ònix que conforma l'anell dels Bofill és una reproducció fidel de l'escut gravat a la pedra de gres rosat de la llinda de la porta principal de Ca l'Herbolari, format per una creu de tres braços amb una serp enroscada, fent del gravat de l'anell el distintiu d'un llinatge.

Com dèiem, François Aragó (1786-1853), matemàtic, físic, astrònom i polític, va viatjar per Espanya entre 1806 i 1809, sobretot per Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià, amb l'objectiu de completar la mesura de l'arc del meridià terrestre. Continuava els treballs de mesura del Meridià de París, en substitució de Pierre Méchain, des de Barcelona fins a Mallorca.⁶

Actualment existeix una iniciativa que va començar l'any 2000, el *Meridià Verd*, per commemorar la mesura del Meridià de París a Catalunya. El tram del Montseny que ens ocupa va ser mesurat per François Aragó. La Diputació de Barcelona proposa en l'itinerari vuitè: Viladrau-Collformic, una caminada de 9,6 km a peu amb dificultat mitja-alta, que té una durada de 2h 50m aproximadament.⁷

DELS BOTÀNICS ALS FARMACÈUTICS

Però continuem la narració de la història de l'anell dels Bofill. Jaume Bofill i Salarich, *el Botànic*, [2] va desheretar el seu fill gran Jacint Bofill i Valls per les seves idees liberals, i així Ca l'Herbolari i el seu patrimoni van passar a mans del germà petit, Jaume.

Però són els descendents del fill gran, en Jacint, els qui posseeixen i transmeten durant generacions l'anell dels Bofill. Això ens fa pensar que,

5 BOFILL I BOFILL, Eugeni – BOFILL I PORTABELLA, Roser (2004), *Els Bofill de Viladrau*, p. 9.

6 Per a més informació sobre el Meridià de París i el seu pas per Barcelona i París [en línia], *Naukas. Ciència, escepticisme y humor*. 18 abril 2017, <<https://naukas.com/2017/04/18/meridiano-cero-medallones-arago-paris-barcelona/>> [Consulta: novembre de 2022].

7 "El Meridià Verd. Viladrau-Collformic" [en línia], Diputació de Barcelona, <https://view.gooltracking.com/diba/routes/view/el-meridia-verd-viladrau-collformic?&lang=es_ES> [Consulta: novembre de 2022].

malgrat ser desheretat pel seu pare, deuria rebre d'ell, com a fill gran i farmacèutic, l'anell amb un camafeu que Aragó li havia regalat. Ell va ser qui va iniciar la branca dels Bofill farmacèutics a Barcelona, obrint una farmàcia a la plaça de Sant Agustí Vell l'any 1804. El fill gran de Jacint, Jacint Bofill i Bassa, era farmacèutic, però són els descendents del seu germà Jaume els qui conserven l'anell.

De Jaume Bofill i Bassa desconeixem la professió, però podria ser que fos també farmacèutic, i és un dels seus fills, Eugeni Bofill i Bufill, metge, qui el porta en "*el dit del cor*", com explica Eugeni Bofill i Bofill a la pàgina 65 d'*Els Bofill de Viladrau*, llibre que ens ha guiat en aquesta narració.

I així tanquem el cercle de la trajectòria familiar de l'anell dins la família i l'enllacem amb l'inici, on explicàvem la seva transmissió darrera, d'Eugeni Bofill i Bufill fins a l'actualitat. La nostra conclusió és que "l'anell amb un camafeu" que François Aragó va regalar a Jaume Bofill i Salarich, *el Botànic*, en agraïment a l'ajuda rebuda durant la seva estada entre 1806 i 1809 al Montseny, és la mateixa peça que avui coneixem com "l'anell dels Bofill".

La trajectòria de l'anell dins la família Bofill és molt nítida, i segueix de generació en generació la descendència d'herbolaris, botànics i farmacèutics. Es manté seguint el llinatge masculí durant un període continuat de dos-cents anys i està documentada tant a nivell familiar com per referències de tercers, i la peça motiu d'aquest article encara existeix en el moment present.⁸

SIMBOLOGIA DE L'ANELL

La Serp. Mitologia i Bíblia

La serp, el perpetu símbol d'Asclepi, ha conduït a la idea que el seu culte derivaria del déu Esmun d'Egipte o de Fenícia. Asclepi en la mitologia grega (en grec Ασκληπιός = *Asklepios*) i Esculapi en la romana (en llatí *Aesculapius*) era el déu de la medicina. Se'l representa com un home madur o més aviat vell, robust i bell. Porta a la mà el bastó dels caminants, on s'enrosca una serp. Les serps eren símbol de prudència i renovació, i se'ls atribuïa la capacitat de descobrir herbes de propietats meravelloses. Els diversos apel·latius del déu Asclepi el descriuen parcialment com el déu de la curació o de la salvació.

La filla d'Asclepi, Higiea, deessa grega de la salut, de la netedat o higiene i de la guarició (en la mitologia romana, *Salus*), era l'encarregada de

8 Veure Annex II, "Arbre genealògic dels Bofill de Viladrau, posseïdors de l'anell".

preparar els remeis. Ella era la seva apotecària o farmacèutica. Per aquest motiu, Higiea i el seu símbol va formar part de la simbologia farmacèutica. Se la representava com una dona jove, rodejada d'una serp que abocava verí en una gerra. Més tard, la representació es va simplificar i van quedar només la serp i una copa. La copa d'Higiea està formada per una copa (reimei) i una serp (el poder) cargolada a la copa. Aquest símbol va passar a ser utilitzat pels farmacèutics.

La serp d'aram, Nombres 21,4-9

I això diu la Bíblia:

Els israelites van partir del mont Or camí del Mar Roig, tot vorejant el territori d'Edom. Però, tot fent camí, el poble va acabar la paciència i parlava contra Déu i contra Moisès. Deia:

— Per què ens heu tret d'Egipte? ¿Per fer-nos morir al desert? Aquí no hi ha ni menjar ni aigua, i ens fa fàstic aquesta misèria d'aliment!

Llavors el Senyor va enviar contra el poble unes serps verinoses que els picaven, i van morir molts israelites. El poble anà a trobar Moisès per dir-li:

— Hem pecat parlant contra el Senyor i contra tu. Prega al Senyor que allunyi de nosaltres aquestes serps.

Moisès va intercedir a favor del poble, i el Senyor li respongué:

— Fes-te una imatge d'aquestes serps i posa-la dalt d'un estendard. Tothom qui hagi estat picat, si la mira, salvarà la vida.

Moisès va fer una serp d'aram i la posà dalt d'un estendard. Quan algú havia estat picat, mirava la serp d'aram i salvava la vida.

La creu. Tres creus. Calvari. Trinitat. Trident. Canelobre

Aquest és un altre del motius de la redacció d'aquest article. Com dèiem en el resum inicial, la intenció és aconseguir informació sobre aquest tipus de creu en concret, que fins ara només hem trobat representat a Sant Segimon. No entrarem a descriure la simbologia de la creu, símbol universal i un dels més antics de la història de la humanitat. Únicament parlarem de la creu representada a l'anell.

La Creu de Sant Segimon. La llegenda de Les Tres Creus

La primera creu, a prop de Sant Segimon, estava feta de fusta i, segons diuen diverses fonts del poble de Viladrau, va ser erigida allí perquè un pare i els seus dos fills van morir sobtadament per un llamp caigut del cel. Alguns afegeixen que eren pastors i estaven pasturant els seus ramats a la muntanya.

Les Tres Creus (Foto d'una postal s/d).

Les tres creus de la postal ja no existeixen en l'actualitat.

Eren al collet del mateix nom, molt a prop del santuari de Sant Segimon, passada la font de Sant Miquel dels Sants (...) triple creu (...) en memòria del sacrifici del Gòlgota.

Les dues creus més petites de la postal podrien ser també una representació de les que, segons la tradició, va enterrar el sant borgonyó durant el seu sojorn penitencial al Montseny i que molts anys després trobà un pastor guiat pel seu bou.⁹

La llegenda de Sant Segimon

L'ermita de Sant Segimon del Montseny és un santuari que es va dedicar a un dels sants més venerats a Catalunya.

El seu origen és desconegut i la primera notícia històrica que en coneixem és de l'any 1290 (...) era anomenat des del segle XV Sant Segimon de la Muntanya.¹⁰

9 ALBESA I RIBA, C. (1996), *Postals del Montseny 2*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 50

10 PLADEVALL I FONT, A. (1986), "Introducció", en *Viladrau i el seu entorn. Aplec de monografies sobre Viladrau, el Montseny i Sant Segimon, Monografies del Montseny 1*, Viladrau: Amics del Montseny, p. 21-22.

La llegenda al voltant d'aquest sant explica que cap a l'any 516, a la cova on fou edificada la primera capella, hi va fer penitència Segimon, fill del rei Gondebau de Borgonya.

Diu encara la llegenda que en marxar el sant cap a Borgonya va deixar a la cova del Montseny dues creus de fusta que, segles més tard, no es precisa quan, va descobrir en l'esmentada cova un pastor del mas Puig de la Vall o Can Puig, guiat per un bou del seu ramat.¹¹

Les diferents narracions antigues contenen que, en venir Sant Segimon cap a Catalunya, va passar per la ciutat de Narbona, on va comprar una creu. Un altre passatge explica que, un cop ja establert a l'ermita, va fer una altra creu amb les seves pròpies mans i que les dues han realitzat molts miracles.

Creu actual a prop de Sant Segimon. (Foto M. Bofill, agost 2015).

En marxar Segimon de tornada cap a Borgonya amb el seu pare, qui va venir a buscar-lo al Montseny perquè el succeís en el tron, va anar a l'ermita "á cercar les dos Creus, que allí tenia, las quals sen volia aportar

¹¹ "Vida del gloriós Sant Sagimon, rey y martir de Borgonya" (1860), Vic: Imprenta i Llibreria de Valls.

á Borgonya; aná allí, emperò fonch Deu servit que no las trobás".¹² Passats centenars d'anys, és produí la trobada de dites creus dins la cova per un pastor guiat per un dels seus bous, de manera meravellosa.

La narració conclou dient que les dues creus es van conservar en el Santuari de Sant Segimon fins el 1809, quan un destacament de l'exèrcit del general francès Saint-Cyr va incendiar l'església.

Si las Creus se cremáren, o bé si alguna persona las recullí després, se ignora: al present no existeixen en la sobredita Iglesia.¹³

En el moment en què escrivim aquest article, ens adonem que la creu de ferro actual no és simplement una substitució de l'antiga. La distribució de les creus no és la mateixa. Així doncs, benvolguts lectors, ara ve la pregunta: ¿En sabeu alguna cosa d'aquest tipus de creu-calvari representat a l'anell dels Bofill i en aquesta creu propera a Sant Segimon?

ANNEX I. CASES ANTIGUES A VILADRAU, VINCULADES A LA FAMÍLIA BOFILL

[1] Can Balet, veïnat de les Paitides, "*La casa del guarda*".

[2] Ca L'Herbolari, "*Can Cintet*" (1798).

[3] El Martí.

[4] Mas Noguer.

[5] La Sala Nova (1870).

[6] Rusquelles (1888).

[7] Can Soliguer (1930) (*).

[8] Can Nos, carrer Nou n. 4 (1787).

[9] Can Peualt, veïnat de les Casiques n. 2 (1872).

[10] Can Gaudenci, veïnat de les Paitides.

(*) Can Soliguer no ha estat propietat de la família Bofill, però n'ha format part per el matrimoni de Roser Soliguer i Valls amb Jaume Bofill i Bofill [6], catedràtic de metafísica, que hi va establir la seva residència.

12 Ibíd.

13 Ibíd.

ANNEX II. ARBRE GENEALÒGIC DELS BOFILL DE VILADRAU, POSSEÏDORS DE L'ANELL

Des de **Jaume Bofill Salarich**, *El Botànic*, fins Eusebi Bofill i Bufill:

Jaume Bofill i Salarich, *el Botànic*, propietari de Ca L'Herbolari [2] inicia l'arbre i de la seva descendència destaquem dos dels seus fills :

- Jacint Bofill i Valls: *desheretat* , farmacèutic de professió.
- Jaume Bofill i Valls (el menor): *hereu* de Ca L'Herbolari.

(1): **Jacint Bofill i Valls** (desheretat). Matrimoni amb Lucia Bassa. Destaquem els fills:

- Jacint Bofill i Bassa [5].
- Jaume Bofill i Bassa.

Fills de Jaume Bofill i Bassa:

- Eusebi Bofill i Bufill, farmacèutic. (compra a Jaume Bofill i Noguer [2,3,4] la casa de Ca L'Herbolari).
- Eugeni Bofill i Bufill, metge.

(2): **Jaume Bofill i Valls** (hereu). Matrimoni amb Margarita Noguer Cortada. Destaquem el següent fill:

- Jaume Bofill i Noguer, hereu [2,3,4] * (*ven* Ca L'Herbolari al seu cosí Eusebi Bofill i Bufill).

Passat el temps, els descendents de Jacint Bofill i Valls, el desheretat, auxiliien en un moment de dificultats econòmiques (deutes provocats per les guerres carlistes) a la branca familiar hereva, mitjançant la compra de Ca L'Herbolari, la casa i la finca botànica de què havien estat desheretats.

BIBLIOGRAFIA

“Goigs del gloriós Sant Sagimon Màrtir, y Rey de Borgonya” (1697), Barcelona: Estampa de Rafel Figuerò, als Cotoners.

“La Vida del Gloriós Sanct Sagimon, fill del Rey de Burgunya” (Llibre de la Parròquia de Viladrau, gentilesa d'Antoni Pladevall).

“Vida del gloriós Sant Sagimon, rey y martir de Borgonya” (1860), Vic: Impremta i Llibreria de Valls.

ALBESA I RIBA, C. (1996), *Postals del Montseny 2*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- BOFILL I BOFILL, Eugeni – BOFILL I Portabella, Roser (2004), *Els Bofill de Viladrau*, Barcelona: Ed. El Ciervo 96.
- BOFILL I BOFILL, Eugeni (1996), “Una història romàntica”, *Monografies del Montseny* 11, Viladrau: Amics del Montseny, p. 219-228.
- GRAELLS, M. P. (?), Revista agustina *La Ciudad de Dios*. Año XI, Vol. XXV.
- GRAELLS, M. P. (1878), *El jardín botánico de Boissier y otros congéneres*, *Revista de los progresos de las ciencias exactas, físicas y naturales*, Tomo 20, núm. 6, p. 306-307, Madrid: Imprenta de la viuda e hijo de D.E. Aguado
- JARDÍ, E. (1977), *1000 famílies catalanes. La cultura*, p.164-166, Barcelona: Ed. Dopesa.
- Origen de Bofill apellido - Búsqueda genealógica [en línea], <<https://www.myheritage.es/>> [Consulta: setembre 2022].
- PLADEVALL I FONT, A. (1986). “Introducció”, en *Viladrau i el seu entorn. Aplec de monografies sobre Viladrau, el Montseny i Sant Segimon*, *Monografies del Montseny* 1, Viladrau: Amics del Montseny.
- TAMAIJO SALAZAR 1 Maig (?), *Acta Sti Sigismundi Burgundionum Regis et Martyris. Ex Breviario Vicensi, et allis*, Tom. 3, fol. 35 (Llibre de la Parroquia de Viladrau, gentilesa d’Antoni Pladevall).

Àngel Aguilar Ribé, una memòria de l'antic Viladrau

OSCAR FARRERONS VIDAL

Àngel Aguilar Ribé, a living memory of the old Viladrau

L'article parteix d'una llarga conversa-entrevista a l'Àngel Aguilar, viladrauenc de més de 95 anys, que va tenir lloc una tarda de finals de juliol de 2022. L'Àngel recorda el Viladrau d'abans de la Guerra Civil, i sobretot les feines i la vida de la postguerra a Viladrau. Es parla de la vida rural a la masoveria de l'ermita de l'Erola, del veïnat de les Paitides, de les tasques i quefers diaris, de la caça, els bolets, de festes tradicionals i inclús de futbol local. Hi ha la memòria oficial dels pobles, la que surt als llibres d'història, i la memòria oral, la que recorden els homes i les dones que varen viure aquella època com l'Àngel Aguilar. De l'entrevista de final de juliol, l'autor d'aquest article en guarda la gravació original de més d'hora i mitja de conversa.

Paraules clau: Àngel Aguilar, Viladrau, l'Erola, Esclops d'en Pau.

The article is based on a long conversation-interview with Àngel Aguilar, a 95-year-old resident of Viladrau, which took place one afternoon at the end of July 2022. Àngel remembers Viladrau before the Civil War, and especially the jobs and post-war life in Viladrau. He talked about rural life at the Erola hermitage farmhouse, the neighborhood of Les Paitides, the daily chores and works, the hunting, the mushrooms, the traditional festivals and even about the local football. There is the official memory of the towns, the one that appears in the history books, and the oral memory, the one that belongs to the men and women who lived at that time like Àngel Aguilar. From the interview at the end of July, the author of this article keeps the original recording of more than an hour and a half of conversation.

Keywords: Àngel Aguilar, Viladrau, l'Erola, Esclops d'en Pau.

L'EROLA DE VILADRAU

L'Àngel Aguilar Ribé va néixer a Viladrau (a la masoveria de l'Erola, annexa a l'ermita homònima) el 7 de juliol de 1927, fill de Josep Aguilar Arumí de Vic i Teresa Ribé Mir de Sant Sadurní d'Osomort. Els pares de l'Àngel varen arribar a Viladrau per treballar de masovers, primer a la Vila (al camí de Sant Marçal), i després Can Tunerada (el que avui es coneix com Can Capella, casa situada a l'entrada del poble). Després d'aquests dos masos la família (inclosos els avis) varen anar a viure i treballar a la masoveria de l'Erola. L'Àngel va ser el segon dels tres fills del matrimoni Aguilar-Ribé: Josep (1929), Àngel (1927) i Conxita (1924).

Des del seu naixement l'Àngel va viure a l'Erola. A la casa no hi havia electricitat ni aigua corrent, que anaven a buscar a la font de l'Erola, situada a l'inici del camí de Sant Segimon, a sud de la masoveria. La font de l'Erola avui és història, no en queda més que unes pedres, però l'Àngel recorda que hi brollava l'aigua, i que estava ombrejada per un gran pollancre. La família Aguilar Ribé va ser la darrera que va viure permanentment a la masoveria de l'Erola, s'hi van estar fins al 1953. La infantesa del protagonista de la nostra història va ser senzilla a l'entorn de l'ermita. Mentre la família vivia a l'Erola menjava patates, llegums i verdures, que ells mateixos conreaven a l'horta annexa a la masoveria, a la que accedien per la porta de ponent de la casa. Fangaven a ma i, algun cop, amb vaques. L'aigua per regar venia per un canal que captava de la riera de l'Erola, però els hi calia un permís signat de representats de la corporació municipal. Bevien aigua de la font i, de tant en tant, també llet d'un parell de cabres que la família tenia. De carn en menjaven poca.

Quan l'Àngel va complir 9 anys el van enviar a treballar, a guardar vaques a mas Miquel, casal situat a l'antic camí de Viladrau a Espinelves. Avui mas Miquel i Casadevall formen una única propietat privada, amb tot el perímetre vallat, però quan l'Àngel hi va anar a guardar vaques eren dos masos independents, i el camí passava per enmig d'ells dos. En cada un dels masos hi vivien vuit o nou persones, i tothom tenia la seva feina a fer. Casadevall encara ara manté l'aspecte original (tot i que en precari manteniment) però mas Miquel s'ha convertit en una luxosa segona residència.

Als anys 30 el pare de l'Àngel estava malalt, per això quan va esclatar la Guerra Civil va ser declarat "inútil" i es va estalviar lluitar en la contesa militar. Durant el conflicte armat, els milicians van robar la campana de l'ermita de l'Erola, i varen cremar l'altar (que era de fusta) i el retaule. L'Àngel no va veure la crema perquè el masover de Can Gat (gran propietat que inclou tot l'entorn de l'ermita) se'l va emportat a ell i a la seva germana

per evitar el dantesc espectacle.¹ El que si va veure l'Àngel és com el jovent de Viladrau, entre 16 i 18 anys, s'instruïa militarment amb fusells de fusta a l'era de l'Erola, a les ordres d'un escamot vingut des de Girona.

L'Àngel també recorda que a l'ermita hi havia exvots de cera: “una cama, un braç, etc... perquè la gent era molt creient en la Mare de Déu de l'Erola, a qui atribuïen tots de beneficis i que protegia de la verola”. De totes maneres, tot el que contenia l'ermita també va ser cremat junt amb el retaule.

L'ermita de l'Erola. (Foto Rosa Pasaret, maig 2022).

Quan a l'any 1945 a l'Àngel li va tocar fer el servei militar, podia haver-se'n lliurat donat la malaltia del pare, però, tal i com va explicar al 2015: “un expedient administratiu mal resolt va fer que marxés al servei militar el 27 de març de 1945, durant un any i mig, a la Seu d'Urgell i més tard a Ribes de Freser. L'expedient de l'exclusió va arribar mig any més tard d'haver acabat el servei militar”. El pare continuava malalt, i la seva mare treballava netejant roba, per poder sustentar l'economia familiar. A la situació precària de la família, si va afegir que el seu germà petit va morir de tifus l'any 1948.

¹ La imatge original de la Mare de Déu es va salvar de la crema perquè el masover de Can Gat, en Josep Salarich, la va amagar al bosc (Pagespetit, p. 269). Tot i així, la imatge actual de la Mare de Déu no és la original, perquè a l'amagar-la dins d'un castanyer es va fer malbé, i la que veiem ara és una reproducció feta després de la Guerra Civil.

CAN GARRUFÓ

Després de la mili, l'Àngel va treballar de majordom a Ripoll,² primer va anar sol, però després amb la mare i el pare fins l'any 1957, quan van tornar a Viladrau, instal·lant-se a can Garrufó³ (petit mas situat al veïnat de les Paitides, prop de l'històric casal de ca l'Herbolari). Marià Manent, al 1938, va definir poèticament el veïnat de les Paitides com: "una dotzena de casetes grises, aclofades entre els sembrats, amb olles blaves d'alfàbrega o herba de Sant Segimon a la finestra". El veïnat de les Paitides, emplaçat al sud-est del poble, situat a l'antic camí de Viladrau a Sant Marçal, és un seguit de cases construïdes majoritàriament al segle XVII, originàries de menestrals i carboners. De baix a dalt podem trobar les següents cases: can Janetó, ca l'Escloper, cal Lloser, can Barraca, can Toni (o can Cadiraire), can Balet, can Ferrer i can Puntet, can Garrufó, can Bacallà, can Pla, cal Gaudenci, can Rossell del Veïnat, a més de ca l'Herbolari presidint tot el conjunt de cases de les Paitides.

Can Garrufó a l'actualitat. (Foto O. Farrerons, agost 2022).

La vida de l'Àngel a les Paitides consistia a treballar de dia i cuidar el seu pare de nit, fins que va morir als 74 anys. La seva germana Conxita s'havia casat i anat a viure amb el seu marit a mas l'Estrany (situat a l'antic camí de Viladrau a Sant Sadurní d'Osona). Foren els darrers masovers

2 Possiblement a mas l'Auró.

3 Per això és que a vegades a l'Àngel també se'l coneix com l'Àngel Garrufó, i els més vells del poble també l'anomenen l'Àngel de l'Erola, rememorant el seu lloc de naixement.

de l'Estrany, i després varen anar a viure a Balenyà. Mort el pare, l'Àngel també va cuidar la seva mare, que va morir als 84 anys. Quan li preguntem a l'Àngel com es que no es va casar ens respon que tenia massa obligacions familiars, però que "no em penedeixo de res".

LA FEINA A VILADRAU DESPRÉS DE LA GUERRA

Com que l'Àngel va començar a treballar sent un infant, va anar poc a estudi, mai a l'escola de Viladrau. Va aprendre a escriure i a llegir als 9 anys a la casa de Can Gat, on hi havia refugiats per la Guerra Civil, amb nens, i allà s'aprenia un mica. L'Àngel ha treballat de manobra, de camioner, de pagès, de llenyataire, de pastor... Ha llaurat amb bous i vaques, i també amb tractor.

Va treballar de manobra a Can Gat,⁴ i també més tard pel constructor viladrauenc Àngel Rabat. Amb camió anava a buscar viandes a Vic per portar al poble, i també amb el camió feia viatges de les mines de Sant Marçal a Barcelona per transportar el mineral a les fàbriques de la capital: dos viatges diaris amb un horari de les 5h del matí a les 10h de la nit. Un altre dels recorreguts que feia sovint era de coll Formic a Girona per portar patates de la Calma a la ciutat de l'Onyar. També havia bastaixat farina de Vic fins a la plaça Major de Viladrau, per descarregar al forn de Sant Pere, i a l'antic forn de l'Estanc.⁵ Ens explica l'Àngel: "el forn de Sant Pere encara anava bé per descarregar, perquè abocaves els sacs de farina per aquell forat que tenien a la façana, però l'Estanc els havies de pujar a dalt, al primer pis, amb sacs que pesaven quasi cent quilos a l'esquena". L'Àngel ens explica que la feina era dura, perquè la càrrega i descàrrega del camió es feia a ma, tant si eren sacs de farina com troncs d'alzina.

A Viladrau es plantava sobretot patates, blat de moro i sègol. De blat també se'n plantava però funcionava molt pitjor que el sègol. A les hortes es plantava molta mongeta tendra, també tomàquet, que es collia al setembre. L'Àngel havia fet de pagès a mas Miquel amb el tractor. Per altres feines més específiques venien professionals que dominaven les tècniques de la feia a fer, com quan venia el que feia el paller, al qual ell ajudava.

També havia treballat de bosquerol en la tala de bosc, però no com ara amb serres mecàniques, sinó que era un ofici dur perquè explica l'Àngel "ho fèiem a cops de destrat, i quedàvem amb les mans plenes de butllofes i els braços trencats". Havia tallat bosc al sot de la Valls, a l'entorn de cal

4 En les obres que van tenir lloc a l'entorn de 1950 per tal d'ampliar i modificar el gran casal, obres que van ser projectades per l'arquitecte Josep Maria Pericas i Morros.

5 Situat a l'inici del carrer Arbúcies, avui convertit en un bar.

Mustatxo,⁶ o de Can Panella.⁷ Abans es tallava el bosc i s'hi feia carbonet i feixos, de manera que s'aprofitava tot del bosc, i estava net, "no com ara" lamenta l'Àngel, que hi ha molts incendis "perquè no es recull el sotabosc, i també perquè molts són provocats". De fet l'Àngel ens explica que abans ells a bosc cuinaven i feien carbó i mai hi havia incendis.

Quan li preguntem a l'Àngel com era i com es treballava al Viladrau dels anys 50 ens explica que "antigament hi vivia més gent a les masoveries que al poble". Les cases de pagès estaven habitades per famílies nombroses, amb avis i tiets, i tothom tenia la seva feina, ja que el camp "donava tota classe de vianda, mentre que ara els propietaris nous han plantat pins, i dels pins no en menges". El poble era més petit: "de Puigtorrat⁸ cap enllà no hi havia res. Al Pla⁹ sols hi havia tres o quatre torres". No existia ni el veïnat dels Vernets, ni el de les Planes, ni el del Prat de l'Orella.

L'Àngel es va jubilar als 65 anys; ara fa més de trenta que viu jubilat, a una planta baixa del carrer Arbúcies. Després de can Garrufó va viure en un pis de la Plaça Major, i després a un altre pis de darrera de l'Hostal de la Glòria, però ara ja fa molt temps que viu al carrer Arbúcies i diu que d'aquí no el trauran "més que amb els peus per davant", ja que no en vol saber res de geriàtrics ni residències per gent gran.

PASSATEMPS

L'Àngel no ha tingut massa ocasió de pensar en passatemps, perquè sempre estava treballant, però si que ens comenta que una de les coses que més li agradava era anar a collir bolets "però ara ja no hi puc anar, perquè les cames no em responen, i passo massa temps assegut". I quins bolets eren els que collies? li preguntem: "rossinyols, ous de reig, surenys (ceps), i també gírgoles de castanyer, que s'han de bullir força". La gírgola de castanyer (*Grifola frondosa*) és un bolet de gran tamany i pes, que pot arribar als 50 cm i assolir 10 kg, que era molt apreciat pels bosquerols del Montseny.

L'Àngel també ha estat caçador, de conills i llebres primer, i més tard de senglar. "Al principi no teníem gossos, i de senglars en veiem pocs, però al final vàrem tenir un gos, que va ser pagat per tota la colla. El vàrem anar a comprar a Vallforners". També havia caçat perdius "que costen molt

6 O cal Tatxo, al peu de la Peça de la Pubilla, a llevant del poble.

7 Per sota del turó de Mirambell.

8 Petit veïnat situat a uns 300 metres de la Plaça Major (a peu de l'antic camí a Sant Sadurní d'Osomort, avui passeig de les Farigoles).

9 El Pla de Montfalcó, carena situada al sud del nucli de Viladrau, amb esplèndides vistes al poble i a la vegada al Matagalls. Lloc on la burgesia barcelonina va construir, principalment, les primeres torres d'estiueig a Viladrau.

de caçar, sobretot per mi, que no tenia massa punteria” i tudons. Al gos sanglaner el van ensenyar entre tots com participar a la caça, però “el gos perdiguer costa molt més d’ensenyar”. L’Àngel opina que “ara hi ha massa senglars, i cabirols, abans no n’hi havia cap de cabirol”.

Els dies festius l’Àngel i la seva colla jugaven al Truc¹⁰ a can Pagès¹¹ o a la Cooperativa,¹² i qui perdia feia un “trago” al porró. A Viladrau també es jugava a cartes a l’antiga Cerveseria.¹³ Des que l’Àngel és jubilat juga a cartes o a dòmino al casal d’Avis “la Flor del Montseny”, situat a l’edifici de Can Sià (al carrer Pare Claret). Tot i el seus 95 anys complerts, l’Àngel encara és un gran caminador. El que escriu aquest article el veu quasi cada dia trescar pel passeig de la Pietat, la carretera, i pels principals carrers del poble, descansant de tant en tant al banc de la rotonda o al banc de davant l’església.

A l’Àngel també li agradava participar als “Esclops d’en Pau”, festa popular que a Viladrau s’ha celebrat sempre el Divendres Sant a la plaça Major. Al voltant d’una llarga taula de fusta, seguint el ritme de la cançó, es van passant uns grans tacs de fusta picant amb ganes. Cal estar atent al cas dels canvis de ritme per tal de no rebre una bona picada del tac del company. La cançó comença sempre amb la mateixa estrofa però va canviant, a vegades amb lletres picaresques. Les dues primeres estrofes dels Esclops d’en Pau, tal i com es canten a Viladrau són:

Els esclops d’en Pau,
fangaven Sant Joan
triava gram, triava gram,
Sant Pere li va al darrere
amb el trip i trip i trap. (2)

A Tarragona piquen pedra
a Cardona piquen sal,
la fortuna de les dones
és a sota el davantal.

Ens explica l’Àngel que els “Esclops d’en Pau” abans es cantaven “a la cantina de can Pagès, o a la Cerveseria”.¹⁴

10 Joc de cartes en que cada jugador en té tres, i com explica l’Àngel “és un joc de mentides”, en que es podia fer “truc” o “retruc”. Si voleu saber-ne més podeu mirar a: www.retruc.net

11 Bodega i tenda de queviures del carrer Arbúcies nº 4. Avui can Pagès encara existeix al carrer Arbúcies nº 13 però sols com a tenda de queviures.

12 L’actual supermercat de la Plaça Major.

13 Situada a l’edifici número 16 de la Plaça Major, avui tot tancat.

14 La veritat és que costa d’imaginar de celebrar els Esclops d’en Pau en un local tancat, amb tot el soroll que s’hi arriba a fer.

I el futbol, li agrada al nostre protagonista?:

Al futbol, hi havia bastanta afició, perquè hi havia uns quants que eren bons i jugaven al Futbol Club de Viladrau, inclús un va jugar a Primera Divisió, l'Arqué, que a última hora va ser jugador del Mallorca. Però jo no soc futbolista, i d'ençà que els paguen tant, menos. No està bé que ara els paguin tant milions, però com que la vida es així no n'hem de fer gaire cabal.

Els Esclops d'en Pau. (Foto O. Farrerons, abril 2023).

ADDENDA

Aquesta article es basa en una entrevista que es va portar a terme una tarda ennuvolada de final de juliol a casa de l'Àngel Aguilar, al carrer Arbúcies de Viladrau. L'Àngel ens va rebre assentat al pedrís de davant de la casa, i vàrem entrar a l'edifici per la saleta. Malgrat els seus 95 anys, i la condició d'home més gran del poble, l'Àngel té una forta vitalitat, com ho demostra l'entrevista que va transcorre amigablement assentats a l'entorn d'una taula on estaven disposats mitja dotzena de llibres de Viladrau i el Montseny, regals de diferents anys de la Festa de la Velleja que s'organitza al poble. D'aquesta entrevista es guarda una gravació de quasi hora i mitja. Posteriorment, i amb les nostres trobades amb l'Àngel pel poble, assegut al banc de can Sià, o a la rotonda, hem completat i respost als dubtes d'allò que no ens va quedar clar la tarda ennuvolada de juliol.

L'autor de l'article i Àngel Aguilar, a casa seva el dia 28 de juliol de 2022, quan va tenir lloc l'entrevista.
(Foto Rosa Pasaret, juliol 2022).

BIBLIOGRAFIA

- “Els Esclops d'en Pau” [en línia], *Ajuntament de Viladrau*, <https://www.viladrau.cat/ca/turisme/festes/els-esclops-den-pau>>, [Consulta: gener 2023].
- El Poble*. Revista informativa de l'Ajuntament de Viladrau, número 26 (2021), L'entrevista. Àngel Aguilar Ribé, p. 42-43.
- MANENT, Marià. (1975), *El vel de Maia*, Barcelona: Editorial Destino.
- PAGESPETIT, Lluís (2015), “L'Erola de Viladrau. Breu Història, una vivència i el trobador de la Mare de Déu”, *Monografies del Montseny* 30, p. 265-274.
- TOLOSA, Ferran (2005), *Viladrau, un munt de noms i d'imatges*, Palma de Mallorca: Taller Gràfic Ramon.

El Sender de Taradell

OSCAR FARRERONS VIDAL

The Taradell Trail

Aquest 2023 es compleixen 15 anys de la remodelació del Sender de Taradell (PR-C 42), una ruta senyalitzada pel Centre Excursionista de Taradell que permet bones vistes del paisatge i la identificació dels principals valors naturals, mediambientals, històrics, culturals i llegendaris d'aquest municipi ponentí del Montseny. En la quinzena de quilòmetres del sender, molt estimat pels taradellencs, es destaquen la Font Gran; el mas Pujol, amb la seva pedrera, la bassa i una magnífica alzina, prop de la Creu del Pujol. El PR-C 42 relleueix Sant Quirze de Subiradells, les Cuines d'en Rocaguinarda, l'Enclusa i el Castell de Taradell. Pel costat llevantí es remarca la carena del Pi Gros, la tomba prehistòrica dels Sequers de Gasala, el Club de Golf de Taradell, els Terressos, els dos Pujolós, el Canyet i la Riereta. L'article sobre el recorregut del PR-C 42 aporta, de passada, algunes anècdotes i velles llegendes de la mà de Josep Codina, un dels homes que sap més coses del sender, i pot, per tant, estimular el coneixement i l'estima envers aquest petit tros del Montseny.

Paraules clau: Taradell, l'Enclusa, Cuines de Rocaguinarda, PR-C 42, excursionisme.

This 2023 marks 15 years since the remodelling of the Taradell Trail (PR-C 42), a route signposted by the Taradell Hiking Center that allows good views of the landscape and the identification of the main natural, environmental, historical, cultural and legendary values of this western municipality of the Montseny. All along the fifteen kilometres of the path, much loved by the people of Taradell, there stand out: the Font Gran (a spring), the Pujol farmhouse, with its quarry, the pond and a magnificent oak tree near Creu del Pujol. The PR-C 42 route highlights Sant Quirze de Subiradells, the Cuines d'en Rocaguinarda, the Enclusa and the Taradell Castle. On the eastern side, the Pi Gros ridge, the prehistoric tomb of the Sequers de Gasala, the Taradell Golf Club, the Terressos, the two Pujolós, the Canyet and the Riereta stand out. The article on the PR-C 42 route briefly mentions some anecdotes and old legends by Josep Codina, a man who knows quite a lot of issues about the trail, and can, therefore, stimulate knowledge and love for this small site of the Montseny.

Keywords: Taradell, Enclusa, Cuines de Rocaguinarda, PR-C 42 route, hiking.

INTRODUCCIÓ

Taradell és una població de 6.700 habitants situada al sud de la comarca d'Osona, amb un terme municipal de 26 km², un dels portals ponentins del Montseny, que termeneja per l'est amb Viladrau i Seva. S'hi pot arribar fàcilment per la carretera BV-5306 des de la C-17, però també per les carreteres locals BV-5305, des de Sant Miquel de Balenyà, i B-520, des de Santa Eugènia de Berga pel nord i la mateixa B-520 des de Viladrau per llevant. Arribar-hi en tren ja no és possible, malgrat que el ferrocarril passa pel seu terme municipal, perquè ja fa uns anys que va ser eliminada la parada de Taradell Mont-rodon, que permetia baixar en aquest veïnat relativament proper al nucli històric de Taradell.

El Sender de Taradell, PR-C 42 en la numeració de sender de Petit Recorregut de Catalunya, va ser definit i senyalitzat l'abril de 1991 pel Centre Excursionista de Taradell (CET) i l'Ajuntament de Taradell amb la voluntat de permetre un recorregut significatiu pel terme municipal per apreciar-ne tant els seus valors històrics com els naturals. Els primers a treballar en el traçat del sender foren Joan Montaña, Josep Camps i Pere Blanch. El 2008 el traçat original, en una extensió d'un 20 km, fou canviat per definir l'actual PR-C 42: es va modificar per canvis en les finques i problemes de límits amb els polígons industrials de Taradell.

Es tracta d'un sender circular de 14.8 Km (fins a 17.2 Km si fem les desviacions per apropar-nos a la plaça de l'Everest i al Castell de Taradell per una banda, i a les Cuines d'en Rocaguinarda per l'altra) perfectament senyalitzat i pintat amb les marques blanc i groc que corresponen als senders de Petit Recorregut (PR). A l'alçada de la collada de Mansa, en creuar la carretera, el sender va paral·lel al GR-2 (de la Jonquera a Aiguafreda) i enllaça amb el GR-2 des del collet de Taradell al collet de Goitallops. En aquest tram, a més dels senyals blanc i groc, també hi trobem els senyals blanc i vermell del GR. El punt més alt del PR-C 42 és l'Enclusa (868 m) i el més baix la Riereta (550 m). El desnivell total acumulat és de 490 m. En els plafons del sender s'indica que el recorregut complet es pot fer en 4h i 30 minuts, però el que us escriu aquestes ratlles n'ha tardat més, potser perquè li pesen una mica les cames, o potser perquè s'entreté en excés contemplant les belleses naturals i històriques que trobem al sender.

El PR-C 42 s'origina a la sagrera de l'església de Sant Genís de Taradell i comença el recorregut en direcció llevant, cap a la Font Gran. Segueix la caminada en sentit horari, cap a la Pedrera i la Creu del Pujol, Sant Quirze de Subiradells, les Cuines d'en Rocaguinarda i l'Enclusa, creua la carretera B-520 pel coll de Mansa, travessa la castanyeda del camí del castell i ens porta al castell de Taradell. Seguint cap al sud, passem per la carena del

Pi Gros, per la tomba prehistòrica dels Sequers de Gasala i, més enllà, pels boscos d'alzina i pi pinyer de Can Talaia. Travessem la BV-5305 a l'alçada del Club de Golf de Taradell. Des d'aquí, si esteu cansats, podeu agafar una dreuera que, paral·lela a la carretera, us porta de nou al centre de Taradell. Si prosseguim pel PR-C 42, passarem els Terressos, els dos Pujolós i el Canyet, creuarem la Riereta i tornarem finalment a la sagrera de l'església de Sant Genís.

El campanar romànic de Sant Genís de Taradell. (Foto O. Farrerons, setembre 2022).

COMENCEM A CAMINAR

Malgrat que el sender estigui senyalitzat en sentit horari, el que subscriu aquest article opina que és més atractiu de caminar-lo en sentit antihorari, de manera que així us el narraré.

Comencem la ruta a la sagrera de l'església de Taradell, el nucli antic de la vila, format encara per cases baixes, amb carrers estrets i els seus habitatges amb jardins i horts que es mantenen. El primitiu temple de Sant Genís de Taradell consta documentalment des de mitjan segle X; el campanar romànic és datat el 1076, però l'església original fou derruïda per construir la gran basílica neoclàssica (1755) que avui podem veure. El campanar sempre va ser considerat una obra d'art romànica, per això se'n va fer una reproducció al Poble Espanyol. Val a dir que originalment no era tan alt, ja que fou el 1799 quan es decidí apujar-lo 10 metres per fer-lo visible per sobre de la gran nau neoclàssica. El 1950 el campanar també va ser modificat per l'arquitecte Puig i Cadafalch, que en va reparar la coberta i unificar els estils, copiant la decoració llombarda dels pisos inferiors (i afegint un rellotge amb esferes lluminoses a cada façana).

Seguim les marques grogues en sentit nord-oest, passant per davant de l'escola i adreçant-nos cap a la fàbrica del Tint, conjunt fabril majestuós

que avui està ben abandonat. En el moment d'escriure aquestes ratlles, la propietat ha barrat el pas del sender, de manera que agafarem una desviació provisional mentre no es pugui recuperar el traçat original.

Passem pel sector oest del poble, per l'Espai d'Aigua i Salut de Taradell, i entrem a un parc configurat per una magnífica pineda. Comencem a caminar per zona boscosa i de prats entre uns petits muntanyams anomenats els dos Pujolós i el Canyet. El primer Pujoló és un espai boscà on històricament s'hi havien fet festes i aplecs tradicionals. Hi ha un segon Pujoló, un mica més allunyat i salvatge, amb més pins i vegetació. A la soleia d'aquest segon Pujoló i a nord de coll de Rabell, es troba el petit cim del Canyet. Antigament s'hi portaven els animals morts a la vila (gossos, porcs, cavalls...) i per aquesta raó els llops i les aus carronyeres hi feien festa grossa. Avui en dia en comptes de llops hi podem trobar rèptils autòctons, com la serp rosa (*Coronella girondica*) i la sargantana ibèrica (*Podarcis hispanicus*).

Caminant més a ponent, pel peu del Serrat d'en Codina, creuem la Riereta, el punt més baix del nostre recorregut. Costa de veure baixar-hi aigua, si no és que ha plogut fa poc temps. Continuem ara ja en clara direcció sud, quedant a la nostra dreta el Serrat dels Perdigons i entrant de ple a una zona anomenada els Terressos, un àmbit típic de margues grises amb pi pinyer (*Pinus pinea*) de tant en tant. La gent del poble explica que, quan plou, pels terressos hi baixa una aigua cristal·lina, que antany moltes masies aprofitaven per guardar per a quan faltés aigua. Però, quan no plou, és una zona d'aspecte sec i aspre. En aquest paratge hi predominen l'escorpió ros (*Bhutus occitanus*) i els cotolius (*Lullula arborea*), ocells típics d'erms com els Terressos de Taradell. Tot i això, la modernitat va fer que el 1993 aparegués, en aquest indret secaner, el Club de Golf de Taradell, amb una imatge de prats verds molt diferent de com sempre havia estat. L'antic mas Espanya, que era al centre de l'actual camp de golf, va ser arrasat i avui és el centre administratiu de l'equipament esportiu. En un moment donat trobem una desviació a la nostra dreta que ens portaria, si la seguíssim, al casal de Mont-rodon, datat ja el 1076 i que hom considera una de les edificacions més interessants del país, tant per la seva història com pel fons artístic que atresora.

Resseguim la tanca del Club de Golf, també quan va paral·lela a la carretera de Balenyà, i a l'altre costat veiem l'històric mas Vilacís d'Avall. El sender travessa el vial i, pel camí forestal que s'endinsa cap al sud, arribem a Vilacís de Munt, la pairalia on va néixer mossèn Joan Vilacís (1904-1980), el fundador de la *Revista de Taradell* el 1949, que es va editar des del primer número parcialment en català. Actualment, quan passem per Vilacís de Munt, una gran pedra vertical amb un escut de ferro ens

indica l'entrada al mas. En aquest tram del camí s'alternen els prats amb els boscos de pins pinyers, rojalets (*Pinus sylvestris*), alzines (*Quercus ilex*) i algun roure reboll (*Quercus pyrenaica*).

Una de les escultures arbòries de Miquel Cullell, de can Talaia. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

CAN TALAIA

El mas següent que trobem a peu de camí és can Talaia. Al seu marge trobareu escultures fetes sobre troncs de pi, encara verticals. L'artista de les escultures llenyoses és en Miquel Cullell, gendre de can Talaia. Entre els boscos hi volen tudons (*Columba palumbus*) i alguns exemplars de picot verd (*Picus viridis*). El sender prossegueix cap al sud, fins que les marques blanc i groc ens indiquen que hem de fer un gir brusc a la nostra esquerra; si continuéssim recte, arribaríem al pont del Molí dels Sors i entrariem al terme municipal de Seva. A la nostra dreta s'obre un gran camp presidit pel mas Castanyola. A l'estiu, després de la sega del cereal, els camps amb les seves bales de palla distribuïdes aleatòriament sobre els rostolls demanen ser immortalitzats per les nostres fotografies o pels pintors paisatgistes amb les seves belles aquarel·les.

Però no ens podem entretenir, perquè encara ens queda molt de camí, i resseguim els senyals pintats, ara en clara direcció cap a llevant. Durant la nostra excursió pel sender, és possible que veiem volar el roquerol (*Ptyonoprogne rupestris*), una oreneta de colors marronosos que, a diferència d'altres orenetes i falciots, no emigra i habita a l'entorn de Taradell, fins i tot els hiverns més freds. L'últim mas proper pel que passem és Gasala, avui en dia convertit en allotjament rural.

Camp del mas Castanyola. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

Mentre ascendim, trobem una desviació que ens indica la plaça de l'Everest (a la propera urbanització de Goitallops). Es tracta d'una variant en el nostre sender que, en 5 minuts, ens portarà al lloc on es troba un monument en commemoració de la primera vegada que una expedició catalana coronà el cim més alt del planeta (8.849 m). El monument (obra dels taradellencs Josep Ricart i Joan Coll) s'inaugurà el 16 de novembre de 1985, dos mesos després que els expedicionaris capitanejats per Conrad Blanch, molt vinculat al Centre Excursionista de Taradell, fessin el cim de l'Everest. Els 15 grans blocs de pedra simbolitzen els 14 expedicionaris catalans i els xerpes. L'expedicionari Antoni Sors, que va ser qui va fer onejar el banderí del CET al cim del món, i que morí en un fatídic accident dos anys més tard en l'ascensió al Lhotse (8.516 m), té un carrer dedicat i una placa a prop de la plaça de l'Everest.

De tornada al nostre sender PR-C 42, el proper que trobem és la tomba prehistòrica dels Sequers de Gasala, identificada per primer cop al 1965 i restaurada pel CET el març de 1981 seguint consells científics i arqueològics. Hom calcula que fou un enterrament situat entre els anys 2200 i el 1500 aC. Hi ha una vintena de tombes encara per arranjar i estudiar en profunditat al voltant de la carena de Goitallops, que és per on passa ara el sender. Entre els roquissars de la carena hi habita la geneta comuna (*Genetta genetta*), mamífer carnívor que va arribar a la península ibèrica amb els àrabs i que es troba ben a gust entre els petits cingles de Taradell.

Finalment arribem al collet de Goitallops, moment en què entrem a la carena del Pi Gros. El camí carener delimita els termes municipals de Taradell i

l'antiga Quadra de Terrassola, avui integrada al municipi de Seva. Al nord tenim magnífiques vistes taradellenques i de la Plana de Vic, mentre que al sud s'intueixen les restes dels masos de Tarrés, la Rovira i Sobrevia (amb la torre modernista, obra de Puig i Cadafalch) i s'albira el Montseny. El punt més singular de la carena és el monument petri amb placa metàl·lica que porta escrit: "Punt de trobada i referència per a tothom. El pi de l'any 2000" signada pels taradellencs de 1950, amb data 6 de desembre de 2000. Fa referència a un gran pi que hi havia aquí i que va donar nom a la carena. Al pi li va caure un llamp als anys 60 del segle XX, però va aguantar fins que va ser arrasat per l'incendi de 1983, que va cremar més de mil hectàrees dels boscos de Taradell. Els taradellencs hi van plantar un pi petit l'any 2000, en aixecar-hi el monument, hereu del Pi Gros, del que encara es pot veure les restes del tronc, com si d'un monument natural es tractés. El costat septentrional del nostre camí actualment està tot barrat, perquè ha esdevingut un refugi de fauna salvatge. Entre el collet de Goitallops i el collet de Taradell, les marques blanc i groc del PR-C 42 van aparellades a les blanc i vermell del GR-2.

Ens acostem al castell de Taradell. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

CASTELL DE TARADELL

Del coll de Taradell el sender PR-C 42 enfila en direcció nord, primer passant per Can Boix, que queda uns quants metres més a baix del nostre camí, i després per la font del Castell, que va ser restaurada fa uns anys per l'agrupament escolta Rocaguinarda. Arribem a un punt on prendrem una desviació a la nostra esquerra per apropar-nos al castell de Taradell. Ens hi acostem per un camí en ziga-zaga, un corriol voltat de grans daus de roca i balmes que antigament foren habitades. El castell s'erigeix sobre un gran penyal, com si estigués en suspensió a l'aire. Quan arribem a la seva entrada, un pedró commemoratiu, amb un escut de ferro, ens recorda la festa que s'organitzà el 1993 per celebrar el seu Onzè Centenari, que

va ser presidida pel Molt Honorable Jordi Pujol. El castell és documentat des de l'any 893 i sempre va pertànyer al mateix llinatge, tot i que va anar canviant de cognom per casaments de pubilles: Taradell, Vilademany, Cruïlles, Perapertusa, Bournonville, marquesos de Rupit, comtes d'Aranda i ducs d'Híxar, senyors del terme fins el 1813. Actualment el títol baronial pertany als ducs d'Alba. El castell era el centre de poder més visible d'un gran terme feudal, que rebia el nom de Baronia de Taradell i que anava des del pont del Gurri a Vic fins al cim del Matagalls, amb una extensió total de 95 km². Comprenia les antigues parròquies de Taradell, Viladrau, Santa Eugènia de Berga i Vilalleons, que avui en dia són municipis independents (en el cas de Vilalleons, des de 1940 forma part del terme municipal de Sant Julià de Vilatorça). El castell fou excavat i netejat de 1989 a 1992 pel CET.

El Castell de Taradell. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

L'Aplec del Castell se celebra anualment cada primer diumenge de maig, amb sardanes i esmorzar per a tothom. Una notícia trista la vàrem tenir el 2021, quan Quim Feixas Mercader, un dels organitzadors de l'aplec, va tenir una caiguda mortal des dels murs del castell, mentre estava fent una foto. Una placa col·locada el maig de 2022 en dóna testimoni amb el text "Hi ets quan ballem, hi ets en el record", signat per l'Agrupació Sardanista de Taradell.

Abandonem el castell i reprenem el PR-C 42, travessant una castanyeda molt antiga, que va sobreviure al terrible incendi de 1983. Les castanyes són un aliment fonamental per a moltes espècies d'ocells (com el pica-soques blau –*Sitta europaea*– que es pot entrellucar en aquesta castanyeda) i mamífers, entre els quals destaquen els senglars i les rates cellardes (*Eliomys quercinus*), rosegador molt escàs i poc conegut que menja els fruits dels castanyers, els avellaners i els roures. Aquesta castanyeda és singular

perquè és l'única existent al terme de Taradell, i perquè al final d'estiu s'hi pot collir el cep de castanyer (*Gyroporus castaneus*), un bolet comestible, tan apreciat culinàriament com desconegut entre gran part dels boletaires. El cep de castanyer és recol·lectat per les seves propietats medicinals i usat en la lluita contra el càncer. En aquest bosc també es pot trobar de forma natural lavanda (*Lavandula stoechas*), una planta molt bonica i apreciada per la seva olor i les seves aplicacions, que és difícil de veure de manera boscana a altres indrets de la comarca, tot i que darrerament ha proliferat el seu cultiu agrícola a Osona.

Finalment el sender puja pel Solei de les Moles i arribem al coll de Mansa (nom que prové d'una casa que es troba força més avall). Per aquí passa la carretera de Taradell a Viladrau (B-520) i per aquí tornem a creuar-nos amb el GR-2, que en direcció nord enfila cap al santuari de la Mare de Déu de Puig-l'agulla i més tard cap a Rupit. Nosaltres també enfilem cap al nord, però no pel camí planer del GR-2, sinó pel corriol que ascendeix, amb les marques blanc i groc corresponents, cap a l'Enclusa.

L'ENCLUSA

El camí per on pugem està rodejat de pins pinyers i cirerers d'arboç (*Arbutus unedo*). Sobre els nostres caps voleia majestàtica l'àguila marcenca (*Circaetus gallicus*), espècie emblemàtica que nia en aquesta zona, tot i que a l'hivern migra cap a l'Àfrica subsahariana. Si mirem als nostres peus, també podem veure alguna serp blanca (*Zamenis scalaris*), que antigament es caçaven per a usos medicinals. I mirant els pins podem observar com salten majestuosament d'una copa a l'altra els esquiroles (*Sciurus vulgaris*). L'Enclusa és una construcció geològica espectacular, amb unes vistes inabordables al Montseny i a la Plana de Vic. Des de fa 25 anys, a l'Enclusa hi oneja la senyera, que és renovada cada setembre, si no abans, quan la meteorologia l'ha deixat malmesa. Al seu peu hi ha una placa, col·locada el novembre de 2004, amb un poema de mossèn Joan Vilacís:

Cimals del nostre terme! Gegants de pedra viva!
Titans que el pas dels segles el vostre zel abriva
mirant-nos cara a cara: l'Enclusa i el Castell.
Sou vida i sou guiatge del llibre de la història
forjada de proeses, amb rims d'amor i glòria
per fills que antany vivien al nostre Taradell.

L'Enclusa és el punt més alt del terme de Taradell, per això mateix a pocs metres s'hi trobava una antiga torre de vigilància que servia de vigia al castell de Taradell. Malauradament, de la torre no en resta res, però es pot identificar el lloc on era perquè avui en dia s'hi aixeca un modern vèrtex geodèsic.

L'Enclusa. (Foto Enric Capdevila, juliol 2022).

Continuem el sender cap al nord pel Pla de les Sitges, fins que trobem una petita variant que ens acostarà a les Cuines d'en Rocaguinarda. Es tracta d'una balconada al mig d'un gran roquissar, la Serra del Bou, amb tres cavitats, producte de l'erosió durant mil·lennis. Està demostrat documentalment que aquestes coves varen servir de refugi al bandoler Perot Rocaguinarda, cap dels Nyerros entre 1606 i 1610, el bàndol que tenia com a referent Carles de Vilademany, senyor de la baronia de Taradell. El nom de Cuines d'en Rocaguinarda prové del fet que, tradicionalment, a les balmes del país la gent les anomenava cuines. No tan sols s'hi amagaven els bandolers, sinó que en una petita excavació de 1920 s'hi va descobrir ceràmica preromana. També durant el període 1936-39 s'hi va refugiar gent perseguida a causa de diferents conteses militars. En l'entorn de la cinglera hi podem trobar plantes rupícoles com la savina (*Juniperus phoenicea*) i algun càdec (*Juniperus oxycedrus*).

Les Cuines d'en Rocaguinarda. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

De retorn al PR-C 42, prenem el sender en direcció nord-oest pel Serrat de Ramones, que ens ofereix magnífiques vistes a les Guilleries. Mentre caminem, passem pel coll Serrador i prop de l'Hostalet del Bou. Entrem pels darreres de la urbanització La Miranda de la Plana, resseguint la riera de Sant Quirze. Un element de gran valor arquitectònic de la urbanització és la petita ermita romànica de Sant Quirze de Subiradells, aixecada en l'actual forma el 1095, tot que n'existia una altra de més antiga, pel cap baix l'any 989. Per veure l'ermita haurem d'abandonar momentàniament el sender, perquè aquest sols arriba fins a la font del Ravató.

De fet, hi ha dues fonts del Ravató en el mateix lloc a tocar de la riera. La font històrica és molt antiga i es té constància documental que va ser arranjada el 1957. La més nova, que està encarada a la històrica, va ser construïda fa uns 20 anys i el seu broc és un petit drac o animal salvatge de ferro pel qual raja l'aigua. Antigament, molta gent de Taradell venia a omplir garrafes d'aigua a la font del Ravató per la fama de bona que tenia, més que no pas per la seva abundància, però actualment, per desgràcia i vergonya nostra, un rètol ens indica "aigua sense garantia sanitària".

La Font del Ravató. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

EL PUJOL

Després de la font del Ravató, el sender PR-C 42 ascendeix per un ombrívol corriol per la Serra del Pujol, fins que s'obren alguns camps i veiem la vila de Taradell de fons, amb el campanar de Sant Genís ben destacat. De sobte arribem al Pujol, una gran masoveria envoltada de diversos elements d'interès. Davant mateix del mas hi ha la font i l'alzina del Pujol, una alzina supercentenària degudament catalogada. De fet, a l'entorn hi ha un alzinar de considerable interès botànic i paisatgístic. Un altre element que podem trobar a peu de camí és la Creu dels Miquelets, un pedró de dos metres d'alçada, coronat per una petita creu de ferro, on es pot llegir la inscripció "1822, MORS 99 MCs", que al·ludeix, segons se sol interpretar, als 99 miquelets (voluntaris del govern liberal) que foren assassinats aquí l'any 1822 en el transcurs de la Guerra Realista. No es conserva documentació que acrediti aquesta matança, però sí tradició oral que ho recorda, així com la toponímia que identifica la propera "Feixa dels Morts", on s'explica que en conrear-la hi apareixen molts ossos humans.

La Creu del Pujol. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

El Pujol també té interès geològic, donat que la qualitat de la seva roca ha generat força pedreres, algunes d'elles després reconvertides en basses agrícoles. A la bassa del Pujol podem trobar diverses plantes adaptades a viure a l'aigua, com el canyís (*Phragmites*), la boga de fulla ampla (*Typha latifolia*) i el plantatge d'aigua (*Alisma plantago-aquatica*) i un munt d'amfibis i insectes. Les basses agrícoles són un niu de riquesa natural que cal preservar, i per això el Grup de Naturalistes d'Osona hi fa recerca i en promou la divulgació i la protecció amb el "Projecte Basses" iniciat l'any 2003.

Continuem el nostre sender pels marges dels camps del Solei de la Pedrera, prats de pastura i conreus de cereals i farratges on s'hi troben espècies de vertebrats i rèptils propis d'espais oberts, com el llangardaix ocel·lat (*Timon lepidus*), que pot assolir els 60 cm de llargària, però que malauradament està en perill de desaparició en aquest àmbit. El nostre sender segueix la direcció de la carretera de Viladrau, acostant-nos cada vegada més a Taradell, on entrem pel barri de Sant Quirze i l'antiga indústria "El Vapor", ara resseguint el torrent de Mansa.

Abans de passar per sota el pont de la carretera de Santa Eugènia de Berga, creuem l'espai d'herbes aromàtiques de Can Just. Passat el pont, entrem al parc de la Font Gran. Aquesta meravellosa font fou segurament l'origen del poble de Taradell en aquest lloc, ja que la seva aigua abastia el poble, els paraires amb les seves primitives indústries i els molins del terme. La font, tal i com la veiem ara, amb els seus set brocs, és una construcció de 1790. El parc és un espai fresc ombrejat per un plàtan centenari (*Platanus hybrida*) i amb vegetació autòctona de les riberes osonenques: saüc (*Sambucus nigra*), salze (*Salix spp*), vern (*Alnus glutinosa*) i pollancre (*Populus nigra*).

Pel carrer de la Font Gran arribem a la Plaça i altra vegada a la sagrera de Taradell, punt final del nostre sender.

A més del plànol editat pel CET, també podeu consultar el recorregut aquí narrat al wikiloc de l'amic Enric Capdevila: <https://ca.wikiloc.com/rutes-senderisme/taradell-108594387>. Recorregut caminat al juliol 2022, conjuntament en el moment de redactar aquest article.

La Font Gran. (Foto O. Farrerons, juliol 2022).

CONCLUSIONS

El traçat actual del sender de Taradell PR-C 42 compleix 15 anys aquest 2023, havent aconpleert els objectius principals que es va marcar el Centre Excursionista de Taradell en el moment del seu llançament. S'han definit les localitzacions de màxim interès de la ruta, des d'on es poden apreciar bones vistes del paisatge i es poden identificar els principals valors mediambientals d'aquest àmbit ponentí del Montseny, alhora que ens permet conèixer la història dels llocs per on passa. Història d'àmbit local, però també plenament montsenyenca, ja que la baronia de Taradell va ostentar un poder que va anar molt més enllà del seu límit local, de la mateixa manera que les malifetes d'en Perot Rocaguinarda afectaren tota la contrada. És un sender molt conegut i usat pels taradellencs, que estan orgullosos del seu valor ecològic i històric, però també és un sender molt valorat per gent d'arreu del país que els caps de setmana el caminen per

conèixer i aprendre d'aquest portal del Montseny. És una prova del seu èxit que el desembre de 2020 calgués reeditar el plànol original del 2008 perquè se n'havien acabat les existències.

El feroç incendi de 1983, que arrasà més de mil hectàrees, va ser un cop dur per Taradell i molts pobles del Montseny, tal i com ens explicava Antoni Pladevall i Arumí en el discurs que va pronunciar la tarda del dissabte 7 d'agost de 2021 a l'Espai Montseny de Viladrau: "(...) el cor molt encongit a causa del paisatge devastat que vèiem i oloràvem a banda i banda de la carretera: els esquelets fumats de centenars d'arbres devorats per les flames afamades, un sembrat esgarrifós de cendra que cobria tot el sotabosc i una olor penetrant de socarrim que encara exhalava el que quedava del bosc calcinat per la maldat humana dues setmanes enrere, exactament el 31 de juliol...". Però la naturalesa s'ha regenerat i el sender ha permès recuperar l'estimació i el coneixement dels boscos i el patrimoni local. Cal felicitar el CET per la feina feta en el sender, però també pel seu manteniment constant, ja que cal recordar que sols allò que coneixem ho podem arribar a estimar, i allò que estimem ho podem protegir. La feina desinteressada de la gent del CET, amb el suport de l'ajuntament de Taradell, permet visitar un dels ecosistemes típics del Montseny basal, amb ambients agrícoles, ramaders i forestals, sense oblidar els valors històrics i llegendaris del territori.

AGRAÏMENTS

En Josep Codina va néixer el 1949 a la Casanova de la Costa d'Avall, en el seu moment terme de Seva, però és taradellenc de tota la vida. És membre del Centre d'Excursionista de Taradell, vinculat des dels orígens a l'entitat, i actualment és un dels dos cuidadors del PR-C 42. L'any 2021 va ser el darrer cop que en Josep va repintar els senyals del sender; quan hi passeu, veureu que està impecablement senyalitzat. En Josep ens rep a la Sala Lluïsos de la biblioteca Antoni Pladevall de Taradell un calorós dimarts de juliol i, acompanyats per la periodista Laia Miralpeix, ens explica mil i una vicissituds del sender. Es nota que el coneix perfectament, com identifica cada un dels arbres que l'acompanyen, els diferents animals i les vistes que ofereix cada localització. En un moment donat de l'entrevista ens interroga: "Has vist la cara d'un avi que s'aprecia les cingleres de la Serra del Bou quan baixes des del castell?". No, no l'he vist. He fet el sender sencer un parell de vegades abans de l'entrevista. Havia trescat força vegades tot fent l'ascensió a l'Enclusa, les Cuines d'en Rocaguinarda o el castell, alguna tarda, quan la calor ja baixa, venint des de Viladrau i parant el cotxe al coll de Mansa, però mai havia vist la "cara de l'avi" a les cingleres. En Josep ens explica moltes anècdotes del sender, algunes que es poden explicar, i unes altres que són privades. Quan li preguntem si creu que caldria millorar o incorporar algun element o variant al sender, opina que no, que el recorregut mostra

el més interessant de Taradell. Està orgullós de la feina del CET en relació al PR-C 42, però també de moltes altres activitats que organitza el centre com, per exemple, la caminada Rupit-Taradell, que cada tercer diumenge de novembre organitza el CET (a la darrera edició van haver de tancar la inscripció en arribar als 1000 participants).

Agrair també la feina del revisor anònim, amb les esmenes de tipus morfològic, de puntuació i l'aportació de locucions més genuïnes, que han millorat la comprensió del text.

BIBLIOGRAFIA

- BAUCELLS I REIG, Josep (2009), "Nissagues dels senyors o barons de Taradell-Viladrau", *Monografies del Montseny*, 24, p. 79-92.
- CABALLÉ I CRIVILLÉS, Antoni (1992), "El castell de Taradell: un exemple d'intervenció en el patrimoni històric", *Monografies del Montseny*, 7, p. 167-186.
- DELGADO, Carme – ROVIRA, Lluís (coordinadors) (2005), *Centre Excursionista de Taradell (CET) 1980-2005*, Edita: Centre Excursionista de Taradell.
- MAURI I PORTOLÉS, Josep (2001), *50 itineraris a peu per Catalunya (itinerari 39 Taradell-Castell de Taradell)*, Cossetània Edicions (Col·lecció Azimut, 24).
- MAS, Mauro (2020), *Sender de Taradell, PR-C 42* (plànol escala 1:10.000). Treballs de toponímia: Joan Vilacís, Josep Baucells, Salvador Solagran. Segona Edició. Edita: Centre Excursionista de Taradell, amb el suport de l'Ajuntament de Taradell.
- PLADEVALL I ARUMÍ, Antoni (2022), "La muntanya inspiradora", *Monografies del Montseny*, 37, p. 283-287.
- PLADEVALL I FONT, Antoni (1991), "El Montseny a l'època medieval. Dominis i jurisdiccions", *Monografies del Montseny*, 6, p. 83-106.
- PLADEVALL I FONT, Antoni – BAUCELLS I COLOMER, Jordi (2008), *Sender de Taradell. PR-C 42*, Edita: Centre Excursionista de Taradell, amb el suport de l'Ajuntament de Taradell.
- Regidoria de Patrimoni Ajuntament de Taradell (2022), Jornades de patrimoni 2022, *L'aigua al món rural. Obertura de la Torre de Don Carles i el campanar* [en línia], <https://www.taradell.cat/actualitat/agenda/jornades-de-patrimoni-2022-laigua-portes-obertes-a-la-torre-de-don-carles-i-al-campanar.html?utm_source=newsletter_10384_2022-07-21&utm_medium=newsletter&utm_campaign=butlleti_ajuntament_de_taradell_210722> [Consulta: juliol 2022].

Evolució de la riera Major després de l'enderroc de la resclosa del Molí de Bojons

CARLES FERRER BOIX – JUAN P. MARTÍN VIDE –
ANTONIO SÁEZ ELVIRA – ARNAU PRATS PUNTÍ

*Morphodynamic evolution of the riera Major after a dam removal
(molí de Bojons)*

Aquest article presenta l'evolució de la riera Major com a conseqüència de l'enderroc de la resclosa del Molí de Bojons, de 3 m d'alçària, l'octubre de 2017. La resposta del riu, analitzada a través de comparar-ne els perfils longitudinals, indica que tot el dipòsit de material al·luvial que s'havia acumulat al vas de la resclosa s'ha erosionat. De fet, una part significativa d'aquest material ja s'havia erosionat 9 mesos després de l'enderroc. Les últimes dades disponibles indiquen que no hi ha cap acumulació de material al tram aigua avall de la resclosa. Aquestes observacions suggereixen que l'impacte causat a un riu per l'alliberament sobtat d'un volum relativament important de material sòlid degut a l'enderroc d'una resclosa té una durada limitada.

Paraules clau: Enretirada de preses, transport sòlid, enginyeria fluvial.

This paper presents the evolution of the Riera Major because of removing a 3 m-high weir in October 2017. River response, analysed by comparing longitudinal profiles at different times, indicates that the alluvial deposit accumulated in the impoundment has been completely eroded. In fact, a significant part of this material was already eroded 9 months after the removal. Further, the most recent available data indicate that there is no sediment accumulation downstream of the weir. These observations suggest that the impact caused to a river by a sudden release of a relatively large amount of material due to dam removal is of limited duration.

Keywords: Dam removal, sediment transport, river engineering.

INTRODUCCIÓ

Les rescloses a rius representen una barrera per la fauna aquàtica, en particular pels peixos. Per a facilitar-ne el pas, és freqüent la construcció d'escalades de peixos o rampes que els permeten salvar el desnivell ocasionat per la resclosa (Hershey, 2021).

A més a més, les rescloses també barren el pas de sediment, sobretot quan es situen en rius el material al·luvial dels quals és groller (p.e. sorra, grava o còdols). En aquests casos, el vas creat per la resclosa s'omple gradualment de material sòlid transportat pel riu des d'aigua amunt. En funció de la magnitud d'aquest transport i de la capacitat del vas, aquesta acumulació pot crear un dèficit sedimentari en trams del riu situats aigua avall.

Per a revertir aquestes situacions (i sobretot quan la concessió d'aquestes estructures ha caducat) les administracions públiques es plantegen d'enretirar-les per així afavorir la restauració de l'ecosistema fluvial, que en aquests casos consisteix en restablir el transport sòlid. Tanmateix, l'enderroc de rescloses, que sovint implica l'alliberament sobtat del material acumulat del vas, pot causar impactes de tipus ambiental, social i econòmic. Òbviament, també té implicacions des del punt de vista hidràulic i per a la morfologia del riu (UPC, 2021). Des d'aquest darrer punt de vista, són positives les accions de restauració de la continuïtat del transport de sediment, i malgrat els impactes ambientals a curt termini, sembla haver un consens que aquesta recuperació del transport sòlid al llarg del riu contribueix a millorar l'ecosistema fluvial a llarg termini.

Aquest article resumeix la recerca feta sobre l'enderroc de la resclosa del Molí de Bojons (Sant Sadurní d'Osormort) a la riera Major, realitzat durant la tardor de 2017 (UPC, 2022). La diagnosi sobre la mobilitat del sediment a la riera realitzada el juliol de 2018 per Batalla i Vericat (2018), de la Universitat de Lleida, és un antecedent important. En primer lloc, presentem les dades principals que caracteritzen la riera a l'entorn de la resclosa. Posteriorment, a partir de la comparació de topografies del seu perfil longitudinal, descrivim l'evolució de la riera posterior a l'enderroc.

Figura 1. Situació de la conca de la riera Major i punt assenyalant la resclosa de Bojons.

DESCRIPCIÓ GENERAL DE LA CONCA I DE LA RIERA MAJOR. DADES

La riera Major neix al coster nord del massís del Montseny. En el seu curs, d'uns 28 km de longitud, travessa el massís de Les Guilleries fins a desembocar al Ter a la cua de l'embassament de Susqueda (fig. 1). En aquest punt, la superfície de la conca és de 133 km². El seu afluent més important és la riera d'Espinelles, d'uns 12 km de longitud, que hi contribueix amb una àrea de 18 km². L'àrea de la conca de la riera al voltant de la resclosa del Molí de Bojons és de 88 km². Aquesta resclosa, enderrocada l'octubre de 2017, estava situada 1.5 km aigua avall de la confluència amb la riera d'Espinelles (fig.1). El pendent mig de la riera a l'entorn de Bojons és aproximadament de l'1% i l'amplada mitjana de la llera és d'uns 11 m (UPC, 2022).

La conca disposa d'una única estació d'aforaments de l'Agència Catalana de l'Aigua, ACA en endavant, situada a l'extrem inferior del riu (fig.1). Uns quilòmetres aigua amunt de l'estació hi ha un canal que deriva l'aigua de la riera Major cap a l'embassament de Sau. No disposem de les dades del cabal circulant pel canal de derivació. L'anàlisi hidrològica s'ha fet a partir dels 16 anys i escaig de dades discontinües de cabals mitjos diaris mesurats a l'estació d'aforament. Aquestes dades abasten un primer període entre 1960 i 1970, un segon període entre 2008 i 2011 i un tercer entre 2016 i gener de 2020, quan l'aiguat del Glòria (20-24 de gener de 2020) va destruir l'estació. S'ha estimat que el cabal màxim instantani a la riera Major al voltant del Molí de Bojons durant aquest episodi es va situar en una forqueta d'entre 340-410 m³/s (UPC-2022), similar al cabal màxim d'una avinguda d'entre 50 i 100 anys de període de retorn.

A partir de la correlació entre els cabals de la planificació hidràulica de l'ACA al llarg de la riera i les àrees drenants corresponents i amb els registres de l'estació d'aforament hem estimat el cabal dominant a l'entorn del Molí de Bojons, $Q = 58 \text{ m}^3/\text{s}$ (UPC, 2002). Aquest cabal és el representatiu pel que fa a la l'evolució de la riera ja que condensa l'acció modeladora que l'aigua exerceix sobre la llera (Martín Vide, 2007).

Durant la tardor de 2021 vam recollir mostres del material sòlid de la llera. Aquestes mostres van ser posteriorment assecades i garbellades al laboratori per obtenir-ne la distribució granulomètrica. En general, els dipòsits sòlids o al·luvials de la riera Major estan compostos principalment per sorra gruixuda (o grava fina) –sauló, $D \sim 2 \text{ mm}$. Aquest material, relativament uniforme pel que fa a la seva mida, acostuma a presentar-se com la matriu que conté partícules de mida més grossa: còdols ($D = 64\text{-}256 \text{ mm}$) o fins i tot blocs ($D > 256 \text{ mm}$). Aquesta descripció és comuna a tot el tram d'estudi (fig. 2).

Figura 2. Vistes cap a aigua avall de la riera Major: 1.6 km aigua amunt del Molí de Bojons (esquerra) i un tram situat uns 500 m aigua avall del molí (dreta).
(Fotografies dels autors, octubre 2021).

DESCRIPCIÓ DE L'ENDERROC DE LA RESCLOSA DEL MOLÍ DE BOJONS

La resclosa del Molí de Bojons, de 3 m d'alçària, fou enderrocada durant el mes d'octubre de 2017 (fig. 3). El volum de material que reblia el vas de la resclosa era d'uns 20,000 m³. Tot i que inicialment estava previst d'enderrocar la resclosa en tres fases, l'enderroc es feu finalment en una sola fase (Naturalea, 2018). A més a més, per a limitar els impactes a la fauna aigua avall de la resclosa per acumulació de material, el projecte contemplava l'enretirada mecànica d'entre 1400 m³ i 1800 m³ de sauló del vas (Naturalea, 2018; ENGS, 2018). Pel mateix motiu, el mes de febrer de 2018 es van excavar tres rases a mode de trampes de sediment que es buidaven periòdicament a mesura que s'omplien (fig. 4). Entre febrer i setembre de 2018 (moment en què es deixaren de mantenir) uns 1900 m³ foren enretirats del riu (ENGS, 2018).

Figura 3. Resclosa del Molí de Bojons i material al·luvial, principalment sauló, que n'omplia el vas, abans del seu enderroc (esquerra). Fotografia durant l'enderroc de la resclosa (dreta). (Fotos Naturalea, 2018).

RESULTATS. EVOLUCIÓ DE LA RIERA

Considerem que el perfil longitudinal de la riera de l'any 2009 representa correctament el seu perfil just abans de l'enderroc de la resclosa. En aquest perfil s'aprecia de forma clara el dipòsit de material que omplia el vas de la resclosa, situada a la coordenada longitudinal 4.6 km, just aigua amunt d'un aflorament rocós que crea un salt d'uns 3.4 m d'alçària (fig.4): mentre que el pendent del dipòsit d'acumulació és del 0.37%, el pendent de la riera aigua amunt de l'acumulació i aigua avall del salt en roca està a l'entorn de l'1%, (UPC, 2022).

Degut a l'esfondrament de l'estació aforament, no hi ha informació hidrològica entre gener de 2020 i la tardor de 2021, data de l'última topografia de la riera. Per tant, prenem aquesta última topografia com el resultat del temporal Glòria.

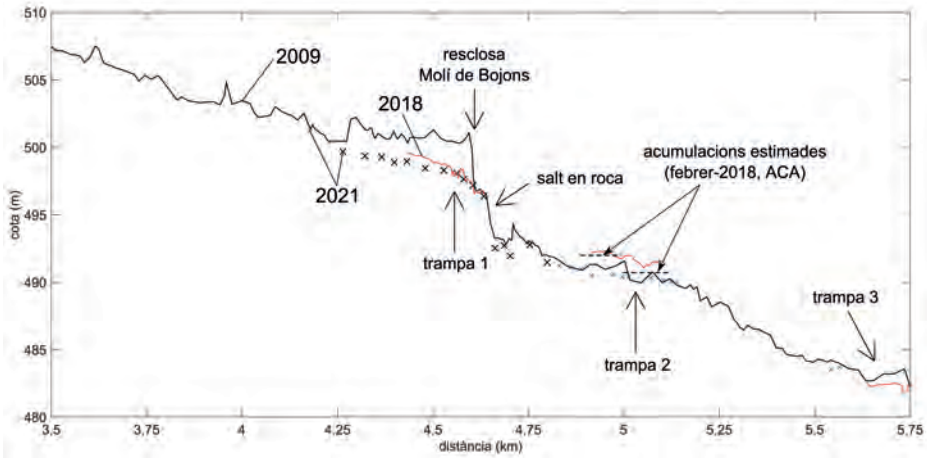

Figura 4. Perfils longitudinals de la riera Major al voltant de la resclosa del Molí de Bojons. La línia negra contínua representa el perfil longitudinal de la riera l'any 2009. Les creus negres i blaves indiquen la cota de la llera l'any 2021. En vermell, perfils longitudinals parcials duts a terme per la Universitat de Lleida el mes de juliol de 2018 (Batalla i Vericat, 2018). Les línies horitzontals discontinües indiquen l'acumulació mesurada per l'ACA el febrer de 2018 al voltant de'on s'hi excavaria la segona trampa.

L'erosió del material del vas va seguir l'evolució que ja s'ha observat a d'altres casos de camp i de laboratori (Ferrer-Boix, 2011). El material s'erosionà ràpidament just després de l'enderroc, malgrat l'absència de cabals importants (fig. 5). Aquest fet queda demostrat amb el perfil de juliol de 2018 (fig. 4): més de la meitat del gruix de material del vas ja havia estat erosionat. El material fi del fons i el pendent elevat de la riera en faciliten l'erosió.

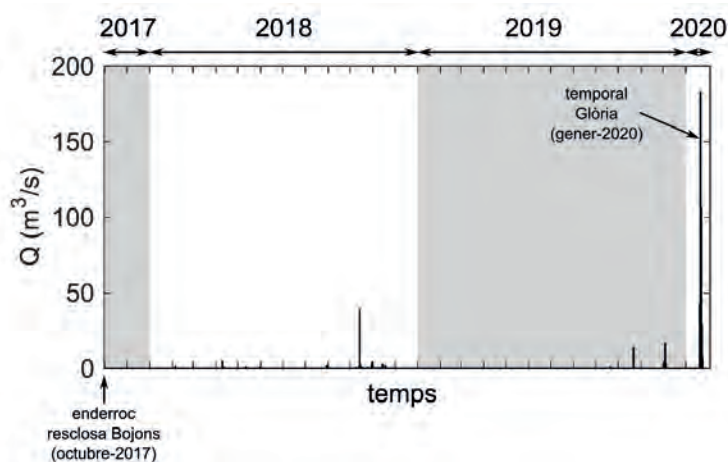

Figura 5. Cabal mig diari a l'entorn de la resclosa del Molí de Bojons entre la data del seu enderroc i l'aiguat del Glòria (UPC, 2022).

L'excés de material procedent de l'erosió del dipòsit del vas fou gradualment transportat aigua avall on hi quedà temporalment dipositat (fig. 4). Les acumulacions de material mesurades per l'ACA el desembre de 2017 i el febrer de 2018 foren d'uns 20 cm i d'uns 80 cm respectivament (fig. 4). Una xifra similar a aquesta última s'obté si es comparen els perfils de 2009 (representatiu de setembre de 2017) i de juliol de 2018 (Batalla i Vericat, 2018). Això demostra que el material sòlid que gradualment s'anava dipositant als trams d'avall de la resclosa era, alhora, transportat per la riera a trams encara més avall.

No disposem d'informació topogràfica de la riera entre juliol de 2018 i octubre de 2021. Tanmateix, el pendent del dipòsit superior l'any 2021, de l'1.1%, és similar al de la riera en trams allunyats de la resclosa, tant aigua amunt com aigua avall. Aquest resultat indica que molt probablement tot o quasi tot el material acumulat al vas de la resclosa s'ha erosionat. Pensem doncs que el perfil longitudinal actual de la riera és, en gran mesura, resultat de l'aiguat del Glòria. Aquest aiguat hauria acabat d'erosionar el dipòsit del vas i transportat el material que podria haver-se acumulat aigua avall, fins al punt de generar una erosió mitjana d'uns 45 cm en els primers 600 m d'aquest tram (diferència de cotes entre la línia contínua de 2009 i les creus negres i blaves de 2021, fig. 4).

L'evolució de la riera Major d'ençà de 2018 indica que l'impacte sobre la morfologia del riu per l'enderroc de la resclosa del Molí de Bojons, que va suposar l'alliberament sobtat d'un volum significatiu de material sòlid, ha tingut una durada limitada.

AGRAÏMENTS

Agraïm les facilitats donades per Martí Comellas Serra (Espai Natural de les Guillerries-Savassona) per a dur a terme aquesta recerca.

BIBLIOGRAFIA

BATALLA, R. J. – VERICAT, D. (2018). Diagnosi de la mobilitat dels sediments a la riera Major en relació a la retirada de la resclosa del Molí de Bojons. Informe Tècnic d'urgència per a la Direcció de l'Espai Natural de les Guillerries-Savassona.

ENGS (Espai Natural de les Guillerries-Savassona). 2018. Resposta al requeriment per incompliment de la resolució d'autorització de les obres definides en els documents "Restauració d'hàbitats de riera degradats a l'Espai Natural de les Guillerries-Savassona (P-266)" i "Millora de la connectivitat fluvial a la riera Major (P-267)", al terme municipal de Sant Sadurn d'Osormort i Vilanova de Sau.

- FERRER-BOIX, C. (2011), Incisión de ríos por extracción aluvial y retirada de presas. Estudio matemático y experimental, Tesis Doctoral, Universitat Politècnica de Catalunya, [en línia], <<http://hdl.handle.net/2117/376080>>.
- HERSHEY, H. (2021), Updating the consensus on fishway efficiency: A meta-analysis, *Fish and Fisheries*, 22, 735-748.
- MARTÍN VIDE, J. P. (2002), *Ingeniería de ríos*, Barcelona: Edicions UPC, 331 pp.
- Naturalea (2018), Informe de projecte executat. Retirada d'una resclosa a la riera Major, per a l'Espai Natural de les Guilleries-Savassona.
- UPC (2021), Criteris per a la gestió del sediment en enderrocament de rescloses (visió de la hidràulica i la geomorfologia fluvial). Informe tècnic per a l'Agència Catalana de l'Aigua.
- UPC (2022), Efectes morfodinàmics de tres rescloses a la riera Major. Informe tècnic per a l'Espai Natural de les Guilleries-Savassona.

Poesia, Pau i Silenci

MARIA GOMIS BOFILL

Poetry, Peace and Silence

Llorenç Gomis (1924-2005) i Roser Bofill (1931-2011) van ser escriptors i periodistes. Ella va presidir durant uns anys l'associació Amics del Montseny i va ser responsable, juntament amb Antoni Pladevall, de les Monografies del Montseny. Aquest article parla de la relació de tots dos amb el Montseny en general i amb Viladrau en particular. En Llorenç va arribar a Viladrau a través de la Roser, la família de la qual estava vinculada al Montseny. Tots dos van convertir la casa de Can Balet en el seu refugi. Un lloc de pau i de silenci. Viladrau va ser sempre un lloc de trobada: amb la natura, amb Déu, amb la família i amb els amics.

Paraules clau: Llorenç Gomis, Roser Bofill, Amics del Montseny, Viladrau

Llorenç Gomis (1924-2005) and Roser Bofill (1931-2011) were writers and journalists. She chaired the association "Amics del Montseny" for a few years and was responsible, together with Antoni Pladevall, for the publication Monografies del Montseny. This article is about their relationship with El Montseny in general and with Viladrau in particular. Llorenç arrived in Viladrau through Roser, whose family was linked to el Montseny. Both turned their house (Can Balet) into their shelter, a haven of peace and silence. Viladrau was always a meeting place: with nature, with God, with family and with friends.

Keywords: Llorenç Gomis, Roser Bofill, Amics del Montseny, Viladrau

Llorenç Gomis, poeta, periodista i humanista, al pròleg de la seva autobiografia *De Memòria*, descriu Viladrau de la següent manera:

VILADRAU: Poble on els Bofill voldrien passar la vida. Els sobrevinguts són desgraciats si no els segueixen. [...] Bon lloc d'aigües i de versos. Aquest pròleg s'hi ha escrit.

Els Bofill van arribar a Viladrau l'any 1751. Sembla que la primera casa on van viure va ser Can Balet, al veïnat de les Paitides. Després van voler construir-se una casa més gran, Ca l'Herbolari, ben a prop. Així ho expliquen Roser Bofill Portabella i el seu cosí Eugeni Bofill i Bofill al seu llibre *Els Bofill de Viladrau*. L'avi patern de la Roser, Ramon Bofill Gallés, havia nascut a Ca l'Herbolari. Va anar a estudiar a París i en tornar va ser el primer dentista de Barcelona. Junt amb el doctor Valentí Carulla, va promoure el desenvolupament del poble i l'estiueig. Els Bofill eren uns enamorats del Montseny.

En Llorenç explica, a les seves memòries, que quan va començar a sortir amb la Roser, ella un dia el va fer anar al Noguer, la casa pairal dels seus pares Santiago Bofill i Mercè Portabella. Allà li va preguntar fins a tres vegades si li agradava Viladrau. En respondre reiteradament que sí, ella li va dir: "Així ja ens podem casar!". I es van casar a la petita capella del Noguer el 14 de juny de 1958.

Durant molts anys, el jove matrimoni va estiuejar a El Noguer amb els pares d'ella, els seus germans i les seves respectives famílies. Eren més de vint persones. L'any 1974 la Roser i el Llorenç es van traslladar a Can Balet, aquella primera casa on s'havien instal·lat els Bofill dos segles enrere. El seu pare, Santiago Bofill, havia pensat per a la Roser una casa més confortable, però a ella sempre li havia agradat aquella caseta antiga amb vistes a Matagalls i allunyada del poble. Surt anomenada als darrers versos d'un poema de Guerau de Liost, dins del recull *La muntanya d'Ametistes*, publicat l'any 1933.

EL VEÏNAT

Oh l'enfilall de cases del rònc Veïnat,
amb un paller cada una, i el forn i la cisterna
amb una corriola i un càntir abandonat
i l'era amb una mica de boll que ens enlluerna!

Un corriol trasteja per assolir-vos totes.
Els vostres cans no lladren sinó a la mala gent.
Teniu panotxes i rodells sobers de bôtes.
I l'aviram pelluca desvergonyidament.

Escanyolides són les feixes i secanes.
Per l'enllosat pasturen el sol les sargantanes.
Qui d'un xiprer no es fira, es fira d'un llorer.

Teniu mates de sàlvia i d'herba queixalera.
I alguna de més xica és sota la noguera
com una ocella que té por de l'esperver.

Can Balet era una caseta rústica molt senzilla que la Roser i el Llorenç van anar arreglant i ampliant al llarg dels anys. Part dels camps, on anys enrere es llaurava blat o sègol, es va convertir en un jardí amb varies feixes. Hi van plantar arbres de diferents espècies: cirerers, pollancre, bedolls, xiprers i fins i tot un avet blau. En Llorenç i la Roser eren molt feliços al jardí de Can Balet. El primer que feien en baixar del cotxe quan arribaven de Barcelona era passejar pel jardí observant cada arbre, les hortènsies, els rosers o les herbes aromàtiques. En Llorenç cultivava menta, sàlvia, romaní, farigola... que collia al jardí i posava a assecar en safates a la seva petita biblioteca.

Els agradava estar-se al jardí, ell assegut sota un salze llegint els diaris. Ella, sempre enfeïnada, intentava trobar moments per seure a mirar la muntanya. En el seu preciós llibre de reflexions *Quédate con nosotros*, la Roser explica:

Mi mayor placer es sentarme en el césped cara a la montaña y ver cómo cae la tarde. Y cambian la luz y los colores. En el pico más alto de la montaña hay una cruz, la Cruz de Matagalls, que preside nuestra vida. Al final del día aún queda un poco de sol en la cumbre. Ver, oír el silencio. Afinar los oídos para captar el más leve rumor y callar.

El jardí de Can Balet. (Arxiu familiar Gomis Bofill).

Roser i Llorenç caminant pel Montseny. (Arxiu familiar Gomis Bofill, anys 80).

Can Balet era per a la Roser i el Llorenç un lloc de pau on es refugiaven els caps de setmana fugint de la ciutat i del ritme trepidant d'un dia a dia ple de compromisos, obligacions i activitat. A l'estiu, la casa acollia amics i família (especialment la mare d'en Llorenç, que hi passava unes setmanes juntament amb el seu fill Joaquim).

Continua la Roser a *Quédate con nosotros*:

Le faltaría algo a este libro si no dijera lo que han supuesto para nuestra vida, de Lorenzo y mía, y no solo para nuestra vida de ocio, descanso y reunión familiar, sino para nuestra vida interior, estas estancias en el campo. Al menos para mi vida. Es uno de los pocos lugares en los que encuentro la paz.

A Viladrau, tots dos podien viure la seva faceta contemplativa. Tenien una capacitat increïble per viure el moment present: Aturar-se, copsar-lo, adonar-se que era un moment únic, i agrair-lo. Tots dos compartien una profunda fe en Déu. *“Desde que he caído en la cuenta de la vocación de la*

naturaleza para la gratuidad suelo despertarme por la mañana y celebrarla con una respiración amplia, generosa, agradecida. Vivo. Respiro. Parece que un día se ofrece entero”, va escriure en Llorenç en un dels seus articles a *La Vanguardia*.

A Viladrau, en Llorenç hi trobava pau i també inspiració, tant pels seus articles periodístics com pels seus poemes. Era un bon observador. Qualsevol detall donava joc per escriure un article. Escrivia sobre la primavera, el cirerer florit, la tardor al Montseny, les papallones nocturnes... D'un gest quotidià en feia poesia.

Ja de més grans, quan la seva vida professional els ho va permetre, les estades de cap de setmana a Viladrau, van anar-se fent més llargues. A l'hivern els agradava seure junts vora la llar de foc, llegint o escoltant música clàssica. En Llorenç posava música de cambra, especialment Brahms o Schubert. Escriu la Roser:

Los días que pasamos solos Lorenzo y yo son tiempo de leer. Él pone su música clásica. Tiempo pausado. Otra vida, otro mundo. Un mundo que a mí me acerca a Dios.

Jo diria que els dos grans projectes de vida de la Roser i el Llorenç van ser la revista *El Ciervo* (revista de pensament que Joan i Llorenç Gomis van fundar amb un grup d'amics el 1951) i la casa de Can Balet. Emocionalment, per la Roser, Viladrau i Can Balet eren el seu lloc. Un lloc on la terra i ella es fusionaven, on els estels brillaven com ja no es veien a ciutat. La Roser i en Llorenç sempre van fer de Can Balet una casa oberta, on entraven i sortien amics i família. Van voler que fos un lloc de trobada. La Roser, sociable per naturalesa, s'ocupava de tot: matinava, es ficava a la cuina i feinejava hores i hores, per a poder després seure una estona al jardí.

A Viladrau, la Roser i en Llorenç es van retrobar amb els amics de joventut, quan ja els fills es van anar fent grans. Sortien a fer excursions llargues i curtes (passejades). S'anomenaven *Els caminadors*. Junts van compartir moments memorables. Reien molt i es feien companyia. Al llarg de l'any, feien un munt d'activitats i trobades. Mn. Pladevall liderava visites culturals interessantíssimes. Cada estiu, a l'agost, la Roser organitzava una festa per a celebrar Sant Llorenç i el jardí de Can Balet s'omplia d'amics que s'hi trobaven tan a gust que s'hi quedaven fins que es feia fosc, allargant la vetllada amb improvisats jerses i xals que els hi oferíem quan refrescava.

Llorenç, que havia arribat a Viladrau de retruc com a sobrevingut, sempre s'hi va sentir ben acollit. Des de 1982, va formar part del jurat del Premi de Poesia convocat per l'associació Amics del Montseny.

Durant molts estius, va escriure des de Viladrau l'article dels dilluns per a *La Vanguardia*. Abans de l'invent del Fax i d'Internet, en Llorenç escrivia l'article i anava al poble a donar-li al transportista Codina qui, l'endemà, baixava a Barcelona i el lliurava a la redacció del diari al carrer Pelai.

L'octubre de 2005, l'Ajuntament de Viladrau li va concedir a Llorenç el Pelló de Plata durant la Fira de la Castanya. Recordo que abans d'anar a recollir el guardó li vaig preguntar si faria un discurs molt llarg (portava les butxaques de la jaqueta plenes de papers i llibres de poemes). Em va dir que depenia de si la Mare Josefa, també guardonada, parlava molt o no. Va resultar que la mare Josefa, emocionada, va agrair el reconeixement amb una única frase. Recordo que en Llorenç va dir: "A mi al Montseny m'hi lliga una història d'amor..." i va compartir l'anècdota que he explicat a l'inici d'aquest article. També va llegir un parell de poemes. Un d'ells es titula *A muntanya* i forma part del seu llibre *Sons i Sonets*.

A MUNTANYA

És bo tenir una casa, dormir sota teulada,
 tenir llit, una manta, encendre foc si cal,
 i beure un vas de vi, dos i tres, tant se val
 i ben untada d'all menjar-se una torrada.

És bo amb amics benignes passar junts la vetllada
 a l'entorn de la llar, sense fer gaire mal,
 i despedir-se tard, la dolçor conjugal
 és el darrer record al final de jornada.

És bo viure a muntanya un diumenge sencer
 des del sol fredolíc a la màgica lluna,
 passar visita als arbres, com un metge d' abans,
 coronar un dinar sobri amb un glop de cafè,
 passejar, cantant baix i agrair la fortuna
 del perfum de l' orega que ara ens omple les mans.

Llorenç Gomis, juntament amb la Mare Josefa i l'alcalde de Viladrau, Eudald Formatgè.
(Arxiu familiar Gomis Bofill, 2005).

Aquell guardó va ser el reconeixement “a la seva aportació a la nostra cultura i per a fer entenedor el món de la comunicació”. En certa manera, també va suposar el reconeixement a la seva vinculació amb Viladrau, per si mateix, més enllà dels Bofill.

Tres mesos després del lliurament del Pelló de Plata, en Llorenç moria de forma sobtada, el darrer vespre de l'any 2005, a Barcelona. El seu cos va ser enterrat al petit cementiri de Viladrau. Un poema seu havia quedat gravat, aquell estiu, a la pedra de la font del Salt del Boc, dedicada a Santiago Bofill, pare de la Roser.

La Roser va sobreviure al Llorenç sis anys. Fidel al seu lema “*faire face*”, va esforçar-se a aprendre a viure sense ell. Deia que hi havia un abans i un després de la mort d'en Llorenç. L'enyorança era fortíssima. Va continuar pujant a Viladrau. Va voler seguir celebrant la vida, gaudint de les petites coses. Però darrere aquella aparença positiva i vital hi havia molta tristesa. Quan va morir, va deixar escrit que volia que les persones presents al seu comiat brindéssim per “trobar la unió del paradís de Viladrau amb el paradís del Cel”. I així va ser com, després d'enterrar les seves cendres al cementiri, familiars i amics vam anar als jardins del restaurant *La Masia del Montseny* i vam brindar amb cava, mentre, animats per la seva gran amiga Mercè Torra, cantàvem emocionats “Amigos para siempre”.

Pedró de la Font del Salt del Boc. (Arxiu familiar Gomis Bofill).

BIBLIOGRAFIA

- BOFILL, Roser (2001), *Quédate con nosotros*, Bilbao: Desclée de Brouwer.
- BOFILL I BOFILL, Eugeni – BOFILL I Portabella, Roser (2004), *Els Bofill de Viladrau*, Barcelona: Ed. El Ciervo 96.
- GOMIS, Llorenç (1996), *De Memòria. Autobiografia (1924-1994)*, Barcelona: Edicions 62.
- BOFILL I MATES, Jaume (1933), *La Muntanya d'Ametistes*, Barcelona: Publicat per Lluís Gili.

Com he escrit “Les hores noves” i com l’han llegit els meus amics

JULIÀ GUILLAMON

How I wrote the book “Les hores noves” and how my friends read it

L'historiador Josep M. Lloró i l'escriptor Julià de Jòdar analitzen *Les hores noves* (Anagrama, 2022), el llibre de Julià Guillamon que retrata tot un any al Montseny, després de quatre anys de no poder-hi ser, a causa de la malaltia cerebral i del procés de rehabilitació de la seva parella. Els paisatges, les plantes, les cuques, els pagesos i els bosquerols hi apareixen descrits amb una sensibilitat fina, filla de les lectures de Joaquim Ruyra, Guerau de Liost i Josep Pla. Guillamon es recolza en els comentaris dels seus amics -la idea del perdó, la transferència entre la natura i la vida del narrador, la combinació de sensació actual i evocació del passat sensual- per explicar els bloqueig inicial i el procés d'escriptura de la seva obra. *Les hores noves* és un llibre sobre la continuïtat de present i passat, la consciència d'un mateix i el valor terapèutic de la paraula.

Paraules clau: Escripura de la natura, Falguera, Azalea, Consciència d'un mateix, Rehabilitació neurològica.

The historian Josep M. Lloró and the writer Julià de Jòdar analyze Les hores noves (Anagrama Publishing House, 2022), the book by Julià Guillamon that portrays an entire year at the Montseny, after four years of not being able to go there, due to the brain disease and the following rehabilitation process of his partner. Landscapes, plants, worms, farmers and forest wardens are described with a fine sensibility, being influenced by the readings of Joaquim Ruyra, Guerau de Liost and Josep Pla. Guillamon draws on the comments of his friends - the idea of forgiveness, the transference between nature and the narrator's life, the combination of current sensation and evocation of the sensual past - to explain the initial mental block and the writing process of his work. Les hores noves is a book about the continuity of present and past, the self-awareness and the therapeutic value of the word.

Keywords: Nature Writing, Fern, Azalea, Self-consciousness, Neurological rehabilitation.

L'estiu del 2020, després de quatre anys de no poder-hi anar, vam decidir passar un mes al pis d'Arbúcies. La Cris havia tingut un vessament cerebral per Nadal del 2016 i, des de llavors, havíem estat atrapats amb teràpies i tractaments. El final del llibre *Les cuques* (Anagrama, 2020) explica el retorn frustrat al Montseny: els protagonistes projecten passar uns dies a El Boixaus, que és una casa de pagès del camí de Sant Marçal, on hi ha el càdec de vuit-cents anys que apareix al llibre *Travessar la riera* (Comanegra, 2017). Quan la Cris era a l'Hospital de Sant Pau, en coma, vaig escriure un text on explicava tot el que fariem quan es posés bona. Era una manera de dir que, passés el que passés, el que havíem viscut a El Boixaus era inoblidable, que seríem com aquell arbre. Fins a aquell moment sempre que havíem d'agafar un cotxe era un taxi adaptat: empenyíem la cadira de rodes per una rampa, el taxista l'ancorava amb uns cinturons de seguretat de rodets retràctils. Vam fer la prova de fer asseure la Cris al seient del davant del Ford Mondeo del nostre amic Martí, que ens havia d'acompanyar a El Boixaus. En Martí i jo vam recórrer la pista, per veure si el cotxe tocava de panxa a terra i estudiar-nos la casa des del punt de vista funcional: quants esglaons havíem de pujar, com ho podíem fer. Ens feia respecte tot plegat i, mentre no ens acabàvem de decidir, va arribar el fred. L'escena final de *Les cuques* està ambientada a la Rectoria Vella de Sant Celoni, en lloc d'El Boixaus, com havia previst. Un dissabte a la tarda, els protagonistes agafen el tren –amb cinturons de seguretat i rodets retràctils per ancorar la cadira– i puguen a passar la tarda a Sant Celoni, que és el poble proper al Montseny, on hi ha trens més seguits. Des del jardí de la Rectoria Vella, veuen el Turó de l'Home. La dona es posa dreta i fan uns exercicis per mantenir l'equilibri, compensant el pes. Ell s'hi està al davant per controlar que no caigui. Les mosques els corren pels braços i la cara. Quan ho vaig escriure pensava: “ja són morts”. Però un amic que ho va llegir em va dir: “les mosques són un símbol de regeneració”.

Els primers dies de ser a Arbúcies, l'estiu del 2020, vaig fer una sèrie d'articles sobre les falgueres que vaig publicar a *La Vanguardia*. Com a conseqüència del temporal Glòria, del 20-23 de gener del 2020, que a Arbúcies va deixar 356,5 litres, rajava aigua per tot arreu. A la Font dels Anissos, a prop de can Torrent, hi havia unes herbes melseres ufaneses com mai. És una falguera molt lligada a casa. La meva mare en tenia una a l'eixida del Poblenou, que havia portat d'Arbúcies. La Carmeta de cal Gall, la mare de l'Angelina perruquera, en cuidava una al veïnat del Castell, en un cossi de zinc. Quan arribava el fred tallava les frondes i deixava només els rizomes. A la primavera les fulles es desplegaven amb aquell descargolament d'espanta-sogres i llengua camaleònica. Si ara llegeixo aquests articles de l'estiu del 2020, m'hi reconec espantat, encongit,

vacil·lant. Quan en Pau era petit havíem tingut una gateta de tres colors que es deia Pili. Si la portàvem a Arbúcies, se li posava un nas com un tomàquet, de les olors, tan diferents de les d'una casa de Barcelona. Doncs jo ara era com la Pili: estava excitat, hipersensible. Eufòric, però desconcentrat. Els camins, les plantes, els arbres, una pedra grossa al mig de la fageda, que feia anys que no veia, em provocaven un sotrac. Quan ho havia d'escriure no trobava les paraules.

Volia descriure una falguera comuna. Un dels pocs prats que queden al voltant d'Arbúcies, a la casa del Moré, se'l van menjant les falgueres invasores. Tenen unes tiges llargues i unes fulles que semblen ales. En el meu text m'imaginava que arribaven volant fins al prat, com un vol de flamencs. Les diferents formes i mides de les frondes semblaven ales que s'obrien i es tancaven, s'espolsaven i es tornaven a plegar. Molts cops quan ja he escrit i publicat un text, penso: "I això per què ho has escrit?" Llegeixo que un professor de Geòrgia i un altre d'Atlanta han estudiat la mecànica del comportament dels flamencs. En diuen *mecanisme gravitacional d'estada passiva*. Per aguantar-se drets sobre una cama els flamencs no necessiten gastar energia. Fins i tot morts, s'aguanten drets. I ara penso que jo tenia activat uns mecanismes gravitacionals d'aquesta mena. Estava tan ben plantat a terra que res no em podia tombar, però em trobava en un estat inactiu, passiu. Cal dir, a més, que, a causa de la lesió cerebral, la Cris només té moviment complet en una cama. Per això fèiem els exercicis aquells d'equilibri a la Rectoria Vella. Ara veig que tenia alguna cosa important a dir, i que em sortia embarbussada i incompleta. Mesos després em vaig adonar que el nom científic de la falguera comú (*Pteridium aquilinum*) fa referència exactament al que jo havia vist al prat del Moré: *Pteridium=pterus=pteron=ales*. *Ion*=diminutiu=petites. *Aquilinum=aquilinus*=relatiu a les àligues. Ales petites d'àguila. És a dir, Linné havia tingut la mateixa intuïció que jo. El nom popular també reflecteix aquesta analogia: falguera aquilina, *helecho àguila*. Ara penso que l'àliga de Linné potser és l'àliga bicèfala de l'heràldica: les frondes de la falguera comú s'escalonen a banda i banda del peu, les frondes que encara no s'han desembolicat podrien ser caparrons d'ocell.

Quantes coses n'hagués pogut escriure si no hagués estat embotat, tancat en les meves obsessions, pensant que el que jo veia no ho podia veure ningú més, que no ho podria compartir perquè no s'entendria. A la part final del text vaig parlar de les ferides que fan les tiges seques i estelloses, tallants, als qui anem pels prats i pels boscos tocant-ho tot, a la tardor, quan les falgueres que han acabat el seu cicle queden rostides. També vaig escriure que el món devia començar a anar malament quan en lloc de les fulles de falguera –que es feien servir per folrar els cistells i les caixes

de fruita-, es va començar a fer servir plàstic a tort i a dret. A l'hostal dels meus avis i de la meva mare arribaven molts cistells de maduixes i calaixos de préssecs entapissats amb frondes de falguera aquilina. Un amic andorrà em va escriure que el seu avi feia servir falguera a la cort, enlloc de palla, per fer el llit de les vaques. Hi havia dolor: un dolor físic -els talls de les falgueres seques que es convertien en ganivets tallants- i dolor psicològic -el plany pel món perdut d'aquelles falgueres d'abans, integrades a la vida de poble. Tot això es corresponia amb el dolor d'haver tornat, i no haver pogut tornar com volíem. La Cris podia pujar a casa, si l'ajudàvem amb en Pau: tres pisos d'esglaons. Però no podia anar al prat, ni podia veure les falgueres, ni pujar als cims, ni anar a Viladrau, ni passejar pel rec. Els ocells vegetals que havien arribat volant i havíem quedat plantats al prat érem nosaltres.

La falguera Aquilina com una àguila bicèfala. La falguera seca.
(Foto J. Guillamon, juliol i octubre 2020).

Les hores noves (Anagrama, 2022) neixen d'aquest conflicte interior que vaig plantejar, sense acabar-ne de ser conscient, en aquell text sobre les falgueres. Hi he pensat més tard arran de les intervencions de l'historiador Josep M. Lloró i de l'escriptor Julià de Jòdar a les presentacions del llibre a Terrassa i Badalona. Ens coneixem de fa anys, són escriptors i crítics que en saben molt, i quan llegeixen veuen un munt de coses. No puc dir que no sé de què em parlen. Però els seus raonaments, que van molt a fons, em regiren per dins. Potser he creat un discurs anecdòtic sobre el llibre per evitar aquesta lectura compromesa. En Josep M. es va centrar en la idea del perdó. Es va fixar en un dels primers textos del llibre, "El mal caçador de bolets". És una variant de la història d'El mal caçador del folklore i la literatura. El mal caçador és un mossèn, que mentre diu missa veu passar un conill, s'oblida de l'Ofici i se'n va al darrere de la caça. Per culpa d'aquest mal pas, Nostre Senyor el condemna a caçar eternament.

A Arbúcies –com en altres llocs de Catalunya– d’anar a buscar bolets se’n diu *caçar bolets*. Jo era un *mal caçador de bolets* perquè a la tardor, quan la fageda canvia de verd a groc i vermell torrat, els cirerers hi posen una nota de color amb les capçades vermelles, les alzines severes hi posen el contrast, els castanyers i els roures els matisos de l’escala cromàtica, en aquests dies que la muntanya viu els moments més esplendorosos, darrere dels bolets, no pujava mai a la fageda. La passió de la caça em distreia de la bellesa gratuïta del bosc tardoral: em quedava a les rouredes i els aulets del voltant d’Arbúcies amb l’esperança de trobar carlets, fredolics, trompetes de la mort, pinencs: els bolets que aguanten més el fred. La referència al mal caçador era un joc cultural, com molts que hi ha en el llibre, una mica humorístic. Després d’aquell primer mes de prova, ens havíem quedat a viure a Arbúcies, al setembre havia començat un relat sobre el pas de l’any als camps i boscos del Montseny: no em perdria l’espectacle del bosc tardoral. El dia del meu aniversari –17 de novembre– vaig decidir que faria festa i que pujaria a la fageda. Vaig agafar el camí... d’El Boixaus. Mentre caminava –la casa queda una mica apartada– vaig menjar un plàtan i una poma i vaig tenir una regressió, que explico en el text. Era el berenar d’en Pau quan era molt petit: una poma i un plàtan aixafats amb la forquilla. El berenar del nen petit em va tornar al cap el dia que feia anys, mentre pujava a El Boixaus, que significa tant per a nosaltres. I era jo –un home gran– el nen petit. Just abans d’arribar a la casa, per trobar-me amb el Jaume i la Noemí, que en aquella època es cuidaven del turisme rural, vaig passar per una fageda, amb tota la gama de verds, grocs i torrats: semblava un fons marí. Una mica més enllà els arbres espolsats pel vent havien perdut la fulla i es retallaven contra el fons gris, com si fossin llamps o com esquerdes del cel. Aleshores ve la frase que va subratllar en Josep M.:

Un raig de sol passa per mig dels troncs i és com si una veu em digués: “estàs perdonat”.

La fageda d’El Boixaus. (Foto J. Guillamon, novembre 2020).

Jo ho havia escrit per seguir la broma: el mal caçador de bolets és perdonat (per ell mateix, no pas per Nostre Senyor) perquè ha abandonat l'interès material del cistell de carlets pel plaer desinteressat de la bellesa dels arbres. En Josep M. va aïllar la frase i va posar tot el pes en la idea del perdó. Que va trobar també en altres textos, lligada amb la imatge del raig de llum il·luminador que passa entre les branques dels arbres o el coto-fluix dels núvols. La relacionava amb la reconciliació entre l'home i la dona protagonistes, que ha produït la malaltia. A *Les cuques* hi ha algun text on s'endevina aquesta desavinença. I també a *La fàbrica de gel* (Galàxia Gutenberg, 2021). És innegable que el text deia això, per més que jo no hagués previst, que no en fos conscient i que fins i tot m'incomodés una mica.

El tronc d'un suro després de la pluja, amb la part seca que sembla una cremada de contacte. Una petjada. (Foto J. Guillamon, agost 2020).

A la presentació de *Les hores noves* a Badalona, Julià de Jòdar va muntar l'argumentació sobre dos textos: "Setembre: primer dia de pluja" i "Les azalees", que és un dels capítols del mes d'abril. El primer explica una sortida, sota el plugim, fins al naixement d'un rec, molt a prop d'un corriol, a prop de la casa d'Els Roters, on una vegada amb la Cris hi vam veure quatre o cinc salamandres. Hi ha tota una descripció del bosc humit, en contrast amb el bosc sec de l'estiu, i el record de les ferides que la meua àvia duia sempre als braços. Era la cuinera de l'Hostal Castell d'Arbúcies i quan carregava grans olles o una safata fonda on es podien rostir, en quaters, sis o set pollastres, sovint es feia cremades de contacte. En duia

els avantbraços plens. Aquesta imatge em ve al cap perquè el tronc dels suros pelats, amb els escorrims de la pluja, té un color vermellós que recorda la pell cremada. Al final d'aquest text hi surten per primera vegada les pomes, que són un dels leitmotius del llibre. A prop de la casa de can Puig, a la vora de la pista, s'hi ha fet gran una pomera. I el narrador pensa que potser ha nascut d'un cor de poma d'un berenar de fa anys amb el fill petit. És curiosa la recurrència d'aquesta idea del berenar. Quan arriba a dalt no hi ha salamandres i aleshores diu el text:

El rec baixa ple. El canal no és gaire fondo i l'omple a vessar. Hi fico les mans i, en acabat, els peus.

En Jòdar ho llegia també com un nou acte de purificació, de perdó. Vaig quedar fotut. Recordo que el meu amic Genís Cano –artista i professor de Belles Arts, mort a cinquanta anys, que perviu com a personatge en alguns dels meus llibres–, de ficar les mans i els peus a l'aigua en deia teatralment "un maniluvi" i "un pediluvi". Jo havia fet un maniluvi i un pediluvi i ho havia explicat. El llibre començava amb una purificació ritual, una litúrgia. Vull aclarir que *Les hores noves* és un llibre escrit a peu pla. El món que hi apareix no té res a veure amb la natura romàntica o artística en les seves versions antigues o modernes. No és una natura sacralitzada. Però això, en efecte, hi és.

El parquet torturat després del pas de la desbrossadora. (Foto J. Guillamon, abril 2021).

A l'altre text, "Les azalees", la idea de la natura martiritzada ocupa el lloc central. Recordo el moment que vam començar a anar can Torrent, als anys noranta. A les feixes al voltant del mas hi havia les azalees que havien criat per vendre al casalot amb jardí que tenien al poble, al costat del nostre hostal. La meva mare n'havia tingut tres o quatre d'aquestes azalees que, com l'herba melsera del text de *Les falgueres*, s'havia endut a la casa de Barcelona. Perquè no es morissin, les regava amb aigua de pluja i sempre teníem cubells escampats per l'eixida, per recollir-ne. En el text que vaig escriure, la mare era a l'Hospital del Sagrat Cor ingressada:

li havien tallat un pit i no sabien si tenia infectats els ganglis. Estava en estat de xoc. Per distreure-la li portem unes fotografies de can Torrent, de les azalees, que formaven un tou de fulles i flors. La mare no hi havia estat mai, a can Torrent, sempre treballant a l'hostal. La descripció de les azalees, com passa sovint en els textos de *Les hores noves*, té profunditat temporal. Hi apareixen les plantes que els de can Torrent venien i que tenien a la porta de la casa com a reclam, hi apareixen les feixes perdudes amb les azalees que anys després, incultes, es van escampar per tot i, fent un salt en el temps, hi apareixen les romegueres que van néixer en mig de les azalees i que les han acabat colgant. Les flors vermelles entortolligades amb una corona d'espines formen un símbol Rosacreu. Si en Salvi, que ara és l'amo de can Torrent, talla la romeguera, haurà de tallar l'azalea. Si no talla la romeguera, l'acabarà ofegant. En la part final hi apareix una feixa que han desbrossat de poc amb una màquina que ha deixat el terra recobert de trossos de fusta com un parquet torturat. N'han salvat una azalea blanca que, sota el tou de bardisses, no s'ha pogut fer gran. En una flor hi ha una abella de mel, que ha quedat immòbil, pel fred, agafada amb les potetes als estams. Aquesta abella cargolada en posició fetal dins d'una flor de jardineria soc jo.

Can Torrent: azalea i romeguera, azalea i abella. (Foto J. Guillamon, abril 2021).

Aquesta transferència entre la natura i la vida del narrador és una de les claus de *Les hores noves*. I una de les diferències fonamentals amb *Les hores* (1953) de Josep Pla, on els fenòmens naturals i meteorològics transcorren sense que el narrador ni l'autor s'hi impliquin gaire. És una altra idea que prenc a Julià de Jòdar, que la va exposar en la presentació d'Arbúcies. També va subratllar l'escena del cementiri ("Tots sants: espernallac i herba de sant Joan") que és clau en el desenvolupament del llibre perquè, tot i que correspon als primers mesos, quan encara no hi ha una idea molt clara de com seran aquestes *hores noves*, lliga amb el desenllaç. El narrador, seguint el model de Pla que dedica molta atenció a les festes i al calendari

litúrgic, pensa que el dia de Tots Sants s'ha d'acostar al cementiri, tot i que no hi té enterrat ningú. Allà troba uns coneguts que, en lloc de flors d'hivernacle, porten als seus morts una branca d'alzina, un pot de flors seques d'esperrallac i herba de sant Joan i un pot d'encenalls de fusteria. El pare de la noia era fuster, els altres parents, gent de bosc. En adoptar aquest ritual, a la part final del llibre, amb la Lourdes, la dona que rentava plats a l'hostal i que li va ensenyar a estimar el bosc, el narrador aspira a ser reconegut com a part de la comunitat.

Esperrallac i herba de Sant Joan. Un ram per a la Lourdes.
(Foto J. Guillaumon, novembre 2020 – novembre 2021).

Entre el maniluvi-pediluvi del primer dia de pluja i el ritual de Tots Sants, transcorren *Les hores noves*. A mesura que les he hagut de rellegir per editar-les i que les he hagut d'anar explicant he descobert aspectes dels quals no era conscient i que lliguen amb la lectura dels meus amics. En primer lloc, la humilitat. Enfront de les grans panoràmiques, dels arbres monumentals, de l'oïsmo artístic-literari, hi ha un interès sostingut per les herbes de marge, les plantes ruderals, les gramínies petaneres que no han arribat a ser cereals productius. De vegades humanitzo un cirerer que està avergonyit de tenir tantes flors, tan vistoses. Quan es desfulen i els altres arbres fan la florida se sent alleujat: és com aquell adolescent que passa un pam a tots els altres nois i noies de la classe, i que és motiu de riota constant, quan els companys fan l'estirada. L'arboç, en canvi, està deprimit perquè hi ha un moment, a la primavera, quan ha perdut fruits d'un any i flors de l'altre, que ningú no s'hi fixa. Són uns arbres bones persones que aguanten la intemperància dels humans. També hi surt gent, amb nom i cognom: pagesos, esquiladors de xais, bosquerols, peladors de suro, un propietari rural, un bomber, un masover que ha perdut la mare, uns amics que tenen una casa amb hort i que et porten tomàquets. Tant com el rebuig de la natura artística extasiada i missaire hi ha una rebel·lió contra la natura explotada, la natura-fàbrica, i un elogi del paisatge humà, de la vivència de la gent senzilla, harmonitzada amb els boscos i els camps.

Santa Obina: Joan Fugarolas i les feixes perdudes. (Foto J. Guillamon, maig 2021).

Un dels moments centrals del llibre, té a veure amb la casa de Santa Obina: és una entrevista amb un pagès i carboner, Joan Fugarolas, que explica com era la vida d'un veïnat de muntanya. A Arbúcies les falgueres es diuen fogueres. Fugaroles és un de tants cognoms que hi ha al poble que fan referència al bosc –Albereda, Garriga, Homs, Noguera, Roura, Faixedas–. Ara tot és perdut però en el seu cap el paisatge no ha canviat gens. Quan quedava amb algú amb qui volia parlar o pensava fer-me trobadís amb un pagès o un bosquerol, molts cops duia una gravadora a la butxaca per enregistrar el que em deien i la manera de dir-ho i reproduir-ho exactament. Teníem davant una muntanya amb un mantell uniforme de capçades d'alzina, com bròquils negres. En Joan em va dir que es recordava del nom de totes les feixes. Jo el vaig reptar a que me'ls digués:

Aquí: el camp de dalt, aquí el camp de baix, a sota el camp, la feixa del canyer, la feixa de la soca, la feixa de la pomera blanca. Per l'escalada aquesta d'aquí hi havia la feixa de les oliveres, la feixa xica, la feixa de sota la carretera, la feixa rosta, la feixa de més avall. I d'aquí cap amunt hi havia la feixa de la font, la feixa del raig, la feixa del dipòsit, la feixa d'en Quirze, la feixa de sota la bassa. A dalt, l'artigó. I aquí: la feixa més ampla, la feixa del cirer, la feixa del call i el sequer.

Va ser un moment d'una intensitat excepcional. El paisatge entre Santa Obina i el Planot vivia dins de Joan Fugarolas, alliberat de la percepció sensible del paisatge real, del tou de bosc, amb els corriols solcats per les rodes de les bicicletes de muntanya.

Després de la presentació de Badalona, vaig demanar a Julià de Jòdar les notes que havia preparat. En transcric uns fragments que lliguen amb el moment que vam viure aquell matí a Santa Obina:

Treure de la penombra allò que havia advertit i convertir-lo en un equivalent espiritual: el mer examen dels records o sensacions passades no en revela la importància.

La *memòria conscient* reproduceix només la cadena de totes les *impressions imprecises* en les quals no resta res d'allò que veritablement hem experimentat (la base dels nostres pensaments, de la mateixa *vida*, la realitat).

Allò que anomenem *realitat* és una certa relació entre les *sensacions* i els *records* que ens envolten alhora. *Recrear al passat* demana quelcom de diferent de l'operació de la memòria: ha de tenir lloc la *combinació* d'una sensació actual (especialment de gust, olor, tacte, so o visió) i un record, una evocació del passat sensual.

Les hores noves és fruit d'un equilibri entre la història personal, en certs aspectes psicoanalítica, i la història col·lectiva, amb els seus components de memòria, oblit i dolor. És un llibre sobre la continuïtat de present i passat, la consciència d'un mateix i el valor terapèutic de la paraula.

Les hores noves es van presentar a l'Hotel Montsoliu d'Arbúcies el 29 d'octubre de 2022, amb Julià de Jòdar i la biòloga Carme Rosell; a la Llibreria La Temerària de Terrassa el 18 de gener amb Josep M. Lloró, l'actor Òscar Muñoz i el músic Carles Belda; i a El Saltamartí Llibres de Badalona el 14 de febrer de 2023, amb Julià de Jòdar. Són les tres presentacions que s'esmenten en el text, de les moltes que se n'han fet.

1100 anys de l'acta de consagració de Sant Quirze d'Arbúcies

JOAN ILLA COLOMER – GEMMA FONT VALENTÍ

1100 years of the act of consecration of Sant Quirze d'Arbúcies

El 6 de febrer de 923 va tenir lloc la cerimònia de consagració de l'església parroquial d'Arbúcies. Enguany celebrem els 1100 anys d'aquest acte que ens ha arribat transcrit a través de 2 còpies autenticades per mà de notaris, on quedaren fossilitzats en escriptura els límits parroquials amb topònims de masos, vilars, esglésies, camins... que denoten la importància d'un poblament estable en aquest sector oriental del Montseny possiblement existent des de molt temps abans.

Paraules clau: Historia medieval, Arbúcies, toponímia, masos

On February 6, 923, the consecration ceremony of the church of Arbúcies took place. This year we celebrate the 1100th anniversary of this act, which transcription in 2 copies authenticated by notaries have been handed down to us, and where the parish boundaries became fossilized in writing with toponyms of farms, villages, churches, roads... that denote the importance of a stable settlement in this eastern sector of Montseny likely existing since a long time before.

Keywords: Medieval history, Arbúcies, toponymy, farmhouses

EL MARC POLÍTIC DELS SEGLES IX I X

Al llarg del segle VIII el territori de la vall d'Arbúcies va formar part successivament del regne visigòtic, del califat de Córdoba (715-785) i posteriorment del regne franc (comtat de Girona). A finals d'aquest tempestuós segle VIII, i després de les revoltes iemenites de Sulaiman el 776 i la promesa de submissió de la marca superior del musulmans a Carlemany el 778, la marca o frontera amb el califat es traslladà de l'Albera a la vall de la Tordera. No obstant, la revolta fracassà i entre 780 i 781 el poderós exèrcit de Abderraman aconseguí la submissió de la marca amb una forta repressió. La repressió comportà la fugida dels caps hispanogots cap a la Septimània on foren acollits per Carlemany, són els *hispanii* de les fonts franques, que a jutjar pels privilegis que aconseguíen de la cort franca havien de ser personatges prou importants.

En aquest context, en els darrers anys del segle VIII el corredor de la Tordera suportà el pas continu d'exèrcits i ofensives militars entre els dos bàndols. Així, de nou l'any 793 l'emir Hisham llança un gran atac contra Girona amb maquinària de setge, que en fracassar continua en ràtzia fins Narbona.¹ Aquest atac i la posterior ràtzia d'un tal Joan contra el *pagus* de Barcelona al 795 sembla que esperona Carlemany per fer avançar la frontera. El 801 Carlemany conquereix Barcelona, moment en què la zona de frontera amb els àrabs es trasllada al Llobregat.

Així doncs a partir d'inicis del segle IX, la vall d'Arbúcies formarà part, ara ja definitivament, del comtat carolingi de Girona, creat per Carlemany. La vall es trobava ben resguardada per l'imponent vessant oriental del Montseny però alhora propera a la zona de *pseudofrontera* que resseguia el tram mig del riu Tordera, que jugà un paper prou important entre els anys 778 i 801, i encara al llarg de més 200 anys més, a causa del pas de tropes que realitzaren ràtzies cap a les ciutats de Barcelona i Girona que de segur afectaren el territori adjacent. Línia defensiva que jugarà també un paper important al llarg del segle IX i X com a rereguarda defensiva de Barcelona.²

En possible relació amb aquests fets, tenim el jaciment de Torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu). Les excavacions arqueològiques portades a terme des del Museu Etnològic del Montseny la Gabella situen la construcció de la torre altmedieval a l'entorn del 890. Probablement relacionada amb el control i defensa dels camins i territori sud del comtat de Girona en temps de ràtzies contínues. La torre patí un incendi que la destruí completament.

1 BRAMON, D. (1998), *Nous textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya medieval*, p. 157.

2 MONREAL Y TEJADA, L. (1971), *La línea de castillos del Río Tordera*, p. 32-39.

L'anàlisi del carboni 14 de les restes de fustes cremades aporten una datació entre les darreries del segle IX i la primera meitat del segle X, coincidint amb aquests episodis bèl·lics.

En el marc d'aquest context polític dels segles IX i X, el territori de la vall d'Arbúcies estaria habitat i controlat per terratinents vinculats al poder carolingi. L'oligarquia terratinent donaria protecció a "repobladors" gots i hispanii que s'hi establiren, com és l'exemple dels *cerdans* que s'esmenten en el precepte del 878 i que possiblement donaren nom propi al lloc dit Cerdans (*cerdanus*) al capdamunt de la vall de la riera d'Arbúcies.

Les fonts documentals del segle IX, bàsicament els preceptes carolingis i donacions privades a monestirs i esglésies, ens informen que el sector oriental del Montseny era en gran part de domini reial (terres del fisc), i que fou utilitzada pels monarques francs en el seu propòsit d'organitzar i controlar el territori a través dels seus delegats, ja fossin eclesiàstics (bisbes) o polític-militars (comtes).

Així, a partir de la segona meitat del segle IX, trobem les primeres notícies documentals sobre topònims de la de vall d'Arbúcies. En un precepte atorgat per Carles el Calb al comte Sunyer II d'Empúries l'any 862 li cedeix uns béns de propietat reial en el *pagus* de Barcelona i a la muntanya del Montseny, on s'esmenta com a límit de la donació *el rio Arbuties*.

Un xic més endavant, al 878 un gran alou format per la vall de la Tordera, propietat del revoltat comte Humfrid de Gòtia fou donat pel rei Lluís al comte Sunyer i al bisbe de Barcelona Frodoí. Aquest precepte és interessant en quan es documenta la concessió dels drets reials sobre una àmplia propietat que inclou els llocs de Riells i les viles de Breda i Campins, des del cim del Montseny i Cerdans fins al riu Tordera, en la que hi havia cases, horts, *casteïis* i villarets que es trobaven al peu del Montseny fins al camí de Girona i Barcelona, on podem intuir de forma indirecte el territori d'Arbúcies com a límit nord oriental del territori del bisbat – comtat barceloní. Les terres aportades pel rei limiten doncs amb l'alou d'un personatge anomenat Baró (Baió), junt a Riells i Breda.³ Cal recordar que el que es dona en aquests documents reials no són propietats de terres sinó els drets fiscals públics de tots els béns productius inclosos en les delimitacions.⁴ En anys successius els documents esmenten el límit d'Arbúcies (886 i 899) o *confines Arbutie, fines Arbuties (978) i finibus Arbutie (1038)*.⁵

3 PARDO I SABARTÉS, M. (1994), *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*, p. 27-29.

4 MUNDÓ, A. M. (2013), *Baió i Catalunya carolíngia*, p. 71.

5 D'ABADAL, R. (1926-1952), *Catalunya Carolíngia II*, 1ª part, p. 355-358.

Des de l'any 894 el comtat de Girona passà a dependre del comte de Barcelona. Guifré el Pilós, amb la independència dels comtats de l'autoritat franca, convertint el territori de Girona en la frontera nord del domini comtal del casal de Barcelona, canviant d'aquesta manera l'estratègia geopolítica precedent.

Aquesta banda limítrofa entre el comtat i bisbat d'Osona i el comtat i bisbat de Girona que comprèn les valls d'Arbúcies, muntanyes d'Osona (Sant Hilari, Osor, Vallors) i la vall de Santa Coloma de Farners, probablement com a indrets de refugi a redós del Montseny i les Guilleries, foren en principi més habitades que la mateixa plana central del comtat.⁶ Els topònims presents en els documents carolingis del segle X mostren nombrosos noms de lloc que han perdurat al llarg de més de 1.130 anys⁷ amb una estructura de poblament estable que permet resseguir les compravendes de terres, molins, castanyedes... entre els petits propietaris i les grans famílies terratinents vinculades a l'oligarquia comtal.⁸ Possiblement els límits de les jurisdiccions comtals arrencaven de l'època antiga i van perdurar fins als segles carolingis sense grans canvis.

Vall d'Arbúcies i la vessant oriental del Montseny. (Foto Marta Rubio, 2017).

6 BOLÒS, J. – HURTADO, V. (2000), *Atles dels comtats carolingis*.

7 BOLÓS, J. (2000), *La Selva i el comtat de Girona abans de l'any 1000*.

8 Pladevall, A. (1993), *El poblament i la propietat de la terra als antics termes de Sant Hilari Sacalm i de la vall d'Osor*, p. 63

LA VALL D'ARBÚCIES AL SEGLE X

De nou, un document interessant de l'any 900 esmenta per primera vegada el terme "vall" per identificar el territori d'Arbúcies, situada en el pagus de Girona, en l'apèndix de *Palacio Felmiro conna, qui fuit*.⁹ Malgrat que no es documenta encara en aquest tombant del segle IX-X cap sistema organitzatiu com castells ni parròquia, aquest topònim *Palau* sembla que seria un indicador d'organització administrativa i legal antiga, relacionada amb una unitat de domini en mans de l'autoritat pública. El mateix significat del mot ens parla de la possible existència d'un edifici de caràcter senyorial des d'on s'exercia i organitzava el sistema públic de l'administració carolíngia (segles VIII i IX).

Aquest casal anomenat *Palau*, junt amb altres propietats, sembla ser que posteriorment passà per donació a la Seu Episcopal de Vic. En una de les concessions de l'any 1247, feta pel paborde de Gener a Pere de Riudeboix i a la seva família, s'esmenta el lloc de Palau d'Arbúcies. Durant uns segles rebé el nom de mas Gener (nom que prové de la denominació de la pabordia). Però la família Roquer recuperà el nom de Palau, on construí la seva casa (avui desapareguda).

En aquest document de l'any 900 apareixen els primers topònims i personatge de la vall, per exemple en l'escriptura de venda feta pels esposos Got i Especiosa d' un quart d'una vinya que els compradors havien plantat i edificat, és a dir que s'havien repartit a través del sistema de la *complanatio*¹⁰ (usual a l'època) a la vall d'Arbúcies en el terme de Palau Felmir (difunt). Aquesta vinya afronta amb quatre vinyes més de quatre propietaris diferents (Sesolfo, Daniel, Taurello, Qiniberti), el que ens mostra una propietat aloera prou extensa i uns pagesos amb capacitat de comprar i vendre.

Pocs anys després, un extraordinari document ens permet conèixer l'organització i establiment poblacional a la vall d'Arbúcies, es tracta de l'acta de consagració de l'església parroquial de Sant Quirze d'Arbúcies.

El patró de la nova església, Sant Quirze, junt amb la seva mare Santa Julita, eren originaris de Kònia, de l'antiga Anatòlia, avui Turquia, i moriren màrtirs a la persecució de Dioclecià, l'any 304, a Tars de Cilícia, la població natal de Sant Pau, actualment dins Turquia. El culte als sants màrtirs arribà a la península Ibèrica, en temps de la reconquesta carolíngia i especialment a Catalunya hi trobem una trentena d'esglésies dedicades al

⁹ JUNYENT, E. (1980), *Diplomatari de la Catedral de Vic, segle IX-X*, doc. 30.

¹⁰ Un propietari que no vol o pot posar en conreu un terreny li dona a un pagès per que ho faci, es posa en conreu un temps establert –sovint 5 a 8 anys– i en acabat es reparteix la terra –sovint meitat i meitat–.

sant i han donat nom a poblacions com Sant Quirze de Besora, Sant Quirze del Vallès i Sant Quirze Safaja. Dins el bisbat de Girona, Sant Quirze és titular del monestir de Colera i de les primitives esglésies de Lloret de Mar i de les parròquies d'Arbúcies i de Campllong i dels temples d'Olmells (Llers), Merlant (Porqueres) i Calella. Són venerats com a sants en tota la cristiandat, com a protectors dels pobres i els infants. La seva festivitat es celebra el 16 de juny.

La consagració d'aquest temple es va fer el dia 6 de febrer de l'any 923. El bisbe Guiu de Girona presidí l'acte de consagració de la nova església en una cerimònia solemne junt amb el prevere Artemi. Segons el relat, un personatge de nom Gairibert acabava de construir el temple per voluntat pròpia i a càrrec econòmic seu. Per tal de dotar aquest temple Gairibert li donà un important alou que havia rebut en herència del seu pare, anomenat Baró (possiblement es tracta del mateix personatge del document reial del 878).

L'acta de consagració també esmenta donatius de Gairibert i del prevere Artemi, com llibres de culte: dos missals, dos antifoners i un col·lectaria, i objectes d'ús pel culte com: una casulla, un pal·li, dos calzes amb patena, quatre campanes i un encenser. La generositat de Gairibert va més enllà, dotà a la nova església amb cases i terres que li pertanyien. Això seria una casa amb corts i un predi situat junt a l'església, que afrontava a orient amb terres d'en *Belasco* i d'en *Durable*, a migdia amb el torrent (del Vern, avui dit dels Capellans), a ponent amb terres dels hereus de la família donant mitjançant un camí, i a cers amb la via o camí de Vic (actualment carrer major) la riera d'Arbúcies. En un altre lloc donà un camp situat "*ad ipsos Forcios*" o les Forces, en el qual termenejava a orient, migdia i occident amb terres de *Ermeries* i a cers amb l'estrada pública, actualment el carrer del Castell. I finalment, una vinya de 5 mujades de cabuda, que afronta a orient amb la vinya d'en *Durable*, a migdia amb la vinya d'en *Desiderio* a occident i a cers amb la vinya d'en *Felarii*. Tot sembla indicar que en aquest moment l'espai rural a l'entorn a l'església de Sant Quirze ja estava perfectament delimitat amb cases, camps, vinyes...

La casa donada per Gairibert esdevindrà l'antiga rectoria (situada en el desaparegut carrer Estret) i podria correspondre a l'anomenat mas Vern que apareix en documents posteriors, doncs a redós de la casa hi havia l'era des Vern, el camí des Vern i el torrent des Vern.

El bisbe, per la seva part, assignà pel sosteniment de la nova parròquia els delmes i en fixà els límits de la seva extensió, que abastava pràcticament tota la vall natural de la riera d'Arbúcies. L'escriptura detalla molt bé el perímetre o rodalia de la parròquia, que es correspon perfectament amb

la part alta de la vall natural de la riera d'Arbúcies, hereva probablement d'una demarcació o territori administratiu més antic. En aquesta rodalia s'esmenta primerament la vila *Lordaresa* (Lliors), actualment la casa del Crous, amb els seus termes i l'església de Santa Maria, fins el Puig Aguilar i des d'aquí fins a coll de Bordoriol, on es troba el camí públic que va a Sant Marçal (fins aquí els límits de la parròquia són amb el bisbat de Vic, per seguir ara amb els de Barcelona).

Segueix pel camí a coll sa Farrera i al vilar de la Nespla, amb els seus termes i adjacències; el Graners i Vilanova amb el seus termes fins al puig Camidelles i fins el *coll Loter* (coll de Te) i el *Gausac* (Guacs) amb els seus termes, fins a la mateixa vora de la meitat del puig Massanes (avui Montfort); seguint per les Falgueres i la casa de Sant Climent amb els seus termes i adjacents, amb els masos de Montsoriu i totes les seves tinences. Fins aquest punt es correspon amb els límits dels bisbats i els turons del Montseny, i a partir d'aquest punt el límit de la rodalia es confronta amb els límits parroquials dins el mateix bisbat de Girona, així trobem la meitat de l'extensió de Montsoriu i els masos *Juniari* (Juià) amb totes les seves pertinences i la casa de Sant Iscle amb les seves pertinences fins al molí Ferriol, el vilar anomenat Vaca Morta amb els seus termes fins al Puig *Dodoni* (més endavant puig Honorat i avui Puig d'Ull) i la meitat del camp de Sant Segimon i masos de *Poses* (de Pous) amb els seus límits, i el mas de Mollfulleda amb els seus termes, el vilar Bodaixó amb els seus termes fins al coll de Rourell. I a partir d'aquí torna altra volta a certificar els límits amb el bisbat de Vic i les parròquies veïnes, hi trobem el vilar anomenat *Tres Miseros* i el vilar dit Romegós i el vilar Belletes amb els seus termes i el vilar Falgueres amb els seus límits i termes fins al puig de Pla Vell i el vilar anomenat Casaleda amb els seus termes i la casa de Sant Pere amb els seus termes fins a la mateixa Serra que és sobre el mas de Parés, i passant el mateix terme amb la casa de Sant Nazari fins al puig de sobre el camp d'Ulf (Pla d'Úfol).

L'escriptura també detalla l'existència de set edificis de culte: Santa Maria de Lliors, Sant Marçal, Sant Climent, Sant Iscle, Sant Segimon, Sant Pere i Sant Nasari, totes quedaran dins la demarcació de la nova parròquia, en qualitat de sufragànies, excepte Sant Marçal (que més endavant passà a ser cenobi) i Sant Segimon, que pertany a la parròquia de Sant Feliu de Buixalleu. Sant Quirze es convertí en el nucli de la parròquia que absorbiria les altres esglésioles de la vall i esdevindrà així el pal de paller de l'incipient nucli urbà o cellera d'Arbúcies.

El perímetre marcat en la rodalia de la dotació de Sant Quirze ressegueix uns límits geogràfics físics: muntanyes, plans naturals i riera; elements orogràfics ben reconeguts per la gent del territori, i possiblement també

pels representants legals. Tot plegat, ens perfila una vall ben estructurada amb pervivència de població fixa establerta en cotes de mitja muntanya, aprofitant els planells naturals de turons i zones de fàcil conreu agrícola de les petites valls al·luvials.

Els límits de la rodalia del 923 s'han mantingut fins als nostres dies amb molt poques variacions, llevat alguns d'ells sorgits per diverses disputes i enfrontaments entre diferents rectors d'Arbúcies i de les parròquies veïnes sobretot per qüestions de delmes. En aquests casos de confrontaments, el rector de la parròquia d'Arbúcies en la seva defensa sempre mostrava la seva rodalia, que segons una nota de Mn. Antoni Puig, ecònom regent de la parròquia entre 1807 i 1814, la rodalia era una espècie de mapa o croquis del territori parroquial, tenia una mida d'uns quatre o cinc pams en quadre, que amb la major claredat i evidència, marcava els límits i confins d'aquesta parròquia amb les veïnes. Aquest valuós document es va perdre en la guerra del francès.

En les signatures de l'acta hi consten: Guiu bisbe de Girona, *Usila* prevere, *Guadamirus* levita, *Guistimirus* prevere, *Birasa* prevere, *Guillisclus* arxiprevere i *Artemi* prevere. En aquesta època, al bisbat de Girona, la majoria de les parròquies tenien dos preveres, dits domers, que s'anaven alternant el càrrec per setmanes. Semblen ser els dos encarregats de la nova parròquia el prevere Usila que ja es esmentat l'any 900 i el prevere Artemi, que és el que també fa diverses donacions a l'esmentada església i redactor de l'acta. Podria ser que dels altres preveres signats hi hagués un responsable de la diòcesis de Vic i un altre de la de Barcelona, per acordar els trams limítrofes de la rodalia. Les parròquies veïnes d'Arbúcies amb el bisbat de Vic són: Viladrau, Cerdans, Sant Hilari Sacalm i Joanet; i del bisbat de Barcelona: Riells del Montseny fins l'any 1957 que passà a Girona, Fogars de Montclús i Montseny.

Els encarregats de la parròquia havien d'oferir al bisbe, en ocasió del sínode, que se celebrava un cop o dos l'any, el sinodàtic, una retribució introduïda per Carles el Calb, el 844, consistent en una mesura de blat, una d'ordi, una de vi i un garrí que valgués sis diners.

L'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL I LA PARROQUIALITZACIÓ DE LA VALL D'ARBÚCIES

En general, en els comtats catalans s'imposen les tendències eclesiàstiques procedents del regne de França des del segle X. En aquest període la restauració eclesiàstica que comportà la conquesta franca ja s'havia consolidat i donat lloc a una xarxa parroquial organitzada en bisbats. En aquest moment, en ple segle X, l'organització religiosa i la política anaven

unides de tal forma que resulta pràcticament indestriable l'una de l'altra en termes territorials.¹¹

És ben plausible que abans de l'època carolíngia, i que va persistir al llarg d'aquest període, hi havia almenys dos nivells pel que fa a l'organització territorial; un terme ampli (que correspondria a la vall natural o territori: *valle, pagi*) on s'exercia la jurisdicció des dels *Palatia*, i diversos llocs de poblament que rebien el nom de *lloc*, de *villa* o de *vilar*.¹² De fet, alguns dels topònims apareguts en l'acta de consagració de Sant Quirze del 923 semblen tenir una arrel d'origen germànic (Loter, Felmir, Ulf, Dodó...).¹³ Es tractarien de comunitats vilatanes que probablement marcarien una continuïtat amb el món tardoantic, com també ho demostraria la pervivència d'advocacions antigues (Sant Nasari, Santa Maria, Sant Pere, Sant Quirze, Sant Iscle...), la qual cosa posa de manifest una estabilitat poblacional d'ençà del 900, com a mínim.

No ens hauria d'estranyar doncs l'existència en aquest període (segles VIII-X) de petites esglésies o llocs de culte al servei de la població establerta. La majoria d'aquestes esglésies rurals es trobaven situades en planells elevats i fàcilment defensables (Sant Pere Desplà, Santa Maria de Lliors, Sant Climent...). Dins d'aquest conjunt destacà ràpidament l'església de Sant Quirze, situada en un avantatjós emplaçament al capdamunt d'un meandre alçat damunt la riera, just al centre de la vall.

L'antiga jurisdicció fiscal d'època visigòtica (o anterior) es degué mantenir a la vall d'Arbúcies en l'etapa carolíngia, al damunt de la qual s'implementà a partir del segle IX la nova organització parroquial. Un bon exemple de la implantació d'aquest nou sistema d'organització social és l'Acta de Consagració de l'església parroquial de Sant Quirze d'Arbúcies, redactada l'any 923,¹⁴ on ja hem vist topònims referents a masos, vilars i esglésies situats en el perímetre de la parròquia d'Arbúcies.

La consagració del 923 determina l'àrea d'influència de l'església parroquial, d'acord amb les unitats d'hàbitat que li eren vinculades. En la definició dels termes fixos van influir dos factors; el primer va ser la introducció del delme (desena part dels fruits de la terra), realitzada en el context d'una preocupació dels potentats i dels bisbes carolingis, per dotar les esglésies rurals d'un patrimoni mínim. La creació de la parròquia

11 Els noms d'Arbúcies i Joanet tornen a aparèixer en les limitacions del bisbat de Vic (978) "*ad terminos qui est inter Iohannettu et ipsa Elizeta, et pervenit in fines de Arbuties*". Cerdans i Joanet formaran part del comtat i bisbat d'Osona, mentre que Arbúcies ho serà de Girona.

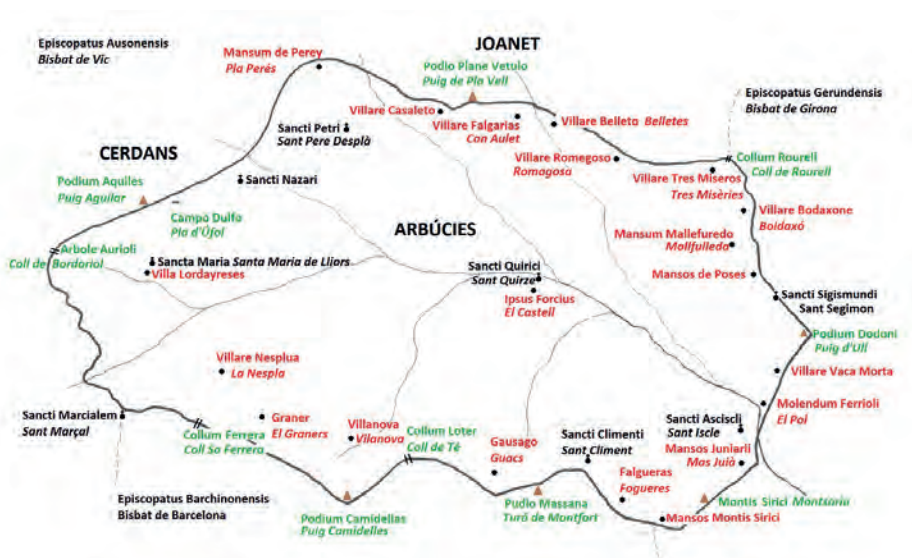
12 BOLÒS, J. (1999), «El poblament rural i urbà. Un país de frontera», p. 388

13 BOLÒS, J. – HURTADO, V. (2000), *Aties del comtat de Girona (785-993)*, p. 37

14 MARQUÈS, J. M. (1994), *Arbúcies cristiana*.

responia, en aquest sentit, a la necessitat de definir el terme d'on una església podria recaptar el delme.

El segon factor era de tipus cultural, en el marc d'una litúrgia ritual i clerical, es van anar desenvolupant vincles cada cop més estrets entre l'església i els fidels d'un territori determinat. L'assistència a la missa dominical es va convertir en obligatòria i la sepultura es realitzava en el cementiri annex. A més, s'imposà la norma que la sepultura s'havia de fer en el cementiri de l'església a la qual es pagava el delme. La institució parroquial resultava, en aquest sentit, d'una necessitat de garantir la realització de les diferents funcions de culte d'una església (missa, sagraments, sepultura...) per tant, el delme era un impost públic a canvi d'uns serveis d'església.

Mapa de la rodalia de la parròquia d'Arbúcies, croquis dibuixat al 2023 amb toponímia del 923.
Autors Joan Illa i Jordi Pujadas.

La presència de formes de poblament estable, i amb topònims que han perdurat fins a l'actualitat, ens permet parlar de l'existència al segle X d'un territori ben delimitat legalment i estructurat sota la incipient organització parroquial, així com l'ocupació de les terres en base a sistemes productius basats en el *mas* com a unitat de producció i d'organització de la societat (masos de Montsorriu, mas Julià, masos de Les Poses...). De la mateixa manera, podem observar la pervivència dels *vilars* i de llocs de culte amb advocacions antigues com a exemples de nuclis de població que ens evoquen ocupacions d'època tardoantiga o amb aportacions demogràfiques d'*hispanii* al segle IX. Per altra banda, també esmenta

l'existència de mecanismes per a la conversió de la producció agrària en producció alimentària, són els molins hidràulics com el molí Ferriol (avui Puig del Molí d'en Pol).

La consagració de la parròquia del 923 atorga a la vall d'Arbúcies un estadi de legalització del terme i el seu poblament. L'antiga organització social de la vall esdevingué un fet reconegut públicament dins el nou marc legal emmarcat en la parroquialització.

PERSONATGES NOTABLES DE LA VALL AL SEGLE X

Un dels personatges més notables de la vall en aquest tombant del segle IX-X devia ser Gairibert, fill d'un prohóm dit, precisament, Baró qui ja posseïa l'alou d'Arbúcies en el darrer quart del segle IX. Gairibert fou l'encarregat de fer construir la primitiva església de Sant Quirze d'Arbúcies en l'any 923, i aportà algunes dotacions de terres i una casa a la nova església, configurant així el nucli originari de la futura cellera o vila d'Arbúcies.

Del nostre personatge només en sabem el nom i que era fill d'un personatge anomenat Baró o Baió. En aquesta època només hi consten el prenom, no és fins al segle XII quan s'hi afegeixen els cognoms, que van donar el nom de la casa que vivien. Del nom de la seva casa donada tampoc no en sabem res. Però, a partir de documentació patrimonial més tardana sembla ser que podria correspondre al mas Refart, que es trobava on avui hi ha la casa coneguda per can Lleonart.

Pràcticament coetani a Gairibert trobem un altre personatge vinculat a la vall d'Arbúcies: *Mocione* l'any 986. Moció, fill de Fruià, esmenta en el seu testament els fets ocorreguts a Barcelona arran de l'atac d'Al-Mansur el 985, on esdevingué captiu a Córdoba. Després d'aconseguir la seva llibertat (previ pagament d'un rescat?) en arribar a Saragossa emmalaltí i va fer testament abans de morir. De la gran diversitat de béns i possessions que s'esmenten en el codicil, la major part dels seus llegats són destinats a diverses esglésies, entre elles la de Sant Just Desvern a qui concedeix precisament un alou de la marca d'Arbúcies:

... Et ad domum Sancti Justi que est in Berce ipso suo campo in torrente malo [...] ipso suo alaudo de ipsa marca et de Arbutias cartam exinde fecissent ad uxori sue in tali uidelicet ratione ut tenuisset et possedisset omnibus diebus vite sue sine blandimentum et post obitum suum remanisset ad filios et filias quid esent et illes...

És a dir, que dona al convent de Sant Just, que és al Verç, el seu camp del Mal Torrent i el seu alou de la Marca i d'Arbúcies, sempre que s'estableixi

documentalment l'usdefruit vitalici per a la seva esposa, i, a la seva mort, per als fills i filles que tingués.¹⁵

Un altre personatge vinculat a la vall d'Arbúcies, en aquest cas de segona meitat del X, és Ingilrada, dona noble, el 971 vídua de Borrell (possiblement un fidel de Guifré el Pilós) que en el seu testament deixa un alou a la seva filla Aio que té a la vall d'Arbúcies i que li pervingué dels seus pares. Sabem dels germans d'Aio, Fruià que rebé de son pare els béns i símbols del cavaller: elm, espasa i ausberg, i Borrell, segurament, bisbe de Vic.

LA INCIPIENT SAGRERA DE SANT QUIRZE D'ARBÚCIES DELS SEGLES XI-XII

A Arbúcies el centre de la parròquia de Sant Quirze es trobava format per uns pocs masos situats prop de l'edifici parroquial, juntament amb la rectoria vella, propietat ja del rector d'ençà del 923.

Dins aquest context, a partir dels anys 30 del segle XI, i coincidint amb el moment en què la violència feudal es fa més evident, s'observa l'aplicació de la Pau de Déu, on s'afegeix a la Treva setmanal, que amplia la immunitat de l'església. A Catalunya es recupera la normativa hispànica que definia espais d'asil eclesiàstic, que més endavant donarà lloc a l'espai sagrat de 30 passes, que quedà sacralitzat amb creus situades a l'entorn de l'església parroquial.¹⁶ En el context de la revolta feudal hi hagué un important procés de concentració de poblament a redós de l'espai d'immunitat de l'església parroquial, edificant *cellaria* o sagrers. En la sagrera contigua al cementiri s'hi edificaria sota la protecció eclesiàstica i l'amenaça d'excomunió contra qui envaís i profanés l'espai sagrat.

En el cas d'Arbúcies, el rector a més de ser el governador en propietat de la parròquia per designació del bisbat, era el propietari de l'alou contigu a l'església parroquial i per aquest motiu exercia de senyoria jurisdiccional dins seu. El rector feia establiments i administrava els béns de l'alou convertit en sagrera, i esdevindrà el senyor feudal directe d'aquestes terres que donaran lloc a la futura cellera d'Arbúcies.

15 TORRA, C. – OCHOA, J. (2002), *El llegat del prevere Joan. Noves aportacions sobre els orígens documentals de Sant Just Desvern*, p. 5-49

16 MARTÍ, R. (1988), "L'ensagrera: l'adveniment de les sagreres feudals", p. 158

Plaça de la vila d'Arbúcies. (Foto S. Carreras. AHMA, cap a 1930).

Malgrat que la rectoria fou capaç de mantenir la propietat íntegra de l'alou de les terres situades prop de l'església, no tingué la mateixa sort amb la resta de dotacions establertes al 923. Així per exemple, la donació originària del delme total del territori de la parròquia experimentà certes retallades, fruit de les tensions / apropiacions de les senyories feudals. D'aquesta manera, el delme atorgat al rector al segle X, es veié reduït a només una tercera part en favor de la rectoria. El bisbe de Girona reclamà la segona tercera part del delme que al segle XIV passà als Montsoriu (més endavant cognominats Blanes) i, finalment, la darrera tercera part l'obtingueren els Vescomtes de Cabrera qui al seu torn ho traspassaren als Dosrius-Cartellà.

BIBLIOGRAFIA

- D'ABADAL, R. (1926-1952), *Catalunya Carolíngia: els diplomes carolingis*, Barcelona: IEC.
- BOLÒS, J. (1999), "El poblament rural i urbà. Un país de frontera", *Del Romà al Romànic. Història, Art, Cultura de la Tarraconense Mediterrània entre el segle IV i X*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- , (2002): "La Selva i el comtat de Girona abans de l'any 1000", a *Quaderns de la Selva* 14, Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans.
- BOLÒS, J. – HURTADO, V. (2000), *Aties del comtat de Girona (785-993)*, Barcelona: Dalmau, p. 37.

- BRAMON, D. (1998), *Nous textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya medieval*, Tesis doctoral dirigida pel Dr. Manuel Riu i Riu, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- FONT, G. – ILLA, J. (2011), "La cellera d'Arbúcies entre els segles X i XIV. Formació, evolució i creixement de l'espai urbà de la vila en època medieval", en II Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric. Ciutats, viles, sagreres. Els nuclis urbans a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XIV), Hostalric: Ajuntament d'Hostalric.
- ILLA, J. (1995), "El procés de formació d'una vila: Arbúcies", *Aixa 7. Revista anual del Museu Etnològic del Montseny, la Gabella*, Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny.
- , (2001), "Consueta de la parròquia de Sant Quirze i Santa Julita d'Arbúcies i les sufragànies de Santa Maria de Lliors i Sant Pere Desplà" *Monografies del Montseny*, 16. Viladrau: Amics del Montseny.
- , (2003), *Arbúcies. Del feudalisme a l'edat moderna* (Montsolí 4), Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny, Llibres del Segle.
- , (2010), "Els límits de la diòcesi de Girona en el Montseny i les Guílleries", *Monografies del Montseny*, 25, Viladrau: Amics del Montseny.
- JUNYENT, E. (1980), *Diplomatari de la Catedral de Vic, segles IX-X*, Vic: Patronat d'Estudis Osonencs.
- LLORENS, J. M. (1995), "Arbúcies a l'alta edat mitjana: una aproximació", a *Aixa 7. Revista anual del Museu Etnològic del Montseny, la Gabella*, Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny.
- MARQUÈS, J. M. (1994), *Arbúcies cristiana*, Girona: L'Eix Editorial.
- MARTÍ, R. (1988), "L'ensagrerament: l'adveniment de les sagreres feudals", *Faventia*, vol. 10, 1-2, pp. 153-182.
- MONREAL Y TEJADA, L. (1971), "La línea de castillos del Río Tordera", *Castillos de España*, segunda época 4, núm. 71, pp. 32-39.
- MUNDÓ, A. M. (2013), "Baió i Catalunya carolíngia", *Terme, revista d'història* 28, pp. 27-74; [en línia], < <https://raco.cat/index.php/Terme/article/view/273585/376990>>, [Consulta: gener 2023].
- PARDO I SABARTÉS, M. (1994), *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- PLADEVALL, A. (1993), El poblament i la propietat de la terra als antics termes de Sant Hilari Sacalm i de la vall d'Osor (s. X), *Quaderns de la Selva*, 6, Santa Coloma de Farners: Centre Estudis Selvatans, pp. 49-78.
- TORRA, C. – OCHOA, J. (2002), «El llegat del prevere Joan. Noves aportacions sobre els orígens documentals de Sant Just Desvern», en *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs XI*, Centre d'Estudis Santjustencs: Sant Just Desvern.

Jacint Verdaguer i el Montseny: el retorn al paradís perdut

LAIA MASNOU CAMPAÑÀ

Jacint Verdaguer and the Montseny: the return to the lost paradise

El Montseny és una de les muntanyes més reivindicades de la geografia dels Països Catalans, de manera que ha esdevingut una de les fites literàries més comunes en els poetes de parla catalana, fins al punt que ha acabat adquirint un univers simbòlic particular que el vincula a tota la tradició literària i vital d'una comunitat que el reclama com a propi. Verdaguer és un dels màxims exponents de la tradició geoliterària al voltant d'aquesta muntanya, de manera que amb el present estudi hi ha la voluntat de discernir quines són les aportacions que n'ha fet i com s'ha creat aquest univers simbòlic des de la poètica de l'enyor del poeta de Folgueroles.

Paraules clau: Verdaguer, geoliteratura, paradís perdut

The Montseny is one of the most vindicated mountains in the geography of the Catalan Countries, so that it has become one of the most common literary milestones for the Catalan-speaking poets, to the point that it has ended up acquiring a particular symbolic universe that links it to the entire literary and vital tradition of a community that claims it as its own. Verdaguer is one of the greatest exponents of the geo-literary tradition around this mountain, consequently the present study aims at discerning what are the contributions he has made and how this symbolic universe has been created from the nostalgia poetics of the Folgueroles bard.

Keywords: Verdaguer, geo-literature, lost paradise.

El 1888 es publica *Pàtria*, un poemari de Jacint Verdaguer que inclou una composició intitolada “L’arpa”, un poema que pretén ser la justificació tant de la creació poètica verdagueriana com de les deus de les quals beu el poeta folguerolenc per bastir la seva literatura. En aquest sentit, Verdaguer hi evoca l’alba de la seva vocació poètica com a resultat de “l’impacte emotiu de l’entorn físic i humà”.¹ El poeta de Folguerolles es mostra a ell mateix com a infant en un capvespre de diumenge a l’ermita de la Damunt, on troba un arpista de Nàpols al qual “un rajolí de notes li demana”.² A través de les cordes de l’arpa, que esdevé el símbol del poder de la fe i del cant,³ Verdaguer esguarda “aquell bocí de món que coneixia”:

Vegí el Montseny engarlandat de boscos

Així, doncs, evocant la infantesa, el Montseny apareix com un dels elements que presenta l’escriptor, ja madur, com l’eclosió de la seva vocació poètica.⁴ El mateix Codina afirma que, des dels seus inicis creatius, “l’entorn ausonenc i muntanyès es presenta al jove escriptor com una pàtria natural, la terra dels avantpassats, abastable amb tots els sentits,⁵ que li forneix els objectes i els temes de moltes de les seves produccions primerenques [...]. Posteriorment, ja en la maduresa, aquesta seva primera pàtria natural i humana serà mitificada i valorada com la causa originària de la pròpia activitat poètica”.⁶

- 1 CODINA, F. (2019), “Verdaguer (1865-1883): de fadrí de muntanya a mitificador de Barcelona”, *Anuari Verdaguer. Revista d’estudis literaris del segle XIX*, núm. 11, pp. 83-114.
- 2 VERDAGUER, J. (2002), *Pàtria*, ed. N. Garolera, Barcelona: Edicions de 1984.
- 3 MOLAS, J. (2002), “Sobre la poètica de Verdaguer”, *Anuari Verdaguer. Revista d’estudis literaris del segle XIX*, núm. 12, pp. 25-43.
- 4 CODINA, F. (2019), “Verdaguer (1865-1883): de fadrí de muntanya a mitificador de Barcelona”.
- 5 La qüestió de la sensibilitat palpable esdevé, doncs, un element indispensable per tal d’entendre els lligams establerts entre Jacint Verdaguer i el Montseny, en bona part gràcies a l’activisme excursionista actiu que el poeta havia practicat al llarg de tota la seva vida. En aquest sentit, pren importància la coneguda ascensió a Matagalls, en data de 3 de setembre de 1899, que havia estat organitzada per la redacció de “La Creu del Montseny”, un setmanari que el mateix Verdaguer dirigia. Vegeu TORRENTS, R. (1993), “Les Guillerries, una geografia de contrast en l’obra de Verdaguer”, *Anuari Verdaguer. Revista d’estudis literaris del segle XIX*, núm. 7, pp. 149-176. De fet, la ja mencionada ascensió va suposar la culminació de la voluntat d’escriure i publicar *Aires del Montseny*, que es va celebrar amb l’última excursió de Jacint Verdaguer al cim del Matagalls, el 18 d’agost de 1901. Vegeu PORTALS, J. (2003), “Records de la darrera pujada de mossèn Jacint Verdaguer al Matagalls el 18 d’agost de 1901”, *Monografies del Montseny*, 18, pp. 51-68.
- 6 CODINA, F. (2019), “Verdaguer (1865-1883): de fadrí de muntanya a mitificador de Barcelona”.

De fet, la poètica proposada per Verdaguer sobre la pròpia creació literària que apareix a “L’arpa” –postulada com a síntesi del pensament verdaguerià: “la poesia com a ressò del paradís, la reivindicació de la natura i la identificació d’aquesta amb la pàtria [la Plana de Vic i el Montseny]”–⁷ no serà l’única ocasió en què el poeta folguerolenc expliciti la voluntat creativa derivada del massís.⁸ En aquest sentit, a l’última de les edicions d’*Aires del Montseny*, Soldevila⁹ fa referència al discurs dels Jocs Florals del 1881,¹⁰ en què Verdaguer es referia al Montseny en els següents termes:

[q]uan los mariners catalans tornen, en ales de la llebetjada, a l’enyorada terra de sos pares, abans que cap altra muntanya, sobre les espatlles del Tibidabo i Montalegre, sobre els cent braços de Montserrat, més alt que el merlet de Sant Llorenç de Munt, damunt lo rabassut Montnegre o l’espatlluda serralada de Montgrí, obiren com si sortís a escometre’ls mar endins, lo Montseny, capblanc com l’avi de la família, mes dret, majestuós, gegantí e inderrocable.

Jacint Verdaguer presenta el massís del Montseny en termes de fita que es desmarca de la resta: el Montseny s’erigeix a manera de guia d’aquells que tornen a casa. El poeta del poble no està sinó assentant les bases del que serà bona part de la seva obra literària relativa al Montseny, el *Montem Signum* “dels clàssics, [que] serà el far, el guia, que tutelarà el naixement i la mort de Verdaguer. De fet, des de la més tendra infància el tindrà com

7 MOLAS, J. (2002), “Sobre la poètica de Verdaguer”.

8 De fet, sobre aquest tema, Molas considera que “Verdaguer, des de la seva juvenesa, va tendir a mitificar la seva condició de poeta i, per tant, la descoberta de la poesia fins al punt de convertir-se en un dels seus temes recurrents” (MOLAS, J. [2002], “Sobre la poètica de Verdaguer”). El sincretisme entre creació poètica i autobiografia és constant en la producció literària de Verdaguer, de manera que esdevé freqüent la conjunció entre poesia i Montseny, la muntanya no només de la juvenesa, sinó també de la dificultat vital verdagueriana.

9 VERDAGUER, J. (2020), *Aires del Montseny*, ed. Ll. Soldevila i Ballart, Folgueroles: Verdaguer Edicions.

10 És significatiu que al volum que compila tota la producció en prosa de Verdaguer (a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul), l’apartat on s’inclou, entre d’altres, el discurs llegit als Jocs Florals s’intituli *L’aucell del paradís*, que remet directament al poema “Què és la poesia?": “La poesia és una aucell del cel | que fa sovint volades a la terra, | per vessar una gota de consol | en lo cor trist dels desterrats fills d’Eva”. De fet, el títol és part d’un vers d’aquest mateix poema: “L’aucell del paradís no es fa oir, no”. En aquest punt s’evidencia un dels temes claus per entendre l’obra poètica de Verdaguer relativa al Montseny, ja que, pel poeta, la poesia és “fruit d’un doble moviment d’enyorança i de desig d’una pàtria perduda. O d’un ‘paradís’ perdut, que pot ser, alhora, el mític d’Adam i el personal de la infantesa” (MOLAS, J. [2002], “Sobre la poètica de Verdaguer”). La interrelació entre poesia, pàtria montsenyenca i pàtria espiritual es materialitza de forma evident en aquest poema, que també és susceptible de ser entès com a poètica pròpia, de la mateixa manera que passava a “L’arpa”. Així, doncs, el potencial simbòlic que pren la poesia de Verdaguer és també el potencial que pren el Montseny.

a referent visual i sentimental".¹¹ En aquest sentit, doncs, Verdaguer pren un dels seus referents vitals per convertir-lo, també, en un referent literari.

En aquesta mesura, Triadú comenta la relació tan simbòlica com material de Verdaguer amb els paisatges que literaturitza: "[s]empre posat ell en una altura, perquè allà on posava la seva vista poderosa hi volia posar els peus. Paisatges arrapats a la seva naturalesa [...]. Deïficava més que no pas humanitzava el paisatge".¹² Es fa palesa, doncs, la relació indestruïble de l'univers simbòlic personal de Verdaguer –íntimament lligat al seu recorregut vital i la seva personalitat– i el que acabarà bastint en relació amb el Montseny a través de la poesia. És una identificació absoluta amb el paisatge natal,¹³ fins al punt culminant en què la muntanya arriba a prendre la veu del poeta a "La Veu del Montseny", inclòs dins d'*Aires del Montseny*.

Si bé és cert que "L'arpa" i el discurs als Jocs Florals de 1881 són significatius en relació amb la justificació literària del referent montsenyenc a la literatura verdagueriana, la fita vital i literària que esdevindria el Montseny s'evocava ja al discurs d'obertura de les trobades a la Font del Desmai de Folgueroles, en els següents termes:

[v]eureu lo vell Montseny que mig amagant sa blanca testa entre les bro-
mes, com lo gegant de la fula, apar que serva el cel damunt de ses amples
espatlles.¹⁴

És a dir, des de les primeres aventures literàries del poeta, el Montseny es distingeix de la resta de muntanyes catalanes, a les quals Jacint Verdaguer també va cantar en nombroses ocasions.

De la mateixa manera que s'ha fet palès en el discurs jocfloral escamentat més amunt, el Montseny apareix com a cim que sobresurt de tota la resta, de manera que es fa més visible i, fins i tot, impossible de ser enderrocat. Per tant, Verdaguer no només absorbeix el massís de la seva infància com a fita literària, sinó que ho evidencia. El "fadrí de muntanya"¹⁵ entén el

11 SOLDEVILA, LL. (2011), "Autobiografia verdagueriana a 'Aires del Montseny'", en J. ESPINÓS ET AL. (COORD.), *Autobiografies, memòries, autoficcions*, Catarroja: Afers, pp. 61-72.

12 TRIADÚ, J. (1949), «Poetes catalans davant del paisatge», *Butlletí of Hispanic Studies (Liverpool)*, núm. 26, pp. 139-153.

13 TEIXIDOR, E. (2011), "Memòria: cosmos i paisatge", en ESPAIS ESCRITS (ed.), *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat*, Girona: Curbet Edicions, pp. 17-38.

14 VERDAGUER, J. (2003), *Prosa*, ed. J. Molas i I. Cònsul, Barcelona: Proa.

15 El Montseny no és l'única muntanya que desperta interès en Verdaguer. De fet, el seu poema més emblemàtic versa sobre el passat mític d'una de les muntanyes més imponents dels Països Catalans: *Canigó* (1885). També és recurrent en la seva creació literària, tan poètica com en prosa, trobar relacionades les diferents muntanyes més emblemàtiques de la catalanitat, però també de la fe. *Fadrí de muntanya* és el pseudònim

Montserrat com “lo cap de totes les muntanyes catalanes”, la importància de la qual no deixa de destacar en tota la seva creació literària.¹⁶

Així, doncs, si el Montseny esdevenia una fita per Verdager, *Aires del Montseny*, el volum en què es compilen la majoria de creacions verdagerianes¹⁷ al voltant de la muntanya de la seva infantesa i de la seva última ascensió vital, esdevé “una fita literària que completa les referències d’allò que enyorava del país, com una mena de sinèdoque, en el seu viatge per Europa”.¹⁸ Si vèiem, doncs, que en termes de justificació, Verdager mitificava el seu paisatge de joventut en funció de la càrrega emotiva que volia denotar a la muntanya, en la seva dimensió poètica,¹⁹ sobretot relativa a la de finals de la seva vida, el poeta recupera aquesta dimensió, però ara des d’un vessant contemplatiu, en la mesura que esdevé per a ell el paradigma de la infància, que observa ja no des de la més infal·lible sensorialitat, sinó en termes d’enyorança i de voluntat de retornar a un paradís de la infantesa que ara fa temps que no l’acull.

En aquest sentit, esdevé fonamental tenir present la interrelació que s’estableix entre l’autobiografia de Verdager i la seva creació poètica que té com a motor principal el Montseny. Si des d’uns inicis s’havia postulat el “Montserrat com a referent que, d’ençà la infantesa, sempre li havia estat un far, aixopluc i fins i tot una revitalització”,²⁰ el massís és recuperat al final de la seva etapa de creació literària –coincident amb el final de la seva vida–, la qual cosa no fa sinó consagrar un lloc útil simbòlicament, en el sentit que el Montseny esdevé el punt fundacional en el qual torna

amb què Verdager va signar algunes de les seves primeres composicions. L’al·lusió no fa sinó evocar l’entorn muntanyès que “es presenta al jove escriptor com a pàtria natural, la terra dels avantpassats, abastable amb els sentits. I no solament li forneix els objectes i els temes de la majoria de les seves produccions literàries primerenques, tant en vers com en prosa, sinó que serà valorada com la causa principal de la seva activitat poètica” (CODINA, F. [2002], “Verdager (1865-1883): de fadrí de muntanya a mitificador de Barcelona”).

16 De fet, Carles Albesa considera que “potser, el seu [el de Verdager] autèntic llibre del massís no és el que va escriure a la darrera de la seva vida, sinó el conjunt de tota la seva obra” (ALBESA, C. [2010], *A l’ombra del Montseny*, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat).

17 Llorenç Soldevila i Balart fa notar que “a l’obra de Verdager anterior a l’edició d’*Aires del Montseny* hi ha diverses referències a la muntanya mítica i a la relació que hi mantingué el poeta”, que en diverses ocasions ja s’han posat en relleu, però que no suposaven el nucli dur de la producció verdageriana en relació amb la muntanya de la seva infantesa i de la seva joventut. Vegeu SOLDEVILA, LL. (2005), “Verdager i el Montseny”, *Quaderns de la Selva*, 17, pp. 147-155.

18 BOU, E. (1990), “Models èpics en l’obra de Verdager: alguns problemes de gènere”, *Anuari Verdager. Revista d’estudis literaris del segle XIX*, núm. 5, pp. 7-18.

19 SOLDEVILA, LL. (2011), “Autobiografia verdageriana a ‘Aires del Montseny’”.

20 VERDAGUER, J. (2020), *Aires del Montseny*.

en el moment de recerca de l'univers paradisiac a la terra, que “només pot aconseguir-se mitjançant aquells instants primordials, moments estàtics, imatges nítides que conformen [...] el grau zero de l'experiència”, és a dir, “el punt d'inici de què esdevindrà la seva pròpia subjectivitat”.²¹ Es tracta, doncs, d'un paradís perdut que intenta retrobar a partir de bona part de la producció inclosa dins d'*Aires del Montseny*, un llibre que cal que sigui concebut com un retorn als escenaris i a la naturalesa de la joventut del poeta.²²

Cal retornar, sempre, a la biografia de Verdaguer per entendre el sentit de la seva voluntat de reconeixement amb el Montseny. És per aquest motiu, doncs, que cal recular a la “profunda crisi espiritual que va sofrir pels volts del 1886 i que va marcar la resta de la seva vida”:²³ parlem de la problemàtica de què parla en diversos títols com *En defensa pròpia*²⁴ o *Primavera*,²⁵ en què intenta de desmarcar-se de les acusacions fetes per una Església de la qual forma part i que, no gaire anteriorment, l'havia tingut com a referent eclesiàstic i espiritual. És, doncs, en aquest context que Verdaguer dona per iniciat un discurs de redreçament de la seva «ànima», de manera que evoca els lligams que té amb el seu entorn –en termes geogràfics i en termes humans– però també amb les condicions que el defineixen com a poeta.²⁶

Aquest procés de recuperació espiritual condueix a qui havia estat considerat el *poeta del poble* a redreçar tot allò que l'havia constituït com

21 DE JÒDAR, J. (2009), “Notes sobre memòria col·lectiva i identitat literària”, en *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat*, Girona: Curbet Edicions, pp. 57-70.

22 PINYOL, R. – SANTANACH, J. (2018), “Jacint Verdaguer”, en ENRIC CASSANY – JOSEP M. DOMINGO (eds.), *Història de la literatura catalana*, vol. 5, Barcelona: Enciclopèdia Catalana–Editorial Barcino–Ajuntament de Barcelona.

23 MOLAS, J. (2020), “Un poeta en crisi. Notes per a una lectura dels ‘Aires del Montseny’”. en LL. SOLDEVILA (ed.), *Aires del Montseny*, Folgueroles: Verdaguer Edicions, pp. 11-26.

24 Verdaguer no només intenta desmarcar-se de les acusacions eclesiàstiques, sinó que demana justícia en els següents termes: “[c]ontra ma voluntat i amb gran pena del meu cor, com mai l'haja sentida, Déu ho sap, torno a prendre la ploma, demanant justícia a les persones de bon cor i recte judici” (VERDAGUER, J. (2003), *Prosa*).

25 Si *En defensa pròpia* intentava de ser una rèplica a les calúrnies i a la persecució de la figura de Verdaguer, *Primavera* “dolorosament arrencant dels moments més amargs de la seva vida, en els primers mesos de 1896, permet de descobrir les conseqüències ‘literàries’ fondes de la crisi” (VERDAGUER, J. (2013), *La Pomerola. Primavera*. eds. R. Torrents – M. À. Verdaguer, Folgueroles: Verdaguer Edicions). En aquest sentit, *Primavera* se'n presenta com a antecedent d'allò que significarà simbòlicament i literària la publicació d'*Aires del Montseny* pel poeta en crisi. De fet, ja a l'inici del poema hi trobem la figura de Verdaguer, com a vell trobador, que torna a la seva llar d'infantesa: “[v]ell i cansat d'anar pel món un dia | lo pobre trobador torna a sa llar”.

26 MOLAS, J. (2014), *Llegir Verdaguer*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

a personalitat de la nació, però també tot allò que fins al moment havia bastit la seva més pura subjectivitat. D'aquesta manera, Verdaguer posa la primera pedra d'allò que va ser una metamorfosi amb el Montseny i la poesia, dos elements que es trobaven al capdavant de la seva naturalesa personal.²⁷ És aquesta identificació, propugnada a partir d'un replegament en ell mateix, que impulsa una recerca de les seves arrels poètiques i vitals: Jacint Verdaguer abandera el seu procés de recuperació de la infantesa, que volia reprendre com a paradís perdut;²⁸ així, un indret mancat dels problemes terrenals que l'havien censurat durant desenes d'anys.

El retorn al Montseny, espiritual i sensorial, s'entén, d'aquesta manera, com la recerca d'un refugi paradisiàc aliè a tota problemàtica iniciada en un context d'allunyament d'aquesta pàtria pràcticament celestial, de la qual es troba exiliat. És en aquest sentit, doncs, que retorna al Montseny com un espai de cura enfront dels mals de la civilització a què s'ha vist abocat en contextos barcelonins.²⁹ D'aquesta manera, a la seva infantesa, consumada al Montseny, hi descobreix un refugi guaridor,³⁰ que justifica en els següents termes:

[s]i qui ha begut un estiu les fresques i regalades aigües del Montseny no el pot oblidar mai més, com l'oblidarà qui ha nascut a la seva ombra, qui ha jugat en sa falda i ha passat en ella lo bo i millor de sa vida?³¹

La voluntat d'allunyar-se de la ciutat per retornar al paradís de la infantesa es fa palesa des del primer poema del volum *Aires del Montseny*, "A la Verge", que a mode de dedicatòria "assenyala les línies generals de l'antologia: la patriòtica i la religiosa, i més exactament, la políticoreligiosa (lligades a la crítica envers d'aquells qui l'han foragitat de la jerarquia

27 De fet, sobre aquest aspecte és significatiu el fet que *Aires del Montseny* estigui marcat pel fet que "recull i amplia els components autobiogràfics que, tot i haver-los tingut en compte, havia suprimit en el recull del 88" (MOLAS, J. (2020), «Un poeta en crisi. Notes per a una lectura dels 'Aires del Montseny'").

28 MOLAS, J. (2020), «Un poeta en crisi. Notes per a una lectura dels 'Aires del Montseny'".

29 Al pròleg del recull, Verdaguer reconeix que, fins i tot vivint a la capital catalana, no deixa d'evocar el Montseny: "per aquell forat que dona a Montjuïc, o sia per un escanyall de les muntanyes de la costa, m'agradava veure sovint i contemplar la muntanya reina de les nostres muntanyes".

30 El refugi a què es fa referència presenta dos vessants divergents, però que acaben confluint en una de sola. D'una banda, és un refugi allunyat de tot el mal de la civilització. De l'altra, es presenta com a espai guaridor. Aquesta última qualitat remet directament al títol del recull: així, doncs, *aires* ha de ser comprès en termes de sanejament. De fet, Soldevila remarca que en diversos manuscrits s'ha trobat la presència del mot *flors* per tal de tancar un cicle que havia començat amb les *Flors del Calvari* (1896), seguit de les *Flors de Maria* (1902), "[p]erò segurament ell mateix o algú altre el feu adonar que el terme *aires* era molt més ampli en el sentit guaridor que el més específic de *flors*". (VERDAGUER, J. (2020), *Aires del Montseny*).

31 VERDAGUER, J. (2020), *Aires del Montseny*.

eclesiàstica, a més de la mostra de la seva renovació espiritual), i com a discurs paral·lel, d'una banda, l'oposició entre la puresa dels cims i la corrupció de la ciutat",³² la qual cosa s'evidencia de manera encara més clara a "Les alades de la Creu del Montseny":

Companys, eixes formigues alades nos ensenyen;
la terra és tota plena de pecat.

Fugim a la muntanya, pugem a l'alta cima,
on de tants crims no sentirem lo baf.

Cridant-nos a sos braços los alçarà gelosa
la lúbrica sirena d'aquest món,
en una mà lo veire i un ram de flors a l'altre:
no ens hi girem com la muller de Lot.

No ens hi girem! D'aqueixes alades en seguici
sortim-nos del fangueig de la ciutat.
Deixem la vall polsosa que enterboleix la vista,
pugem de nostra terra al campanar

Així, doncs, a més d'esdevenir fita literària, el Montseny suposa per a Verdaguer l'alberg en contra de la maldat mundana: el far esdevé, també, recer. Com ja s'ha avançat amb anterioritat, amb Verdaguer veiem que es produeix una identificació entre el paradís cercat com a refugi i el que havia estat l'espai de la infantesa, un moment vital que es postula, també, allunyat dels mals terrenals.

Aquest retorn a la muntanya per mitjà d'*Aires del Montseny* és acollit en la publicació de la revista *Joventut* en un intent de rescatar el poeta del poble, caigut en la dissort, mitjançant el gran argument modernista de la poètica de la natura. Es tracta d'un retorn al paradís perdut que va més enllà de la retòrica romàntica iniciada per Aribau: prenent-la com a base, s'hi adhereix la marca d'espiritualització modernista, en què la natura esdevé un accés a l'ésser absolut. En aquest sentit, el Montseny no és només la fita que defensaven els primers romàntics, sinó que ha de ser entès també com el gran receptacle de l'ésser veritable i absolut, que en cas verdaguerià és al·ludit en l'espai de la infantesa. A partir de la versificació de la muntanya, Verdaguer plasma les impressions personals que irradia el Montseny al poeta, de manera que situa la mística de la natura com a pretext per a una operació tan referida al coneixement de l'objecte del Montseny com el (re)coneixement de l'objecte individu, la qual cosa evoca l'aspecte més subjectiu del poeta.

Així, doncs, en el marc de l'intent de construir l'element verdaguerià en la mesura modernista, es fa palesa l'emergència d'una estètica espiritual i de

³² MOLAS, J. (2014), *Llegir Verdaguer*.

l'espiritualisme, que recau en la continuïtat de l'ésser, d'una banda; i de l'altra, en el reconeixement de l'ésser enfront del caràcter espasmòdic dels fenòmens de la civilització, de la qual el poeta s'intenta d'allunyar, fins al punt de la recuperació del paradís de la infantesa: "Lo dia clou sa parpella, més tingué son dematí". Són els versos finals de la primera estrofa de "Records i somnis", inclòs a *Aires del Montseny*. En aquest sentit, doncs, el retorn al Montseny és un clam a la continuïtat adherent a la naturalesa, contrària a la discontinuïtat pròpia de la vida urbana, que ha enfonsat Verdaguer en termes poètics i vitals.

A *Aires del Montseny*, en la mesura que se'ns presenta un Montseny com a natura contemplada, és una via d'accés a la continuïtat de l'absolut de l'ésser, un intent de retorn a la plenitud espiritual, abastable només, en aquest cas, a partir del paisatge de la infantesa que es presenta com a unitat autosuficient, que troba sentit en ella mateixa i que ha tallat els fils que l'unien amb el món propi de la civilització, és a dir, pròxim a la discontinuïtat espiritual.³³

En aquest sentit, es produeix un sincretisme entre el poeta i el paradís de la infantesa, que, a partir de l'estètica espiritualista, és l'indret que permet a Verdaguer accedir a la culminació de l'experiència panteïsta de (re)comunió amb el món. Aquest serà el mateix procediment que seguirà Verdaguer amb la clara identificació amb la poesia, que es converteix, igual que el Montseny, en una síntesi del poeta. De fet, dos dels poemes inclosos dins d'*Aires del Montseny* –"Què és la poesia?" i "Sentint un rossinyol"– s'establiran com a pont d'unió de Verdaguer amb la poesia i el Montseny, i l'última vessant de significat de la creació literària del poeta pel que fa al paisatge montsenyenc: la catalanitat i la cristiandat:

La poesia és un aucell del cel
que fa sovint volades a la terra,
per vessar una gota de consol
en lo cor trist dels desterrats fills d'Eva.

Los fa record del paradís perdut
on jugava l'amor amb la ignocència

D'una banda, i

*Mes, en tos plors d'enyorança
de l'Edèn que se'ns tancà,
jo sento el cant d'esperança
del que Déu nos obrirà*

33 SIMMEL, G. (2001), "Filosofía del paisaje", en Íd., *El individuo y la libertad. Ensayos de crítica a la cultura*, Barcelona: Península.

de l'altra. Ambdues creacions literàries es caracteritzen per la defensa de la doctrina del poeta, entesa, altra vegada, tenint en compte els aspectes autobiogràfics de la poesia de Verdaguier, segons el qual «per a la humanitat que pateix l'exili terrenal, la veritable poesia té la virtut d'expressar l'enyor de l'Edèn perdut i de provocar el somni del futur del Paradís». ³⁴ Així, doncs, remetent al ja mencionat paradís de la infantesa, però de la mateixa manera funcionen com a creacions canalitzadores del paradís perdut en termes de cristiandat i catalanitat, de les quals el Montseny esdevé, altra vegada, paradigma. Així, el poeta, portador de l'essència de la muntanya catalana, i doncs, de la catalanitat, assenyala la creu de Matagalls i diu:

*Allí és nostre capità,
allí és nostra bandera*

Aquest últim aspecte es fa palès de manera significativa a «La Veu del Montseny», en què, en forma pràcticament d'epopeia, estableix un diàleg entre el Puigmal i el Montseny, on hi ha clavada la Creu de Matagalls, que Verdaguier considera «la Creu del camí del cel». ³⁵ El poeta identifica el seu moment de crisi vital amb un moment de minva de «sa fe i sa força hercúlea» de la nissaga catalana, en termes de cristiandat. Vegem l'última estrofa d'aquest poema:

*Llavors a un tro respon un tro feréstec
que ressona set voltes per los núvols,
los cims i l'aiguavés i la planície
sotraquejant amb aspre terratrèmol.
Jo em deixondí, i a ma estimada pàtria
la sang vaig oferir, l'arpa i la vida,
clavant mon front a terra, de vergonya
de sols tenir per ella un gra d'arena*

Al final d'aquest diàleg s'hi observen, sobretot, dos aspectes que recolliran la voluntat del folguerolenc: d'una banda, el sincretisme entre Montseny i Verdaguier, fins al punt que el poeta cedeix la seva veu a la muntanya per presentar un albir de futur en què la societat catalana torna a admirar la Creu del Montseny, ³⁶ «l'arc de Sant Martí de la present tempesta, que passam tots i amb nosaltres nostra estimada Catalunya»; ³⁷ i de l'altra, la mitificació d'un poeta que considera que, a partir de l'arpa, és susceptible

34 CODINA, F. (2003), "Verdaguier sentint un rossinyol: el paradís perdut, el cel, el cant impossible", en J. MOLAS (ed.), *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història*, Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.

35 VERDAGUER, J. (2020), *Aires del Montseny*.

36 El Montseny s'erigeix com un dels "símbols civils més potents de la catalanitat" i, consegüentment, de la cristiandat. Vegeu SOLDEVILA, LL. (2011), "Autobiografia verdaguieriana a 'Aires del Montseny'".

37 VERDAGUER, J. (2020), *Aires del Montseny*.

de ser el recuperador del paradís perdut: el Montseny en tant que indret de l'ésser absolut.

Montseny nord, camí de la font Rupitosa, part del paradís perdut de Verdaguer.
(Foto Oscar Farrerons, febrer 2023).

BIBLIOGRAFIA

- ALBESA, C. (2010), *A l'ombra del Montseny*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BOU, E. (1990), "Models èpics en l'obra de Verdaguer: alguns problemes de gènere", *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 5, pp. 7-18.
- CODINA, F. (2003), "Verdaguer sentint un rossinyol: el paradís perdut, el cel, el cant impossible", en J. MOLAS (ed.), *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història*, Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.
- (2019), "Verdaguer (1865-1883): de fadrí de muntanya a mitificador de Barcelona", *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 11, pp. 83-114.
- DE JÒDAR, J. (2011), "Notes sobre memòria col·lectiva i identitat literària", en *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat*, Girona: Curbet Edicions, pp. 57-70.
- MOLAS, J. (2002), , "Sobre la poètica de Verdaguer", *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 12, pp. 25-43.

- (2014), *Llegir Verdaguer*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2020), "Un poeta en crisi. Notes per a una lectura dels 'Aires del Montseny'", en LL. SOLDEVILA (eds.), *Aires del Montseny*, Folgueroles: Verdaguer Edicions, pp. 11-26.
- PINYOL, R. – SANTANACH, J. (2018), "Jacint Verdaguer", en ENRIC CASSANY – JOSEP M. DOMINGO (eds.), *Història de la literatura catalana*, vol. 5, Barcelona: Enciclopèdia Catalana–Editorial Barcino–Ajuntament de Barcelona.
- PORTALS, J. (2003), "Records de la darrera pujada de mossèn Jacint Verdaguer al Matagalls el 18 d'agost de 1901", *Monografies del Montseny*, 18, pp. 51-68.
- SIMMEL, G. (2001), "Filosofía del paisaje", en Íd., *El individuo y la libertad. Ensayos de crítica a la cultura*, Barcelona: Península.
- SOLDEVILA, LL. (2005), "Verdaguer i el Montseny", *Quaderns de la Selva*, 17, pp. 147-155.
- (2011), "Autobiografia verdagueriana a 'Aires del Montseny'", en J. ESPINÓS ET AL. (coord.), *Autobiografies, memòries, autoficcions*, Catarroja: Afers, pp. 61-72.
- TEIXIDOR, E. (2011), "Memòria: cosmos i paisatge", en ESPAIS ESCRITS (ed.), *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat*, Girona: Curbet Edicions, pp. 17-38.
- TORRENTS, R. (1993), TORRENTS, R. (1993), "Les Guillerries, una geografia de contrast en l'obra de Verdaguer", *Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 7, pp. 149-176.
- TRIADÚ, J. (1949), «Poetes catalans davant del paisatge», *Butlletín of Hispanic Studies (Liverpool)*, núm. 26, pp. 139-153.
- VERDAGUER, J. (2002), *Pàtria*, ed. N. Garolera, Barcelona: Edicions de 1984.
- (2003), *Prosa*, ed. J. Molas i I. Cònsul, Barcelona: Proa.
- (2013), *La Pomerola. Primavera*, eds. R. Torrents – M. À. Verdaguer, Folgueroles: Verdaguer Edicions.
- (2020), *Aires del Montseny*, ed. Ll. Soldevila i Ballart, Folgueroles: Verdaguer Edicions.

Entre el Montseny i el Bertí: què ens hi passà per aquí?

JOAN MIRÓ FARRERONS

Between the Montseny and the Bertí: what happened to us here?

En una de les freqüents caminades que fem per documentar les fonts d'aquesta part de l'Alt Congost amb l'amic (que no parent) Oscar Farrerons, director de les Monografies del Montseny, i assabentat de la meua jubilació com a professor d'Urbanisme de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria de Camins, Canals i Ports de Barcelona em digué: "Joan, ara que tindràs més temps lliure, perquè no em fas un article sobre les comunicacions per aquesta Vall de l'Alt Congost pel proper número de les Monografies del Montseny", i com que no sé dir que no, aquí em teniu, buidant paperassa que em permetés dissertar sobre el paper de pas per aquesta estratègica vall entre la Catalunya passadís o corredor de la depressió del Vallès i la Catalunya interior de la depressió Central de la Plana de Vic i les valls pirinenques.

Paraules clau: Congost, Aiguafreda, geografia, camí ral, Ildefons Cerdà.

On one of the frequent walks we do to document the sources of this part of the Alt Congost with my friend (who is not a relative) Oscar Farrerons, director of the "Monografies del Montseny", who learned of my retirement as a professor of Urbanism at the Barcelona School of Civil Engineering, said to me: "Joan, now that you will have more free time, why don't you write an article about the communications through this Vall de l'Alt Congost for the next issue of the "Monografies del Montseny", and since I cannot say no, here I am, searching through paperwork that would allow me to write about the role of passage through this strategic valley, between the Catalonia corridor or the corridor of the Vallès depression and the inner Catalonia of the Central depression of the Plain of Vic and the Pyrenean valleys.

Keywords: Congost river, Aiguafreda, geography, beaten track, Ildefons Cerdà

UNA MICA DE GEOGRAFIA

Per emmarcar la situació estratègica de la vall de l'Alt Congost en el conjunt català, res millor que reprendre les conclusions del "mestre" Pierre Vilar de la seva tesi doctoral "Catalunya dins l'Espanya Moderna" i sobretot el primer volum "Introducció. El Medi Natural" (1). Per Vilar Catalunya és un laberint orogràfic de serralades i depressions, llocs de pas entre Europa i la Península, orientades de nord-est a sud-oest, tancades per la Serralada Transversal. Aquest laberint d'estructures orogràfiques convergents a l'Empordà, pren forma gràcies a una estructura hidrogràfica completament oposada a les directrius i l'orientació orogràfica dominants, que la tallen perpendicularment (en sentit nord-sud) per passadissos "naturals" que posen en relació aquella primera Catalunya medieval (arrecherà i pirinenca), amb la Catalunya interior de la Depressió Central i la Catalunya Corredor de les depressions Prelitoral i Litoral a la costa, a través de dues esclatxes hidrogràfiques: la del Ter-Congost-Besòs i la del Llobregat. El laberint català pren forma a través d'aquestes dues bretxes d'orientació nord-sud, eixos dominants i explicatius de les interrelacions històriques entre la Catalunya Interior i la Catalunya Passadís.

Així com l'Edat Mitjana fou el temps de construcció de Catalunya al cor del refugi dels Pirineus, l'Edat Moderna fou el temps de la Depressió Central, amb la masia com a entitat de producció i transmissió de la cultura productiva iniciada als Pirineus, que cristal·litzarà en la primera industrialització del país al llarg d'aquestes bretxes hidrogràfiques d'orientació nord-sud obertes en els altiplans de la Depressió Central i més tard en l'abaixament fins la Catalunya Passadís de les Depressions Prelitoral i Litoral a la costa, i del Besòs per Montcada, i les del Llobregat per Monistrol i Martorell, que conflueixen en un lloc de situació privilegiada i el més ampli de la Depressió Litoral entre la costa i els primers estreps de la Serralada Litoral a Collserola, que a partir d'aquest moment del descens de la industrialització vers la costa, ja en ple segle XIX, estarà predestinat a ser la capital de la nova era industrial: Barcelona, per la seva localització entre les dues desembocadures del Besòs i del Llobregat. La geografia proposa i l'home i la història disposen.

Com que segur que ens creiem aquest relat geogràfic i històric tan ben sintetitzat per Pierre Vilar, resulta que gràcies al camí seguit pel petit rajolí del nostre protagonista, en el naixement del Congost-Besòs, a la Font del Regàs (a tocar Sant Cugat de Gavadons), Barcelona és la capital de la Catalunya contemporània i no un altre indret. Com ben segur suposeu, totes les vies de comunicació modernes tant en tren com per carretera, han aprofitat aquestes bretxes de pas a través per les Serralades Litoral i

Prelitoral, per comunicar la costa i la Catalunya Passadís amb la Catalunya Interior.

UNA MICA D'HIDROGRAFIA

Repassem la hidrografia del nostre protagonista el qual aprofitant la bretxa produïda per la falla entre el Montseny i el Bertí, vessà les aigües i marcà el camí de pas des del seu naixement fins a la mar en una llargària de 56,5 km. Nascut a la font del Regàs a 920 metres d'altitud, a tocar de Collsuspina, descendeix a salts pels contraforts del Moianès a la Pollosa i s'endinsa en la Plana de Vic després de rebre les aigües generoses de la font de l'Abeurada. A tocar del Molí de l'Illa als Hostalets de Balenyà, ja porta suficient cabal per omplir la bassa i amb la caiguda de l'aigua fer moure les moles per moldre el gra; però no serà fins passat Centelles que les aportacions dels torrents de Vall Llosera i la Riera Blanca el fan passar de la condició de torrent a riera, amb cabals ja constants que possibilitaren la contínua creació de nous molins, al Rossell i les Canas. A tocar d'aquest darrer molí se li afegeixen les aigües de la riera del Martinet, de 8,7 km de longitud al límit nord del TM d'Aiguafreda i més avall recull les de la riera de l'Avencó de 14,2 km al límit sud d'aquest mateix terme municipal, afluents procedents del Montseny amb cabals permanents (excepte en els estiatges) que convertiran el Congost ara ja en un riu, amb cabals constants que permetran fer bones bassades als nombrosos molins que anirem trobant als encara petits nuclis de població de l'Abella, Santa Eugènia del Congost, el Figaró i la Garriga. A mida que anirà incorporant afluents, sobretot pel marge esquerre, com la riera de Vallcàrquera (4,1 km al Figaró), fins la incorporació del riu Mogent de 24,5 km a l'aiguabarreig de Montmeló, a partir del qual el Congost rep el nom de riu Besòs (alguns col·loquialment li diem Congent). Abans de la desembocadura a Sant Adrià, passada la bretxa oberta per la Serralada Litoral a Montcada, rebrà les aportacions, pel marge dret, de les rieres del Tenes, de Caldes i el Ripoll. Una petita conca de 1.082 km² que es troba gairebé emmarcada entre les Serralades Prelitoral i Litoral, encara que la major part de la seva superfície està dins de la Depressió del Vallès. És la quarta conca de Catalunya (comptant únicament les que comencen i acaben en aquest petit país) (2).

El pas del riu a través de la serralada Prelitoral no és pas fàcil. Per més falla geològica que hi hagués, calgué anar erosionant i eixamplant el pas, creant salts i gorgues, un paisatge fluvial típic d'alta muntanya, angost i encaixonat, perquè d'aquí li ve el nom al Congost, molt diferent de quan arriba a la vall de la depressió del Vallès, pla i obert. En aquest contacte amb la plana, les aigües superficials es tornen en part subàlvies ja que els seus fons estan formats per potents espessors de graves i sorres

que descansen sobre substrats impermeables, argilencs o rocosos. La importància de l'aqüífer del Besòs es manifesta per la mina de Montcada, canal alimentador des de l'època medieval de les aportacions d'aigua a Barcelona pel Rec Comtal.

Un altre aspecte a destacar de la part baixa del Besòs, passat l'estret de Montcada, és l'important aportació de sorres i graves erosionades de les parts altes dels afluent de la conca en moments de fortes avingudes, aquí dalt anomenades rierades i a baix "besossades", aportacions que per acumulació de molts segles barraren el pas d'entrada al port de Barcelona, fet que obligà allargar successivament la construcció del dic d'abric del port. Les corrents marítimes dominants en aquest tram de la costa traslladen les aportacions del delta del Besòs cap el dic d'abric del port i amb el temps possibilitaren la implantació del barri de la Barceloneta, per acumulació d'aquestes terres guanyades al mar en la prolongació del dic. Llegiu sinó el que ens diu l'enginyer militar Ambrosio Borsano (3) a finals del segle XVII, que ja descriu l'emplaçament del lloc de Barcelona entre els dos rius esmentats, el Llobregat a ponent i a llevant el Besòs, i ja comenta les aportacions de sorres del nostre protagonista que atarren l'entrada del port. I continua Borsano (3) *"Y dese río sale una secha a Montcada que da el agua a los molinos de la ciudad, y al de la pólvora. Y de la misma agua regan todos aquellos campos y guertos desde Sant Andreu asta las murallas de la ciudad"*. Es refereix al Rec Comtal pel proveïment ja medieval d'aigua a Barcelona, sobretot per accionar molins, el reg de l'horta i proveïments industrials, encara en ús des de Montcada pel bell mig de Vallbona fins a regar la finca coneguda com La Ponderosa i abocar al Besòs abans de la Trinitat Vella.

El nostre protagonista, doncs, a més de proporcionar aigua a la ciutat des dels temps medievals, també proporcionà terrenys per ser ocupats pel nou creixement urbà de la Barceloneta, i possibilità l'abastament d'aigua freàtica a la major implantació industrial barcelonina en terrenys del Poble Nou.

EL PAS DELS CAMINS PEL CONGOST

Però el nostre interès està sobretot en la traça dels camins de Barcelona a Vic al llarg del riu Besòs–Congost i per on anava el camí Ral al seu pas per la vall de l'Alt Congost. Intentem esbrinar la resposta atenent al que deien els viatgers i els mapes de l'època.

Si continuem amb Borsano (3), en aquest segle XVII el camí Ral de Barcelona a Vic i el camí cap a Girona compartien la branca comú seguint l'antic ramal a Barcelona per Montcada de la Via Augusta romana, entenem

pel marge dret (sempre en sentit de baixada de les aigües) del Besòs per Montcada fins a Montmeló, lloc de l'aiguabarreig del Congost amb el Mogent, on el camí de Girona seguirà, un cop travessat el Congost a gual, el curs del Mogent fins a la Roca, i el de Vic seguirà el Congost *“pasando el río dos veces hasta el lugar de Granollers”*. Tots aquests passos en aquella època eren a gual. Bastir ponts en terrenys tan plans i inundables com els del Vallès i amb la llera poc encaixada era complicat. A més a més, els guals podien variar de localització segons les erosions o aportacions per avingudes en la llera. Convé ressaltar que en aquest segle XVII el camí principal de Barcelona a Girona i Palamós era per la Depressió Prelitoral com l'antiga Via Augusta romana i no per la costa del litoral de Mataró. Serà ja a finals del segle XVIII i sobretot en ple XIX quan el camí Ral principal a Girona serà pel Maresme per la puixança dels seus pobles juntament amb el decaïment militar de la fortalesa d'Hostalric.

Seguint a Borsano (3), de Mataró sortia un camí pel coll de Parpers cap a Vic per la vall del Congost fins el pont del Remei, entrant a Vic pel carrer de Sant Pere. En tot el tram de l'Alt Congost Borsano no descriu com hi passa el camí ni els elements de què disposa. Només constata que arribat a la plana de Centelles, va cap a Tona (no sabem si per Centelles o pels Hostalets de Balenyà) i a Vic. Haurem de consultar altres fonts –ja del segle XVIII– per treure l'entrellat de com passava el camí per la vall de l'Alt Congost.

Abans però, cal constatar que la via romana d'accés a Ausa (Vic), deixà empremtes del seu pas per la vall de l'Alt Congost, en contacte amb el mas de la Torre al Tagamanent, a l'actual pont de l'Abella i sobretot al mas i molí de les Canas a tocar la riera del Martinet a Aiguafreda (on es trobaren els mil·liaris del camí romà) i també a la pujada de Sant Antoni cap el Pla de les Forques dels Hostalets de Balenyà.

Al 1726 el militar Oleguer Taverner d'Ardena, comte de Darnius, en la seva *“Guía de los caminos de Cataluña”* (4) diu que abans de la Garriga el camí Ral travessa a gual varis cops el Congost; creuava la població (pel carrer dels Banys) i continuava més amunt sempre seguint el marge esquerre fins el Figaró, que el creuava pels actuals carrers Major i de Vic, i continuava fins les Casetes del Congost a Santa Eugènia i pel mateix marge esquerra seguia fins al Rieral i Fontmolsa. Just abans de Can Cortines (antic Ajuntament de Tagamanent) creuava a gual el Congost creant el vial de cases del carrer Nou fins al nucli de la plaça de l'Abella des d'on seguint la traça de la via romana pel marge dret del Congost entrava a gual per Can Banyeta a Aiguafreda, per seguir pels actuals carrers del Pont i Major. El camí ral continuava pel marge esquerre fins a creuar la riera del Martinet (en pont) i arribava al llogaret de Sant Antoni, on es bifurcava i sembla

ser que el camí principal anava cap a Centelles, on s'unia amb el camí procedent de Sant Feliu de Codines i es dirigia cap a l'Ajuda de Balenyà. El camí antic seguia la via romana que pujava per l'ermita de Sant Antoni cap als Hostalets de Balenyà, entrava pel carrer Major, per retrobar-se amb el procedent de l'Ajuda, ja camí de Tona que la creuava pel carrer Nou i Major i entrava a Vic pel pont del Remei. *“Este camino es todo bueno, llano y carretero, pero el pedazo del Congost es peñascoso y cerrado de montañas»*. El pas pel Congost és angost i de mal passar, perillós.

Mapa Corregiment de Vic segons el comte de Darnius, 1716.
Extret de (4)

Des dels Hostalets de Balenyà i pel camí provinent de Centelles hi ha un camí alternatiu per arribar a Vic, no pel cim de la Plana i Tona, sinó per l'indret d'Aigües Partides (límits de les conques del Congost i del Ter) com anys després ho farà el traçat del tren, passant pel barri de la Cogullada, Sant Miquel de Balenyà i tocant al riu Gurri arribarà a Vic pel pont medieval de Queralt (plànols topogràfics de traçat del tren d'Ildefons Cerdà) (7).

Al 1787 Francisco de Zamora (6) descriu el viatge del seu pas pel Congost com *“peligroso en tiempo de avenidas”* i diríem no només pels creuaments a gual de l'Abella, sinó per l'ocupació del camí de la pròpia llera de la riera a causa de l'estretor del pas entre penya-segats. Continua descrivint el camí, al Figaró *“pueblo pequeño pero hay agua viva, y un buen Puente”* sobre riera Vallcàrquera, la primera referència a una obra de fàbrica del camí de Vic, perquè a la plana del Vallès eren difícils de bastir, i en canvi fàcils de passar a gual. I segueix *“Tomamos chocolate en la Avella... en*

el que hay un puente de tres ojos hecho el año de 1740 que es bueno y util...". Ja tenim la segona obra de fàbrica, el pont de l'Abella de 1740, de tres ulls, la més important del camí a Vic, i que estalvià el pas a gual per Can Banyeta a Aiguafreda. I més endavant *"San Antón desde donde empieza la pesada suvida de este nombre que está tal qual compuesta. Todo este camino está sobre mármoles negros y algunos otros colores"*, referint-se a les restes de la calçada romana de la pujada de Sant Antoni. *"Desde lo alto se descubre a la derecha el castillo de Esparraguera (Castell dels Centelles) famoso por las expediciones de la guerra de Suzeción. Luego se pasa por los Hostalets de Balañá luego se encuentra el lugar de Tona donde comimos (...) el terreno desde aquí a Vique ya es mas llano... antes de entrar hay sobre el rio Merder un puente de cinco ojos inútil para carros pues pasan por debajo y está bien malo»* (pont del Remei sobre el riu Mèder d'accés a Vic). El mateix Francisco Zamora en el resum del seu viatge descriu un any després en el "Camino carretero desde Vic a Barcelona" (5) recomanacions sobre les millors necessàries del camí, i reclama deixar la traça de l'antic camí romà de la pujada de Sant Antoni als Hostalets de Balenyà per suavitzar el pendent tal com farà anys després el projecte de la carretera nova del Cerdà. Passat el pont de l'Abella *"se reconoce necesario hechar a tierra aquella porción de casa nuevamente rehedificada, y entonces quedará el camino libre; y de allí hasta la Gorga d'en Vila, que será a distancia de un cuarto de hora, está buena la carretera."* *"Llegados a dicha Gorga... se deberá fabricar una Puente de elevación 7 varas, de anchura 4 varas y dos palmos... pasada dicha puente se tomará la carretera a mano izquierda a levante, hasta las casas del Congost"*. Podem afirmar que a finals del segle XVIII també existeix el pont sobre la riera del Martinet i reclama tirar part de una casa de la plaça de l'Abella per ampliar el camí i construir un nou pont per salvar el gual del carrer Nou. Aquesta reclamació del nou pont sobre el Congost no serà mai atesa i amb la construcció de la carretera nova l'any 1848 pel marge esquerre del Congost, salvant amb pont la riera de l'Avencó, deixarà per sempre més en cul-de-sac aquelles primeres cases del carrer Nou, passant d'entrada a traster del camí, uns darreres ara sense sortida.

Arribats en aquest punt cal preguntar-se perquè el camí real sempre anant pel marge esquerra del Congost creua a gual dos cops el riu per entrar i sortir de l'Abella, camí d'Aiguafreda. La resposta segur és doble, l'Abella era important com a lloc d'hostals i de molins ja en el segle XVII per atendre el viatjant i el traginer, i per altre banda creuar l'Avencó amb un nou pont requeria prèviament tallar en roca viva un bon espatat a cada cantó de l'Avencó, obra cara i difícil pels mitjans de l'època. Per això només un cop bastit el pont de l'Abella que li donaria accés des del nou camí ral

pel marge esquerre (i ja en ple segle XIX amb promocions d'enginyers de camins exercint i bastint ponts i carreteres) s'optà per la solució cara i difícil del pas per la riera d'Avencó, continuant així, i des de la Garriga a Vic, sempre pel marge esquerre del Congost.

En el "Plan general de carreteras del principado del año 1799", ja era una preocupació refer el camí Ral de Vic i es recalca la importància de la incipient industrialització d'aquesta part de la Catalunya interior de finals del segle XVIII i de la necessitat de millora de la infraestructura del camí a Barcelona pel Congost (5).

Des de l'any 1821 es treballava en la nova carretera a Vic des de Barcelona. A l'any 1835 la carretera encara no arribava a Mollet. El projecte en el tram del Congost es va aprovar l'any 1842, disseny de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca, arquitecte que va treballar pels ajuntaments de Barcelona i Mataró, i per la Diputació de Barcelona. Ildefons Cerdà, enginyer de camins de l'escola Madrid, establert a Barcelona com enginyer de camins del cos de l'Estat, va modificar diversos trams del projecte. L'any 1844 es va subhastar el tram de Tona a Vic i com sempre es deixà el tram del Congost pel final. L'any 1845 Cerdà modificà el projecte de Garriga i Roca en el tram del pas del Congost entre la Garriga i Centelles, reforma aprovada el gener de 1846, perquè «las riadas jamás alcancen a cegar el paso» (5) com ja reclamava Francisco Zamora a finals segle XVIII. Manuel Galadies ens dona una interessant explicació de la carretera nova (5), i queda clar que el camí Ral de Vic al seu pas pel Figaró ja disposava d'un bon pont per la riera de Vallcàrquera, el qual fou aprofitat per la nova carretera i que el pas per la Garriga continuaria per l'antic camí Ral. Tot i que la nova carretera ja era útil l'any 1848, les obres de fàbrica de tot el trajecte es van acabar l'any 1851. Un servei d'òmnibus cap a Vic s'inaugura aquest any i el trànsit es va intensificar per la zona i nous serveis varen obrir per acollir noves necessitats d'hostals i ferreries. Fins aquell moment el camí Ral, tot i que ja era carreter (8), a més del pas de cavalleries a bast, només admetia petits cotxes a cavall (galerins o tartanes). Aquesta carretera nova a Vic, completament rodada permetia el pas simultani en els dos sentits de circulació (la coneguda carretera de Ribes), incorporà dos portatges (8) (peatge a les mercaderies de pas, per finançar les obres i el manteniment de la nova carretera), un a Aiguafreda (suposadament a la font del Pontasco, d'aquí el mal nom que hauria de ser del Portasco, de porta i no pont), i un altre a Torre Baró, portatges com a sistema de finançament d'infraestructures, que s'eliminen definitivament l'any 1881. La nova carretera incorpora les noves travesseres urbanes que tots coneixem com a N-152 (excepte la Garriga, que continuà passant pel carrer dels Banys), al Figaró, Tagamanent, Aiguafreda, els Hostalets de Balenyà (antiga carretera

Morta – Passeig dels Plataners), Tona i Vic pel nou pont sobre el Mèder a l'actual passeig de la Generalitat, que fins la dècada de 1980, durant més de 130 anys, suportà amb mínimes actuacions puntuals, i nous paviments, els increments de trànsit rodat que s'hi anaren implantant fins la construcció de les noves variants a partir de 1980, ara ja com autovia segregada del continu urbà i de continuació de l'autovia de l'Ametlla dels anys 60, que malbaratà el respecte pel paisatge fluvial, sobretot al seu pas pel Figaró (enterrant de ple el riu) i a l'Abella, enterrant el seu pont de 1740 i el pont Vell sobre l'Avencó de 1845. Actuacions, ambdues, que representen una agressió al paisatge i a l'entorn natural de riu, i que costa entendre com no van generar un moviment de repulsa popular en contra. Possiblement la qualitat de l'aigua del riu Congost que es degradà fins a convertir-se en una claveguera a cel obert des de finals del 1950 explica la deixadesa i el poc respecte popular pel riu a Aiguafreda-l'Abella i al Figaró.

Dibuix original de Guillem Garcia Brustenga del pont de l'Abella i tot l'entorn actual (gener 2023)

El sistema de pagar per passar per l'Alt Congost no era solament del domini de l'Estat, sinó que fou molt utilitzat ja al segle XVII i sobretot durant tot el segle XIX per part de bandolers, militars, carlins i trabucaires a l'indret de Fontmolsa, de tal manera que aquest lloc se'l conegué popularment com el Pas de la Moneda. Per veure que en digueren alguns viatgers de l'època, us emplacem al que recull Francesc Costa a (5).

CERDÀ I DE LA SEVA OBRA

Fill de la nostra vall i nascut en un mirador privilegiat, al mas Cerdà del pla de la Garga de Centelles, l'enginyer de camins i primer urbanista "avant la lettre" Ildefons Cerdà i Sunyer (1815-1876) fou un protagonista destacat en les intervencions infraestructurals en aquesta vall del Congost-Besòs i no solament a la nova Barcelona del seu Eixample. Fou el quart dels sis fills del matrimoni Cerdà/Sunyer, es traslladà a Madrid el 1835 a estudiar en la reoberta Escola d'Enginyeria de Camins, Canals i Ports, títol que obtingué l'any 1841. Es va integrar com a funcionari del cos d'Enginyers de l'Estat i intervingué en molts projectes, sobretot a la província de Barcelona, projectant el canal de l'Infanta al riu Llobregat, la carretera de Sarrià, la de Mataró a Granollers pel coll de Parpers, etc. A l'any 1848 heretà l'important patrimoni familiar del mas Cerdà cosa que li permeté demanar excedència a la carrera de funcionari estatal d'Obres Públiques, i dedicar-se a l'exercici lliure de la professió, a la política municipal i estatal, i a la seva nova dèria: l'urbanisme. També a l'any 1848 esposà Clotilde Bosch, filla del banquer Josep Bosch, accionista i dirigent de la companyia promotora del tren de Mataró, cosa que el feu entrar en contacte amb els projectes ferroviaris. Durant els primers anys 50 intervingué en les obres del tren de Barcelona a Granollers per la línia de Girona. L'any 1856 presentà el projecte de traçat del ferrocarril de Sant Joan de les Abadesses des de Granollers per la línia de Girona, que s'aprovà l'any següent.

De l'observació del plànol del projecte de traçat de la línia de ferrocarril de Granollers a Vic de l'any 1856, (7) destaquem que la nova carretera N-152 (provincial de Barcelona a Vic i Ripoll) ja estava executada a Granollers per on l'hem coneguda (carrers Anselm Clavé i Joan Prim) i també es denota la traça de l'antic camí Ral a Vic pels actuals carrers de Barcelona, plaça Porxada i carrer de Corró fins a Llerona. Per la Garriga encara no s'havia executat la nova carretera, i continuava passant pel carrer dels Banys. En canvi la nova carretera ja estava executada al seu pas pel Figaró, Tagamanent, Aiguafreda i Hostalets de Balenyà, juntament amb la nova entrada i pont sobre el riu Mèder a Vic.

Detall del plànol del projecte de ferrocarril de Granollers a Sant Joan de les Abadesses al seu pas per Aiguafreda–l'Abella amb la nova carretera de 1848 i les primeres cases del camí Ral a l'Abella, ara en cul de sac. Ildefons Cerdà 1856. Extret de (8).

El motiu principal d'obrir aquesta complicada línia per una orografia entrebancada era el carbó de les mines de Surroca i Ogassa, a les muntanyes del Ripollès, per als vapors de la indústria tèxtil catalana i que en la comarca era esclava de la força de l'aigua del Ter que minvava l'estiu i es gelava l'hivern. Les obres de la línia no s'iniciaren fins 1864, amb un projecte modificat i direcció de l'obra inicial pel mateix Cerdà, que fou substituït pel l'enginyer John G. Barry. Però per successives anul·lacions de la concessió i canvis de propietat de la companyia, les obres no es repregueren fins 1871 (noves modificacions del projecte, ara si definitiu, per l'enginyer Manuel Aramburu), amb empenta per part de l'empresa catalana Broccà y Cia fins a la inauguració del tram a Vic el 8 de juliol de l'any 1875. Al 1880 la línia arribà a Ripoll i Sant Joan de les Abadesses (10).

En aquests quasi 20 anys de temps entre la propostes de traçat del primer projecte Cerdà i el traçat definitivament executat hi ha moltes variacions. L'obra suposà la construcció de 30 ponts. En el tram de la nostra vall destaca el pont de Can Palau al km 11, que travessa per primer cop el riu Congost i la carretera de quatre trams metàl·lics de fins a 38,80 m de llum; més endavant el pont de Can Mas sobre el Congost d'un tram també metàl·lic de 32,4 m de llum; després un segon pont curt de pas de la carretera i el túnel del Figaró de 90 metres; un nou pont metàl·lic de 16,83 m per travessar altre cop la carretera, seguit per quatre arcs de pedra i nou tram metàl·lic de 38,50 m sobre el Congost abans de l'estació del Figaró. Al km 17 tenim el túnel de Fontmolsa de 150 m de llarg seguit pel magnífic viaducte de 11 arcs de 10 metres de llum cadascú i a 22 m d'alçada. Abans de l'estació de Centelles el viaducte metàl·lic del Rossell, tram de 30 m i a 19 m sobre la riera Blanca. Els ponts metàl·lics foren construïts per la Maquinista Terrestre y Marítima i projectats per l'enginyer industrial Josep Mª Cornet (5).

Al 1882 s'autoritza la concessió de construcció de la línia de Barcelona a Les Franqueses per l'actual R3 i es posà en servei l'any 1886, desvinculada de la línia de Girona R2 tot i mantenint el ramal d'enllaç d'ambdues per les Franqueses que fou operatiu per viatgers fins l'any 1985 i fins l'any 1991 per mercaderies. S'eliminà l'enllaç a l'any 2002. La companyia "Ferrocarril y Minas de San Juan de las Abadesas" feu fallida l'any 1886 i fou absorbida per la Companyia del Nord de la línia de Barcelona a Manresa (10). L'explotació del carbó quedà molt per sota de les previsions de 100.000 tones anuals: 28.444 tones al 1892 i 11.365 el 1901 (10). El tren, més que fer baixar el carbó per la indústria manufacturera, va fer baixar la industrialització als pobles pagesos de la vall i fer pujar l'estiueig barceloní (5).

El gran referent de l'obra del Cerdà és l'Eixample de Barcelona, però l'element central de la seva obra teòrica es la Teoria General de la Urbanització (TGU) publicada l'any 1867 per la impremta del Congrés de Diputats de Madrid. Primer tractat d'urbanisme modern, manual per a la projectació dels Eixamples, àrid de lectura per estar mancat de les imatges de l'Atles que l'acompanyaven, que es perderen i mai s'han trobat. Aquest tractat urbanístic estigué pràcticament ignorat durant 100 anys, però altre protagonista de la vall, l'estiuejant de la colònia l'Oller de Sant Martí de Centelles i catedràtic de la facultat d'Econòmiques, Fabià Estapé, li caigué a mans als anys seixanta un llibre de la Festa Major de Centelles on un article del centellenc Albert Mas Vilalta glosava la figura de l'Ildefons Cerdà. Aquest article li desfermà a Estapé l'interès per Cerdà i comprovà que en tot Barcelona només existien quatre exemplars de la TGU, de tal manera que sent "Comisario del Plan de Desarrollo" a Madrid, feu reeditar a l'any 1968 per part de l'Instituto de Estudios Fiscales, la TGU, incorporant un altre volum amb altres texts de Cerdà juntament amb la seva biografia. Gràcies a dos personatges de la vall del Congost es recuperà l'obra magna de Cerdà i s'inicià una etapa de reconeixement acadèmic internacional de la seva obra urbanística.

ELS EFECTES DEL TREN I LA NOVA CARRETERA EN ELS POBLES

Dèiem que el tren en lloc de fer baixar el carbó del Ripollès cap a la costa, tingué per als pobles de la vall del Congost l'efecte contrari: feu baixar la industrialització de les valls del Ter i feu pujar l'estiueig barceloní (5).

La Garriga pels seus balnearis d'aigües termals, el contacte amb "l'aire pur" del Montseny i sobretot per l'arribada del tren a l'any 1875, fou escollida per la burgesia barcelonina com a lloc d'estiueig. A l'any 1840 ja estava en funcionament el balneari Blancafort, i al 1874 els banys Martí inicien l'activitat (5). A la dècada de 1880 s'aprova el pla d'Eixample per l'alta

demanda de construcció de torres d'estiueig. En les dues primeres dècades del segle XX unes setanta mansions modernistes foren edificades sobretot per l'arquitecte garriguenc Manuel Joaquim Raspall. Amb l'empenta del tren, el neguit dels forasters no s'atura a la Garriga, arriba més amunt, al Congost, on volen tots descobrir paratges inèdits. Al Figaró, si a l'estiu de 1904 eren trenta les famílies que hi pasturen, el 1912 ja en són vuitanta; el casino s'inaugura el 1917 i al 1921 obre l'hotel Congost a les noves parcel·les d'accés a la nova carretera (5).

Més amunt, al Tagamanent i tocant al Pla de La Calma, a la masia de La Figuera a finals del segle XIX hi varen començar a pujar senyors de Barcelona a fer salut (iniciadors del que avui coneixem com turisme rural). Hi pujaven amb matxos des de l'estació del tren de l'Abella, i diu la llegenda que a l'indret anomenat la "Taquilla", passat el costerut camí de pujada, just abans de La Codina, dipositaven els bitllets del tren que havien comprat pel desplaçament.

A Aiguafreda, a inicis de segle XX es creà una de les primeres colònies del país especialment pensades per l'estiueig a La Llobeta, promoguda per Josep Pi, amb dos blocs de quatre habitatges plurifamiliars de lloguer cadascú i vàries parcel·les per habitatges unifamiliars. La colònia incorporava fonts arquitectòniques i espais pel lleure a l'entorn, bassa pel bany i altres equipaments col·lectius com l'església d'estil modernista que es bastí l'any 1904. A l'altre banda del Congost en terme municipal de Sant Martí de Centelles, Francesc Sentias al 1910 promogué en terrenys parcel·lats del seu mas Oller propers a l'estació de tren, la colònia d'estiueig l'Oller, que incorporà la piscina i club social a l'any 1931, primera piscina pública de la comarca pel reclam de nous estadants a la colònia. Les primeres cases d'estiueig en el poble s'edificaren en les parcel·les en contacte amb el camí Ral i en front a la nova carretera des dels primers anys 1900. A l'any 1927 s'aprova el nou planejament urbanístic, estenent la població cap al cantó llevant de la carretera. Passada la Guerra l'allau d'estiuejants i la febre constructora de torres no para, i a l'any 1947 s'aprova el pla d'extensió urbana al Coll del Pla popularment conegut com "l'Ensanche". Fondes per menjar bé i barato en teníem moltes ja als anys 20, que substituïren els antics hostals poc adaptats a la llarga estança estiuenca.

Es revifa l'ocupació i no solament en el ram de la construcció en tota la vall, sinó també en el món dels serveis i comerços que reclama la nova demanda, que a Aiguafreda tingué el seu punt màxim a mitjans dels anys 50 en que es comptabilitzen uns 1.200 estiuejants, mentre que la població permanent segons el cens de 1950 era de 883 persones (9). Però a tot aquest desenvolupament amb les noves torres i demandes d'ocupació i de serveis, li cal afegir l'onada d'immigració d'altres terres d'Espanya a partir

de finals dels 50 motivada per la implantació industrial als pobles de la vall, que comportà la construcció dels primers blocs de pisos. En aquestes dècades es passa de una població permanent de uns 1.000 habitants a la segona meitat dels 50 als 2.000 habitants a inicis 1980. Varen ser els anys daurats dels pobles de la vall amb plena ocupació i ma d'obra forana, de quant no hi havia planta baixa a Aiguafreda sense la botiga i els botiguers "feien l'agost".

Amb el descobriment de la platja i l'alta muntanya per part dels fills i nets dels estiuers, de la globalització i de la Xina per part del món del tèxtil, el dels supermercats i grans superfícies per part dels residents motoritzats, i amb la nova variant de la N-152 de finals dels 80 (l'autovia C-17), que permetia entrar i sortir més ràpid dels pobles, s'acabà l'època daurada de l'estiuers i la plena ocupació, passant a ser pobles cada vegada més residencials i "dormitori", amb poca ocupació, i una total despreocupació pel paisatge fluvial del riu Congost, aleshores convertit en claveguera a cel obert. La construcció de les depuradores i col·lectors al llarg del riu als anys 90 li retornà la vida i amb ella un bri d'esperança en la recuperació del paisatge fluvial ocupat - per no dir tapat- per l'actual autovia C-17.

Cal reclamar a les noves infraestructures viàries i ferroviàries que segur arribaran, el respecte absolut pel manteniment del paisatge fluvial del nostre protagonista, el Congost, i que nous projectes viaris permetin retornar el riu a l'estat originari, eliminant la plataforma de la C-17 al seu pas pel Figaró i l'Abella–Aiguafreda. El nostre protagonista per tot el que ha aportat a la vall es mereix ser respectat, i no tot és lícit en nom del progrés.

I això és tot el que us puc dir del que ens hi passà per aquí!

El Congost al Figaró amb el castell de Rubinat al fons. (AFCEC)

El Congost a l'aiguabarreig amb l'Avencó i els darreres de l'Abella, amb el Pont Vell de la carretera nova i el pont de l'Abella al fons. (AFCEC)

BIBIOGRAFIA

- (1) VILAR, P. (1979), *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Introducció: El Medi Natural*, Barcelona: Edicions 62.
- (2) El riu Besòs i la seva conca [en línia], <<http://www.xtec.cat/crp-santadria/Recursos/HistoriaSAB/Besos%20i%20conca.htm>> [Consulta: octubre 2022].
- (3) BORSANO, A. (2022), *Discurso General del principado de Cataluña con la calidad de los terrenos, ríos, ciudades y plazas*, ed. Francesc Costa Oller, Mataró.
- (4) Conde de Darnius (2022), *Guía de los caminos más principales del Principado de Cataluña [1723]*, ed. Francesc Costa Oller, Mataró.
- (5) COSTA I OLLER, F. (2015), *Congost un viatge cultural i històric. Per camins històrics III*, Mataró.
- (6) ZAMORA, F. (1973), *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, ed. Ramon Boixareu, Barcelona: Curial.
- (7) CERDÀ, I. (1856), «Planos del proyecto de un ferro-carril» [en línia], <<http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/compoundobject/collection/catalunya/id/1951/rec/1>> [Consulta: octubre 2022].
- (8) FONT I GAROLERA, J. (1999), *La formació de la xarxa de transport a Catalunya 1761-1935*, Barcelona: Oikos-Tau.
- (9) DURAN, C. – CARABEN, A. (2020), *L'estiueig a Aiguafreda*, Aiguafreda: Ajuntament Aiguafreda.
- (10) UBALDE, L. (2020), *El ferrocarril de las cercanías de Barcelona*, El Papiol: Ed. Efadós.

Una vida entre ovelles i muntanyes

NÚRIA MOLAS BUSQUETS – MOISÈS TARRÉS ALCALDE

A life among sheep and mountains

Tot just fa 5 anys, al Montseny, vam començar un petit projecte familiar de ramaderia extensiva, productes làctics i ensinistrament de gossos pastors. Projectes molt interessants per a mantenir l'entorn i la consciència. Un sector primari que està quedant-se sense relleu. En una masia on sempre hi ha hagut ramaderia, ens va fer molta il·lusió tenir la oportunitat de crear un projecte propi, un somni. Mimant i cuidant els paisatges i mantenint tradicions. Aquí volem donar a conèixer la nostra feina, passió i la nostra vida. L'Esquellot del Montseny és un petit projecte familiar de ramaderia extensiva, escola de gos pastor i venda de productes làctics i xai lletó. Us explicarem breument qui som, on som i a que ens dediquem. Les nostres passions i il·lusions.

Paraules clau: Ramaderia extensiva, gos pastor, formatge artesà, l'Esquellot del Montseny.

Just five years ago, in the Montseny, we started a small family project of extensive ranching, dairy products and shepherd dog training. These are very interesting projects to maintain the environment and raise awareness within the population. This is a primary sector that is being left without any relief. In a farmhouse where there has always existed ranching, we were very excited to have the opportunity to create our own project, actually a dream. It is about caring and protecting the landscapes and maintaining the traditions. Hereby we want to make our work, passion and life known. L'Esquellot del Montseny is a small family project of extensive ranching, shepherd dog training and dairy products and goat meat sale. We shall briefly explain who we are and what we do, which are our passions and illusions.

Keywords: Extensive livestock farming, shepherd dog, handcrafted cheese, l'Esquellot del Montseny.

Als peus del Matagalls, sota l'imponent Sant Segimon, en un raconet del Montseny, a la finca de la Sala, hi ha l'Esquellot del Montseny. Som la Núria i en Moi i hem volgut fusionar ovelles, gossos pastors, productes làctics i entorn. A l'arribar a aquesta finca amb tanta història, no sabíem si seríem capaços de mantenir el llegat que sempre ha particularitzat la Sala. La nostra incertesa era si seríem capaços amb el nostre projecte, de conservar l'essència que ha envoltat sempre aquestes terres.

Tenim un petit projecte ramader amb ovelles "latxes" típiques del País Basc i productores d'una llet molt rica per a l'elaboració de formatges. Per escollir quines ovelles posàvem, vam tenir en compte diversos factors: que fossin ovelles rústiques i s'adaptessin bé al clima, que fessin una llet molt rica i que no mengessin en accés, ja que no tenim gaires terres. Per començar vàrem arreglar les corts de la casa de la Sala Vella. Unes corts petites però amb l'encant de les cases antigues i molta història. Vam anar a buscar les primeres 20 ovelles. De mica en mica, es van adaptar força bé i les que han anat naixent aquí s'han adaptat totalment. Ara ja són del territori, les nostres "Latxes del Montseny". Sortim cada dia a pasturar per camps, camins i boscos de l'entorn, una alimentació molt bona i variada per a elles. Treballem amb productes naturals, plantes i olis essencials de manera preventiva i així no els hem de donar medicament si no és totalment necessari. Els xais creixen lliures i amb les seves mares fins a l'últim instant. Amb la llet de les nostres ovelles que munyim diàriament, elaborem artesanalment un formatge madurat amb llet crua d'ovella, un formatge de quallada làctica i un amb un toc de blau. També fem recuit. Uns formatges amb uns tons de bosc i un sabor intens al territori.

Ovelles latxes en primer pla. (Foto Elsa Apolo, agost 2021).

Munyida a la Sala. (Foto Elsa Apolo, juny 2022).

Formatges produïts a l'Esquellot del Montseny. (Foto Noelia Garcia, abril 2022).

Hem parlat una mica d'ovelles i formatges, i ara ho farem de l'escola de gos pastor. Tenim cinc gossos de conducció, quatre borders colis i 1 gossa d'atura. I també tenim una mastina per a protegir el ramat. Amb els borders colis entrenem cada dia en un camp preparat, que tenim tancat i amb unes vistes immillorables. Hi tenim unes ovelles especials per a entrenar, de la raça "Xaldes", que són més menudes i ràpides, van molt bé per a l'ensinistrament. En Mac, un dels gossos que tenim, és molt obediènt i

precís, tant per a treballar amb el ramat, com per a participar en concursos de gos d'atura. El 2019 en Moi i en Mac van participar per a primera vegada al campionat de Catalunya amb la gran sorpresa i il·lusió que van quedar Campions! i en el següent concurs que s'ha realitzat el 2022, han quedat subcampions! La Mel, la joveneta de casa, amb un any i mig, ha començat a concursar l'any 2022, en concursos lliures, que no són de cap campionat, i ha quedat en molt bones posicions. A part de concursos també ensinistrem gossos pastors que venen a casa i els ensenyem ordres i ajudem a despertar l'instint.

Un gos d'atura mirant les ovelles i la masia de la Sala al fons.
(Foto Elsa Apolo, agost 2021).

Som conscients que a l'estar al Parc Natural del Montseny hem de vetllar encara més per l'entorn. Per això quan les corts se'ns van fer petites, ens vam plantejar com fer-les per a no deixar empremta. Vam buscar diferents possibilitats, i vàrem optar per a una cort sostenible, que el dia que hagem de marxar es desmunta, en un temps creix la vegetació i no deixem rastre de la nostra estada.

Creiem en un model sostenible i de proximitat, per aquest motiu fem venda directa, i ja que tenim la gran sort de tenir un entorn tan meravellós i màgic, donar-lo a conèixer a la gent que ve a buscar els productes o fer cursos, i així, compartir uns instants, la nostra vida i projecte.

Ramat d'ovelles en un camí de Viladrau. (Foto Elsa Apolo, agost 2021).

La Núria i en Moi amb el ramat. (Foto Elsa Apolo, agost 2021).

A dia d'avui, aquest projecte s'ha convertit en la nostra manera de viure i tenim la certesa que, amb passió, esforç, il·lusió i dedicació, serem capaços de continuar escrivint història.

Blanca Nadal Collell (1915-2013).

La primera dona flabiolaire en una cobla

JAUME NONELL JUNCOSA

Blanca Nadal Collell (1915-2013). The first flabiol woman player in a cobla

La presència de les dones com a intèrprets en les cobles durant el segle que va des de 1875 a 1975 és extremament reduïda, ínfima, comparada amb la dels homes. Fins ara, en aquests cent anys només s'han pogut referenciar tres dones flabiolaire i una de quarta, Marta Rigau, tenora cap el 1884, sobre la qual, però, no disposem de cap document que ho avali. Filla del músic Joaquim Nadal, d'Arbúcies, l'avi i els oncles de Blanca també tocaven en cobles orquestra. De la seva vida musical, però, no hi ha gaire informació: una escarida notícia en un diari, els seus antecedents familiars, que va formar part de La Principal, de Girona, (1933), que va ser sòcia del Sindicat de Músics i que el seu tamborí es conserva en un museu. Amb tot, té el mèrit de ser la primera dona flabiolaire que va tocar en una cobla –que s'hagi pogut documentar–, potser compartint el mèrit per qüestió de mesos amb Genoveva Riba, que tocava el mateix instrument a la cobla-orquestra Nova Barcelona.

Paraules clau: Blanca Nadal, flabiolaire, cobla, Arbúcies, Baix Montseny.

The presence of women as players in the cobles during the century from 1875 to 1975 is extremely small, negligible, compared to that of men. So far, in these hundred years, only three flabiol (a Catalan woodwind musical instrument of the family known as fipple flutes) women players have been referenced, and a fourth one, Marta Rigau, a tenora (a Catalan double-reed aerophone instrument) player of around 1884, about whom, however, we do not have any documents to support it. Blanca was the daughter of the musician Joaquim Nadal, from Arbúcies, and her grandfather and uncles also played in orchestral cobles. However, there is not much information about her musical life: a scant news in a newspaper, her family background, some references to her as a part of La Principal, in Girona (1933), and as a member of the Musicians' Union and to her tambourine that has been preserved in a museum. Nonetheless, she has the merit of being the first female flabiol player to perform in a cobla –according to what has been documented–, perhaps sharing the credit for some months with Genoveva Riba, who played the same instrument in the Nova Barcelona cobla.

Keywords: Blanca Nadal, flabiol, cobla, tenora, Arbúcies, Baix Montseny

INTRODUCCIÓ

La presència d'una dona tocant sardanes en una cobla abans de 1976 era un fet que no arribava ni a la qualificació de circumstancial o anecdòtic. Era irrisori i insignificant. Un cop revisada tota la bibliografia existent sobre les cobles, consultades diferents hemeroteques i visitat el blog que manté des de fa anys Josep Loredó –en què hi ha fotografies i ressenyes de desenes de cobles de tots els temps i, per tant, de centenars de músics–, només s'han pogut localitzar quatre dones que haguessin format part d'alguna cobla.¹ La primera d'elles va ser Marta Rigau Poch (1864-1893), filla del cap de cobla i fiscornaire Joan Rigau Trill, *Barretó* (1841-1890), i germana del mític flabiolaire de la cobla Montgrins Pere Rigau (1868-1909), que va ser la protagonista d'una història, potser només una llegenda, segons la qual el seu pare, cap el 1884 o 1885, veient que la seva cobla passava per mals moments, la va fer entrar com a primera tenora per tal de donar un cop d'efecte i poder lluitar contra els seus eters rivals de l'altra cobla torroellenca, La Lira. El recorregut musical de Marta Rigau va ser molt curt i finalitzà en casar-se, a l'abril de 1885, amb Sebastià Tauler. Aquesta història de Marta Rigau no es va saber fins al 1948, quan Martí Ruiloba la va publicar en l'article "Antología y semblanzas sardanistas" dins *Biblioteca Carnet del sardanista 1948*, volum I, pàg. 100 (Nonell, 2016:8). «El recurs de la filla va ser l'últim estirabot d'un home que encara s'identificava amb la capacitat de sorprendre i el poder carismàtic de l'artista romàntic. [...] Quantes dones de nissagues musicals empordaneses sabien tocar els instruments que els homes de la família interpretaven a plaça?» (Costal 2016:75).

Per trobar la resposta a aquesta pregunta, hauríem de situar-nos a la dècada de 1930, en què tornem a trobar dues dones en una cobla: Blanca Nadal i Genoveva Riba, aquesta a la cobla-orquestra Nova Barcelona, i a la de 1940, amb una altra, Joana Massalleras, a la cobla-orquestra Pep Ventura, de Figueres. Totes tres, flabiolaïres amb uns curts recorreguts com a músiques de cobla. La següent intèrpret en una cobla no la trobem fins al 1976: Fina Dalmau (Manlleu, 1958), tible i contrabaix.² És a dir, quatre intèrprets de cobla en el segle que va des de 1875 –any de la mort de Pep Ventura i en què la cobla ja tenia una estructura com la que avui coneixem– fins a 1975. Una altra de les pioneres en els primers anys de 1980, Concepció Ramió –juntament amb Maria Antònia Pujol Subirà, també tenora–, va exposar tota la problemàtica que representava per a

1 [en línia], <<https://fotosformacionsmusicalsdecatalunya.blogspot.com/>> [Consulta: octubre 2022].

2 Projecte "Fer de músic", entrevista a Fina Dalmau [en línia], Museu de la Mediterrània <<https://www.youtube.com/watch?v=TUvqzXvKI84&t=7s>> [Consulta: octubre 2022].

elles el tocar en una cobla i per què no hi havia dones que ho fessin: «Fer-li fer música a la nena perquè és maco, i al nen perquè així podrà ser músic, encaminant-los a tots dos a partir d'aquestes premisses diferents, ha estat la gran causa més important per la qual la noia no s'ha pogut desenvolupar com a música, i per la qual ara [1984] no trobem músics-noies a les cobles, ni pràcticament enlloc (professionalment parlant). Potser ja és hora que les coses canviïn» (Ramió, 1984:11).

Veiem ara la biografia de Blanca Nadal, una desconeguda flabiolaire en una cobla de 1933, una pionera nascuda en una família de músics. La seva vida musical va ser molt breu i va acabar definitivament amb l'esclat de la guerra i la marxa a França poc després que hagués finalitzat el conflicte.

Blanca Nadal. (Foto Paquita Fontcuberta).

UNA NOTÍCIA SORPRENENT

De la vida musical de Blanca Nadal i de la seva trajectòria com a intèrpret, no en sabem pràcticament res fora d'una breu notícia apareguda al diari *L'Autonomista* (16-06-1933:2). Era la primera vegada que la premsa feia esment d'una dona que toqués en una cobla, i haurien de passar més de 40 anys perquè la notícia es repetís. El redactor, però, va equivocar el nom: no era Justa sinó Blanca Nadal:

La Principal. Ahir vàrem tenir el gust de saborejar [sic] una audició de sardanes a la Rambla, executades per dita orquestra, de la qual forma part el venerable compositor "Xaxu", i el professor senyor Guasch i realment varen ésser escoltades amb vertader gust i atenció pel públic que les aplaudí llargament.

La novetat d'aquesta cobla és que entre els músics hi ha una senyoreta, Justa [Blanca] Nadal, que forma part de la mateixa.

Les sardanes eren senzilles i melodioses.

Recordem que hi havia moltes formacions que es denominaven La Principal amb l'afegitó del nom de la població a la qual pertanyien per diferenciar-se les unes de les altres. La primera en anomenar-se així va ser la de la Bisbal, l'any 1888. En seguiren moltes d'altres, de Principals, com

les de Peralada, Santa Coloma de Farners, Palafrugell, Cassà de la Selva, etc. No és estrany, doncs, que el diari, editat a Girona, no especificqués que la formació era d'aquesta capital. La Principal de Girona provenia de la cobla orquestra Xaxu, que el compositor escalenc Josep Vicens Juli, *Xaxu* (1870-1956), havia fundat tot just feia un any i en la qual tocava el contrabaix. Set dels components de la formació van plegar en acabar la temporada 1932-1933 i només hi van restar Joaquim Nadal, Sebastià Prat i l'avi Xaxu, que la van rebatejar com La Principal i van completar la plantilla amb Blanca i Gumersind Nadal, Miquel Jou, Sixte Nonell, Joan Clapés, Salvador Ballada, Francesc Guasch³ i Josep Aguiló.⁴

És possible que Joaquim Nadal tingués un pes important en aquesta reestructuració tan àmplia de la cobla, ja que Josep Vicens, *Xaxu*, tenia llavors 63 anys i es trobava en la seva darrera etapa com a músic en actiu, havia passat de tocar la tenora a tocar el contrabaix i, de fet, aquesta seria la seva última formació. Així, Nadal hi faria entrar el seu germà Gumersind i la seva filla Blanca, que llavors tenia 17 anys i que uns mesos abans, concretament el 17 de juny de 1932, s'havia inscrit com a sòcia al Sindicat de Músics. No hi ha constància de quina era la seva formació musical –fora de la que hagués pogut rebre del seu entorn familiar– ni de quin instrument tocava a la cobla, però segurament era el flabiol, atès que després de la mort de Blanca, els seus familiars van cedir el seu tamborí al Museu de la Música de Ceret.

Sembla lògic, doncs, que la notícia de *L'Autonomista* remarqués la presència d'una dona en una cobla, ja que es tractava d'un fet inusual. Mai abans, si exceptuem el cas no documentat de Marta Rigau, s'havia vist una noia tocant sardanes a la plaça al costat dels seus companys músics, tots homes. Era la primera vegada que se'n feia esment en una publicació escrita, però també cal tenir en compte que a Catalunya, abans de 1931, les referències de la presència femenina en una orquestra o orquestrina de ball, no només en una cobla, eren molt escasses. Sabem que Blanca tocava a La Principal quan aquesta actuava com a cobla, però no hi ha constància de si també ho feia quan la formació es transformava en orquestra o orquestrina.

3 Francesc Guasch Poudevida, de Sant Hilari Sacalm, era germà del compositor Enric Guasch Poudevida i oncle d'Elvira Guasch Font (1907-1990), mestra, liederista i compositora de sardanes.

4 Dades incloses en el "Registro de socios y sus agrupaciones" del Sindicat de Músics conservat a Musicat, Associació Professional de Músics de Catalunya, a Girona, i també del *Diari de Girona* (19-03-1933:3). Josep Aguiló de Blasco (1888-1958), instrumentista de cornetí, es va fer famós per la seva sardana *Cel rogent*.

La primera actuació de La Principal, que s'anunciava com a cobla orquestra orquestrina, a la ciutat de Girona va tenir lloc el 15 de juny de 1933 amb motiu de l'arribada de la XV Volta Ciclista a Catalunya. Tres dies més tard, va tocar sardanes a la Rambla costejades pels republicans gironins, contents perquè Manuel Azaña formà de nou govern després d'una crisi que havia fet trontollar el projecte republicà i «d'acord amb els sentiments liberals i per la cordialitat republicana». El programa estava format per sardanes de Josep Saderra, dues; Josep Cantó; Josep Vicens, *Xaxu*; Pere Mercader i Josep Estela.⁵ Blanca Nadal, el seu pare i el mateix Xaxu es van desvincular de La Principal en acabar la temporada 1933-1934. Cal suposar que Joaquim Nadal va continuar fent de músic en una altra cobla orquestra, ja que aquesta era la seva professió. Tampoc se sap si Blanca el va acompanyar i va seguir fent de músic, com tampoc hi ha constància d'on van viure els Nadal en temps de guerra.

Cobla Els Serafins del Baix Montseny, ca. 1902. A dalt i d'esquerra a dreta: Joaquim Nadal (contrabaix), Mateu Nadal (cornetí) i Gumersind Nadal (cornetí). A baix: primer a l'esquerra, Francesc Riumalló (flabiol), i tercer a l'esquerra, Francesc Vilaró. (Fons Joan Illa. Arxiu Municipal d'Arbúcies. 0401).

5 *L'Autonomista* (17-06-1933:2).

ORÍGENS I ANTECEDENTS MUSICALS

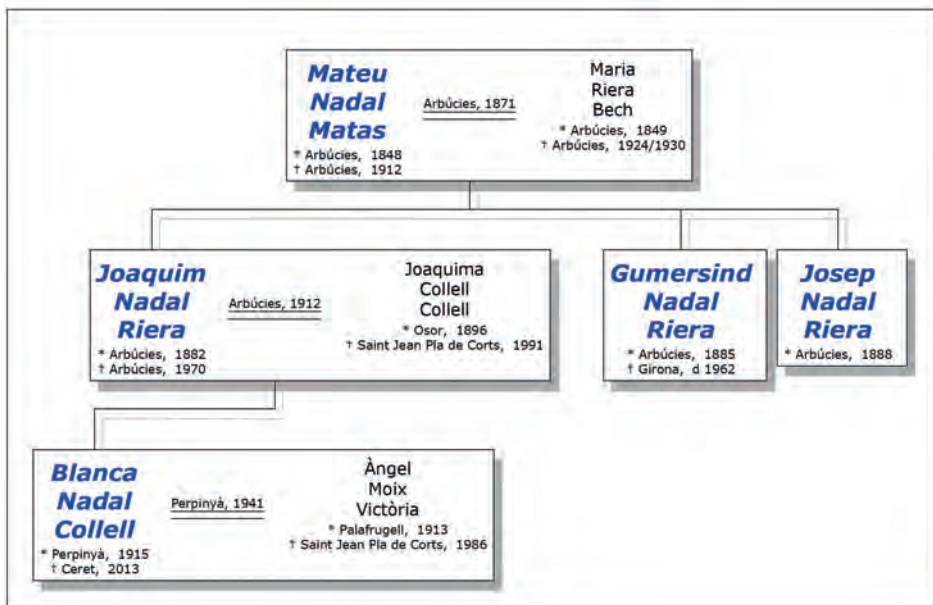
Fem ara un incís en aquest punt de la biografia de Blanca per veure quins eren els seus orígens i la seva pertinença a una antiga nissaga musical d'Arbúcies. La primera notícia de l'existència de la família de músics Nadal la va donar Rafael Vilà (1981:14):

La família musical de "Cal Castanyer" vivia al barri del Castell, vora la Placeta de Can Jombo. El pare, en Nyero i el Burot havien fet llur primera lluita artística amb els Serafins del Baix Montseny, tocant-hi, respectivament, el contrabaix, el trombó i el cornetí. Quan va dissoldre's aquella agrupació, van ingressar a la "Principal d'Arbúcies", juntament amb en Planot, el germà segon, que hi tocava el fiscorn amb força gràcia. Eren tots gent de bona llei, pobres de solemnitat, però sempre disposats a la barrila. A més de la seva activitat artística, cada un tenia, de reserva, una professió artesana per a ajudar-se: el vell, en Nyero i el Burot treballaven al bosc o a la vinya; en Planot era espardenyer.

Ni Vilà ni Daniel Martí en els seus treballs posteriors de 1999 i 2000 sobre la música a Arbúcies van posar noms i cognoms als membres de cal Castanyer. Ara sabem que l'avi Castanyer era Mateu Nadal Matas (Arbúcies, 1848-1912), espardenyer, cabrer o llaurador segons les diferents fonts consultades. Es va casar el 1871 amb Maria Riera Bech (Arbúcies, 1849 - ?) i van tenir nou fills, dels quals els cinc primers van morir de petits. Els altres quatre van ser: Joaquim (1882), Gumersind (1885), Josep (1888) i Francesc (1892). Segons Vilà, Mateu Nadal era instrumentista de contrabaix i el fill gran Joaquim, en *Nyero*, tocava el trombó. Però, per les dades que facilita dels altres dos germans i les que hem pogut contrastar, Vilà capgira l'ordre dels germans. El segon germà seria Gumersind, en *Burot*, cornetí, i el tercer, Josep, en *Planot*, fiscornaire i sabater. L'altre fill, Francesc, no consta que fos músic.

Sempre segons Vilà, Mateu Nadal i els seus fills Joaquim i Gumersind haurien format part dels Serafins del Baix Montseny, cobla creada a finals del segle XIX que el 26 d'abril de 1908 va participar, juntament amb nou cobles més, en un lluït Homenatge als Mestres Compositors de Sardanes que es va celebrar a Barcelona. Tenien com a director Francesc Vilaró Carbonell (Palafrugell, 1885 - Granollers, 1966), que havia arribat a Arbúcies cap el 1904. Allà, va ser organista de la parròquia i va donar un gran impuls a la vida musical de la localitat. Més tard es traslladà a Granollers, on va seguir exercint activament la seva professió de músic. A principis del segle XX, es va formar una altra cobla a Arbúcies per fer la competència als Serafins que va adoptar de nom La Rebrotada, coneguda popularment com la cobla dels Castanyers. El director de la nova formació era Enric Guasch Poudevida (Sant Hilari Sacalm, 1880 - Girona, 1939), un

altre músic prestigiós. «Aquesta rivalitat s'estengué als habitants de la vila, que es dividiren en dos bàndols irreconciliables, amb partidaris d'un i altre grup musical [...]. El gruix dels partidaris dels "Castanyers" eren del barri del Castell, i el dels "Serafins" eren de la Carretera (carrer Camprodon)» (Martí 1999-2000:34). «En realitat, la rivalitat anava més enllà de la música, ja que els dos barris representaven formes diferents d'entendre la vida; el de la carretera, amb més alfabetització i lligat a activitats menestrals; el del castell, un barri pobre i sense cultura, lligat a feines humils i de bosc» (Brugués 1998:503). És molt possible que els Nadal haguessin format part dels Serafins i que després passessin a la nova cobla La Rebrotada o dels Castanyers.

Els Nadal músics

El 1908, Joaquim Nadal es va casar en primeres núpcies amb Rosa Fortet Pagès, d'Arbúcies, i el 1912, en segones, amb una jove d'Osor, Joaquina Collell Collell (1896-1991). Van tenir un primer fill a Arbúcies, Josep (1913), que va morir jove, i després una filla, Blanca, nascuda a Perpinyà el 20 de novembre de 1915. Joaquim estava inscrit al padró d'Arbúcies de 1910 com a cabrer i en el de 1924 com a jornaler, feines que compaginava amb la de músic, ofici que no va declarar fins al padró de 1930. No se sap el motiu de l'estada dels Nadal-Collell a Perpinyà, però cal pensar que seria per raons laborals, buscant una millor manera de guanyar-se la vida. Hi ha constància que Joaquim, després dels Serafins i La Rebrotada, va tocar a La

Principal de Santa Coloma de Farners (1919), a la Unió Arbucienca (1921), a la Moderna Roviras de Bordils (1923), a La Principal de Tordera (1927) i a L'Arbucienca (1929-1931). El seu germà Josep, fiscorn i viola, que també era sabater, va anar a viure a Girona i va tocar a les cobles orquestra Figueras i Els Gironins, de Girona (1919), La Principal de Bordils (1925), Popular Gironina (1927), La Principal de Tordera (1927) i Iris, de Salt (1931). L'altre germà, Gumersind, cornetí, que s'havia quedat viuudo cap el 1924, també s'establí a Girona i va tocar a la Popular Gironina (1926).⁶ Veiem, doncs, que Blanca Nadal, nascuda el 1915, va viure de ben petita en un ambient musical familiar amb el pare i dos oncles que tocaven en diferents cobles orquestra en un continu carrusel de canvis que encara seguirien el 1932, quan el popular compositor escalenc Josep Vicens va formar la cobla Xaxu a Girona i Joaquim Nadal s'hi va incorporar. Aquest, la seva esposa Joaquina i la seva filla Blanca van deixar Arbúcies i es van instal·lar a Girona.⁷ L'estada a la Xaxu, denominada després La Principal, s'ha explicat al capítol anterior

Cobla L'Arbucienca, 1930. A dalt i segon a la dreta: Joaquim Nadal (fiscorn).
Foto Lux (Girona). Fons Josep Maria Iglésias. Arxiu Municipal d'Arbúcies. BUC 053-0026.

- 6 Dades extretes de <https://fotosformacionsmusicalsdecatalunya.blogspot.com/> [consulta: 14-08-2022], del Butlletí del Sindicat d'Orquestres de la Província de Girona, núm. 1, agost de 1920, del "Registro de socios y sus agrupaciones" del Sindicat de Músics i del *Diccionari de cobles*.
- 7 Arxiu Municipal d'Arbúcies. Apèndix de 1933 al padró municipal.

EL FINAL D'UNA CURTA VIDA MUSICAL

Després de la sortida el 1934 de Joaquim i Blanca Nadal de La Principal, se'n perd la pista fins que el 1940 els trobem empadronats a Arbúcies, al carrer Calvo Sotelo (actual Sorrall), 55, 3r. Allà hi vivien el matrimoni i la seva filla, i Montserrat Estruch Julien, una criada de Vilajuïga. Però mare i filla ja no apareixen en el següent padró, el de 1945, i a Arbúcies solament hi van seguir vivint Joaquim, la seva criada i un possible cosí d'aquesta.⁸

Joaquima i Blanca, sense que se'n sàpiguen els motius, van marxar a finals de 1940 o principis de 1941 a Perpinyà, on Blanca es va casar amb Àngel Moix Victoria el 8 de març de 1941 i no van tenir fills. Aquest havia nascut a Palafrugell el 1913 en el si d'una família molt àmplia i complicada.⁹ Quan tenia 16 anys va fugir de la Casa de Misericòrdia, de Girona, on estava acollit,¹⁰ i segons el testimoni de la seva neboda Montserrat Victoria¹¹ més endavant va estar ingressat al camp de refugiats d'Argelers, per la qual cosa, anys més tard, el Govern espanyol el va reconèixer com a mutilat de guerra permanent per la Llei 35/1980 de 26 de juny. Sembla ser que Àngel treballava en un taller de sastreria a Perpinyà i que Blanca feia d'infermera a l'hospital, on degué conèixer el seu futur marit. Els testimonis familiars creuen possible que toqués el piano i en donés classes sense que puguin precisar on ni quan.

8 Arxiu Municipal d'Arbúcies. Padrons d'habitants de 1936, 1940 i 1945 i les rectificacions del padró de 1940.

9 Era el cinquè dels sis fills d'Enric Moix Martínez (Barcelona, 1881 – ca. 1918) i Júlia Victoria Florentina (1885 - ?), que va néixer a l'Hospici de Girona, filla de pares desconeguts, on li van assignar el cognom Testart que gairebé mai apareix en els documents posteriors dels seus descendents, en els quals habitualment hi consta Victoria com a segon cognom. Mort Enric, la Júlia Victoria Florentina encara va tenir tres fills més amb altres homes, dos d'ells van portar els cognoms Victoria Florentina i el tercer, Florentina Victoria. La família Moix-Victoria va viure en diferents indrets de les comarques gironines, i a les partides de bateig dels fills són «transeúntes» o «vagabundos», excepte quan Enric Moix va viure a Palafrugell, que hi figura com a pescador o «paraigüero».

10 *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* (16-01-1930:1).

11 Conversa amb Montserrat Victoria Palacio el 4 d'agost de 2022, a la seva casa de Ceret, qui ens ha facilitat molta informació sobre l'estada de Blanca Nadal a França.

Blanca Nadal i el seu marit Àngel Moix. Col·lecció particular Montserrat Victoria

Cap el 1954 o 1955, Àngel, Blanca i Joaquina van anar a viure a Belpech, un petit poble al departament de l'Aude de la regió de Llanguedoc-Rosselló, en el districte de Carcassona. Vivien en una casa una mica separada del poble encarregant-se d'una propietat dedicada al cultiu de pomeres. Quan l'Àngel es va jubilar, la família es va traslladar a Sant Joan Pla-de-corts, a prop de Ceret. Primer van viure en una casa separada del poble, però més tard ho van fer en un pis situat a l'avinguda de les Alberes, a sobre d'una carnisseria a tocar de l'ajuntament. Àngel Moix va morir el 31 d'octubre de 1986 i la mare de Blanca, Joaquina Collell, el 16 de març de 1991. Des que van sortir d'Arbúcies, mare i filla sempre van estar juntes. Joaquina tenia un caràcter fort i, segons explica Montserrat Victoria, «la Blanca no podia fer el que volia».

Blanca, que tenia 75 anys quan va morir la seva mare, anà a viure a Ceret per estar més a prop del seu cunyat Felip Victoria, el germà petit per part de mare del seu marit Àngel, amb qui sempre havia tingut una bona relació. Felip també havia viscut un temps a Belpech. Els darrers anys de la vida de la *tante Blanche* –com l'anomena la seva neboda– es van veure enterbolits per les males pràctiques d'una veïna que la “cuidava” fins que va anar a una residència de gent gran a Ceret, on va morir el 7 de novembre de 2013 als 97 anys.

El seu pare, Joaquim Nadal, *Nyero*, després que la seva esposa i la filla marxessin a França, ja no es va moure d'Arbúcies i va seguir fent de músic a la cobla orquestra Trébol, fundada el 1941 en aquesta mateixa localitat, on va morir el 7 de gener de 1970.

El tamborí i la baqueta de Blanca Nadal. Jean-Luc Respaut. Museu de la Música de Ceret.

CONCLUSIONS

Blanca Nadal té el mèrit de ser la primera dona de qui hi ha constància documental fiable que va tocar en una cobla. Nascuda en el si d'una família de músics, quan tot just començava a fer de músic, la guerra va estroncar la seva vida musical, que va ser, doncs, molt breu, extremament curta. L'incipient moviment que havia començat amb l'arribada de la Segona República el 1931 i que, entre moltes altres coses, havia propiciat la incorporació de la dona a les cobles i a les formacions que feien ball –cobles orquestra, orquestrines, conjunts– no va tenir continuïtat fins a l'arribada de la democràcia, després de la mort del general Franco l'any 1975.

AGRAÏMENTS

A Montserrat i Carme Victoria, Jean-Claude Havart, Oriol Lluís Gual (Museu de la Música) i Martí Vila-Pasola, tots de Ceret; Rosa Maria Oms, de Sant Joan Pla-de-corts, i Pascal Egret, de Perpinyà, per la seva ajuda a l'hora de

localitzar els familiars de Blanca Nadal i la documentació de la seva vida a França. A Gemma Font, de l'Arxiu Municipal d'Arbúcies, i Paquita Téllez, de l'Arxiu Municipal de Palafrugell, per la seva gran professionalitat. A Josep Loredo, pels seus coneixements de la història de les cobles orquestra plasmat al seu blog. A Maria Antònia Pujol Subirà, tenora ja l'any 1980, pels seus consells sempre indispensables quan es parla de la dona i la cobla. A Núria Sàbat, pel seu assessorament lingüístic. A Carme Lamarca per la traducció del resum a l'anglès. A Marta Ramírez pels seu consells sobre genealògica i l'elaboració de l'arbre genealògic resumit de Blanca Nadal.

ARXIS CONSULTATS

Arxiu Municipal d'Arbúcies, Arxiu Municipal de Palafrugell, Arxiu Diocesà de Girona (a arxiuadg.org), Musicat, Associació Professional de Músics de Catalunya, a Girona, i registres civils d'Arbúcies, Palafrugell, Perpinyà, Ceret i Sant Joan Pla-de-corts.

BIBLIOGRAFIA

- BRUGUÉS I AGUSTÍ, LL. (1998), *La música a la ciutat de Girona (1895-1995)*, Tesi doctoral [en línia], Universitat de Girona. Departament de Pedagogia, <<https://www.tdx.cat/handle/10803/7991>>, [Consulta: diverses dates de 2022].
- COSTAL, A. (2016), "Les primeres de la cobla. Una petita Nannerl Mozart empordanesa que va ser exhibida pel pare i va haver de rivalitzar amb el germà", *Revista de Girona*, núm. 300, pàg. 75.
- MARTÍ, D. (1999), "La música i Arbúcies (I)", *Revista municipal Perxada 2a època*, núm. 17, tardor.
- , (1999-2000) "La música i Arbúcies (II)", *Revista municipal Perxada 2a època*, núm. 18, hivern.
- , (2000) "La música i Arbúcies (III)", *Revista municipal Perxada 2a època*, núm. 19, primavera.
- NONELL, J. (2016), "Els Montgrins, 1884?", *Revista SOM*, núm. 328, juny, pàg. 7-13.
- PUERTO, J. (2007), *Diccionari de cobles. Del segle XIV al XXI*, Besalú: GISC/GARONUNA.
- RAMIÓ, C. (1984), "La dona i la cobla", *Revista SOM*, núm. 55-56, novembre-desembre, pàg. 11.
- VILÀ, R. (1981), "Els Castanyers. Una quasi institució", *Revista municipal Perxada*, núm. 20, agost, pàg. 14.

Roures de fulla grossa singulars als boscos de Sobrevia (Seva)

JOSEP M. PANAREDA – JOSEP MASNOU –
DOLORS RODRÍGUEZ

Unique thick-leaved oaks in the forests of Sobrevia (Seva)

Els arbres singulars per la forma i dimensions o per les funcions actuals o passades constitueixen un patrimoni natural i cultural considerat tant a nivell local i comarcal com regional i nacional. Tanmateix es tracta d'un valor caduc a mitjà termini en relació amb la biologia de cada espècie. Del Montseny existeixen estudis i catàlegs d'arbres singulars, però només són tinguts en consideració una part petita dels existents, sigui per desconeixement o per manca d'interès. S'exposa la troballa d'una població de roures de fulla grossa (*Quercus petraea*) als vessants de Sobrevia, es comenta la situació bioclimàtica i els usos forestals de l'indret i s'indiquen les mesures dendromètriques de 16 arbres singulars. Finalment es comenta la significació actual dels arbres singulars en un context de dinàmica natural de regeneració forestal a causa de la disminució dels aprofitaments.

Paraules clau: abandó forestal, alzinar, arbre singular, dinàmica vegetació.

*The unique trees due to their shape and dimensions or their current or past functions constitute a natural and cultural heritage, considered as such, both at local and regional levels as well as at the national one. However, this is an outdated value in the medium term in relation to the biology of each species. There are studies and catalogues of unique trees in the Montseny, but only a small part of the existing ones are taken into consideration, either due to lack of knowledge or lack of interest. The discovery of a population of thick-leaved oaks (*Quercus petraea*) on the slopes of Sobrevia is described, the bioclimatic situation and the forest uses of the place are commented on and the dendrometric measurements of 16 unique trees are indicated. Finally, the current significance of singular trees in a context of natural dynamics of forest regeneration due to the decrease in exploitation is discussed.*

Keywords: forest abandonment, oak grove, unique tree, dynamic vegetation.

Inicialment es considerava singular aquell arbre de mides excepcionals, per l'alçària, el gruix del tronc o l'amplada de la capçada. Però aviat es va veure que hi havia altres elements a considerar, com les funcions socials o mítiques que havia tingut, les formes especials o la raresa dins l'espècie.

En èpoques no remotes eren pocs els arbres individuals que tenien una rellevància especial i eren protegits de ser tallats. Les necessitats per a fusta i llenya feien que tots fossin capolats en un moment o altre, a l'excepció dels que tinguessin alguna altra funció, com d'ombra o de referència. Només algun peu situat en un indret poc accessible se'n podia escapar, tanmateix ben pocs se'n lliuraven a causa de que ben sovint havia qui hi arribava i en treia un profit per escalfar-se o cuinar, per construir una cabana o en feia carbó.

A la darrerria del segle xx s'accentuà la fascinació pels arbres singulars. A Catalunya s'aprova la primera protecció oficial el 1987 (Parés, 2006). L'interès ha anat creixent i actualment són nombrosos els catàlegs amb nivells de protecció a escales diferents, municipal, comarcal, regional o nacionals (Broncano et al., 2006; Panareda i Masnou, 2016 i 2019; Vives, 1996).

Alhora els canvis socioeconòmics i tècnics portaren un abandó progressiu dels usos forestals, de manera que els arbres anaven creixent i molts assoliren dimensions notables. D'aquesta manera els boscos s'espessiren i els camins i corriols restaren tapats i amagats.

Quan s'entra en un bosc que no ha estat aprofitat durant moltes dècades l'evolució natural és la selecció espontània d'arbres amb el resultat de pocs peus i grossos, sobretot dels exemplars més ben desenvolupats en el moment de la darrera tallada. Actualment es troben boscos amb nombrosos arbres grossos o boscos dominats per arbres de mida mitjana entre els quals destaquen peus excepcionalment grossos. Aquest és el cas dels roures de fulla grossa localitzats en els alzinars dels vessants de Sobrevia, en la vall del torrent de Fontsavellà, entre el Turó del Pou d'en Sala i Matagalls Xic. La seva constatació ens permet efectuar una reflexió sobre el seu paper en el paisatge.

ELS VESSANTS DEL TORRENT DE FONTSAVELLÀ

El torrent de Fontsavellà és una capçalera lateral del torrent de les Hortes de Sobrevia que passat el Molí Espatllat esdevé el riu de Mules, el qual desguassa a la Riera Major, afluent notable de la dreta del Ter. La conca del torrent de Fontsevellà té forma ovada i està vorejada per una carena elevada en sentit N-S entre el serrat de l'Oriol (1.191 m), el turó del Pou d'en Sala (1.262 m) i el turó de les Queredes (1.245 m). El curs del torrent

de Fontsavellà desguassa a la cota 850 m i segueix el sentit SE-NW de manera que el conjunt de la vall està orientada al nord-oest, és a dir, conforme un ambient bagueny. La litologia és constituïda per materials metamòrfics silicis i a causa del fort pendent coberts d'una formació edàfica prima, sovint esquelètica, amb sectors d'esqueis i franges de pedregars, a l'excepció dels indrets amb formació superficial amb material heteromètric argilós.

El paisatge vegetal actual és dominat per un alzinar dens només interromput per les franges allargassades dels sectors obacs modelats per les torrenteres laterals on hi ha una roureda de roure de fulla grossa amb diversos caducifolis, com l'auró negre, el castanyer, el faig, el freixe de fulla grossa, la moixera, el roure martinenc i el trèmol, a més del grèvol. En els fondals més pregons sol haver-hi també avellaners, sovint abundants, i gatells. El pi roig és sempre present, però no amb la densitat dominant que hi ha a cotes inferiors cap a Sobrevia.

Fins a mitjan segle xx els alzinars han estat intensament carbonejats, de manera que fins aleshores el bosc tenia una estructura de bosc esclarissat, sobretot als solells a causa de la lentitud en regenerar-se. Les imatges de mitjan segle xx mostren el domini d'una paisatge amb rocam sense sòl, gairebé un esquei continu amb alzines separades. Amb l'abandó del carboneig l'alzinar s'ha refet però manté una estructura de peus de rebrot tortuosos i molt ramificats. La composició florística és de poques espècies de tendència forestal. Hi destaquen *Asplenium adiantum-nigrum*, *Centaurea pectinata*, *Fragaria vesca*, *Helleborus foetidus*, *Silene nutans* i *Teucrium scorodonia*. En canvi, són ben presents *Cistus salviifolius*, *Erica arborea*, *Galium maritimum*, *Lavandula stoechas*, *Psoralea bituminosa*, *Saponaria ocymoides* i *Thymus vulgaris*. En els esqueis abunden *Plantago holosteum*, *Saxifraga vayredana*, *Sedum album*, *Sedum brevifolium*, *Sempervivum tectorum* i *Umbilicus rupestris*.

No és gens fàcil la interpretació de la vegetació potencial d'aquest indret, ja que es tracta d'una franja de contacte molt alterada pels usos tradicionals i no solament directament. El bosc ha estat molt explotat, s'han afavorit unes espècies i altres han estat marginades o eliminades. Però també hi ha hagut afectacions indirectes, la més important de les quals és la intensa erosió dels sòls afavorida pels forts pendents. La manca de terra fèrtil amb una gran disminució de la capacitat en la retenció hídrica ha afavorit l'expansió de les alzines i d'altres plantes més adaptades a la sequera estiuenca.

Oriol de Bolòs és qui més ha estudiat la vegetació del Montseny. Hi ha establert una subassociació de la roureda de roure de fulla grossa (*Teucrio scorodoniae-Quercetum petraea* subass. *pinetosum sylvestris*) diferenciada

respecte a les altres subassociacions per la presència i sovint el domini de *Quercus pubescens*, *Pinus sylvestris*, *Calluna vulgaris* i *Juniperus communis* subs. *communis*, com també de *Sorbus domestica* i *Cephalanthera rubra* (Bolòs, 1983: 84-87). Això és ben cert a la meitat inferior dels vessants entre Sobrevia i la carena de Matagalls Xic - Turó del Pou d'en Sala, sobretot en els vessants assolellats, però en els superiors, en espacial als obacs i damunt de materials amb formacions superficials força profundes, el predomini de caducifolis augmenta, com també la presència de *Quercus petraea*, fins a constituir fragments de rouredes ben desenvolupades. I en els indrets més ombrívols i enlairats s'hi barreja *Fagus sylvatica*. En realitat els sectors ombrívols superiors d'aquests vessants hi ha boscos caducifolis mixtes on el faig és abundant i sovint dominant.

Oriol de Bolòs completa el seu llibre sobre la vegetació del Montseny amb un mapa escala 1:50.000. En els vessants de Sobrevia hi representa quatre estats de vegetació: domini de la roureda de roure martinenc a la part baixa (Plana de Vic fins a poc més amunt de Sobrevia), domini de l'alzinar muntanyenc fins a la cota 1.100 m aproximadament i variable segons l'exposició, domini de la roureda de roure martinenc al llarg d'una franja estreta entre 1.100-1.200 metres també variables segons l'exposició, i domini de la fageda en els vessants superiors, dominant a partir de la cota 1.200 m. Bolòs no cartografia aquest indret com de roureda de roure de fulla grossa, sinó de roure martinenc. És cert que cap a la Plana de Vic només hi ha el roure martinenc, però poc més amunt de Sobrevia creixen peus aïllats de roure de fulla grossa en sots i indrets baguenys enmig de l'alzinar i de la pineda de pi roig, o acompanyat d'altres caducifolis. Amb l'altitud es fa més present, en peus aïllats o en grups més o menys nombrosos. En realitat constitueix una franja estreta i discontinua entre l'estatge de l'alzinar muntanyenc i la fageda. L'aprofitament forestal i l'ambient progressivament més sec que es creà reduïren l'extensió del roure de fulla grossa i menys la del roure martinenc. La disminució de l'aprofitament forestal ha propiciat una certa recuperació de la roureda de roure de fulla grossa en la franja altitudinal on les condicions en són més favorables, i de peus aïllats en cotes inferiors.

ELS ROURES DE FULLA GROSSA SINGULARS

En les rouredes esmentades hi ha exemplars força grans a causa dels anys que han passat de la darrera tallada. Entre aquests destaca un grup de roures de fulla grossa esparsos de mides excepcionals i que no constitueixen una roureda, sinó un bosc no excessivament tancat on dominen les alzines. Es troben entre les cotes 1115-1135 m, al quadrat DG454316 de la retícula UTM, orientats cap al nord-oest i damunt d'un vessant molt inclinat amb

un pendent entre 30-40°. Ocupen un espai d'uns 5.000 m², que és travessat per una pista forestal parcialment colonitzada per vegetació.

Les alzines són abundants i els roures de fulla grossa freqüents. La resta de plantes tenen una presència escassa. Com a arbres, a més del *Quercus petraea*, hi ha *Acer opalus*, *Castanea sativa*, *Ilex aquifolium*, *Pinus sylvestris*, *Populus tremula*, *Quercus pubescens* i *Sorbus aria*. Entre els arbusts i lianes destaquen *Clematis vitalba*, *Crataegus monogyna*, *Erica arborea*, *Hedera helix*, *Juniperus communis* subsp. *communis*, *Sarothamnus scoparius* i peus aïllats de *Rubus sp.* i *Rosa sp.* Entre les herbes, sempre escasses, han estat observades *Asplenium adiantum-nigrum*, *Asplenium trichomanes*, *Centaurea pectinata*, *Fragaria vesca*, *Galium maritimum*, *Geranium lucidum*, *Geranium robertianum*, *Helleborus foetidus*, *Polystichum setiferum*, *Prunella vulgaris*, *Pteridium aquilinum*, *Ranunculus bulbosus*, *Satureja vulgaris* i *Silene nutans*. Cal assenyalar que totes les visites a l'indret foren efectuades sempre en èpoques hivernals, pel que molt probablement hi són presents algunes altres espècies herbàcies, sobretot anuals, geòfits o hemicriptòfits.

El roure més gros té 370 cm de perímetre (a 130 cm d'alçada), mesura uns 14 metres d'alçària, amb una capçada de 13,20 m d'amplada. Està molt ramificat i l'arrel a la part inferior del vessant és ben visible al llarg de més d'un metre (vegeu fotografia). Hem identificat altres 15 roures de fulla grossa les mesures de les quals es mostren en la taula adjunta.

No coneixem la raó per la qual aquests roures s'han preservat mentre que les alzines del costat han estat tallades en diferents campanyes. Val a dir que fins mitjan segle xx les alzines eren aprofitades per a carboneig i posteriorment han estat aprofitades per a llenya. En ambdós sistemes d'aprofitament la fusta d'alzina era més preuada que la de roure. Potser constituïen un punt de referència o de refugi. També cal considerar que a prop hi ha un límit de propietat.

N. PEU DE ROURE DE FULLA GROSSA	DIÀMETRE (CM)
1	26,8
2	26,5
3	46,2
4	58,5
5	29,2
6	81,0
7	47,8
8	118,5
9	41,5

N. PEU DE ROURE DE FULLA GROSSA	DIÀMETRE (CM)
10	29,5 / 15,5 / 15,4
11	41,8
12	31,8
13	32,5
14	44,0
15	102,0
16	38,0

Mesures del diàmetre de 16 roures de fulla grossa als costers de Sobrevia entre 1115-1135 metres (DG4531). Les tres xifres del número 10 correspon a tres peus d'una mateixa soca. Dades originals dels autors.

CONCLUSIONS

Aquests roures no eren coneguts pels estudiosos o almenys no s'havia divulgat cap referència de la seva existència. Sens dubte havia estat vist, però ningú s'hi havia fixat, no hi va donar cap mena d'importància o simplement es va trobar com una realitat normal. Ben segur que arbres singulars com aquests n'hi ha d'altres, de roures, d'alzines, de faigs, de blades o d'avets. I molt probablement cada dia n'hi haurà més a causa del creixement constant dels arbres i l'escàs aprofitament.

I cal que aquest fet sigui considerat amb normalitat, ja que la catalogació, publicació i senyalització del lloc porta a la mitificació, actitud que pot menar a una interpretació errònia dels boscos, que són sistemes en constant evolució segons les condicions climàtiques i edàfiques, però també de les humanes, dels usos directes o de protecció. Tots els arbres un dia van germinar, i van créixer fins a fer-se grossos si les condicions ambientals els ho ha permès i ningú no l'ha tallat. Ara que els profits forestals no són tan essencials com fa unes dècades, ha augmentat molt el nombre d'arbres que esdevenen grossos.

Una altra consideració és la nova perspectiva que ens dona la vegetació natural o potencial d'un indret a causa dels canvis en l'estructura i composició florística de les comunitats vegetals derivats dels processos de regeneració després de l'abandó de les activitats tradicionals. La presència del roure de fulla grossa ara és més visible per l'augment del nombre d'individus i pel creixement més avançat dels arbres. Això planteja que la protecció, si hi ha de ser, no és pas a nivell d'individus sinó i sobretot de paisatges considerats globalment. La consideració d'un arbre singular ha d'anar més enllà d'un interès particular, ha de ser una oportunitat per comprendre millor el paisatge en el qual s'insereix.

Roures de fulla grossa singulars estudiats, localitzats enmig d'un alzinar. Vessant amunt hi ha un esquei i un turó situat entre el serrat de l'Oriol i el turó del Pou d'en Sala. (Foto Dolors Rodríguez, 10 de gener 2023).

El roure de fulla grossa més destacat del grup.
(Foto de Josep M. Panareda, 20 de gener 2023).

Visió vertical del roure de fulla grossa més singular amb una ramificació vertical nombrosa.
(Foto Josep M. Panareda, 6 d'abril 2021).

BIBLIOGRAFIA

- DE BOLÒS, O. (1983), *La vegetació del Montseny*, Barcelona: Diputació de Barcelona, Servei de Parcs Naturals. 170 p. + mapa 1:50.000.
- BRONCANO, M. J. – BOADA, M. – RAMÍREZ, S. – BOSCH, D. (2006), *Arbres i arbredes singulars del Montseny*, Sant Vicenç de Castellet: Farell editors. 225 pp.
- PANAREDA, J. M. – MASNOU, J. – BOCCIO, M. (2016), Els castanyers grossos del Montseny. Viladrau. *Monografies del Montseny*, 31: 67-87. Viladrau.
- PANAREDA, J. M. – MASNOU, J. (2019), "Històries dels arbres singulars del Montseny", *Monografies del Montseny*, 34, 151-161.
- PARÉS, E. (2006). *Arbres monumentals de Catalunya: 18 anys des de la primera protecció*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient i Habitatge, Direcció General del Medi Ambient.
- VIVES, J. M. (1996), Arbres monumentals i singulars del Montseny, *Monografies del Montseny*, 11, 69-92. Viladrau.

El poblament del Montseny a l'alta edat mitjana i els seus condicionants

JOAN PORTALS MARTÍ

*The Montseny settlement during
the High Middle Ages and its determining factors*

L'objecte d'aquest treball és apropar-se al poblament del Montseny a l'alta edat mitjana amb una especial atenció al diferent paper que les parròquies i els castells van jugar en l'articulació d'aquest territori. S'estudiaran també els primers documents en què s'esmenten per primer cop diversos indrets de la muntanya i on els monarques carolingis cedeixen a fidels seus una sèrie de béns d'origen fiscal, és a dir públics, un fet que serà l'inici d'un procés que acabarà desembocant a la llarga en el feudalisme. La segona part de l'article està dedicada a examinar l'origen de diversos nuclis de poblament a l'entorn de la muntanya del Montseny, en especial el d'aquells que estaven situats dins del que era el terme del castell de Montclús.

Paraules clau: alta edat mitjana, poblament, castell de Montclús, parròquies.

The purpose of this work is to approach the Montseny settlement during the High Middle Ages with special attention to the different role that parishes and castles played in the shaping of this territory. We will also study the first documents in which several places in the mountain were mentioned for the first time and where the Carolingian monarchs ceded a series of goods of fiscal origin, namely public, to their loyalists, a fact that would be the beginning of a process that would eventually lead to feudalism. The second part of the article is about the origin of various population centres around the Montseny mountain, especially those that were located within the former boundary of the Montclús castle.

Keywords: High Middle Ages, settlement, Montclús Castle, parishes.

PRIMERS DOCUMENTS. EL PAPER DELS CASTELLS I LES PARRÒQUIES EN L'ARTICULACIÓ DEL TERRITORI

A la segona meitat del segle IX, el poblament de les terres baixes de Catalunya era molt feble, en contrast amb el de les comarques pirinenques superpoblades i amb el de les parts més muntanyoses. El territori objecte del present treball no era una excepció i és probable que mantingués una estructura poblacional basada en masos i vil·les aïllats que tendien a cercar l'allunyament de les vies de comunicació i la protecció de la muntanya encara que, com veurem, al Montseny en general apareixen documentats els primers nuclis de poblament en zones muntanyoses encara que relativament baixes i aptes pel conreu.

És l'època en què comencen a posar-se les bases del que serà el món medieval: la propagació del cristianisme entre el poble donarà lloc a la proliferació de capelles que més tard es convertiran en parròquies i, desaparegut el règim esclavista, naixerà una pagesia que s'articularà de manera definitiva a l'entorn del mas com a unitat familiar d'explotació.

En aquests anys la monarquia carolíngia, com a successora de la visigòtica, assumirà una sèrie de béns fiscals a la zona del Montseny, béns que anirà cedint als seus fidels, i que coexistiran al territori amb altres dominis pertanyents als monestirs, especialment al de Sant Cugat i amb alous pagesos generalment més petits, uns alous que estaven en mans dels qui havien anat artigant i posant en cultiu terres que fins aleshores eren ermes.

És en aquesta època, en què tenim ja els primers testimonis escrits que ens parlen del Montseny i del seu entorn. En el primer d'ells, signat l'any 858, Carles el Calb va cedir una bona part del territori a l'entorn del Montseny a un noble franc anomenat Unifred en donar-li el títol de comte de Barcelona i marquès de Gòtia. Poc després, aquest va ser acusat de traïció i destituït amb motiu d'haver secundat una revolta contra el monarca, fet que va comportar la privació dels béns que li havien estat concedits.

Pocs anys més tard, concretament el 862, Carles el Calb va donar aquests béns a dos personatges que li havien estat fidels durant la revolta: el comte Sunyer d'Empúries i el bisbe de Barcelona Frodoi, d'origen franc. Al primer, el 19 d'agost d'aquell any, li va concedir gran part de l'extens alou que havia concedit a Unifred, el qual, segons aquest document, estava situat al *pagus* de Barcelona, a la vila Vitamènia o Palau, sobre el riu Tordera, i en ell hi havia tres parròquies: Santa Maria de Palautordera, Sant Esteve de Palautordera i una altra dita també de Sant Esteve, la qual devia ser, sens dubte, la parròquia de La Costa del Montseny, encara que es tractava d'un territori molt més extens que abastava des de Collformic i La Calma fins al coll de Sant Marçal i arribava fins a terres situades en plena depressió

prelitoral. D'aquests béns, el monarca n'exceptuava els que havia concedit al bisbe de Barcelona, Frodoi, els quals formaven un extens territori que des de Campins arribava fins a Riells, Breda i Arbúcies, i també aquelles terres que els *hispanos* (refugiats a l'altra banda dels Pirineus a causa de la invasió àrab que tornaven a mesura que avançava reconquesta del territori) havien posat en cultiu. Aquesta cessió va ser confirmada pel seu fill Lluís el Tartamut l'any 878.

Han de passar alguns anys fins que aquesta part del territori del Montseny figuri novament documentada. És el 18 de novembre de l'any 908 quan un jutge, de nom Trasovad, qui cal suposar actuava com a intermediari, ven al comte de Barcelona Guifré Borrell II, fill de Guifré el Pilós, i a la seva esposa Gersinda, el lot de béns que aquest jutge havia adquirit del comte Sunyer II d'Empúries, successor del comte que figura en el document de l'any 862. Són béns, diu el document, situats *in locum Vallense, valle que vocant Tordaria, villa Bitaminia que vocant Palatio, cum ecclesias, id est s. Stephani, qui est in latere Montissigni*.

En aquest nou document, com veiem, hi consten els noms esmentats al del 862 a més d'altres que apareixen per primera vegada. Així, diu que la vall limita, per una banda, amb unes arques que són a la vila de Mosqueroles i, pel costat del Montseny, fins al coll *entre els dos Montsenys* (el coll de Sant Marçal). Des d'allà, fins a Collformic, continua per la serra Cavallar (més amunt dels Refugis del Montseny on hi ha la capella de Sant Joan de can Nadal) i arriba fins als masos de can Carbonell i can Petit de Pinells a Palautordera.

Aquestes grans propietats a les quals es refereixen els esmentats documents tenien unes característiques que les diferenciaven de la propietat alodial pròpiament dita, ja que implicaven responsabilitats administratives i militars que convertien els seus titulars en persones públiques que n'ostentaven el domini, però també la potestat i, per tant, les transaccions que les afectaven havien de ser sotmeses a l'aprovació dels jutges i dels magnats de la cort comtal que en subscriuen les escriptures.

Cal tenir present que la titularitat dels béns transmesos comportava també conseqüències de tipus públic (relacionades amb l'ús dels molins, prats, pastures, boscos, aigües, camins, etc.), ja que els comtes percebien tributs per aquest ús. A vegades aquells compartien amb els bisbes alguns impostos que gravaven la circulació comercial pels camins i les vies públiques, mentre la utilització dels prats i les pastures, l'ús dels molins o l'aprofitament de les aigües comportaven també rendes pels seus titulars.

Per a exercir llur autoritat els comtes estaven representats pels vicaris que portaven a terme la seva funció en el marc jurisdiccional dels castells, un

marc que sovint comprenia diverses viles i parròquies, i que va sorgir per fer front a la necessitat d'administrar i defensar el territori. Encara que la documentació no parla d'aquest segon nivell d'autoritat, és segur que a la fi del segle IX el Montseny està ja estructurat d'aquesta manera, tot i que les referències als castells no les trobem documentades fins ben iniciat el segle X.

A la llarga aquests béns fiscals aniran perdent la condició de públics per anar-se convertint en propietats privades, unes propietats que es transmetien lliurement al mateix temps que el cobrament de les rendes i tributs pel seu ús deixava de ser una compensació per un servei públic.

Del mateix contingut dels documents esmentats, en resulta que en aquests temps la gran propietat coexistia amb la petita propietat de la terra, una propietat que era fruit d'aprisions anteriors. Recordem que l'aprisió es defineix com el dret d'apropiació d'una terra verge després de trenta anys de possessió ininterrompuda i d'explotació efectiva.

Amb el temps, l'alou pagès esdevindrà més inestable i es produirà un procés de concentració de la propietat, de manera que els grans senyors, laics o eclesiàstics, ampliaran els seus dominis en detriment dels pagesos aloers, que passaran a ser simples tinents de les terres, un procés que s'agreujarà a partir de l'any 1000 amb la consolidació del règim feudal. En aquest sentit, podem trobar amplis territoris de provinença fiscal, regits per descendents de famílies comtals, en els quals es construeixen els castells generalment en llocs elevats.

En els preceptes carolingis estudiats no hi ha cap referència als castells, cosa normal si es té en compte la seva cronologia i el fet que són documents de tipus molt general que no concreten amb detall l'estructuració dels grans dominis fiscals a què fan referència. No és fins a finals del segle IX i sobretot als segles X i XI, quan aquells comencen a aparèixer documentats.

Els castells s'establien en principi a les parts més altes de la muntanya. Un dels primers fou el de les Agudes, del qual avui no hi ha vestigis ni restes i del que no en tenim notícies fins a l'any 1018, encara que indubtablement és anterior. A la muntanya de les Agudes queda el nom de la «*Baga del Castell*», al vessant que mira a Sant Marçal, així com el dels *Castelllets*, noms indicatius del lloc on es devia trobar situada la fortalesa.

Els senyors que el posseïen pertanyien a un llinatge que almenys des de l'esmentat any 1018 havien iniciat Odó de Ses Agudes i la seva esposa Gerberga i havia continuat l'any 1035 el seu successor Umbert de les Agudes amb la seva esposa Sicardis, succeïts pel seu hereu Guillem Umbert I de Montseny, qui fou magnat de la cort comtal de Ramon

Berenguer I. Aquesta nissaga acabarà prenent el cognom de Montseny i més tard de Montclús quan s'instal·li al castell d'aquest nom al segle XIII, castell erigit en terme de Sant Esteve de Palautordera amb jurisdicció sobre les parròquies de Montseny, la Costa, Fogars, Mosqueroles, Vilalba, Sant Martí de Pertegàs, Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera, Vallgorguina i Olzinelles així com sobre les quadres de Campins i Vilardell i diverses cases aloeres. A partir del segle XI, els seus senyors van ser feudataris de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. L'any 1275 Riambau II de Montclús va cedir els seus dominis al seu oncle Ramon de Cabrera i el 1403 va cessar la dependència de l'Orde Hospitalària.

Una altra fortalesa, que segurament devia ser poc més que una torre de defensa, és l'anomenat castell de Miravalls, les restes de la qual sembla estan ubicades prop de can Cervera i can Jubany, al veïnat de Vilaseca del terme de Montseny, en un lloc elevat des d'on podia dominar el curs més alt de la Tordera i d'alguns dels seus afluents.

Castell de Montclús, torre de l'Homenatge.
(Foto Glòria Portals, 2017).

Castell de Montclús, torre atalussada en una cantonada del recinte sobirà.
(Foto Glòria Portals, 2017).

Menció a part mereix el castell, després palau comtal, de Vilamajor, conegut per «*La Força*», el qual estava situat on actualment hi ha l'església parroquial de Sant Pere, havent-hi ja referències de la seva existència l'any 941; des d'ell els comtes de Barcelona van exercir el seu domini sobre el nucli que ben aviat va créixer al seu entorn i sobre una sèrie de masos més o menys propers. Aquest palau va ser durant anys la residència d'estiu dels comtes de Barcelona.

I dins el terme de Sant Esteve de Palautordera des de temps molt antics existia l'anomenat castell de Fluvià, una *domus* o casa forta que, malgrat estar sota el terme del castell de Montclús, presidia la quadra de Campins, una jurisdicció feudal menor que gaudia de certs privilegis respecte al domini feudal dels senyors del castell.

Donada l'extensió aconsellada d'aquest treball, en limitaré a centrar-lo en la part del Montseny compresa dins els termes dels castells esmentats, uns termes que mantenen una certa unitat geogràfica, una unitat que partint del coll de Sant Marçal, propicia el seguiment del curs de la Tordera en direcció a la plana vallesana.

Com a comentari general, podem constatar, en primer lloc, que els castells en aquest territori no varen servir d'aglutinants de la població, paper que més aviat va correspondre a les parròquies, les quals sí que foren aglutinants de la població, especialment de la que habitava a les parts menys elevades de la conca de la Tordera. Les parròquies, en definitiva, van acabar tenint una funció de referència geogràfica i serviren per assenyalar un terme territorial, circumstància que deriva del mateix significat de la paraula parròquia, d'arrel grega, que voldria dir “els que viuen a l'entorn” de l'església.

I també algunes petites esglésies escampades per aquest territori muntanyós exerciren des de temps molt antics un paper important com a punt de referència dels

Antiga ermita de Sant Martí de Montseny. (Foto Josep Gil, gener 2023)

masos que el poblaven, com va ser el cas, per exemple, de Santa Susanna, Sant Martí de Montseny d'Amunt, Sant Cristòfol de la Castanya, la capella de la Mare de Déu de la Misericòrdia i de Sant Roc al Rieral i, fins i tot, de Santa Anastàsia, al veïnat de Vilaseca del poble de Montseny, a les quals es podria afegir el paper rellevant i la influència exercits pel monestir de Sant Marçal sobre una sèrie de masos del seu entorn.

Encara que la parròquia es creava per decisió episcopal, el més freqüent és que fossin els nobles, els grans propietaris de terres o fins i tot grups de fidels els qui portessin la iniciativa en les vil·les o grans propietats rurals o bé en ravals o llocs de població més concentrada. La parròquia significava l'existència d'una església, un terme delimitat amb els seus feligresos i una dotació per assegurar el seu manteniment. La dotació consistia en masos i terres, utensilis pel culte, delmes i primícies i oblacions dels fidels. Els delmes consistien en la desena part dels fruits que es collien en el terme, mentre les primícies eren els primers fruits de la terra i dels ramats. Ambdues foren aviat usurpades pels nobles o senyors dels territoris on es trobaven les parròquies.

Importància especial tenia la sagrera, terreny sagrat posat sota la protecció eclesiàstica i, per tant, al marge de qualsevol violència feudal, on sobretot a partir dels segles XI i XII van anar a residir els fills cabalers dels masos de l'entorn, fet que va ser l'origen, per exemple, dels nuclis més concentrats de població de la vall, com és el cas de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera.

I en relació amb l'estructuració del territori en aquests primers temps medievals cal tenir present que sobre un mateix tros de terra podien coexistir diferents graus de domini o de possessió. Per damunt de tot, el domini jurisdiccional, que derivava de l'exercici de la potestat pública, podia coincidir amb el domini directe de tot o part del territori sobre el qual s'exercia la senyoria o bé aquest darrer podia estar en mans de senyors diferents, com passava en alguns llocs del territori objecte d'aquest treball en els quals el domini jurisdiccional dels senyors de les Agudes era compatible amb l'alodial del monestir de Sant Cugat del Vallès.

En el cas concret del castell de Montclús es tractava d'un castell termenat, fet que incloïa la senyoria jurisdiccional sobre el seu territori i comportava una sèrie d'obligacions tant pel senyor del castell com pels seus súbdits, els quals li havien de prestar homenatge així com tota mena de serveis de caràcter personal (guaites, host, cavalcades...) i també fer-li pagaments diversos de caràcter pecuniari. Aquesta jurisdicció incloïa l'aplicació del dret i l'administració de la justícia amb la facultat de publicar bans i ordinacions. En aquest sentit, tenia especial importància la notaria del

terme del castell establerta fora d'aquest a la plaça major de Sant Maria de Palautordera, lloc accessible per a tothom.

ELS NUCLIS DE POBLAMENT: ORÍGENS

Hem vist com els primers documents que han arribat fins a nosaltres ens parlen d'uns nuclis de poblament que existeixen ja a la segona meitat del segle IX. Són la vil·la Vitamènia, que en diuen també Palau, situada al *pagus* de Barcelona, sobre el riu Tordera, amb totes les terres, vinyes, pastures, prats i aigües que l'envolten on hi havia les parròquies de Santa Maria i Sant Esteve i una altra parròquia dita també de Sant Esteve, al Montseny, que no podia ser altra que la de Sant Esteve de la Costa.

Sant Esteve de la Costa del Montseny. (Foto Josep Gil, gener 2023)

Aquest territori que, com hem vist al principi, el comte Guifré Borrell II havia adquirit l'any 908, va ser cedit poc després al monestir de Sant Cugat del Vallès, de manera que aquest monestir a partir d'aleshores en va exercir el domini, un domini subjecte, però, a la jurisdicció dels senyors del castell de Montclús. A l'entorn de la parròquia de Santa Maria i de la seva sagrera, prop de l'esmentada vila Vitamènia, es va anar desenvolupant un nucli de població que va esdevenir el més important i poblat del terme del castell de Montclús i on, almenys des de 1274, radicava la notaria del terme, un terme que gaudia també d'un mercat cedit posteriorment a la vila de Sant Celoni.

Pel que fa a Sant Esteve de Palautordera, va ser un nucli de poblament que, tenint segurament com a origen una sèrie de masos dispersos, es va anar aglutinant també a l'entorn de la parròquia i la seva sagrera, una parròquia que hem vist ja existia l'any 862, encara que l'edifici que avui coneixem sigui bàsicament romànic de finals del segle XI. Dins el terme, el castell de Montclús va acabar sent la residència dels senyors de les Agudes els quals van canviar el seu nom pel de Montclús a mitjans del segle XIII. Des d'aquest castell, com hem vist, es va exercir el domini jurisdiccional també sobre Sant Esteve, encara que la seva existència no va condicionar el creixement de la vila destacant per damunt de tot les seves funcions defensives del territori en un indret ja habitat des de temps prehistòrics. I en ambdós casos és significatiu assenyalar que la població no es va anar desenvolupant prop dels castells (Montclús, Fluvià) sinó als llocs més fèrtils i ben comunicats de la plana.

El tercer nucli concentrat notori correspondria al del poble de Montseny. Encara que no disposem de documentació que permeti quantificar globalment el poblament d'aquest terme en els temps més antics, sí que podem afirmar l'existència de masos aïllats a una alçada no superior als 800-900 metres, uns masos que, com hem dit abans, tindrien com a referència les diverses capelles edificades en el seu terme com Sant Martí o Santa Anastàsia. Posteriorment, la concentració més gran de població al voltant de l'església de Sant Julià va facilitar que aquesta es convertís en parròquia, potser amb la intervenció dels senyors de les Agudes, senyors jurisdiccional del terme.

Sant Julià de Montseny. (Foto Josep Gil, gener 2023)

Aquests nuclis de població més concentrada coexistien amb una sèrie de masos escampats per la muntanya, els quals tenien com a referència una capella, que en alguns casos va esdevenir parròquia i que era la que donava el nom a aquell entorn poblacional. És el cas de Santa Susanna, parròquia documentada ja l'any 1157 en un arbitratge fet pel comte de Barcelona Ramon Berenguer I concedint el terme del castell de les Agudes i Miravalls a Riambau II de Montclús en feu, però, de l'orde dels Hospitalers. Encara que en temps posteriors depenia de la parròquia de la Costa del Montseny, des del punt de vista civil estigué vinculada a Sant Pere de Vilamajor estant inclosa, per tant, dins els dominis comtals de la casa de Barcelona.

El fet que el terme de Montseny tingui una forma triangular amb dos apèndixs, un al Nord-est a la vall de Sant Marçal, encaixada entre les Agudes i els vessants sud-orientals del Matagalls, i l'altre al Sud-oest sota els contraforts de La Calma, entre La Castanya, Tagamanent i Sant Pere de Vilamajor, fa que en aquest territori, a més de la Tordera, corrin diferents rieres, com la de La Castanya, i diversos torrents, tots ells tributaris d'aquella. En aquest sentit, el nucli habitat a l'entorn de l'església de Sant Cristòfol de la Castanya, encara que inclòs en temps moderns dins el terme del municipi del Brull, formaria part de la coneguda com a vall alta de la Tordera. Es tracta d'un poblament més o menys dispers format a l'entorn d'una antiga vila rural, *Chastania*, coneguda des de l'any 993 on es va edificar l'església que va ser consagrada l'any 1082.

Pel que fa a la vall de Sant Marçal presidida per una església documentada ja l'any 1053 i consagrada de nou el 1104, ha exercit també de centre d'una colla de masos que, malgrat els episodis de la història i els canvis de dependència i de domini sofert al llarg dels anys ha vist sempre lligada la seva història a la del poble de Montseny.

També la parròquia de Sant Cristòfol de Fogars de Montclús, que apareix esmentada a la segona meitat del segle XI en uns documents referents a Sant Marçal del Montseny, fou el referent d'una sèrie de masos propers, 10 concretament, essent consagrat un nou edifici l'any 1144. És el mateix que succeeix a la Costa del Montseny, amb la parròquia esmentada l'any 862, segons hem vist anteriorment, i amb un entorn de masos disseminats que aprofitaven els camps de conreu existents al seu entorn. També Mosqueroles, lloc conegut des de finals del segle X, va créixer prop de la seva parròquia de Sant Martí que sabem va ser consagrada l'any 1104.

El lloc de Campins, quadra civil dins la demarcació del castell de Montclús, però sota el domini dels senyors de la casa de Palau o castell de Fluvià, apareix en un document atorgat pel monarca franc Lluís el Tartamut l'any 878 en favor del bisbe Frodoi i creix també tenint com a referent la seva

parròquia consagrada l'any 1231. També Sant Celoni i el terme de Sant Martí de Pertegàs van formar part del terme del castell de Montclús fins que l'any 1151 la jurisdicció sobre la vila va ser cedida per Guillem II de Sesagudes a l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.

Castell de Fluvià, en terme de Sant Esteve de Palautordera.
(Foto Josep Gil, gener 2023)

Pel que fa al règim de vida dels habitants d'aquest territori montsenyenc podem dir que la base de la subsistència dels habitants dels primers masos que el poblaven era el conreu i l'explotació de la terra i del bosc. Aquests primers habitants, que en principi devien ser homes lliures que explotaven les terres que havien anat repoblant, a partir del segle XI quan es va consolidar el sistema feudal van anar quedant integrats en les jurisdiccions dels diferents senyors, sota l'autoritat dels quals restaren i als que devien tota mena d'exaccions, prestacions i serveis.

A més, els pagesos que no eren aloers, és a dir propietaris del seu mas, havien de satisfer rendes com a compensació per les terres que havien rebut de senyors, laics o eclesiàstics, mitjançant contractes d'establiment o emfiteusi en virtut dels quals aquests es reservaven el domini directe sobre unes terres i en cedien l'explotació (el domini útil) al pagès a canvi d'una quantitat d'entrada i del pagament d'un cens anual. Les prestacions censals, que a satisfer pel pagès eren molt diverses, i van acabar comportant

una adscripció forçosa d'aquest al mas, el qual no podia abandonar sense pagar el seu rescat quedant com a home propi, soliu i afocat del seu senyor directe. Són unes circumstàncies que a la llarga desembocaran en el conflicte remença que enfrontarà la pagesia amb els seus senyors.

En resum, hem vist com les terres a l'entorn del Montseny, en principi d'origen fiscal, és a dir, de titularitat pública, van ser cedides pels monarques carolingis als seus fidels, en un procés que portarà a la llarga a la feudalització del territori, on els senyors exercien el seu domini sobre els pagesos juntament amb alguns monestirs, especialment amb el de Sant Cugat. I en aquest procés el mas, la parròquia i el castell tingueren un destacat protagonisme.

BIBLIOGRAFIA

D'ABADAL I DE VINYALS, R. (2007), *Catalunya carolíngia II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

BONASSIE, P. (1979), *Catalunya mil anys enrere (economia i societat prefeudal) vol 1*, Barcelona: Edicions 62.

RIUS SERRA, J. (1946), *Cartulari de Sant Cugat del Vallès, Vol. 2*, Barcelona: CSIC.

MAS, J. (1906), *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, Barcelona.

PLADEVALL FONT, A. (1987) *Monografies del Montseny 2. Les arrels històriques de Palautordera*. Viladrau.

PLADEVALL FONT, A. (1989), *Història de l'Església a Catalunya*, Barcelona: Editorial Claret.

PORTALS MARTÍ, J. (1991), *El Montseny: primers testimonis escrits*, Vallgorguina.

SALRACH MARÈS, J. M. (1978), *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)* Barcelona: Edicions 62.

VILAGINÉS SEGURA, J. (1987) *La transició al feudalisme. Un cas original. El Vallès Oriental*, Granollers: Ajuntament de Granollers.

Una «Ametista» de la muntanya d'ametistes

JAUME PUJADAS CODONY –
CRISTINA FERNÁNDEZ RECASENS

An Amethyst from the mountain of amethysts

Ametista és una pel·lícula de Jaume Pujadas rodada l'any 2019 a Hostalric, Arbúcies i els boscos del Montseny. Protagonitzada per Raquel Pérez, Anna Codony, Salvador Bernabé, Jordi Gaitan i Jordi Soler, tots ells actors no professionals. El film compta amb un equip tècnic encapçalat per Marc Llach com a director de fotografia i càmera, Juan Miguel López com a sonidista i Cristina Fernández com a productora. *Ametista* sorgeix d'una crida que exigeix un tribut, un ritual per exorcitzar esperits en terra de ningú, per netejar espais de tal manera que puguin tornar a ser habitats. Els qui heu passejat pel Montseny i coneixeu els pobles que s'apleguen a la seva falda entendreu aquestes paraules. Podeu veure el tràiler de la pel·lícula a Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=RL_JH6S6_jk&t=7s

Paraules clau: Jaume Pujadas, *Ametista*, accident aeri, psicofonia, Arbúcies

Ametista is a film by Jaume Pujadas shot in 2019 at Hostalric, Arbúcies and the Montseny forests. Starring Raquel Pérez, Anna Codony, Salvador Bernabé, Jordi Gaitan and Jordi Soler, all non-professional actors. The film counts on a technical team led by Marc Llach as a director of photography and cameraman, Juan Miguel López as a sound engineer and Cristina Fernández as a producer. *Ametista* is the result of a call to pay tribute, a ritual to exorcise spirits in no man's land, with the aim to protecting spaces in such a way that they can turn into habitats again. Those who have walked through the Montseny and got to know the villages at the mountain skirt will understand these words. You can see the trailer of the movie on YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=RL_JH6S6_jk&t=7s

Keywords: Jaume Pujadas, *Amethyst*, airplane accident, psychophony, Arbúcies

I hear in my mind
 All of these voices
 I hear in my mind
 All of these words
 I hear in my mind
 All of this music
 And it breaks my heart
 And it breaks my heart

Regina Spektor

Una casa encantada, una investigadora que s'endinsa en els seus misteris. Un grup de caçadors fent batudes per caçar porcs senglars, l'animal salvatge per excel·lència del bosc. Un accident d'avió que se suma a les llegendes ocultes de les muntanyes del Montseny. Veus radiofòniques. Aigua, molta aigua. I foc. Realitzada des dels marges, amb actors no professionals i un equip amateur, *Ametista* és una pel·lícula que a hores d'ara només s'ha projectat una vegada, al Festival Gollut de Ribes de Freser.

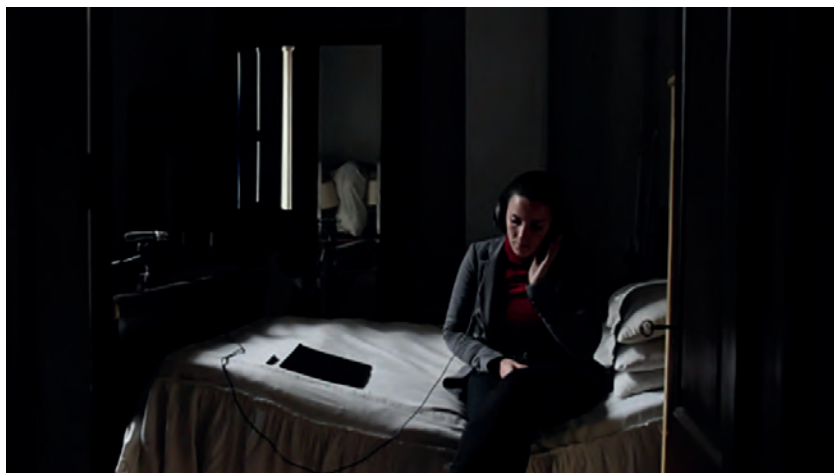
Podríem dir que la cançó que encapçala aquest article és la gènesi d'*Ametista*. Aquests versos en particular, a poc a poc, com un corc,

Cartell d'*Ametista*, dissenyat per Joan Moret

ens van ajudar a recórrer un teixit de galeries internes dins l'ànima i a interconnectar vivències i paisatges que fins aleshores estaven incomunicats. Les veus de la cançó de Regina Spektor podrien ser aquelles veus que ens parlen des d'una altra dimensió, que no desapareixen, que es resisteixen a ser silenciades. Veus que ens obliguen a recordar, a fer-nos present allò intangible. Les veus dels que ens han precedit i que ressonen dins nostre, com si d'una cadena de transmissió es tractés. Veus que ens expliquen rondalles a la vora del foc, històries sobre dones d'aigua i bruixes i accidents d'avió que tenen lloc en muntanyes i boscos coberts de boira i misteri. I és aquí on la mola imponent del Montseny, visible

des de la costa i des de la plana, revela la seva etimologia i magnetitza la nostra mirada cap als seus pics i la seva silueta de mandíbula de porc senglar. Un terreny tel·lúric, mineral, vegetal, animal, que malgrat la presència humana manté intacte quelcom de secret, d'inescrutable.

Raquel Pérez a un fotograma d'*Ametista*

Tots aquests elements ens porten a indrets, fins llavors, desconeguts. Vam seguir els passos del grup Informe Enigma i els vam acompanyar a diferents sessions de gravació de psicofonies. La generositat d'en Quim Bohils i de la colla de senglaners d'Arbúcies va fer possible seguir aquest grup de caçadors durant tres batudes diferents. I en Jordi Soler ens va permetre convertir Ràdio Arbúcies en l'emissora des d'on emetre el programa *13 bruixes*. A Hostalric ens hi esperava una casa antiga i a Arbúcies vam trobar l'escenari ideal des d'on observar el Montseny. Ens preguntàvem què va passar amb el Comet 4 i volíem localitzar el lloc de la tragèdia, saber què queda de nosaltres als espais que hem habitat, què s'amaga dins del bosc, què assenyalen els pics de les muntanyes, a on va parar tota l'aigua que raja de les entranyes del Montseny... Tot això es tradueix en la recerca d'una parapsicòloga que intenta capturar unes psicofonies, en la batuda del senglar, en el programa radiofònic *13 bruixes* dedicat als misteris del Montseny i, finalment, en un enigmàtic recol·lector d'aigua de les diferents fonts de la zona.

És, doncs, a bosc, seguint les traces deixades pels senglars, al costat de les fogueres, travessant camins i confonent el so de l'aigua amb l'estàtica de les ràdios, que *Ametista* es va començar a traduir en imatges. Durant deu escassos dies vam visitar fonts, boscos i camins. Trescant pel Montseny amb trípede, càmera i micròfon. Érem un equip reduït i això ens permetia

moure'ns àgilment, com si fóssim cabirols, sempre pendents de les hores de llum, improvisant, adaptant-nos al terreny. I de banda sonora, *L'île re-sonante* d'Éliane Radigue, que ens va acompanyar fins a acabar la pel·lícula.

Colla Senglaners d'Arbúcies en plena batuda

Ametista, doncs, sorgeix d'un mandat, d'una crida que exigeix un tribut, un ritual per exorcitzar esperits en terra de ningú, per netejar espais de tal manera que puguin tornar a ser habitats. Els qui heu passejat pel Montseny i coneixeu els pobles que s'apleguen a la seva falda entendreu aquestes paraules.

Salvador Bernabé, el misteriós recol·lector d'aigües

Raquel Pérez, la parapsicòloga d'*Ametista*

El cant del tudó com a indicador del canvi climàtic

SALVADOR RIERA I IBERN

The first call of the wood pigeon as a sign of climate change

Els tudons (*Columba palumbus*) tenen una temporada de zel i cria que va de desembre a finals de juliol. L'autor del treball, caçador especialitzat en la cacera del colúmbid, porta caçant més de 60 anys pels boscos del Montseny-Corredor-Montnegre, anotant després de cada jornada de caça l'indret caçat, les hores emprades, els trets disparats, les peces cobrades, les espècies no freqüents divisades, el temps que ha fet, i quan s'ha sentit a cantar el primer tudó. De les dades recollides en les últimes 35 temporades de caça es pot deduir que hi ha un retardament paulatí evident de les dates en que s'han sentit les primera cantades, cosa que podria tenir a veure amb el canvi climàtic.

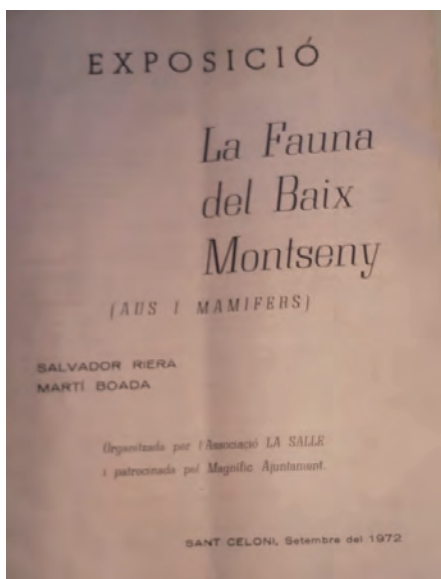
Paraules clau: tudó, cant, fenologia.

Wood pigeons (*Columba palumbus*) have a breeding season that runs from December to the end of July. The author of the work, specialised in the Columbidae species hunting, who has been practising such activity for more than 60 years through the forests of Montseny-Corredor-Montnegre, after each hunting day, used to note down the shooting location, the hours he spent there, the number of shots, the pieces collected, the uncommon species spotted, the weather, and when he heard the first call of the wood pigeon. From the data collected in the last 35 hunting seasons, it can be deduced that there is an obvious gradual delay of the first calls, a fact that could be related to climate change.

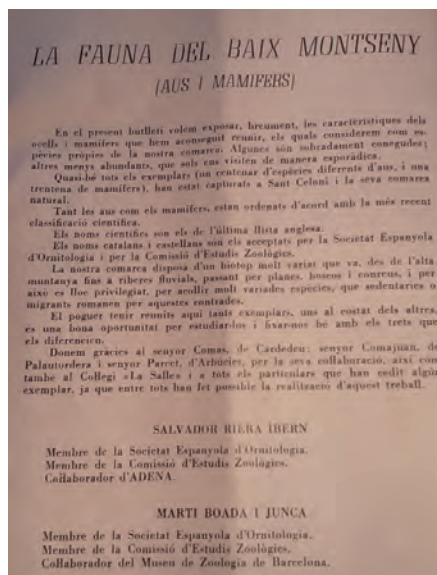
Keywords: wood pigeon, call, phenology.

INTRODUCCIÓ

El setembre de l'any 2022 va fer 50 anys que a la Biblioteca de La Caixa de Sant Celoni, juntament amb en Martí Boada, vàrem muntar una exposició titulada *La fauna del Baix Montseny (aus i mamífers)*, que va reunir uns 130 exemplars d'animals naturalitzats. Aleshores l'autor que us escriu, de manera complementària a la l'activitat professional, exercia de taxidermista afeccionat i em passava no pas poques hores a la nit al soterrani de casa dissecant els propis animals que caçava, junt amb d'altres que em portaven els demés caçadors del poble i de la comarca. El cas és que per fer l'exposició el més completa possible, vàrem recórrer a altres persones perquè ens cedissin algunes de les peces de les seves col·leccions. Tal com es pot veure en la foto de la contraportada del butlletí de l'esdeveniment, entre els que ens van cedir material, hi figura el Sr. Comas.

Portada del llibret
La fauna del Baix Montseny (aus i mamífers).
(Arxiu Salvador Riera).

Contraportada del llibret
La fauna del Baix Montseny (aus i mamífers).
(Arxiu Salvador Riera).

El Sr Comas, Pere Comas i Duran, era mestre i Director de l'Escola Ramon Masip de Cardedeu, i el coneixia perquè un grup d'amics, amb el Germà Usart, aleshores Director del Col·legi La Salle de Sant Celoni, al cap davant, vàrem organitzar unes classes de català nocturnes, clandestines, en el seu centre i per donar-les vam contactar amb el Sr Comas. Posteriorment, en Joan Usart i Barreda va deixar la congregació i va anar a viure a Manlleu, el seu poble, d'on va ser elegit el primer alcalde democràtic. El cas és que vaig establir una relació amb en Pere Comas, que més endavant es

va poder continuar amb el seu fill, en Miquel Comas, malauradament traspasat l'any 2021, al coincidir durant uns anys, com a professors a l'escola de Formació Professional Alfons Montcanut de Sant Celoni.

FENOLOGIA

I, perquè aquesta introducció? El Sr Pere Comas i Duran, és reconegut avui com un dels pares de la fenologia a nivell del sud d'Europa. Ell havia muntat una estació meteorològica a Cardedeu, i les dades de les seves observacions apareixien publicades cada dia a *La Vanguardia*. La seva recopilació d'observacions de la natura, fou pionera i no solament a la Península.

A més dels seus treballs sobre història local i comarcal, en Pere tenia les seves afeccions basades en temes de meteorologia i de natura. Destaquen les seves col·laboracions a *"Changed plant and animal life cycle from 1952 to 2000 in the Mediterranean region"* (Global Change Biology, 2002), o *"Do changes in climate patterns in wintering areas affect the timing of the spring arrival of trans-Saharan migrant birds?"* (Global Change Biology, 2005), ambdues publicacions amb rellevants dades de Pere Comas.

Fou un mestre i era una autoritat. Entre altres distincions, va rebre al 1987 la "Cruz de Alfonso X el Sabio" i la "Creu de Terme" que atorgava l'Ajuntament de Cardedeu. Ens va deixar el 9 de setembre del 2004. Els seus comentaris, els seus treballs fenològics i les seves explicacions, d'aleshores, em van interessar. El seu treball era delicat i precís, com es pot veure en alguna de les seves fitxes meteorològiques

CARDEDEU : ANY 2000
RESUM DE LES OBSERVACIONS TERMOMÈTRiques:

MESOS	MITJANA	MITJANA 1951-2000	MAXIMA	DIÀ	MITJANA MAXIMES	MINIMA	DIÀ	MITJANA MINIMES
GENER	6'2°	6'8°	18'2°	31	12'3°	-4'4°	24	0'0°
FEBRER	10'7°	8'1°	21'7°	26	17'7°	-0'2°	5	3'2°
MARC	12'1°	10'5°	26'8°	9	18'9°	0'8°	30	5'2°
ABRIL	13'7°	12'5°	26'0°	21	19'8°	2'2°	7	7'6°
MAIG	18'7°	16'4°	28'6°	26	24'4°	7'6°	1	13'0°
JUNY	21'6°	20'1°	32'7°	16	27'7°	12'5°	8	15'5°
JULIOL	23'2°	23'3°	33'0°	2	29'0°	13'8°	10	17'5°
AGOST	24'3°	23'9°	36'2°	24	30'9°	12'7°	5	17'8°
SETEMBRE	20'9°	20'1°	32'7°	15	26'5°	9'4°	21	15'3°
OCTUBRE	15'8°	15'5°	24'5°	5	19'8°	7'5°	18	11'7°
NOVEMBRE	10'8°	10'4°	19'8°	24	15'5°	1'3°	18	6'1°
DESEMBRE	10'1°	7'5°	17'8°	11	14'6°	-0'7°	17	5'6°
ANY 2000	15'7°	14'5°	36'2°	24	21'4°	-4'4°	24	9'9°

TEMPERATURA MITJANA ANY 2000..... 15'7°

MITJANA DARRERS 49 ANYS: 14'5° MITJANA DARRERS 10 ANYS: 15'4°

Fitxa meteorològica de les observacions termomètriques de l'any 2000, amb escriptura original de Pere Comas.
(Arxiu Salvador Riera).

La fenologia, terme que deriva de la paraula del grec *phaino*, 'mostrar', 'aparèixer', és la ciència que estudia la relació entre els factors climàtics i els cicles dels éssers vius. El moment i la durada dels esdeveniments fenològics particulars varia segons els anys depenent de la corresponent situació meteorològica. La fenologia presenta dues branques: la zoofenologia i la fitofenologia. Els patrons més usualment utilitzats són les migracions de les aus (orenetes, rossinyols, tórtora, cigonyes, etc) i els temps de floració, maduració dels fruits, caigudes de la fulla, etc, de diversos vegetals (ametllers, cirerers, presseguers, etc). Hom no te pas referència que mai s'hagin registrat dades sobre quan comencen a cantar els tudons.

Els fenòmens fenològics s'han de valorar al cap d'unes sèries d'anys i l'observador ha de tenir la constància, paciència, tenacitat i perseverança d'anar-les fent cada dia, cada temporada, en el decurs dels anys...

OBJECTE DEL TREBALL

El tudó (*Columba palumbus*) és una de les espècies cinegètiques a les quals hom dedica més temps entre les diferents modalitats de caça. Una de les bases per a l'èxit de la seva cacera és conèixer tan bé com sigui possible els seus costums etològics, es a dir, on s'ajiquen, on s'assoleien, on sojornen, on s'arreteren els dies de vent, on van a menjar, que mengen i quan i on canten.

Tudó. (Foto Jordi Novell).

L'autor d'aquest treball, caçador especialitzat en la cacera del colúmbid, porta caçant més de 60 anys pels boscos del Montseny-Corredor-Montnegre, anotant després de cada jornada de caça, l'indret caçat, les hores emprades, els trets disparats, les peces cobrades, les espècies no freqüents observades, el temps que ha fet, i... quin dia s'ha sentit a cantar el primer tudó i els cants dels dies successius. La temporada regular de caça comença el segon diumenge d'octubre i s'allarga fins el primer diumenge de febrer. Els tudons tenen una època de zel/cria que comença a la tardor i s'allarga fins l'estiu, i una prova de que aquesta ha començat són les primeres cantades que se senten. La llei de temps que faci, sembla prou influent, ja que els primers freds, despertarien ja el zel i la persistent bonança el retardaria.

La veu del tudó és un rítmic parrupeig que ressona lluny enmig dels bosc. És pot escoltar a més de 100 metres de distància. Els tudons poden cantar en qualsevol temps, si tenen un estímul aliè, com per exemple el so d'un reclam. Hi ha caçadors que l'imiten, o bé directament amb la gola, o valent-se d'una fulla d'arboç, de llorer, aladern o de marfull, i els tudons poden reaccionar acostant-se al lloc d'on prové el cant de l'intrús, o contestant al reclam amb el seu propi cant sense que necessàriament hagin d'acudir al lloc d'on emana el so. Aquests tipus de cantades, no han estat considerades, només les que s'han sentit quan ho fan per ells, sense estímuls externs, de manera espontània. Poden cantar a qualsevol hora del dia, però quan es mostren més expressius és a primera hora del matí.

En els últims anys, a més del canvi en el temps de les primeres cantades, hi ha un altre factor prou remarcable, no contemplat en aquest treball i és el fet de que s'hagin humanitzat. En efecte, anys ha només habitaven llocs recòndits i avui els podem trobar vora les urbanitzacions i fins i tot en jardins i arbrats urbans.

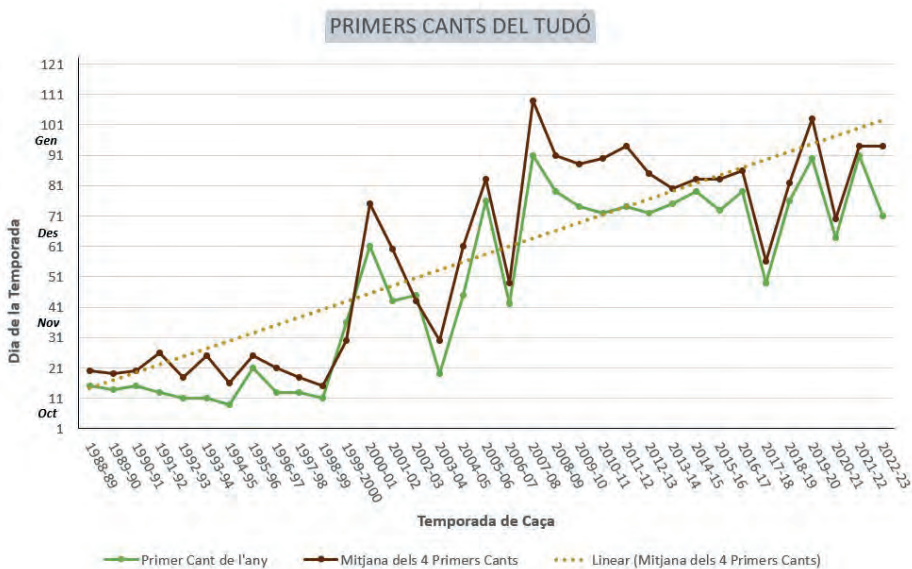
És ben cert que aquestes dades mostrades tenen un punt de subjectivitat. Els dies hàbils de caça estan limitats als dijous, dissabtes i diumenges, per la qual cosa, hom no ha sortit pas necessàriament a bosc cada dia. Ni cada dia, s'ha anat a caçar al mateix indret. Però altres dades fenològiques que es podrien prendre de referència, per mostrar el canvi climàtic, tampoc són, ni de bon tros, absolutament objectives. Quan considerem que un cirerer comença a florir?, quan apunta per esclatar el primer borro, quan ja n'han esclatat cinc, o... si veiem la primera oreneta des de casa, no pot ser que abans d'ahir n'hagués entrat una per l'altre costat?

Tudó (Foto Jordi Novell)

CONCLUSIONS

A la gràfica obtinguda per Marçal Cases i Riera a partir dels registres de l'autor, en l'eix (X) es marquen les 35 últimes temporades de caça i en l'eix (Y) les dates de cada mes començant per l'octubre i sumant a continuació els dies de novembre, de desembre i de gener. A l'esquema resultant, s'han posat les dates de la primera cantada (línia verda) i la mitjana de les dates de les quatre cantades dels primers cants (línia negra), amb un linear puntejat en vermell. Com es veu, marquen clarament una tendència i de l'evidència, es pot deduir que hi ha un retardament progressiu i gradual en els últims anys de la data que s'ha sentit la primera cantada, i de les tres següents, cosa que podria tenir a veure amb el canvi climàtic.

Gràfica on es mostren els primers dies de cantada de cada temporada cinegètica.
(Marçal Cases i Riera)

BIBLIOGRAFIA

- RIERA, S. (1992-1993), *El triangle Montseny-Corredor-Montnegre* (Quadern de caça), Sant Celoni.
- , (2010), “L'alimentació dels tudons (*Columba palumbus*)”, *Monografies del Montseny*, 25, p. 323-328.
- , (2013), “Els tudons (*Columba palumbus*) a la Vall de Santa Fe”, VIII Trobada d'estudiosos del Montseny.

- , (2016), “L’alimentació dels tudons (*Columba palumbus*)”, CINEGETI-CAT, 13 de juliol.
- , (2017), “Els tudons al Montnegre-Corredor. Una proposta per estudiar-ne els desplaçaments estacionals i migratoris amb vista a una millor gestió de la seva cacera”, III Trobada d’ estudiosos de la Serralada Litoral i VII del Montnegre-Corredor.
- , (2022), “La caça del tudó al Montseny (*Columba palumbus*)”. *Mono-grafies del Montseny*, 37, p. 219-224.

El Dr. Valentí Carulla Margenat, trajectòria professional i relació amb Viladrau

FERRAN TOLOSA CABANÍ

*Dr. Valentí Carulla Margenat, professional career
and relationship with Viladrau*

L'any 2023 es compleixen cent anys de la mort del Dr. Valentí Carulla Margenat el qual durant uns anys va estiuejar a Viladrau. Per aquest motiu hem considerat necessari escriure un article sobre la seva obra a Viladrau, la qual és el resultat de la seva activitat com a Catedràtic de Terapèutica de la Universitat de Barcelona, com a membre de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona i principalment com a Rector del districte universitari de Catalunya i de Balears. La seva empremta en la promoció de escoles i mutualitats escolars arreu de Catalunya va ser probablement el seu llegat principal.

Paraules clau: Valentí Carulla, escoles rurals, Viladrau

The year 2023 marks the centenary of Dr. Valentí Carulla Margenat's death, who summered in Viladrau for a few years. For this reason we have considered it necessary to write an article about his work in Viladrau, which is the result of his activity as a Professor of Therapeutics at the University of Barcelona, as a member of the Royal Academy of Medicine of Barcelona and mainly as a Rector of the university district of Catalonia and the Balearic Islands. His mark on the promotion of schools and mutual schools throughout Catalonia was probably his main legacy.

Keywords: Valentí Carulla, rural schools, Viladrau

A principis del segle XX el nostre país tenia dèficits estructurals en molts camps i el de l'ensenyament n'era un d'ells. Valentí Carulla era molt conscient de la situació i els seus càrrecs com a professor de Terapèutica, com a cap administratiu de l'Hospital Clínic, com a rector del districte universitari de Catalunya i Balears i com a membre (també president) de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya li permeteren articular els mecanismes per tal de millorar les condicions tant de l'Hospital Clínic així com, i principalment, el món de l'ensenyament primari a Catalunya i a les Balears.

La seva gestió va deixar petja i encara avui podem observar algunes de les antigues edificacions escolars que ell va promoure. Dins les pàgines que segueixen s'hi pot trobar gran part de la seva obra a Viladrau, i amb ella ens permet tenir una imatge dels seus esforços per a millorar i augmentar el nombre d'edificis escolars arreu de Catalunya, així com de millorar les condicions dels mestres per tal d'aconseguir una educació actualitzada a la societat de les primeries del segle passat.

BIOGRAFIA

Valentí Carulla era fill de Claudi Carulla Herp i de Josefa Margenat i Bonaplata. Va néixer a Sarrià (Barcelona) el 5 d'agost de 1864 en el si d'una família modesta. Els estudis de batxillerat els va fer a l'Institut de Sarrià amb notes d'excel·lent, on va acabar als 12 anys (Fuster 1978). Als 17 anys va patir una tuberculosi i Eusebi Bofill i Bufill, amic seu que tenia una farmàcia a la plaça de Sant Agustí Vell de Barcelona, el va convèncer d'anar a ca l'Herbolari (Viladrau) per a recuperar-se de la malaltia, lloc on s'hi va estar 16 mesos (Bofill 2004 i Guerra 1924). En algun moment de la seva estada a Viladrau va ser convidat per Ramon Bofill i Gallés al mas Noguer de Viladrau per a completar la seva recuperació. Arran d'aquesta trobada ambdós promogueren l'arribada d'estiuejants al poble (Bofill 2004 i Bofill 2005), fet de gran importància per Viladrau, donat que significà un impuls cap al desenvolupament residencial de la burgesia barcelonina com a lloc d'estiueig. Ramon Bofill va estudiar a Barcelona i en aquell moment va coincidir amb Valentí Carulla (Bofill 2005).

El 15 d'agost de 1898 l'Ajuntament de Viladrau va nomenar Valentí Carulla i Ignació Bofill per a constituir la comissió per la subscripció voluntària entre "*vecinos y forasteros*" per a dur a terme la nova carretera (Bofill 2005).

Els estiuejants de Viladrau varen sol·licitar a l'Ajuntament de Viladrau celebrar el 20 d'agost de 1905 els Jocs Florals. Entre ells hi havia el Dr. Carulla que a més va aportar diners per un dels premis, i Guerau de Liost,

que actuà com a secretari. Foren premiats Ma. Antònia Salvà, Rafael Masó, Emili Vallès, Josep Carner i Miquel Costa i Llobera.

Com hem dit, Valentí Carulla acaba el batxillerat a l'Institut de Sarrià (Barcelona) als 12 anys. Va estudiar inicialment la carrera de Farmàcia, de la qual es va llicenciar als 17 anys (1881); com alumne, mentre estudiava Farmàcia, va fer pràctiques a la farmàcia dels germans Segimon i Eusebi Bofill a Barcelona. Després va estudiar la carrera de Medicina a la Facultat de Medicina de Barcelona on va obtenir "excel·lent" en totes les assignatures, a més de 8 premis extraordinaris acabant amb la qualificació d'excel·lent tant en la llicenciatura com en el doctorat. Això li va merèixer ser inscrit en el Llibre d'Honor de la Universitat de Barcelona. Durant el seu període d'estudiant fou intern per oposició a Tècnica Anatòmica. El 4 de juny de 1891 fa ser anomenat ajudant de classes pràctiques de Fisiologia, va ser deixeble de Ramon Coll i Pujol, catedràtic de Fisiologia i treballà amb Jaume Pi i Suñer (Bofill 2005), fent patologia experimental; el 13 de maig de 1892 va ser intern remunerat per oposició de l'assignatura de Tècnica Anatòmica, Terapèutica i Patologia General, a més de ser docent a Medicina Legal, Clínica Mèdica i Higiene i el 18 d'octubre de 1903, auxiliar numerari de la Facultat (Carreras 1954). Des de l'inici dels seus estudis va mostrar interès per la terapèutica, i va orientar els seus estudis cap a aquesta branca de la medicina. Presentà la seva tesi doctoral a Madrid el 15 de setembre 1895 amb el títol: "*El azul de metileno en medicina: individualidad clínica del mismo*" i el 9 d'octubre li fou admesa i en realitzà l'exercici. Va ser qualificada per unanimitat amb excel·lent. El president del Tribunal fou el Dr. Julián Calleja, els vocals els Drs. Amalio Gimeno, Manuel A. Sañudo i José Grinda. El vocal-secretari, el Dr. F. de Castro (Carulla 1895). El treball de la tesi s'inicia amb l'anàlisi de la química del blau de metilè i cita a continuació treballs que indiquen l'eficàcia terapèutica de la substància com a antisèptic. Posteriorment refereix la seva eficàcia en diverses malalties com angines diftèriques o no, la malària, la blennorràgia, llagues i cita casos concrets en els quals l'ha emprat.

Jaime Peyrí escriu una crònica dels seus estudis de medicina i fa referència a l'assignatura *Fisiologia teòrica y experimental* que donava Ramon Coll i Pujol i que Carulla feia classes pràctiques de química digestiva dos dies a la setmana durant el curs 1894-95. Carulla també feia d'ajudant del professor Jaume Pi Suñer a Patologia General i col·laborava amb ell en la experimentació amb animals al curs 1895-96.

Com a docent es va iniciar com Professor Auxiliar de Farmàcia Pràctica el 1903. Més endavant, el 1904, fou Secretari de la Facultat (Peyrí). El 24 d'abril de 1904 va obtenir per oposició la càtedra de Terapèutica de la

Universidad de Sevilla, i el mateix any per concurs de trasllat al cap de tres mesos va ocupar la càtedra de la mateixa disciplina (Terapèutica, Matèria Mèdica i Art de Receptar) a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona en substitució de Nicolau Homs i Pascuets mort el 1901, si bé aquest ocupava una càtedra de Clínica Mèdica. La seva preparació química com a farmacèutic li permetia de tenir uns coneixements profunds en aquest camp. Essent catedràtic es va oferir per al trasllat i posada en marxa el nou Hospital Clínic, el qual fou inaugurat el 1907, fet del qual en parlarem més endavant. Va ampliar el Departament de Terapèutica (1908-1909), amb la instal·lació de Röntgenologia (1912), va promoure la construcció d'una càmera d'inhalacions de Radi (1913) i va contribuir a la fundació de la Societat "Radium Barcelona" (1914). A més, fou l'impulsor del Departament de Hidroteràpia i Fisioteràpia a la Facultat de Medicina de Barcelona (Fuster 1970).

Quan la Facultat de Medicina es va instal·lar en l'actual edifici, ell n'ocupava la càtedra de Terapèutica. Pere Pons, insigne internista, que fou deixeble seu en el tercer curs de la carrera, explica que el Dr. Carulla feia les classes vestit amb toga i birret, pujava a la tarima amb una pompa que encara feia ressaltar més el seu aspecte d'home imponent amb la seva barba, bigoti i generosa cabellera amb ratlla lateral. El mateix Pons en diu que explicava de manera pausada i ordenada, amb sentit pràctic (Pons 1964). De fet, Carulla fou el darrer professor que usà el capell de copa i la levita. A contracor, al final de la seva vida va substituir el capell de copa pel de "fong". Com succeeix amb cada professor, hi havia classes que eren especialment brillants i això succeïa, quan explicava la "Digital" (AA.VV. 1959).

L'any 1909, el Dr. Carulla va fundar la revista *Therapia* (subtitulada *Revista bimensual de informació de Terapèutica, agentes físicos, farmacológicos, biológicos y psíquicos*) que ell mateix va dirigir fins el 1919. El primer número va sortir el 28 de febrer de 1909 i era la primera revista que englobava els aspectes terapèutics dels "raig X". El secretari de Redacció fou J. Peyri i l'administrador també secretari de redacció fou Ramon San Ricart, el qual va participar en la fundació de la revista. El Dr. San va treballar amb Valentí Carulla i esdevingué professor auxiliar a la càtedra de Terapèutica Física de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona. El Dr. Carulla també va col·laborar activament amb la *Revista Hidrològica* i en els *Anales de Electrobiología*. El mateix Carulla va incloure en els curs 1907 i 1908 i posteriorment, vuit conferències teòrico-pràctiques en Terapèutica Radiològica donades per Comas i Prió així com "Electrologia" per E. Cirera (Medina 1996).

A l'opuscle que la Junta Administrativa de l'Hospital Clínic va dedicar a Valentí Carulla poc després de la seva mort s'hi pot llegir en relació a l'inici de la activitat en el nou hospital

... fue en aquel momento de indecisión cuando surgió, voluntario y providencial, el Dr. D. Valentín Carulla, joven catedrático de Terapéutica y médico de creciente prestigio y ofreciendo para tamaña empresa su buena voluntad a la Junta Administrativa, con una fe tan contundente y serena en el éxito inmediato... (AA.VV. 1924).

Als 37 anys va ingressar a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona cobrint una plaça vacant de farmacèutic. Va ser elegit Acadèmic Numerari el 15 de desembre de 1896, però no va fer el discurs d'entrada fins l'11 de gener del 1901 quan ingressà a aquesta institució en substitució del professor Francesc Arola i Domènech, també doctor en Farmàcia i Catedràtic a la Universitat de Barcelona. El seu discurs de recepció va ser "*Consideraciones sobre el Arte de Formular*" que va tenir resposta de l'Acadèmia per part del Dr Joan Giné i Partagàs. Va pertànyer a la *Sección Sexta de Farmacia y Farmacología* i a la *Comisión Quinta de examen de remedios nuevos y secretos*. Transcrivim una part del seu discurs d'ingrés:

Al cobijarme en la sección de Farmacia y Farmacología ya que el alumiz y el tubo de ensayo fueron los primeros dientes de mi niñez científica, es una justa recordanza a mis prístinas aficiones y en loor y prez de aquella profesión que alentando mis deseos, por el mar de las ciencias médicas, al puerto de la medicina me condujo...

Posteriorment, als 49 anys va ser nomenat Rector Magnífic de la Universitat de Barcelona per Real Decret el 16 d'octubre de 1913 i va prendre possessió al Paraním de la Universitat el 29 d'octubre del mateix any. Ho va ser durant 10 anys, fins el 1923, quan va morir. Havia substituït a Joaquim Bonet i Amigó. El Dr. Peyrí va escriure en relació al seu nomenament:

El nomenament del Dr. Carulla Margenat no fou per a ningú cap sorpresa; es preveia de seguida, donades les demostrades capacitats d'economista en la bona marxa econòmica de la Universitat i es pensà en la justícia de totes les seves decisions; però hom no pensà que abandonés absolutament tot, els clients, el gust pels treballs d'investigació i àdhuc la tranquil·litat personal, per a dedicar-se al treball d'organitzador de la Universitat i sobre tot al de lluitador estoic per la primera ensenyança (Fuster 1970).

Com a Rector es va procurar amb molt interès de la manca d'escoles primàries donat el fet que depenien de la universitat, i va potenciar el desenvolupament de l'ensenyament primari, amb la promoció d'edificis escolars, de material pedagògic i de mestres. Una de les grans empremtes que Carulla va deixar fou la promoció de l'escola primària principalment en la construcció d'edificis escolars. Per tal de realitzar aquesta feina va

tenir una gran ajuda amb Manuel Ibarz i Borràs (Inspector d'ensenyament primerenc de Girona i autor de moltes publicacions per a escolars) amb el qual acostumava a visitar les obres i coordinar les gestions per a construir escoles. També feia els nomenaments i cessaments de mestres de les diverses escoles. Com hem comentat abans, per tal de disposar de recursos econòmics va haver de trobar finançament del Govern de Madrid, dels ajuntaments, d'entitats bancàries i de particulars solvents, feines totes elles complexes, com es pot imaginar.

El Dr. Carulla manifestà en diverses ocasions:

Els infants s'inicien en el ensenyament, no amb llibres, sinó amb les coses que l'envolten, els objectes reals i les seves formes, la contemplació de la Natura i els seus fenòmens, la intel·ligència despertant aptituds i vocacions, exercitant la voluntat en la pràctica del bé i formar el caràcter.

VILADRAU I LA SEVA ESCOLA

Viladrau va ser per el Dr. Carulla un lloc de referència, ja que hi anava sovint a passar temporades durant l'estiu. Com hem dit anteriorment, va fer estades a ca l'Herbolari i al Noguer per a recuperar-se d'una malaltia pulmonar. Donat el fet que recomanava estades al poble, fou un dels promotors de l'inici de l'estiueig a Viladrau. Carulla havia comprat el solar que va cedir a l'Ajuntament per a la construcció de l'escola i el nou Ajuntament (Puigverd 2019).

El diumenge 5 de setembre de 1915 al matí es va celebrar la inauguració de l'escola de nens i nenes a l'edifici construït recentment. Transcrivim a continuació la informació que va publicar el diari "La Vanguardia" el 6 de setembre de 1915 en relació a la nova escola:

La escuela que se inauguraba era uno de los cuerpos de los tres de que ha de constar el edificio. Es el correspondiente a la escuela de niños que con tanto acierto dirigió el maestro Don Francisco Navés. El cuerpo del centro estará destinado a Casa Consistorial y el de la izquierda a escuela de niñas.

El terreno para dicho edificio fue cedido por el doctor Carulla y el Ayuntamiento de Viladrau por iniciativa del rector, votó un empréstito de 12.236,50 pesetas contando con los intereses y la amortización en cinco años, al cinco por ciento de interés, cuyo presupuesto fue cubierto con el esfuerzo de los habitantes de Viladrau.

El edificio es hermosísimo y por lo demás esbelto, y ha sido construido bajo los planos y dirección del arquitecto Luis Planas.

Consta la escuela inaugurada de una superficie de ochenta metros cuadrados, es capaz para sesenta niños y reúne las más inmejorables condiciones de luz, ventilación, higiene y elegancia. Todo el material pedagógico que en

la escuela figura ha sido regalado por el doctor Carulla, llamando poderosamente la atención las elegantes mesas bipersonales que en ella figuran.

Con razón puede calificarse de escuela modelo, ya que en la misma no se ha cometido gasto alguno. Junto a la escuela figura la casa destinada al maestro que no puede ser ni más espaciosa ni mejor distribuida.

Inauguració de la nova escola de Viladrau, amb l'assistència del governador de la Província i el rector de la Universitat de Barcelona (Arxiu ABC, 1915).

Valentí Carulla sortí cap a Viladrau el dijous tarda, però altres autoritats ho feren el mateix diumenge matí en un tren ràpid, entre ells el diputat Sr. Ventosa i Calvell, l'Inspector de primera ensenyança Don Dimas Fernández, el Dr. San Ricart, el secretari particular del rector Don Lucas Argilés i periodistes. Es van excusar els presidents de les Diputacions de Barcelona i Girona. A l'estació de Balenyà varen ser rebuts pel Rector de la Universitat i membres de la colònia estiuenca de Viladrau. Des de Balenyà i amb els cotxes del Dr. Carulla i del Sr. Feliu Balcells es traslladaren a Viladrau, on foren rebuts per les famílies Carulla i Isamat, el Diputat a Corts Sr. Sandiumenge i l'Inspector provincial d'ensenyament primerenc de Girona, el Sr. Manuel Ibarz.

A Viladrau, des de les 7 del matí ja s'havien fet alguns actes religiosos, com una comunió general amb prèdica del Sr. Bisbe de Vic, doctor Torres i Bages, i un ofici solemne que es va celebrar a les 10 a la parròquia, actuant de celebrant el mossèn D. Antoni Planas i D. Jaume Bofill. A l'ofici va assistir l'Ajuntament de Viladrau en incorporació, presidit de l'alcalde Don Antoni Ariet, el tinent d'alcalde Don Antoni Pallàs, els regidors Don Andreu

Tordera, Don Miquel Salarich i Don Joaquim Colomé, amb el secretari Don Joan Duràn. En acabar l'ofici s'organitzà la comitiva per a anar a la casa del Rector, per reunir-se amb el Sr. Bisbe de Vic i Gonzalo Segovia, comte de Casa Segovia, Governador Civil de Girona, que es trobava a Viladrau des del dia anterior. Una vegada tots junts reunits es traslladaren al lloc en el qual s'havia construït la nova escola, a l'inici de la carretera d'Arbúcies.

El doctor Torras i Bages, revestit de pontifical, va beneir la nova escola i, una vegada acabada la cerimònia, les autoritats es dirigiren a una tribuna aixecada davant l'edifici-escola. Allà, l'alcalde i el doctor Carulla varen pronunciar discursos. Després es celebrà la confirmació, en la qual el Sr. Bisbe de Vic va donar el sacramental als nins de Viladrau. Finalment va tenir lloc el banquet i el "cotilló".

EL DISCURS DEL DR. CARULLA

Ocupà la presidència el Rector de la Universitat Dr. Valentí Carulla, a més d'altres personalitats. Enfront nombrós públic escoltava els discursos. Va començar l'alcalde de Viladrau un notable discurs, explicant els detalls de les gestions que es varen portar a terme per aconseguir la inauguració, gràcies a la iniciativa del Dr. Carulla i el suport del poble.

Després va parlar el Dr. Carulla, manifestant que més que una inauguració podia considerar-se la col·locació de la primera pedra, però a la vegada podia començar a funcionar al dia següent com a escola, amb mestre inclòs. Considerava que en fer-se càrrec del Rectorat, la seva principal feina era promocionar les escoles, ja que les considerava la base més sòlida per la cultura. Es diu -deia- que el mestre fa l'escola, però quan aquesta és una cova immunda, tots els esforços del mestre per bo que sigui, xoquen.

Sóc dels que creuen que en Magisteri hi ha mestres que són indignes de figurar-hi, però si fomentem la cultura arribarà el dia que aquests se separaran tots sols.

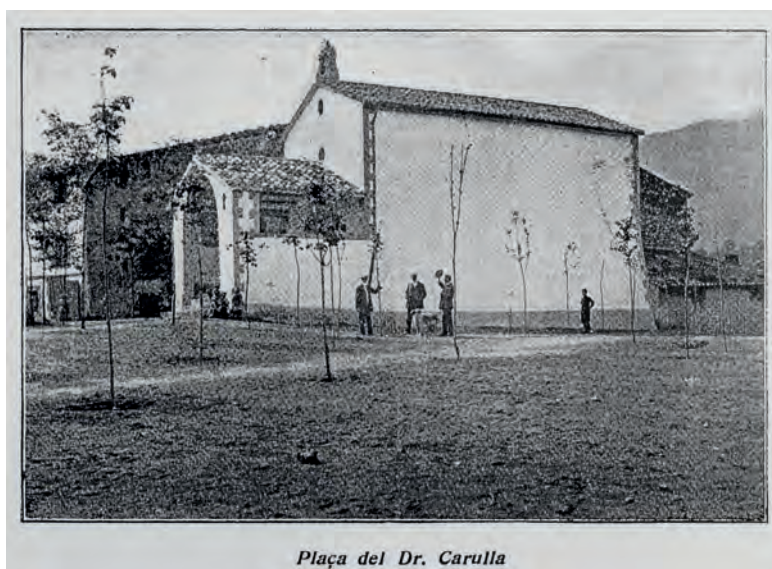
Va afegir que tothom comença per allò que més estima i per això havia començat per l'escola de Viladrau, procurant situar-la al nivell que li pertoca. També agrair a tots els que va seguir-lo en aquesta tasca i molt especialment a la població de Viladrau, que va ser un gran exemple de civisme, que amb el seu esforç va cobrir el préstec per la construcció de l'escola. Va acabar el seu discurs demanant als propietaris de Viladrau fer un esforç per acabar tot l'edifici projectat i indicava a l'alcalde que podia reprendre les obres avui mateix.

El comte de Casa Segovia en nom propi i del seu govern va donar les gràcies a tots els que havien fet possible aquesta obra i va elogiar al seu

promotor Dr. Carulla pels seu sentiment i gran cor. Va acabar el seu discurs manifestant que el Dr. Carulla era "Pere l'ermità" de la creuada que havia iniciat sobre l'ensenyança, i donant "vivas" a Catalunya i a Viladrau. Tots els oradors foren molt aplaudits.

HOMENATGE

A Viladrau es va fer un Homenatge al rector per acord de l'Ajuntament en sessió del 16 de juny de 1912, presidit per l'alcalde Antoni Ariet en el qual es va aprovar donar el nom de Plaça del Doctor Carulla a l'espai vora la capella de la Pietat. L'acte va tenir lloc a la mateixa plaça el dia 15 d'agost del mateix any. Ocupà la tribuna presidencial el Dr. Carulla i la seva filla Maria de les Neus, el batlle Dr. Ariet, el jutge de pau Martirià Font, el mossèn Ramon Vila i el secretari de l'Ajuntament Sr. Duran. L'alcalde llegí un discurs en el qual va agrair al Dr. Carulla la promoció de Viladrau, i es descobrí una làpida. Els germans Josep i Damià Pradell Pujol varen regalar la placa de galvanoplàstia que es col·locà a la plaça en el costat de la capella (Puigverd 2019). El Dr. Carulla també va donar les mercès per haver assignat la plaça amb el seu nom. Posteriorment els concurrents es desplaçaren a l'Hotel Bofill on va tenir lloc un àpat a final del qual Valentí Carulla també va fer un discurs. Hi varen assistir molts estiuejants de la colònia i amics de l'homenatjat. Ja hem comentat que Carulla tenia molta relació amb Viladrau, ja que hi havia estat de jove arran de patir una pneumònia i posteriorment hi anava els estius. Les seves estades varen promoure l'estiueig al poble per part de famílies benestants sobre tot de Barcelona.

Plaça del Dr. Carulla a Viladrau. (Ajuntament de Viladrau, 1912).

En motiu d'aquest acte el Dr. Antoni Ariet va pronunciar les paraules següents:

És tanta la bondat i la sinceritat de l'home eminent que Viladrau no pot menys que recordar-se del Dr. Carulla, que mercès a l'amor i grat apassionament que ell ha tingut i demostrat per aquest nostre poble, aquest s'ha fet gran, ha crescut, s'ha eixamplat i s'ha enriquit alhora, i els seus habitants han pogut en unes ocasions refrigerar les penes llurs, alleugerir en altres les pròpies congoixes, i fruit dels diferents avantatges d'una mà pròdiga y benefactora i de l'amorositat d'un ésser altament altruista que, interessant-se envers moltes altres persones, ha afavorit ja oficial ja particularment els interessos del poble de Viladrau.

Després Carulla contestà dirigint-se a la seva filla:

Mira filla, tu ets la gran; a tu et pertoca, en eix moment amb tu veig i amb tu parlo a tots els teus germans; escolta bé la voluntat del teu pare... Per anys que Déu de vida et concedeixi, no oblidis mai el que aquest poble ha fet pel teu pare... Esmenta-ho a diari amb els teus germans... mentres puguis a frec matern.

M'apar que sento la meua mare, la teua avia, com si del cel estant se migri... de no trobar-se amb nosaltres i poguer-ho dir. De ta mare, ma muller... les llàgrimes que humitejen llurs parpes... t'ho diuen tot.

Jo, al fer-te la comanda, es que et conec i se que ja mai l'oblidaràs; que amb tos germans primer i després... amb tos fills, si Deu te concedeix la glòria d'ésser mare... vindràs tot sovint aquí... a n'aquesta plaça, a rendir tribut d'agraïment al poble... honrant així la memòria del teu pare (Fuster 1978).

Després del descobriment de la làpida. El Dr. Carulla dirigint la paraula al auditori

Després del descobriment de la làpida a Viladrau.
(La Il·lustració Feminal Núm. 65, 1912).

Placa de la plaça Dr. Carulla. (Foto Oscar Farrerons, 2010).

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. (1924), *El Excmo. Sr. Marqués de Carulla y el Hospital Clínico de Barcelona. Opúsculo*. Barcelona.
- AA.VV. (1959), *Jornadas conmemorativas del cincuentenario del Hospital Clínico y Provincial. Barcelona 1907-1957*, Barcelona: Editorial Roca.
- Acta de la Sesión Pública Inaugural de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona, celebrada el 30 de gener de 1902.
- Ajuntament de Viladrau (1912), *Homenatge al Iltm. Dr. D. Valentí Carulla*.
- BOFILL R. – BOFILL, E. (2004), *Els Bofill de Viladrau*, Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Ferro.
- BOFILL, R. – ZAMORA, J. E. (2005), “Els inicis de l’estiueig a Viladrau. Montseny”, *Monografies del Montseny*, 20. Amics del Montseny.
- CARRERAS ROCA, M. (1954), “*Doctorado Médico, Archivos*”, *Médico-biográficos* 34, Barcelona.
- CARULLA MARGENAT, V. (1895), *El Azul De Metileno en Medicina. Individualidad clínica del mismo*, Tesi doctoral, Barcelona: Universidad Central.

Comunicacions de les III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Universitat Autònoma de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1979.

Fuster de Carulla, V. (1970), «Estudio biográfico del Dr. Valentín Carulla Margenat (1864-1923)», *Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, Vol 1. p. 397-406.

FUSTER, J. – RIPOL, S. – RODRÍGUEZ ARIAS, B. (1978), “Contribución al estudio biografico-médico de las más ilustres familias de Académicos. Los Carulla”, (sessió del dia 6-6-78), *Anales de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona* 58 (253) 171-224.

GUERRA I ESTAPÉ, J. (1924), “Necrologia del Excmo. Señor doctor Don Valentín Carulla y Margenat. Primer marqués de Carulla, Presidente de la Real Academia de Medicina y Cirugia”, *Anales de la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona*, sessió del dia 12-6-1924.

Medina, R. – Casas, F. – Calvo, F. (1996), “Radiation Oncology in Spain: Historical notes for the Radiology Centennial”, *Radiation Oncolog and Biol. Phys.*; 15(5): 1075-1097.

PEYRÍ, J., *Apuntes no velografiados de un estudiante de Medicina Ocho-centista*.

PONS, P. (1964), “De las antiguas facultades de Medicina al Hospital Clínico de Barcelona”, *Medicina e Historia*, Enero- Marzo 1964.

PUIGVERT I SOLÀ, J. M. – FIGUERAS CAPDEVILA, N. (coords.) (2019), *Balnearios, veraneo, literatura: Agua y salud en la España contemporánea*, Madrid: Ed. Marcial Pons.

XLè Premi Montseny Certamen poètic

El jurat del XLè Premi Montseny- certamen poètic, integrat pels sotasignats Àngela Asenjo Gomez, Imma Gómez, Laia Masnou, Victor Pallàs i, Anton Carrera, com a secretari, després de valorar els 51 originals rebuts, es plau a fer públic el seu veredict.

Un cop valorats els poemaris seleccionats per cadascuns dels membres del jurat i després de fer un estudi acurat dels coincidents, s'han seleccionat tres originals per la seva qualitat. El jurat proclama guanyador del XLè Premi Montseny el poemari número 38 i atorgar la condició de finalistes les obres corresponents als números 24 i 21.

Així, esmentats els números, els títols i els lemes dels poemaris, el jurat ha proclamat com a finalistes els poemaris següents:

Número 24. Títol : EL CARTIPÀS VENÇUT

Número 21. Títol: LLIBRE D'HOSTES

I ha proclamat guanyador el poemari següent.

Número 38. Títol: VENT EN CONTRA

El jurat felicita els autors de les obres guanyadores, que seran publicades en el proper volum de les *Monografies del Montseny*, que es proposa editar l'any que ve l'Associació d'Amics del Montseny, organitzadora d'aquest certamen poètic.

Imma Gómez , Àngela Asenjo Gomez, Laia Masnou,
Victor Pallàs, Anton Carrera

A Viladrau, 6 d'agost de 2022

Obertes i examinades les pliques, es comprova que els originals classificats d'enguany corresponen als autors que s'esmenten a continuació:

FINALISTES

Premi dotat amb 150€ i una placa commemorativa.

Número 24. Títol : EL CARTIPÀS VENÇUT

Pseudònim: Andreu Fabregat

Autor: ÀNGEL FABREGAT I MORERA de Belianes (L'Urgell)

Número 21. Títol: LLIBRE D'HOSTES

Pseudònim: Baikal

Autor: JOAN CARLES GONZÀLEZ PUJALTE de Mataró (Barcelona)

GUANYADOR

Premi dotat amb 500 euros i trofeu commemoratiu consistent en una pedra d'ametistes amb escut d'argent.

Número 38. Títol : VENT EN CONTRA

Pseudònim: Sextina

Autor: VICENÇ AMBRÓS I BESA de Lluçà (Barcelona)

A Viladrau, 6 d'agost de 2022

Vent en contra

VICENÇ AMBRÓS I BESA

Lluçà (Barcelona)

Guanyador

«Convidar les poetes és cosa perillosa.

Dic les poetes, no els joglars del re..»

Maria ÀNGELS ANGLADA, *Senyal de perill*

Avui escric aclaparat pel ritme
d'un clam voraç que avança sense treva.
No sé qui soc, ni em reconec la cara.
M'he consumit, i sé que em falta l'aire
d'aquell impuls que em feia sentir lliure
quan era infant, sense angoixes en contra.

No sé què fer: si posar-m'hi a la contra
o bé fingir que em sedueix el ritme
d'un món modern que es vanta de ser lliure
i és més esclau que en temps de pau i treva.
No hi ha respir ni quan s'adopta un aire
de vanitat que se sol pagar cara.

Potser és molt tard per amagar la cara
rere d'enganys, i pretendre, per contra,
fer d'aquest fum el substitut de l'aire
—un tel obscur que atemoreix el ritme—.
En fer-nos grans, abandonem la treva
d'imaginar què significa «lliure».

No es pot saber com esdevenir lliure
si claudiquem i no donem la cara
o pervertim la desgastada treva.
La ment en blanc serà una espasa contra
mals pensaments, l'atuïment del ritme,
neguits o dols, i la brutor de l'aire.

Només així, deixant-t'ho tot en l'aire,
la nostra veu sonarà forta i lliure,
i aplacarem la lassitud del ritme
que ens abalteix el vigor de la cara.
Ja no caldrà seguir vivint en contra
d'allò que som: presoners d'una treva.

Convé fugir del mite de la treva,
del vell embruix que ens empudega l'aire
i estén la por de veure-ho tot en contra.
El benestar no vol deixar ser lliure,
perquè el confort ens impregna la cara
amb un somrís que uniformitza el ritme.

Malgrat que el ritme s'enquista en la treva,
jo planto cara a la buidor d'un aire
que em fa ser lliure quan se'm gira en contra.

El cartipàs Vençut

ÀNGEL FABREGAT I MORERA

Belianes (L'Urgell)

Finalista

La letargia, la tarda, la pluja, la pena,
l'esfondrament general,
el neguen tant a un, que un s'aferra,
a on sigui, a una cançoneta grisa i d'amor,
brufada d'esperit.

Miquel BAUÇÀ

Pujaré la tristesa dalt les golfes
amb la nina sense ulls i el paraigua trencat,
el cartipàs vençut, la tarlatana vella.
I baixaré les graus amb vestit d'alegria
que hauran teixit aranyes sense seny.

Maria Mercè MARÇAL

I

Un vestigi insondable de solitud en la mirada
és arrodonit pel vent constant de les hores.
Una alba tossuda emergeix rere la muntanya
tibada de cada jorn bastit amb voluntat.
A la sorra bullent del passat van arribant
espargits objectes d'un naufragi silent.
Les nits d'insomni dins d'ampolles negres
de vi ranci dels maldecaps de sempre
són esbravades per tempestes estrictes.
Els ràpels d'estar despert de vegades són dolorosos.

II

A una abella
no se li ha esbadellat
cap de les flors.
A partir d'ara,
haurà de fer cera
per tapiar-se.

III

Aigua estanca murmura
al fons del pou maleint
la seva poca claredat.
Bressola alguna fulla seca
que ha caigut en pena
en aquella profunditat
no buscada del malviure.
Només unes grans tempestes
poden fer-la sobreixir
i fluir pels solcs de la terra
fins a trobar rius opulents.

V

Les arrels dels anhels cremen sota el bosc
del pensament que declama.
Cal aprendre el jeroglífic d'un esguard
per saber on començar a gratar
amb els dits engalavernats per la fredor
de les nits obagues.
Més enllà, hi ha un rierol de dies liquats
desfilant sota un cel impassible.
La teva pell, d'on he sigut desnonat,
està estesa al sol eixugant-se del meu tacte.

VI

He sobreviscut un cop més
al vertigen de l'abisme de cada jorn
agafat a les pedres sortints
de les il·lusions.
Com cada vespre
baixaré la brossa
dels despropòsits al contenidor
per un endemà més net.

VII

La lluna s'abilla
amb el seu vestit de núvia
per rebre ben plena
un insatisfet vampir
que la nit aposta audaç.

Al llavi esquifit
de l'horitzó, l'albor llepa
sa llum carmesí.

VIII

El silenci quequeja
al pas de la comitiva fúnebre.
Amics i enemics s'abracen
només per un instant.

Cada esquena sap com conviure
amb la seva daga clavada.

IX

La claror de lluna
es cola per la finestra
i tendra m'abraça.

X

Renéixer amb claredat
cada dia descobrint
en la llum nous sentits.
Gosar fer mil assaigs i balbuceigs
en les penombres
abans del combat final,
on l'horitzó clou els ulls
perquè temptem a les palpentes
vida on no n'hi ha.
Adonar-se que tot és atzarós.
Saber que som massa efímers
per tot el mal que ens hem fet.

XI

No donen llet els pits pansits
de les desnodrides mares africanes,
mentre els cau la bava
veient el seu nodrissó
mirant un món de colors terribles.
No riuen ni ploren
per no gastar ni una calorïa.

XII

Les paraules estan fetes de politges
per intentar moure sentiments.
Només una densa lectura irreverent
d'uns fets patèticament quotidians
ens deslliura de l'esclavatge del pensament.
A faldar de la muntanya del jo,
hi creixen les plantes del desengany
que tenen la flaqueza del vençut.
M'esgarrifa pensa que empenyo cada mot
a esberlar-se contra el paviment d'un full en blanc.

XIII

Amb la clau de l'apatia,
tanco els ulls per dins
davant del que passa al món.
Però una part de mi
escolta amb intranquil·litat.
A la rereguarda del pensament
hi ha la intendència de la consciència
que la realitat arrabassa.
Mai no comprendrem per què ens destruïm.

Llibre d'hostes

JOAN CARLES GONZÀLEZ PUJALTE

Mataró (Barcelona)

Finalista

Què feia jo mentre es feia la història?

Simplement t'amava.

SARAJLIĆ

Esperes, remenant-te, ordint-te el nacre, com qui fica la mà a la galleda i treu una bolla de la brutor antiga de les escales, com qui masega l'ordre atzarós de la carn d'una fruita foradant-la amb les uncles, separant-li la carn de forma agra en dues parts, deixant-li a l'aire les llavors i la polpa, expeditivament, una floració de sintagmes i poemes que es fa aroma i es dispersa pel món en forma de giròvar heliotropi. Esperes, posant-te a tu mateix la medul·la en flama freda, i amb paraules t'augmentes la potència de l'espasme de la poètica que tens elèctricament concentrada en la mirada.

Esperes. I mentre esperes t'entra la llum per la zona descoberta, t'envaeix l'aire mascle, l'esperma de la llum, aquella bromera dels containers, la llesca encesa del desvari quan s'obren les portes

dels locals prostibularis a l'hora incerta en què tothom cerca incerteses.
 Esperes, tió candent, roent cercle metàl·lic, anella perfecta que crema
 les mans del jardiner quan et manega i sana de fil·loixeres, déu infame
 i lent
 que s'atreveix a dir el nom de la teva raresa i et llença novament,
 recuperat,
 a la sala de festes on brunzen de colors les màquines escurabutxaques
 que diuen el teu nom amb veu dolça, caribenya.

Es anem coneixent a palpons barroers les nafres, les obscures llagues
 encara tendres, els antics terrors que ens transiten les mirades
 per damunt dels murs plens d'impactes de metralla, les aspes de la ràbia,
 les fortes tendències animals, ensumant-nos, sentint als cors
 com bateguen sota les camises, àncores fosforescents llençades a la mar
 d'una nostàlgia que encara no comprenem perquè encara
 tot és per comprendre, perquè tot encara és pur magma.
 Ens saben sols dins la pedra estranya d'un diminut univers
 on sols ens han posat un somier amb un matalàs i un rellotge de paret
 que poc a poc es va desfent, busques que llagrimegen ambre
 que ens va des de les branques fins a les natges per les vies de l'esquena
 produint-nos un calfred que de tant en tant ens revifa i ens fa acceptable
 la juguesca d'anar-nos coneixent poc a poc en la més absoluta foscor
 prement-nos els bonys.

Un altre hoste, un nen, des d'un angle difícil de l'hotel-casalot m'ha vist
i m'ha mirat amb ulls de terrible tristesa. M'ha ensenyat, de lluny
i sense somriure, amb la melancolia de qui poc a poc va perdent la
infància

i s'adona, el seu pot invisible ple de mosques enfurides,
el seu tresor d'avorriment que ha anat acumulant en llargues hores de
silenci.

Illa de Qios del meu instant, ara inajornable, la tensa conformitat
de qui accepta haver perdut tot; penso jo, tan exiliat del meu propi
sentiment.

He lligat un fil a la darrera pota d'una mosca també jo,
imitant l'infant cruel, i l'he deixat volar a dos pams del terra
amb tal condemna, –per a què més?– cercant en cercles la inutilitat
del seu afany per trobar-se lliure. He estat tota la nit despert,
amb els ulls posats en un no-res del sostre, fins a l'alba,
quan l'he executada sumaríssament mentre de l'horitzó s'envolaven
entre guspies els darrers àngels que havien de defensar la bella ciutat
emmurallada de Ragusa incendiada des dels seus quatre punts cardinals.

La sento aquesta mort com toca coses i li cauen de les mans i renega de la seva malaptesa. Sento com li cau la pinta, el llapis de llavis, l'arracada, una peça de seda; com li peta un gafet del cosset. Sento com amb una pinça es tiba d'un pèl de la cella i se l'arrenca. Sento l'aigua abraonada del bidet, el nyic-nyic d'una aixeta, el sucós soroll d'un sexe, un espasme de la pell, el grinyol d'una molla de somier.

Entreacte. Hi ha una llum uniforme sense matisos, quadres a la paret fets per l'absència d'altres quadres que van desaparèixer després del darrer bombardeig. La trista bombeta, la sento com brunz també. Sento l'olor del meu propi after-shave amb què em frego les aixelles. A les cadires, exhaustes, descansen les robes doblegades que m'haig de posar

demà per anar a la feina. Les sabates desparellades, els mitjons, les ombres d'un pensament pel terra. Passa un corb més enllà del sostre. Cucleja camí de la corbera. Repica l'aigua a la ceràmica perquè hi ha una aixeta que no tanca bé.

De les branques em penja un gotim de saba que a la llarga m'eternitzarà l'ànima, apressant-la. Entreacte. Dos personatges sense autor a la vista ni guió per al seu drama.

És la pervivència daliniana de la memòria, aquesta mort pertinaç; un homenatge a l'autoritarisme de la nostàlgia, aquella forma de feixisme que no podem confondre amb pactes.

Damunt del llit de fusta no noble, uns cossos senzills com molles de pa, com un traç de Hans Hartung extremadament espiritual amb totes les seves violències poètiques perpetrat amb un únic moviment del braç.

Un so de somier, esquemàtic, com un refilar d'aucell simplíssim en el globus de l'aire entre terra i sostre. Un aparell de ràdio que sintonitza

una cançó de Brel on miola desesperadament un amant humiliat per una venus de Cranach.

Una paret i tres envans més que ens encerclen dins d'un país petitíssim. Un cos buit. Un cos ple. Un cos que s'omple lentament de l'esperma del temps.

Una bolla de pèl. Una bolla de no-res estesa pel pis fins els racons que no he escombrat mai.

La finestra oberta que dona a un paisatge de pedres blanques en filera. Del celobert sobrevé una fatigosa olor de lleixiu i la veu d'un nen que repeteix

–i s'equivoca sovint– la taula del sis. El món són els mots que no t'he dit, dius en un sospir.

El món és el coit dels amants que no han coincidit en el temps.

El món, tu i jo, els electrodomèstics i les terrasses del Raval que veiem des del balcó i la fressa dels arbres plataners quan bufa el vent i es mouen com gegants enfurits. Xiscla la veu del butaner.

Primers hores d'un dia feiner amb els papers de la baixa laboral sota el coixí.

Índex d'autors de les Monografies del Montseny (1986-2023)

Abril López, Josep M.

- (1995) Un retaule de Destorrents i el canonge barceloní Bernat Vallès
- (2015) Josep Alfaras i Prat i l'arribada de l'electricitat a Sant Celoni el 1909
- (2016) L'empremta del pintor Josep Morell a Sant Celoni i a Sant Esteve de Palautordera
- (2017) La capella de Sant Celdoni i la formació del primer nucli urbà de Sant Celoni
- (2020) Francesc Guinart Candelich (1886-1974). Pintor dels aplecs del Baix Montseny
- (2022) L'arquitecte Miquel Madorell i Rius i la casa de regust modernista de la plaça de la Vila de Sant Celoni
- (2023) Jaume Fornés, pintor de Mataró, autor del retaule renaixentista del Roser de Sant Pere de Vilamajor

Adroer i Tasis, Anna Maria

- (1987) El castell de Fluvià

Alabajos i Ferrer, Pau

- (2004) Insubordinacions

Albesa i Riba, Carles

- (2000) Artur Osona, primer cicerone del Montseny
- (2001) Pere Ribot: vint Nadals montsenyencs i un de bèl·lic
- (2003) Una poesia inèdita (i insòlita) de mossèn Pere Ribot
- (2004) «Mossèn Anton a les muntanyes del Montseny»
- (2005) Pòrtic
- (2005) Ramon Arabia, explorador del Montseny
- (2006) Accidents d'aviació al Montseny
- (2007) Una poesia de mossèn Pere Ribot premiada als Jocs Florals de Sant Celoni de 1946

- (2008) Frenologia i taumatúrgia a Arbúcies. Marià Cubí, Josep Oriol i la família Milans
- (2009) Penitencial montsenyenc. La cova de la Penitent(a)
- (2010) Mosqueroles, 9 de juliol de 1932. La colla del Colon visita la Masia Mariona
- (2012) Aparicions misterioses al Montseny. La por, extraterrestres i ovnis
- (2013) Una germandat arbucienca de mitjan segle XIX
- (2014) Salvador Espriu a Viladrau
- (2015) Arbúcies vista pels primers excursionistes
- (2016) Una quinta columna al Montseny (1936-1939)
- (2017) En el vintè aniversari de la mort de Mossèn Pere Ribot
- (2018) Ermita de Sant Marçal 1957-1966. Missa anual en sufragi dels excursionistes morts a muntanya

Alcàzar Serrat, Tomàs-Ivan

- (2007) Tres maragdes al bassal

Álvarez Henares, Cristina

- (2002) No d'aquí, no d'ara

Amat i Orriols, Fèlix

- (2006) Aproximació a l'evolució i biologia del tritó del Montseny. Conservació d'una raresa amagada i singular
- (2010) Les serps del Montseny. Alguns apunts sobre biogeografia, ecologia i conservació dels ofidis del massís
- (2021) El LIFE Tritó Montseny

Ambrós i Besa, Vicenç

- (2023) Vent en contra

Anglada, Maria Àngels

- (1999) Als Amics del Montseny

Anton i Recasens, Marc

- (2021). Els ocells dels espais culminals del Montseny

Ardèvol i Llopis, Jordi

- Vegeu: Clop i Garcia. Les inscultures de la Pedra...

Ariet Barberis, Antoni

- (1991) Proses del Montseny. El primer accident desgraciat d'aviació [reproducció de l'original de 1933]
- (1991) Topografia mèdica de Viladrau [reproducció parcial de l'original de 1915]

Armengol, Antoni

- (2019) La vespa asiàtica (*Vespa velutina nigrithorax*) al Montseny
- (2020) La vespa asiàtica (*Vespa velutina nigrithorax*) al Montseny (II)

Arnan i Viadiu, Xavier

- Vegeu: Boet i Escarceller. Efectes dels incendis...

Arnau i Figuerola, Josep

- (1989). Pròleg

Arrizabalaga i Blanch, Toni

- (1989) Els petits mamífers del Vallès
- (1992) El Museu de Granollers-Ciències Naturals i el Centre de Documentació del Parc Natural del Montseny
- (1993) Els rat-penats al Montseny
- Vegeu: Freixas. El liró gris del Montseny...

Arxé i Gàlvez, Joaquim

- (1990) L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'antiguitat

Asensio i Oliva, Jaume

- (2004) Quadern de Rocatova

Auqué Ribas, Maria Emília

- (1995) Claps de llum i d'ombra
- (2001) A toc de pell

Auroux Poblador, Lluís

- (2022) La fauna subterrània de les cavitats del Montseny

Aventín i Puig, Mercè

- (2001) Documents d'història medieval de Gualba i el Baix Montseny

Àvila Castells, Anna

- (2019) La contaminació atmosfèrica al Montseny: el cas de la deposició de sofre
- (2020) El fantàstic viatge de la papallona migradora dels cards entre l'Àfrica tropical i el nord d'Europa
- (2023) Les conques del Montseny com a sentinelles de canvis ambientals

Barba Miralpeix, Júlia

- (2003) Evolució dels usos i cobertes del sòl al Parc Natural del Montseny en els darrers cinquanta anys

Barnola Echenique, Pere

- Vegeu: Reberté. Flors del Montseny
- Vegeu: Panareda (2022). Cartografia de les plantes...

Barriach i Sugranyes, Aleix

- (1997) Amor filial

Bartolomé i Filella, Jordi

- (2003) Els pastors, personatges cabdals per a la conservació del Parc Natural del Montseny

Batlle, Maria

- Vegeu: Oliver i Bruy. La «Rúbrica dels actes...»

Baucells i Reig, Josep

- (2003) Panoràmiques de Sant Esteve de Palautordera i de la rodalia al segle XIV
- (2006) Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny el segle XIV (I part)
- (2007) Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny el segle XIV (II part)
- (2009) Nissagues dels senyors o barons de Taradell-Viladrau
- (2015) Sant Celoni, un nucli urbà d'empenta
- (2017) Sant Celoni, cap territorial

Bayés de Luna, Pilarín

- (2003) Acte de lliurament del XX Premi Montseny

Benet i Clarà, Albert

- (1995) Localització de l'encontre entre Claudi Neró i Asdrúbal a l'Ausetània

Bertran Duarte, Jordi

- (1994) Estructura i estratigrafia del massís del Montseny

Bigorra i Rius, Rafel

- (2002) Quan Mambrú se'n va anar a Seva

Blancafort i París, Manuel

- (1996) Manuel Blancafort (1897-1987)

Boada i Juncà, Martí

- (1989) Aproximació a la fauna del massís del Montseny
- (1990) La recerca científica en els massissos del Montseny i del Montnegre
- (1992) Alguns aspectes del faig, «Fagus sylvatica», en el massís del Montseny (Dibuixos C. Puche)
- (1993) Alguns aspectes del castanyer, «Castanea sativa mill.» en el massís del Montseny (Dibuixos C. Puche)
- (1994) Evolució dels oficis, mobilitat nupcial i immigracions. La conca de la Tordera (1900-1936)
- (1995) L'Arboretum del Montseny, una experiència lúdico-pedagògica a Sta. Maria de Palautordera (Fotografies Jordi Morera)
- (1995) Montseny, focs de l'estiu de 1994
- (1996) El fenomen de la metropolització al massís del Montseny. El cas del turisme escolar
- (1997) Riscos globals i mortalitat associada, al massís del Montseny
- (1999) Canvi ambiental global, una perspectiva històrica. El Montseny com a exemple
- (2000) Els boscos de faig del Montseny, indicadors de canvi ambiental
- (2001) Canvi ambiental a les zones supraforestals de l'Alt Montseny. Plantacions forestals i bioinvasions

- (2002) Manifestacions del canvi ambiental al Montseny. Orígens i conclusions
- (2020) El massís del Montseny, paisatge sentinella
- (2021) Pròleg
- Vegeu: Pujantell i Albós. Els campaments de les milícies...
- Vegeu: Sánchez Mateo. La producció hidroelèctrica...

Boccio Serrano, Maravillas

- Vegeu: Panareda (2010) La distribució de les plantes rupícoles...
- Vegeu: Panareda (2011) Les moixeres del Montseny...
- Vegeu: Panareda (2012) Els aurons i les blades...
- Vegeu: Panareda (2013) El paisatge actual del Triador...
- Vegeu: Panareda (2014) El Sot de les Cordes, un refugi...
- Vegeu: Panareda (2015) El paisatge dels Cingles de Bovilà...
- Vegeu: Panareda (2016) Els castanyers grossos del Montseny...
- Vegeu: Panareda (2017) Avets i avetedes al Montseny...

Boet Escarceller, Olga

- (2003) Efectes dels incendis forestals sobre les comunitats de formigues

Bofill i Bofill, Eugeni

- (1996) Una història romàntica
- (2012) Alexandre Novelles

Bofill Malagarriga, Eugènia

- (2010) Carlota Bofill i Mates (1887-1977). Una mirada al passat de Mas Rusquelles de Viladrau
- (2012) Jacint Verdaguer i dues famílies de Folgueroles: els Bonay i els Coma Puigseslloses

Bofill i Portabella, Ramon

- (1989) Els sometents de Viladrau i d'Espinelves en la Guerra del Francès
- (1990) Els arbres de Mas Noguer de Viladrau

Bofill i Portabella, Roser

- (1991) Ramon Bofill o la passió del Montseny
- (1992) Presentació
- (2001) Pròleg
- (2004) Pòrtic
- (2005) Els inicis de l'estiueig a Viladrau
- (2007) Felip Graugés, Mestre en Gai Saber

Bofill Shanly, April Irene

- Vegeu: Bofill i Surís. Desvelant l'enigma de l'anell...

Bofill i Surís, Francesc

- (2015) Retorn al Montseny

Bofill i Surís, Mercè

- (2023) Desvelant l'enigma de l'anell dels Bofill de Viladrau

Boix, Carmina

- (2006) Llum d'atzavara

Bombí, Antoni

- Vegeu: López Cortijo. Les fonts de la vall...

Bonafont Giménez, Maria

- (2015) Misteri a quatre mans
- (2018) Les quatre ombres

Bonet i Galobart, M. Àngels

- (1994) Recerca etnobotànica al Montseny. Primers resultats
- (2008) Etnobotànica del Montseny. Plantes, remeis i cultura popular

Bosch i Lloret, Àngel

- (1991) La Feixa Llarga (Arbúcies). Un testimoni de la presència de comunitats ramaderes prehistòriques al Montseny

Bou i Maqueda, Enric

- (1989). Guerau de Liost, poeta del Montseny

Bosch i Marcet, Quim

- (2003). El fill del foc
- (2006). Mentre el dia ensopega

Breton, Françoise

- (1993) Cases i comunitats a la Catalunya Vella: una reflexió sobre les relacions entre societat i territori

Broekman, Annelies

- (2020) Descobrint el misteriós laberint de les aigües del massís amb el Comitè Assessor d'Hidròlegs pel PNRB Montseny

Burjachs i Cases, Francesc

- Vegeu: Rueda. El paisatge vegetal...

Busquet i Pujós, Víctor

- (1996) La missa de mossèn Pere

Busquets Calm, Oriol

- (2004) El Montseny: un nexa d'unió entre Jaume Bofill i Mates i Marià Manent

Caballé i Crivillés, Antoni

- (1992) El castell de Taradell: un exemple d'intervenció en el patrimoni històric

Cabañas Anguita, Núria

- Vegeu: Gea. El Molinot.

Cabestany i Fort, J.F.

— Vegeu: Adroer. El castell de Fluvià.

Cabot, Pilar

— (1996) La plàcida mirada de Guerau

Camp Torres, Núria

— Vegeu: Farrerons (2021) Anàlisi estadística multivariable...

Campañà i Ros, Joan

- (2002) Pròleg
- (2007) Guerau de Liost, Sant Marçal i la Penya Soler
- (2007) Pòrtic
- (2012) Pòrtic
- (2013) Pròleg
- (2014) Pòrtic

Campeny Valls, Roser

— (2004). El poblament d'amfibis del Montseny

Camprodon i Subirachs, Jordi

— (2007) Maduresa de l'hàbitat, gestió forestal i abundància d'ocells. Les fagedes del Montseny en relació amb altres localitats catalanes

Canals Sangrà, Núria

— Vegeu: Pagespetit. Castanyers centenaris...

Canals i Surís, Manuel

- (1989) Taula rodona «Les guerres carlines al Montseny»
- (1995) Jaume Bofill i Mates, una trajectòria política
- (2000) L'efímer noucentisme
- (2002) Estada de Joan Maragall a la Figuera
- (2006) Marià Pidelaserra, pintor del Montseny

Caralt, Delmiro de

— (1988) L'ermita de Sant Bernat a Montseny

Carandell Baruzzi, Miquel

— (2019) L'excursionisme científic en el Montseny durant la presidència de l'Agrupació Excursionista de Granollers d'Antoni Jonch

Cardona, Ferran

— Vegeu: Roma. La terra de paraire de Viladrau

Cardona i Romeu, Margarida

— (1992) 1909. Esports de neu al Montseny

Carranza, Salvador

— Vegeu: Amat. Aproximació a l'evolució...

- Vegeu Montori. Les malalties emergents dels amfibis.

Casals i Ginesta, Enric

- (1987) Arbúcies, gent d'astúcies, matavalons
- (2000) Arbúcies, Santiago Rusiñol i el Montseny
- (2009) El Montseny perd un dels seus millors amants: Enric Garolera Bohils

Casanellas Bassols, Francesc

- (2014) Gravats rupestres al Pla de la Calma

Casas, Raquel

- (2005) Record de València

Cases i Mas, Jaume

- (2019). La pell de fang

Castella, Antoni

- (1996) Pròleg
- (2007) El rebombori del pa de 1789

Castelló i Sala, Ramon

- (1989) Llegendes del Montseny

Castelló i Vidal, Joan Ignasi

- (1990) El Montseny, Parc Nacional de Catalunya
- (1996) El Patronat de la Muntanya del Montseny entre 1928 i 1959
- (2006) Notícia sobre una fundació pia a la rodalia de Santa Fe del Montseny

Castro, Òscar de

- (2012) El Bosc del Quer, un jaciment arqueològic a cavall entre la Plana de Vic i el Montseny

Català Roca, Pere

- Vegeu: Pladevall (1988) El castell de Tagamanent.

Cateura i Valls, Xavier

- (2007) Els hereus de La Figuera (Tagamanent)
- (2009) Un estudiant d'arquitectura al Montseny
- (2010) Estances de febre. El sanatori del Montseny
- (2013) Esbós biogràfic del claretià, nascut a la Castanya, Frederic Vila i Bartrolí
- (2014) Els germans Puigneró, rectors de la Castanya
- (2015) La fàbrica de cadires «Guàrdia» de Tona i la «Corbadora» d'Arbúcies
- (2017) Francesc Pujols al Montseny. Cartes a Joan Maragall i a Josep Pijoan
- (2019) L'Orfeó de la falda del Montseny
- (2021) Història d'un capellà amagat a la Castanya durant la Guerra Civil
- (2023) Pròleg

Cervera i Batariu, Joan

- (2009) Les pàgines del «Mai enrera» i el Montseny
- (2010) Els noms populars dels núvols, boires i vents al Vallès Oriental
- (2011) Terminologia popular dels fenòmens atmosfèrics a la comarca de la Selva
- (2012) Els noms populars dels núvols, boires i vents a la comarca d'Osona
- (2013) Galceran, l'heroi de la guerra negra
- (2014) Enric Garriga i Trullols. Un patriota català

Chávez Calm, Anna

- (2010) El castell de Sant Martí, o dels Centelles, abans de ser castell reial (segles IX-XIV). Problemàtiques històriques i arqueològiques

Checa, Josep

- (2005) El fruit amarg

Checa i Falgà, Joan

- (2006) Insòlita percepció.

Clarasó Collbatallé, Helena

- (2004) Les successions de la família propietària del mas Tortadès

Clop i Garcia, Xavier

- (1993) Les inscultures de la Pedra del Gili (Vilalleons, Osona)
- (1995) Primera troballa de ceràmica campaniforme a les Guilleries

Clopés Traveria, Carme

- Vegeu: Masnou. Barraques de pedra...
- Vegeu: Masnou. Troballa d'un assentament...

Colet i Giralt, Josep

- (2002) El nostre Ernest. En memòria del poeta i amic Ernest Torra i Duran

Coll i Colomer, Carles

- (2010) Joaquim Mir i Gualba

Colomina i Coll, Joaquim

- (1993) La Rectoria Vella de Sant Celoni: un punt de referència al Baix Montseny i Montnegre

Comajuan i Moré, Esteve

- (1992) Museu Comajuan. Arbres i fauna vertebrada del massís del Montseny

Corbera, Jordi

- Vegeu: Fernández-Martínez. El Montseny: terra de fonts...

Corella Moragas, Adrià

- Vegeu: Farrerons (2018). El patrimoni històric, cultural i

Coromines Vilardell, Neus

- (2010). Travessant els ponts

Cruells i Padrós, Albert de Sicília

- (1988) Aiguafreda i el mercat de Granollers
- (1988) Joan Maragall, Tagamanent i la masia de la Figuera
- (1988) Un moment important per a Aiguafreda: la nova carretera
- (2006) Les ermites del Montseny. Sant Salvador d'Avencó a Aiguafreda
- (2007) Poemari del Montseny. Costumari i estacions
- (2009) Històries de can Bellit. Una important família del Montseny

Darder i Vidal, Pere

- Vegeu: Soliguer i Valls. Jaume Bofill i Bofill.

Diaz de Quijano Barbero, Maria

- Vegeu: Pagespetit. Castanyers centenaris...

D'Ors, Eugeni

- (1991) Gualba, la de mil veus [reproducció parcial de l'original de 1935]

Doménech Turiella, Eduard

- Vegeu: Reberté. Història d'una experiència al peu...

Duart i Riba Senserrich, Guillem

- (2012) «Jau!»

Duran i Caixal, Montserrat

- (2008) El Camp de les Lloses (Tona. Osona). La museïtzació gradual d'un jaciment en procés d'excavació i la creació del seu centre d'interpretació

Duran i Lleida, Josep Anton

- (1998) Acte de lliurament del XV Premi Montseny

Duran Tort, Carola

- (2007) Anton Busquets i Punset i el Montseny
- (2008) Passatgers intrèpids: el pas del Congost
- (2010) La creu de Matagalls (1894) a la revista "La Creu del Montseny"
- (2015) «Montsenyenques» de Jaume Novellas de Molins
- (2016) Miquel Bosch i Jover, mestre i poeta
- (2018) Primera ressenya d'una excursió al Montseny 1879
- (2019) Dues excursions científiques al Montseny (1880)
- (2021) Aiguafreda a les primeres postals
- (2022) Aiguafreda, les colònies escolars i Agnès Armengol de Badia

Escalè Bosch, Joan

- (2020) Corpus Bibliogràfic Excursionista Català

Escolà Ribot, Hermínia

- (2007) Les fonts de La Garriga

Espada, Arcadi

- (1991) Ramon, la mort múltiple

Estrada, Ferran

- (2003) Mas i poblament al Montseny

Fàbrega i Selva, Josep

- (2009) Obsedit
- (2010) La pell sobrera
- (2018) I el vers es va fer carn

Fàbregas, Pilar G.

- (1997) Port del Montseny

Fabregat, Andreu

- (2023) El cartipàs vençut

Farrerons Vidal, Oscar

- (2016) Gènesi, desenvolupament i maduresa dels primers cinquanta anys de l'Aplec de Matagalls a través dels seus Àlbums
- (2017) Les fonts de la conca hidrogràfica de la Riera Major de Viladrau a la Vall de Matagalls. Des de la Creu a La Noguera
- (2018) El patrimoni històric, cultural i natural de Breda més enllà del monestir i la terrissa. Les fonts breddenques
- (2019) Pròleg
- (2019) Asmarats i les fonts d'Aiguafreda
- (2020) Pòrtic
- (2020) Àngel Rabat i Graugés, apassionat del Montseny i Viladrau
- (2021) Quatre anys investigant la composició mineral de les fonts del Montseny
- (2021) Anàlisi estadística multivariable de l'aigua de les fonts del Montseny
- (2022) Proses del Montseny, obra literària del Dr. Ariet
- (2022) L'observatori meteorològic del Turó de l'Home
- (2023) Àngel Aguilar Ribé, una memòria de l'antic Viladrau
- (2023) El Sender de Taradell

Faura i Vendrell, Josep Miquel

- Vegeu: Clop i Garcia. Primera troballa...

Fernández Guiberteau, Daniel

- Vegeu Montori. Les malalties emergents dels amfibis.

Fernández Martínez, Marcos

- (2019) El Montseny: terra de fonts, fonts de briòfits

Fernández Recasens, Cristina

— Vegeu: Pujadas Codony. Una Ametista de...

Ferràndiz i Rovira, Joaquim

— (1990) Les orquídiades del Montseny

Ferré i Trill, Xavier

— (2005) El Montseny vist pel reusenc Joaquim Santasusagna

Ferrer Boix, Carles

— (2023) Evolució de la riera Major després de l'enderroc de la resclosa del molí de Bojons

Ferrer Rundan, Mercè

— (2004) Recull de Haibuns

Fierro Macía, Xavier

— Vegeu: López Mullor. Les muralles del Montgròs...

Figueres i Coscolla, Nydia

— (1996) L'observatori meteorològic del Turó de l'Home

Flaquer i Sánchez, Carles

— (2002) Els ultrasons dels ratpenats del Montseny

Fonollosa, Anna

— (2005) Hores d'ombra

Font i Rius, Joan

— (1990) Els goigs del Montseny

Font i Rius, Josep Maria

— (2006) Parlament. Acte de presentació de «Monografies del Montseny 20»

Font i Valentí, Gemma

- (1998) Els sistemes d'aprofitament dels recursos hidràulics al castell de Montsoriu
- (2000) El poblament ibèric a la vall d'Arbúcies
- (2001) Els aprofitaments hidràulics de la conca de la Tordera. L'exemple del Mas Bonamic
- (2004) El comerç de la neu del Montseny en època moderna
- (2008) Síntesi històrica del castell de Montsoriu
- (2009) Interpretació poliòrçtica de les reformes del segle XIV al castell de Montsoriu
- (2015) 100 anys de recuperació del castell de Montsoriu
- Vegeu: Estrada. (2003). Mas i poblament...
- Vegeu: Illa i Colomer (2011) L'exploració forestal
- Vegeu: Illa i Colomer (2019) Els llibres parroquials....
- Vegeu: Mateu i Gasquet (1997) Les activitats i els oficis...

— Vegeu: Illa i Colomer (2023) 1100 anys de l'acta de consagració...

Fontseca i Aumatell, Jordi

— (2006) Haver-nos d'adormir

Forn i Chiariello, Joaquim

— (2020) Pròleg

Fortuny i Feliu, Antoni

— (1995) Montseny crismal

Fuster i Tubella, Imma

— (2021) La roda de la vida

Franch Rodríguez, Martí

— Vegeu: Anton i Recasens (2021) Els ocells dels espais culminals...

Freixas i Mopra, Lúdia

— (2011) El liró gris al Montseny. Seguiment d'un rosegador peculiar en un massís únic

Galea Apolo, Nemesi

— (2002) El ciment de Campins

— (2013) Construcció i funcionament dels forns de ciment de Campins

— (2015) El Sot de les Mines. Campins

— (2019) Projecte d'instal·lació d'una via Decauville de Campins a Sant Celoni

Galea Agustí, Elisabet

— Vegeu: Galea Apolo. El ciment de Campins.

Galí Farré, David

— Vegeu: López Mullor. Les muralles del Montgròs...

Gallardo i Matheu, Joan Maria

— (1996) Els funiculars del Montseny

— (2001) Projecte d'un ferrocarril de cremallera a Santa Fe

Gangonells i Rifà, Mercè

— Vegeu: Clop García. Primera troballa...

García de Castro Barrera, Fernando

— (2022) El primer tast al Montseny [reproducció de l'original de 1943 i 1945]

García Elena, Albert

— (2000) Mobiliari urbà

— (2001) Fragment d'un exili

— (2011) El vent de les crineres

— (2017) El cos del missatge

García Marí, Emmanuel David

— (2001) Cercles 2000

García Molsosa, Arnau

- (2013) La presència humana als sectors supraforestals del massís del Montseny al llarg de la història

García-Pey i Pey, Enric

- (1999) La ratafia
- (2005) Oficis tradicionals de Gualba
- (2006) Can Dragó a Gualba

García Portero, Elisabet

- (2004) Canvi ambiental global al municipi de Viladrau

García i Pujades, Xavier

- (1995) 40 anys de Festa Poètica a Sant Martí de Riells

Garzón de Albiol, Virginia

- (2020) Salvar la fauna del Montseny de la hiperfreqüentació

Gàzquez Picón, Antonio

- (2004) Alguns trets sobre els climes del Montseny

Gea i Bullich, Miquel

- (2015) El Molinot

Gesti, Josep

- Vegeu: Panareda (2022) Cartografia de les plantes....

Ginebra i Molins, Rafel

- (1998) Tradició i història. L'assassinat d'Antoni Molins (1628) i el duel entre Serrallonga i Fèlix Torrelles
- (1999) Les parròquies del Montseny al 1330, segons les visites parroquials del bisbat de Vic
- (2004) Inversions de la comunitat de beneficiats de la Pietat de Vic al Montseny al segle XVIII
- (2006) La crònica del Prat de Seva. Context i síntesi de la «Breu relació» de Josep Molins i Prat

Gispert, Núria de

- (2012) Discurs de la Presidenta del Parlament de Catalunya en el XXIX Premi Literari del Montseny

Gol Roca, Toni

- (2013) Paterna rura
- (2014) Tòbit
- (2016) Tanques de la portella

Gomis Bofill, Maria

- (2023) Poesia, Pau i Silenci

Gomis Sanahuja, Llorenç

— (1993) Introducció

González Felip, Marisol

— (2002) València

González Pujalte, Joan Carles

— (2010) Llum
— (2013) Els festivals de l'aire
— (2020) Els ulls de les mosques
— (2023) Llibre d'hostes

Goñi i Sarsanach, Jordi

— (2022) L'elaboració tradicional de terrissa a Breda: una aproximació a la seva història

Gordillo Bel, Dídac

— (2020) Algunes obres de l'arquitecte Raimon Duran i Reynals a Viladrau
— (2022) Algunes obres de l'arquitecte Lluís Planas i Calvet a Viladrau

Gorgoll i Noell, Pere

— (2000) Els fills de Kosovo
— (2008) Licantropia
— (2022) Oda a la paraula

Grau Serra, Jordina

— Vegeu: Amat Orriols (2021) El LIFE Tritó Montseny.

Grau Xena, Jaume

— Vegeu: Reberté. Història d'una experiència al peu del Montseny...

Guasp, Joan

— (2003) Poemes descentralitzats. 18, p. 23-30 [Suplement]

Gudiol i Conill, Josep

— (1988) Collformich. Relació històrica dels successos ocorreguts des del dia 8 al 11 de gener de 1874, amb motiu de l'entrada dels carlins a Vic [reproducció de l'original de 1913]

Guillamon i Mota, Julià

— (2020) Com he escrit «Les Cuques»
— (2023) Com he escrit «Les hores noves» i com l'han llegit els meus amics.

Guinart Sureda, Daniel

— Vegeu: Amat Orriols (2021) El LIFE Tritó Montseny.
— Vegeu: Vilella (2022) El gat fer (*Felis silvestris*)

Guix i Ferreres, Josep M.

— (1998) Pròleg

Hernandes i Oliveres, Joan

— (1988) L'aigua termal, factor determinant de la Garriga

Herrero i Baró, Higini

— (2021) Els darrers habitants de la serra de Palestrins

Herrando Vila, Sergi

— Vegeu: Anton i Recasens (2021) Els ocells dels espais culminals...

Igual, Josep

— (2008) Davant la darrera foscor

Illa Salvia, Faustí

— (1990) Quaranta anys d'aplecs a Matagalls i millores fetes al Montseny

Illa i Colomer, Joan

- (2001) Consueta de la parròquia de Sant Quirze i Santa Julita d'Arbúcies i les sufragànies de Santa Maria de Liors i Sant Pere Desplà
- (2002) Les enramades d'Arbúcies
- (2010) Els límits de la diòcesi de Girona en el Montseny i les Guillerries
- (2011) L'explotació forestal a Arbúcies per la construcció de galeres (s. XVI i XVII)
- (2014) El domini de la baronia de Dosrius al Montseny
- (2019) Els llibres parroquials de baptismes d'Arbúcies, una font pel coneixement de la societat en època moderna
- (2023) 1100 anys de l'acta de consagració de Sant Quirze d'Arbúcies.

Illa i Vilaclara, Valentí

— (1996) Joan de Serrallonga

Jaime i Lozano, Maria

— (2013) Les respostes inèdites del municipi de La Garriga al qüestionari del «Correo General de España» de F.M. Nipho.

Jardí i Cassany, Enric

— (1991) «Xenius» i Gualba

Jofre i Torres, Lluís

— Vegeu: Vendrell i Sala, Lluís. El visible i l'invisible...

Jonch i Cuspinera, Antoni

— (1991) Salvador Llobet. S'ha parat el tren de la vida però continua viu l'esperit

Jordà, Adrià

— Vegeu Montori. Les malalties emergents dels amfibis.

Jordi Majem, Xavier

— (2019) Viladrau i la postal antiga

Juanto Beneria, Idoia

— Vegeu: Barba Miralpeix. Evolució dels usos...

Julia i Garriga, Jordi

— (2003) L'altra natura

Junyent, Eduard

— (1988) El beat Miró de Tagamanent, canonge de Sant Joan de les Abadesses

Lacuesta Contreras, Raquel

— Vegeu: López Mullor. Les muralles del Montgròs...

Lalueza Baró, Joana

— Vegeu: Farrerons (2021) Anàlisi estadística multivariable...

Latorre i Piedrafita, Xavier

— (2009) La problemàtica de l'aigua al Montseny

Liz i Rodríguez, Josep

— Vegeu: Boada. El fenomen de la metropolització...

Lleó i Bertran, Mireia

— (1998) Sense pròrroga

Llesuy i Suñol, Josep M.

— (2009) Pòrtic

Llobet i Reverter, Salvador

— (1990) Gènesi geològica, erosió i periglaciària en el Montseny

Llorens i Rams, Josep Maria

— (1992) El castell de Montsoriu

— Vegeu: Font i Valentí (2015) 100 anys de recuperació...

— Vegeu: Bosch i Lloret. La Feixa Llarga...

Llorens i Baulenas, Montserrat

— (1999) Quan tornis de la nit

López Caro, Jhulyana

— Vegeu Montori. Les malalties emergents dels amfibis.

López Cortijo, Joan

— (1989) Camins del Montseny

— (1991) Les fonts de la vall de Santa Fe

— (1992) Els pous de neu i de glaç del Montseny

— (1997) Topònims amb cua

— (2000) Records de Morou

— (2001) La tronca del Pujol i altres surgències intermitents

- (2003) La balma d'en Pere Coix
- (2007) Supersticions a la parròquia de Montseny
- (2008) La llum d'en Manel
- (2019) Raimon Camprubí, el fotògraf discret
- (2021) El misteri del Pla de les Bruixes
- Vegeu: Rovira. Records dels Vimeners...

López Mullor, Albert

- (2010) Les muralles del Montgrós a El Brull

Maluquer i Sostres, Joaquim

- (2010) L'«Univers Patxot» a la masia Mariona de Mosqueroles
- (2010) Reconeixement i homenatge a Rafael Patxot i Jubert

Maneja Zaragoza, Roser

- Vegeu: Barba Miralpeix. Evolució dels usos...

Manent i Segimon, Albert

- (1990) Pere Ribot, un símbol de l'exili interior
- (1994) Jaume Bofill i Ferro: retrat d'un crític humanist.

Marco Sellés, Carla

- (2022) Oculta Mel

Mari, Manuel

- (2002) Sonets del barri

Martí, Xavier

- (2010) Protecció i desenvolupament en la reserva de la biosfera del Montseny

Martí i Pol, Miquel

- (2002) Discurs en l'acte de lliurament del XIX Premi Montseny

Martín Vide, Juan P.

- Vegeu: Ferrer Boix (2023) Evolució de la riera Major....

Martínez-Pastor, Esther

- (1995) Cita al Montseny

Martínez i Ten, Daniel

- (2002) L'abast de la bellesa

Martori i Roig, Raquel

- (1987) El mas Martorell de Sant Esteve de Palautordera

Masferrer i Torrent, Jesús

- (1989) L'avet de Mas Joan «Abies Mas Joanis». Història de la seva aparició, obtenció, descobriment i nominació
- (1998) Espinelles, context històric i geogràfic

Masnou Campañà, Laia

- (2023) Jacint Verdaguer i el Montseny: el retorn al paradís perdut

Masnou Clopés, Josep

- (2008) Troballa d'un assentament d'emprivers
- (2013) Barraques de pedra seca al Montseny
- Vegeu: Panareda (2009) Els aprofitaments forestals...
- Vegeu: Panareda (2010) La distribució de les plantes rupícoles...
- Vegeu: Panareda (2011) Les moixeres del Montseny
- Vegeu: Panareda (2012) Els aurons i les blades...
- Vegeu: Panareda (2013) El paisatge actual del Triador...
- Vegeu: Panareda (2014) El Sot de les Cordes, un refugi...
- Vegeu: Panareda (2015) El paisatge dels cingles de Bovilà...
- Vegeu: Panareda (2016) Els castanyers grossos del Montseny.
- Vegeu: Panareda (2017) Avets i avetedes al Montseny...
- Vegeu: Panareda (2018) El paisatge del Cafè....
- Vegeu: Panareda (2019) Històries dels arbres singulars.....
- Vegeu: Panareda (2020) El pi pinyer....
- Vegeu: Panareda (2021) Les alzines davant de les cases...
- Vegeu: Panareda (2023) Roures de fulla grossa singulars...

Masvidal i Valle, Carles

- Vegeu: Canals i Surís. Taula rodona...

Mataró i Pladelasala, Montserrat

- Vegeu: Llorens. El castell de Montsoriu...

Mateu i Gasquet, Joaquim

- (1997) Les activitats i els oficis tradicionals al Montseny
- (2013) Arbúcies 1714
- Vegeu: Estrada. Mas i poblament...
- Vegeu: Font i Valentí (1998) Els sistemes d'aprofitament...
- Vegeu: Font i Valentí (2000) El poblament ibèric...
- Vegeu: Font i Valentí (2001) Els aprofitaments hidràulics...
- Vegeu: Font i Valentí (2004) El comerç de la neu...
- Vegeu: Font i Valentí (2008) Síntesi històrica del castell...
- Vegeu: Font i Valentí (2009) Interpretació poliòrcètica...
- Vegeu: Font i Valentí (2015) 100 anys de recuperació...

Mateu i Subirà, Joaquim

- (1994) Les fargues del Montseny
- (1995) Les fargues d'aram en el Montseny

Mayer i Oliver, Marc

- (1996) La via romana del Congost

Menacho i Solà-Morales, Antoni

— Vegeu: Canals i Surís. Taula rodona...

Méndez i Granados, Ricard

— Vegeu: Comajuan. Museu Comajuan...

Mercader i Suñer, Joan

- (1997) Montseny viu
- (2015) La vall humiliada
- (2016) Roselles sense sang

Meseguer García de Castro, Miquel

- Vegeu: Figueres i Coscolla. L'observatori meteorològic...
- Vegeu: Farrerons (2022) L'observatori meteorològic....

Mestres Santacreu, Imma

— Vegeu: Duran i Caixal. El Camp de les Lloses...

Millet i Bel, Salvador

— (1991) Presentació

Miquel Ruiz, Sergi

— Vegeu: Barba Miralpeix. Evolució dels usos...

Miró Farrerons, Joan

— (2023) Entre el Montseny i el Bertí: què ens hi passà per aquí?

Molas Busquets, Núria

— (2023). Una vida entre ovelles i muntanyes

Molist i Montaña, Miquel

— Vegeu: Clop i Garcia. Les inscultures de la Pedra...

Monreal i Tejada, Lluís

- (1987) Montclús, poblat ibèric i castell medieval
- (1987) «Sant Esteve de Nadal» fiesta en Palautordera

Montagud i Blas, Elia

- (1992) Els protagonistes de la recerca naturalística al Montseny al segle XIX i primera meitat del segle XX.
- Vegeu: Arrizabalaga. Els petits mamífers...
- Vegeu: Arrizabalaga. Els rat-penats al Montseny...

Montori, Albert

— (2022) Les malalties emergents dels amfibis. Un problema actual del qual preocupar-nos?

Morera, Jordi

— Vegeu: Boada. L'Arboretum del Montseny...

Morte Piferrer, Lluís

- (2022) *"Del desgraciado accidente [...]"* Accident mortal de muntanya de l'any 1944 al Montseny

Mundet i Terricabras, Arnau

- (2022) Santa Marta de Viladrau. 40 anys d'un equip/equipament per a l'educació ambiental

Muntasell Serret, Joan

- Vegeu: Reberté. Història d'una experiència al peu...

Noguera i Sanmartí, Esteve

- Vegeu: Escolà Ribot. Les fonts de La Garriga...

Nonell Juncosa, Jaume

- (2023) Blanca Nadal Collell. La primera dona flabiolaire en una cobla

Nosàs i Sisquella, Enric

- (2004) Acte de lliurament del XIX Premi Montseny

Novellas i de Martí, Alexandre

- (1986) Pròleg
- (1987) Pròleg
- (1988) Pròleg
- (1991) [Necrològica de Ramon Bofill]
- (1997) Entre el record i l'enyor

Nuet i Badia, Josep

- Vegeu: Panareda (1998) Cartografia de les plantes...
- Vegeu: Panareda (1999) La vegetació del turó dels Garrigs...
- Vegeu: Panareda (2000) La vegetació del turó de Collformic...
- Vegeu: Panareda (2001) La vegetació del Puig Sacarbassa...
- Vegeu: Panareda (2002) El paisatge vegetal del sector...
- Vegeu: Panareda (2003) El paisatge vegetal del Rigròs...
- Vegeu: Panareda (2004) El paisatge vegetal dels cingles...
- Vegeu: Panareda (2005) Un vol per la Calma...

Obiols Gómez, Salvador

- (2020) Riu avall per l'existència

Oliva Prat, Isabel

- (2011) Paradís retrobat

Olivé i Guilera, Francesc

- (1998) El Matagalls, una fita en el mesurament del meridià de París i el sistema mètric decimal

Oliver i Bruy, Jaume

- (2003) Entre el Congost i el Montseny. Nous llibres sobre Figaró-Montmany i Tagamanent
- (2004) La Guerra del Francès i el vot de poble de la parròquia de Vallcàrquera
- (2005) L'exemple de l'estiueig com a font de conflicte al Figueró i Montmany
- (2012) Origen, funcionament i destrucció planificada del regadiu de les Roques d'en Nualart de La Garriga (segles XVIII-XXI)
- (2013) Origen i desenvolupament dels veïnats de camí ral de la vall del Congost: El Figueró i Gallicant (segles XIV-XVIII)
- (2015) La «Rúbrica dels actes en pergamí de la casa y mas Agustí de Tagamanent»: els pergamins de l'arxiu patrimonial actualment perdut
- (2017) L'accés de les elits rurals al monopoli senyorial de la metal·lúrgia a principis de l'època moderna. El cas de la farga de can Caselles de La Garriga
- (2018) El testament inèdit d'Ermetruit d'Aiguafreda, vídua de l'Aloer Odesind
- (2020) Reforma catòlica i renovació de les esglésies medievals. Contextualització històrico-arquitectònica del retaule de Sant Pere de Vallcàrquera
- Vegeu: Chàvez. El castell de Sant Martí...

Olivera i Torres, Marisa

- (2020) Conca de pluja
- (2022) De l'Ombra

Orenes i Navarro, Francesc

- (2004) 10 poemes a la carta

Oró i Badia, Ignasi

- Vegeu: Montagud i Blas. Els protagonistes de la recerca...

Ors i Sellabona, Josep

- (1999) Poemes sense metàfora

Padrós Gómez, Carles

- (2011) Ausetans i ositans, estat de la qüestió

Pagès i Pla, Ramon

- (1991) A Ramon Bofill i Portabella
- Vegeu: Colet i Giralt. El nostre Ernest...

Pagès i Rovira, Josep

- (2015) Itineraris romànics pel voltant del Montseny. Els campanars llombards
- (2016) Itineraris romànics pels voltants del Montseny I
- (2017) Itineraris romànics pels voltants del Montseny II
- (2018) Itineraris romànics pels voltants del Montseny III
- (2019) Itineraris romànics pels voltants del Montseny IV
- (2020) Itineraris romànics pels voltants del Montseny V
- (2021) Itineraris romànics pels voltants del Montseny VI

Pagespetit Blancafort, Lluís

- (2012) Castanyers centenaris de Viladrau, aproximació d'estudi-inventari i catalogació
- (2015) L'Erola de Viladrau. Breu història, una vivència i el Trobador de la Mare de Déu
- (2020) 40 anys d'Educació Ambiental al Montseny

Panareda i Clopés, Josep M.

- (1998) Cartografia de les plantes del Montseny
- (1999) La vegetació del Turó dels Garrics
- (2000) La vegetació del Turó de Collformic
- (2001) La vegetació del Puig Sacarbassa (Montseny)
- (2002) El paisatge vegetal del sector granític de la Garriga
- (2003) El paisatge vegetal del Rigròs (Montseny)
- (2004) El paisatge vegetal dels cingles d'en Jeroni (Montseny)
- (2005) Un vol per la Calma, l'altiplà del Montseny
- (2009) Els aprofitaments forestals dels brucs al Montseny
- (2010) La distribució de les plantes rupícoles al Parc Natural del Montseny
- (2011) Les moixeres al Montseny
- (2011) Pòrtic
- (2012) Els aurons i les blades del Montseny
- (2013) El paisatge actual del Triador del Cot: Alzinars i castanyers
- (2014) El Sot de les Cordes, un refugi biològic al cor del Montseny
- (2015) El paisatge dels Cingles de Bovilà
- (2016) Pròleg
- (2016) Els castanyers grossos del Montseny
- (2017) Pròleg
- (2017) Avets i avetedes al Montseny
- (2018) Pròleg
- (2018) El paisatge del Cafè de la Calma del Montseny
- (2019) Històries dels arbres singulars del Montseny
- (2020) El pi pinyer (*Pinus pinea*) al Montseny
- (2021) Les alzines davant de les cases del Montseny
- (2022) Cartografia de les plantes de Riells i Viabrea
- (2023) Roures de fulla grossa singulars als boscos de Sobrevia (Seva)
- Vegeu: Escolà. Les fonts de La Garriga...

Panikkar, Raimon

- (2004). Els estius a ca l'Herbolari abans de la guerra civil

Parella i Codina, Miquel

- (1989) Aproximació històrica al cultiu de la vinya a l'alta vall del Congost
- (1991) Els règims pluviomètrics d'Aiguafreda, Centelles, La Garriga i Balenyà, comparats

París i Vidal-Ribas, Santiago

- (1994) Una conspiració contra el domini francès a mitjans del segle XVII

Pascual Berghaenel, Ramon

- (2021) Els comunidors al Montseny

Passola, Josep M.

- (2002) Les ametistes del Montseny en el memorial Josep Puigrubí (1651-1690)

Pastor Batalla, Isidre

- Vegeu: Chávez. El castell de Sant Martí...

Pelegrín Ballesteros, Víctor

- (2021) Sant Genís de Valldoriola, la capella rural de Seva

Permanyer Bel, Maco

- (2021) Família Permanyer Mon, Viladrau i Montesa

Pera, Albert

- (1997) Pare nostre, Montseny

Peraire i Alcubierre, Josefina

- (2015) Per rutes de silenci i crits de tramuntana. Paisatges íntims

Picanyol Valls, Gisela

- Vegeu: Pagespetit. Castanyers centenaris...

Pié i Valls, Gerard

- (2010) Noves aportacions a la flora vascular del Montseny
- (2011) Noves aportacions a la flora vascular del Montseny (II)

Pla Planas, Jordi

- (2014) Temps de recompondre
- (2019) Un silenci turgent

Pla i Reverter, Joan

- (1989) El Montseny que jo he conegut

Pladevall i Arumí, Antoni

- (2022) La muntanya inspiradora

Pladevall i Font, Antoni

- (1986) Introducció
- (1986) La Sala de Viladrau. Antic casal medieval i bressol del bandoler Joan Sala, àlies Serrallonga
- (1986) Les ametistes del Montseny
- (1986) Persecució de bruixes a les comarques de Vic a principis del segle XVII
- (1986) Rodalia i consuetud de la parròquia de Sant Martí de Viladrau
- (1986) Un cas curiós de condomini en el Montseny

- (1987) Les arrels històriques de Palautordera. Pregó de les Festes del Remei del 1979
- (1987) Sant Pere Desplà. Un racó interessant de les Guillerries-Montseny
- (1987) Santa Magdalena de Mosqueroles
- (1987) Síntesi històrica i geogràfica dels municipis de les vessants vallesana i selvatana del Montseny
- (1988) El castell de Tagamanent
- (1988) El turó del Montgròs del Brull. Un lloc de gran interès arqueològic
- (1988) Evocació de Tagamanent
- (1988) Les malifetes dels trabucaires. Seva al segle XIX
- (1988) Síntesi històrica i geogràfica dels municipis de les vessants vallesana, del Congost i osonenca
- (1989) El monestir de Sant Marçal del Montseny
- (1989) Notícies històriques d'Espinelves
- (1990) Santa Fe del Montseny
- (1991) El doctor Antoni Ariet i la «Topografia mèdica de Viladrau»
- (1991) El Montseny a l'època medieval. Dominis i jurisdiccions
- (1991) La petita història del mas Noguer de Viladrau, una gran hisenda i pairalia del Montseny
- (1992) La Creu del Carlí del Pla de Terrades (Seva)
- (1992) Mossèn Ramon Garriga i Boixader
- (1993) El Montseny a l'època medieval. L'organització religiosa
- (1993) La Fossa d'en Toca-Son. Vida, mort i mite d'un bandoler montsenyenc
- (1994) Introducció
- (1994) La Batllia d'Orri i Arbúcies
- (1995) Alguns aspectes de la vida quotidiana dels bandolers de la quadrilla d'en Serrallonga
- (1995) Dos nous llibres sobre el Montseny
- (1995) Joan Sala i Ferrer, àlies Serrallonga. Evocació del famós bandoler amb motiu dels quatre-cents anys del seu naixement.
- (1996) Josep Francesc de Ferrer, baró de Savassona
- (1997) El mas Casademunt del Brull. De mas a sanatori i a casa d'espiritualitat
- (1998) Sant Cebrià de la Mora, una antiga parròquia del Montseny
- (1999) El Brull, un terme entre la Plana de Vic i el Montseny
- (2000) Algunes aportacions noves a la història i a la toponímia del Montseny segons un document del 1722
- (2000) Pròleg
- (2001) Sant Segimon, el més important santuari del Montseny, ara en curs de restauració
- (2002) El benefici de Santa Maria de Puigdot de l'església de Sant Martí de Viladrau
- (2003) Les masies del Montseny. Viladrau i el Pujol de muntanya
- (2004) Algunes notícies sobre el bandolerisme a Arbúcies
- (2005) La Guerra del Francès a Viladrau

- (2006) «Serrallonga, l'últim bandoler» de Llorenç Soldevila
- (2006) Recordant Llorenç Gomis Sanahuja (1924-2005)
- (2007) El mas Gat de Viladrau i els emprius del Montseny
- (2008) «Notas per al resident prevere de la Mora»
- (2008) La «Crònica» de Joan Camps de Seva i el Montseny
- (2009) El Casal d'Espinzella
- (2009) Serrallonga. Comentari crític d'un film i d'una novel·la sobre el bandoler
- (2010) Fra Ramon de Vilademany i Roger de Vilademany. Dos nobles afincats al Montseny
- (2010) Pòrtic
- (2011) Ildefons Cerdà i Sunyer
- (2011) Santa Maria de Tagamanent i els seus rectors
- (2012) Roser Bofill
- (2013) L'aprofitament del bosc i de les pastures del Montseny de Viladrau i un vell molí serrador
- (2014) La fi dels trabucaires del Montseny
- (2015) Josep Moragues, un montsenyenc il·lustre, en el tercer centenari de la seva mort
- (2015) Pròleg
- (2016) El Montseny segons el Diccionari Madoz
- (2017) Viladrau, el Montseny i Sant Segimon: un llibre a mig fer
- (2018) El llibre de Sant Segimon
- (2019) Més sobre Sant Segimon
- (2020) Més encara sobre Sant Segimon

Poch i Ruestes, Josep

- (1994) La rectoria de Sant Pere de Vilamajor esdevé un centre d'art

Pons Fernández, Xavier

- Vegeu: Ribas. Avaluació dels poblaments...

Portals i Martí, Joan

- (1994) Ermitans a Sant Elies (1665-1906)
- (1996) Arbúcies, vila de pas i Fogars, lloc de refugi a la Guerra del Francès
- (1997) El pagament del delme a la parròquia de Sant Esteve de la Costa del Montseny
- (1998) Les guerres carlines a Sant Esteve de Palautordera
- (1999) Un capellà guerriller. Mn. Josep Baborés, cronista de la Guerra del Francès a Gualba
- (2000) Una nova dada de la història antiga de l'ermita de Santa Fe. La donació de Guillem de Montclús el 1261
- (2001) Orígens històrics de les comunitats de regants de Santa Maria i Sant Esteve de Palautordera (1680). Els llargs plets amb la vila de Sant Celoni
- (2002) Aprofitament hidroelèctric de les aigües de la Tordera per a usos industrials. Els projectes presentats per Domènec Sert i Ramon Tàpies l'any 1900

- (2003) Records de la darrera pujada de mossèn Jacint Verdaguer al Matagalls el 18 d'agost de 1901
- (2004) La febre dels minerals al Montseny al voltant del 1900
- (2005) Allotjaments militars al Baix Montseny: el memorial de Sant Celoni
- (2006) El sindicat remença de 1448 al Montseny
- (2007) Parròquies i ermites sota l'advocació de Sant Martí al Montseny
- (2008) La Guerra de Successió al Montseny. Anys 1713-1714
- (2009) Les ordinacions per al govern de la vila de Sant Celoni
- (2010) Apunts sobre la Guerra del Francès a Sant Esteve de Palautordera
- (2011) Les fortificacions i altres aspectes inèdits de la tercera guerra carlina a Sant Celoni
- (2012) Vida i medi natural al Viladrau del 1900. La «Topografia mèdica» del dr. Antoni Ariet, metge rural i alcalde
- (2014) Josep Jubany, un pagès de Montseny a la Guerra dels Matiners
- (2015) El Montseny de Víctor Balaguer. «Al pie de la encina», una aproximació romàntica i llegendària al Montseny de finals del segle XIX
- (2016) Algunes formes d'explotació del negoci de la neu al Montseny
- (2017) La plaga de la llagosta de 1687-1688 a Sant Celoni, origen de la festa major de setembre en honor de la Verge del Puig de Bellver
- (2018) "Una anada a Matagalls"
- (2019) La Costa del Montseny i Santa Susanna. Dos exemples de l'evolució de la població al Montseny des de mitjan segle XIX fins avui
- (2020) "El vel de Maia", de Marià Manent: Dietari de vivències de la Guerra Civil des de Viladrau
- (2021) Dues respostes a les pandèmies a l'entorn de la vall alta de la Tordera
- (2022) Pròleg
- (2022) Maria del Pilar Maspons i Labrós, la primera escriptora que donà a conèixer les tradicions i llegendes populars del Montseny
- (2023) El poblament del Montseny a l'alta edat mitjana i els seus condicionants.
- Vegeu: Duran (2016). Miquel Bosch i Jover...

Pou i Rubio, Jordi

- (2012) La pervivència de models d'assentament a la vall d'Arbúcies

Prat Bofill, Fortià

- Vegeu: Farrerons (2021) Quatre anys investigant...

Prats Puntí, Arnau

- Vegeu: Ferrer Boix (2023) Evolució de la riera Major...

Presseguer Grau, Joan

- Vegeu: Pagespetit. Castanyers centenaris...

Puche i Rius, Carles

- Vegeu: Boada. Alguns aspectes del castanyer...

— Vegeu: Boada. Alguns aspectes del faig...

Puig i Font, Pere

— (1996) Caminadors de l'alba

Puigferrat i Oliva, Carles

- (1993) La quadra i els masos de Terrassola a l'Edat Mitjana
- (1997) La quadra d'Aiguafreda. Història d'un senyoriu del Montseny
- (2004) Les fonts del tonencs a Matagalls

Puigpelat Royo, Bàrbara

— (2011) Els últims masovers

Pujadas Codony, Jaume

— (2023) Una Ametista de la muntanya d'ametistes

Pujadas i Mitjà, Sandra

- Vegeu: Estrada. Mas i poblament...
- Vegeu: Font i Valentí. (1998) Els sistemes d'aprofitament...
- Vegeu: Font i Valentí. (2000) El poblament ibèric...
- Vegeu: Font i Valentí. (2001) Els aprofitaments hidràulics...
- Vegeu: Font i Valentí. (2004) El comerç de la neu...
- Vegeu: Font i Valentí. (2008) Síntesi històrica del castell...
- Vegeu: Font i Valentí. (2009) Interpretació poliorcètica...
- Vegeu: Font i Valentí. (2015) 100 anys de recuperació...
- Vegeu: Mateu i Gasquet. (1997) Les activitats i els oficis...

Pujantell i Albós, Josep Antoni

- (2014) Els campaments de les milícies universitàries a la vall de Santa Fe
- Vegeu: Sánchez Mateo. La producció hidroelèctrica...
- Vegeu: Boada. (2020). El massís del Montseny...

Pujol i Soley, Jordi

— (2008) Discurs

Pujol i Mas, Andreu

- (2013) 1968: Per molts anys, Breda!
- (2014) La revista «Montseny» de Miquel Grivé
- (2015) Les antigues escoles de Sant Antoni de Vilamajor
- (2021) El Pavelló de Noruega de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929

Puyol Torres, Carme

— (2002) Una obra de l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch al Montseny. El Casal de Sobrevia

Querol Roig, Esther

— Vegeu: Garcia Portero. Canvi ambiental...

Ramon Navarro, Artur

- (2022) El Montseny, Babel de les arts

Raurell i Salvador, Judith

- (1994) Breu història sobre els forns de pega
- (1995) Evolució dels prenomes d'infants a través dels llibres sacramentals de baptismes de la parròquia de Sant Celoni
- (1997) La fàbrica de gel de Cardedeu

Raurell Vidal, Carles

- Vegeu: Puigpelat, Bàrbara. Els últims masovers...

Raventós Hill, Joan

- (2022) Els camins d'Artur Osona 142 anys després

Reberté Ferran, Joaquim

- (2019) Història d'una experiència al peu del Montseny: La Galeria TAU
- (2020) Flors del Montseny

Redacció, Consell de

- (2002) El Montseny cada vegada més conegut. Dos nous llibres sobre els termes i poblacions de Gualba i Seva

Redondo i Bosch, Carme

- (2001) Marcos Redondo a Viladrau

Redondo i Bosch, Maruja

- Vegeu: Redondo i Bosch, Carmen. Marcos Redondo....

Reixach i Brià, Roser

- (2016) El curs de l'any al Montseny segons Joan Amades

Reixach i Felipe, Jaume

- (2003) Pòrtic

Renau i Manent, Xavier

- (2000) Demografia a la vall de Gualba (1376-1722)
- (2001) Les llegendes de les dones d'aigua

Reventós i Carner, Joan

- (1997) Pròleg

Ribas Falomir, Josep

- (1999) Avaluacions dels poblaments avifaunístics nidificants del massís del Montseny i àrees limítrofes

Ribot, Pere

- (1995). Del meu Montseny

Ribot Bayé, Cristina

- (2016) Hermen Anglada-Camarasa a Arbúcies: pintura, paisatge i refugi a la darrera del segle XIX

Riera i Ibern, Salvador

- (2010) L'alimentació dels tudons (*Columba palumbus*)
- (2020) Les aromes i els sabors del Montseny
- (2022) La caça del tudó al Montseny
- (2023) El cant del tudó com a indicador del canvi climàtic

Riera D'Oristà, Josep

- (1998) Com ara jo

Rigol i Roig, Joan

- (2001) Acte de lliurament del XVIII Premi Montseny

Riu i Barrera, Eduard

- (2000) Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús

Rivero i Escrich, Mònica

- Vegeu: Boada. Els boscos de faig...

Roca i Torndelacreu, Enric

- (2006). Pòrtic

Rocabert, Oscar

- (2016) Mala bugada

Rocafiguera i Garcia, Francesc

- (1992) El capbreu del terme del castell del Brull de 1419

Rocosa i Mitjavila, Jaume

- (1995) Bell Montseny

Rodà de Llanza, Ferran

- Vegeu: Àvila. Les conques del Montseny...

Rodà i de Llanza, Isabel

- (2009) L'arqueologia pre-romana i romana al Montseny
- Vegeu: Mayer. La via romana del Congost...

Rodrigo i Domingues, Anselm

- Vegeu: Boet. Efectes dels incendis...

Rodríguez Cano, Dolors

- Vegeu: Panareda (2023) Roures de fulla grossa singulars...

Roig i Pi, Jordi

- (2006) Fets paral·lels
- (2009) Faltes d'ortografia

Roigé, Xavier

- Vegeu: Estrada. Mas i poblament...

Rojas, Loli

- Vegeu: Bofill, Eugènia. Jacint Verdaguer...

Roma i Casanovas, Francesc

- (2015) Pere Serra i Pou (a) «Matagossos» (1909- 1947)
- (2019) La terra de paraire de Viladrau
- (2021) Memoràndum Carles Albesa

Romero Gómez, Mar

- Vegeu: Pagespetit. Castanyers centenaris...

Rovira i Rosés, Joan

- (1994) Records dels Vimeners. Transcripció de López Cortijo

Royes, Manuel

- (1990) [Salutació]

Rueda Torres, Josep Manuel

- (1989) La Gabella d'Arbúcies: un centre de conservació del patrimoni del Montseny
- (1993) El Corpus i les Enramades d'Arbúcies. Una festa en transformació
- (1996) El llibre d'actes del comú d'Arbúcies
- (1999) El paisatge vegetal a la vall d'Arbúcies en època ibèrica (Can Pons) i a l'Edat Mitjana (Castell de Montsoriu)
- Vegeu: Bosch i Lloret. La Feixa Llarga...
- Vegeu: Estrada. Mas i poblament...
- Vegeu: Font i Valentí. (1998). Els sistemes d'aprofitament...
- Vegeu: Font i Valentí. (2000). El poblament ibèric...
- Vegeu: Llorens. El castell de Montsoriu...

Ruiz Olmo, Jordi

- Vegeu: Vilella. El gat fer (*Felis silvestris*)

Ruscalleda i Gallart, Santiago

- (2007) Francesc Camprodon, montsenyenc il·lustre

Sales Carbonell, Jordina

- (2004) Excavació arqueològica d'una necròpolis tardoantiga o altmedieval al turó del Prat d'Ori
- (2005) La necròpolis del turó del Prat d'Ori. La transició del món antic al món medieval a les terres d'Osona

Sales i Llavà, Joan

- (1998) Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (I)
- (2000) Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (II)

- (2002) Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (III)
- (2004) Plantes medicinals d'avantguarda en el Montseny (IV)

Salrach i Marés, Josep M.

- (2000) Inguilrada, la gran propietària del Montseny de fa mil anys
- Vegeu: Aventín i Puig. Documents d'història...

Sáez Elvira, Antonio

- Vegeu: Ferrer Boix (2023) Evolució de la riera Major...

Sánchez Mateo, Sònia

- (2015) La producció hidroelèctrica a la vall de santa Fe. L'obtenció d'una nova font d'energia per al Baix Montseny a principis del segle XX

Santamaria i Puig, Santi

- (1990) La cuina dels bolets

Sàrrias Mosso, Cristóbal

- (2000) Quan Sant Esteve es deia Vallflorida...
- (2005) Els refugiats
- (2012) (Sense títol)

Sayol Altarriba, Ferran

- Vegeu: Vilella. El gat fer (*Felis silvestris*)

Serra Gros, Joan

- (2022) Les truites de la Riera Major de Viladrau

Serra Llobet, Anna

- Vegeu: Garcia Portero. Canvi ambiental...

Serra i Sala, Rosa

- (1997) Can Saleta i can Massaguer. Dues experiències de colònies escolars al Montseny

Serrallonga i Morer, Segimon

- (1999) Acte de lliurament del XVI Premi Montseny

Serramià i Samsó, Teresa

- (2007) Hora baixa íntima
- (2009) Dents de llet
- (2013) Miralls
- (2019) Escala de cargol (Llum)

Sibina i Masvidal, Joan

- (2007) El faig del Montseny (*Fagus sylvatica*). L'aprofitament: fusta, llenya o carbó

Sidera i Plana, Joan

- (2008) Mossèn Anton Claret, regent de la parròquia de Sant Martí de Viladrau

Simarro i Montané, Francesc Xavier

— (2008) Ruta cega

Simó, Isabel Clara

— (2000) Acte de lliurament del XVII Premi Montseny

Solé Serrallonga, Joaquim

— (2021) La recuperació i revalorització dels castanyers al Montseny

Soler Colomer, Anna

— (2022) La font del Sors de Seva, una font del segle XVIII

Soliguer i Valls, Roser

— (1999) Jaume Bofill i Bofill

Stefanescu, Constantí

— Vegeu: Àvila. El fantàstic viatge de la papallona...

Suñer i Casadevall, Frederic

— (1999) Pròleg

Sunyer, Salvador

— (2005) Primavera a Weimar

Sunyer i Coma, Enric

— (2009) Els grans valors geològics del Montseny Occidental. La vall del Congost i el pla de la Calma

Sunyor i Genís, Joan

— (1990) Sobre la «Comedia famosa, El martyr de tres coronas, San Segismundo, rey de Borgoña»

— (1991) Elegia en record de Ramon Bofill

— (1994) Un llibre escrit a Viladrau

Sunyor i Busquets, Martí

— (1988) Santa Maria del Camí (La Garriga)

Tarragó i Vidal, Mercè

— Vegeu: Bertran. Estructura i estratigrafia...

Tarrés Alcalde, Moisès

— Vegeu: Molas (2023). Una vida entre ovelles i muntanyes

Tarrés i Turon, Josep

— (2003) Mossèn Cinto, l'excursionista Osona i el tinent Serra

Ticoulat i Coll, Anna M.

— (1996) Aigua del Montseny

Tolosa i Cabaní, Ferran

- (1998) Camins tradicionals de Viladrau
- (2023) El Dr. Valentí Carulla Margenat, trajectòria professional i relació amb Viladrau

Torra, Ignasi

- Vegeu: Freixas. El liró gris al Montseny...

Torra i Duran, Ernest

- (1991) La tristor dels avets

Torrents i Buxó, Jacint

- (2015) L'Ecomuseu del Blat, una xarxa per posar en valor la cultura pagesa

Travessa Danés, Sergi

- Vegeu: Pagespetit. Castanyers centenaris...

Tres i Arnal, Joan

- (2005) Joaquim Vilardebò, un metge originari de Tagamanent amb afeccions literàries

Trujillo Cabezas, Aureli

- (2018) Mas d'absències
- (2021) Des dels límits de la tendresa

Tubau i Pasqual, Sadurní

- (2000). Llumombra, ombrallum

Tura i Masnou, Jordi

- Vegeu: Estrada. Mas i poblament...
- Vegeu: Font i Valentí. (1998) Els sistemes d'aprofitament...
- Vegeu: Font i Valentí. (2000) El poblament ibèric...
- Vegeu: Font i Valentí. (2004) El comerç de la neu...
- Vegeu: Font i Valentí. (2008) Síntesi històrica del castell...
- Vegeu: Font i Valentí. (2015) 100 anys de recuperació...
- Vegeu: Llorens. El castell de Montsoriu...
- Vegeu: Mateu i Gasquet. (2013) Arbúcies 1714...
- Vegeu: Rueda. (1993) El Corpus i les Enramades...

Úbeda i Iranzo, Pepa

- (2014) Hi havia l'espant

Vendrell i Sala, Lluís

- (2013) El visible i l'invisible

Vendrell i Sala, Isabel

- Vegeu: Vendrell i Sala, Lluís. El visible i l'invisible...

Verdaguer i Vivet, Lluís

- (2008) Pòrtic

Vidal i Bonafont, Amadeu

- (1997) Postals d'ametista
- (1998) Camins onírics
- (1999) Les formes de la pols
- (2001) Rastres

Vila i Caba, Miquel

- (2008) Escletxa poètica del Montseny. Petita història de la recerca d'un segon cognom
- (2012) Del Maresme al Montseny, subseguint una oratòria. Rvd. P. Lluís M. de Valls i Riera

Vila Escalé, Mireia

- Vegeu Montori. Les malalties emergents dels amfibis.

Vila Pujol, Judit

- Vegeu: Garcia Portero. Canvi ambiental...

Vilaclara Ribas, Eliseu

- (2022) El clima del Montseny. (51 segons en vertical)

Vilallonga, Jordi

- Vegeu: Roma. La terra de paraire...

Vilalta i Vidal, Enric

- (2012) Un montsenyenc desconegut. El brigadier i notable militar Francesc Palou i Palou, nascut a Viladrau

Vilaplana Barnés, Silvestre

- (2011) Foscos vaixells

Vilar i Sais, Lluís

- Vegeu: Pie. Noves aportacions... (I)
- Vegeu: Pie. Noves aportacions... (II)

Vilar i Sais, Joaquim

- (2017) La millor unitat poètica és el bosc

Vilaseca i Basco, David

- (2011) Del Montseny a la Maladeta. Excursió d'Emili Juncadella i Joan Baptista d'Aguilar-Amat

Vilella, Marc

- (2022) El gat fer (Felis silvestris) al massís del Montseny

Vives, Ignacio

- (2017) Pregó de la Festa Major de Seva 2016

Vives de Quadras, Josep M.

- (1996) Arbres monumentals i singulars del Montseny

- (1999) Arbres exòtics del Montseny
- (2003) Plagues d'insectes que afecten els arbres del Montseny
- (2014) 30 anys després del foc del 1983

Vives i Ródenas, Enric

- (1996) En Pep de can Tallada, carter rural de Tagamanent
- (2001) Coses passades i viscudes. Records d'Adelaida Vila i Vilardebò

Vulart i Riera, Agustí

- (1992) Rondalles i llegendes del Montseny
- (1998) La pintura i els seus artistes al Montseny
- (2005) Guerau de Liost: Sant Marçal i Viladrau

Willaert i Garcia, Lluís

- (2008) El sanatori del Montseny

Ylla-Català i Genis, Miquel

- (1991) Sant Miquel dels Sants i la muntanya del Montseny
- (1993) El Montseny en la vida i obra de Jacint Verdaguer
- (1995) La llegenda de Sant Segimon
- (2007) L'herba de Sant Segimon i altres saxifragàcies a la muntanya del Montseny

Zamora i Escala, Jaume Enric

- (1992) El carboneig al Montseny
- (1994) Els molins fariners de Viladrau
- (1996) Viladrau, refugi dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola
- (1997) Els últims llops del Montseny
- (1998) Els edificis religiosos de l'àrea del Montseny: estat de conservació durant la guerra civil espanyola
- (1999) Els Godayol, família de campaners de Viladrau
- (2000) Tractament arxivístic del fons documental de Jaume Bofill i Ferro
- (2001) L'homenatge a Guerau de Liost a Viladrau el 1936
- (2002) Correspondència entre Jaume Bofill i Mates i Jaume Bofill i Ferro
- (2003) Tomàs Balvey i Bas i el salvament dels arxius catalans durant la guerra civil espanyola
- (2006) Noia russa al Montseny
- (2008) Joan Mirambell i Ferran: un dissenyador de jardins oblidat
- (2010) Agustí Duran i Sanpere i el Montseny. Memòria i paisatge
- Vegeu: Bofill, Roser. Els inicis de l'estiueig...

Zamorano i Rodrigo, Roger

- (2002) La transformació urbanística d'Arbúcies

D'interès per als autors d'articles a Monografies del Montseny

NATURALESIA I ORIENTACIÓ TEMÀTICA DE MONOGRAFIES DEL MONTSENY

1. Monografies del Montseny és un llibre (en format paper, amb ISBN) editat anualment per l'associació Amics del Montseny, orientat a la publicació d'articles de divulgació que tinguin com àmbit o objectiu prioritari el Montseny, o que els editors puguin considerar d'interès. Alhora, els mateixos articles seran publicats en obert a www.amicsdelmontseny.cat i als repositoris electrònics que el Consell de Redacció cregui adient.

2. Monografies del Montseny accepta originals prèviament proposats a consideració i sotmesos al procés de revisió del Consell de Redacció, que presentin resultats d'acord amb els mètodes habituals de treball i publicació de les ciències humanes, socials, naturals i del medi. No s'acceptaran articles ja publicats (de manera literal) o en premsa.

PROCÉS DE PROPOSTA, LLIURAMENT I AVALUACIÓ D'ARTICLES

3. Els autors interessats a proposar un article per al proper número previst de **Monografies del Montseny** han de fer arribar els originals de l'article proposat a l'actual director de **Monografies del Montseny**, escrits en català, a l'adreça electrònica oscar.farrerons@upc.edu

4. El lliurament dels originals s'ha de fer per mitjà d'un fitxer digital en format .doc o .docx per correu electrònic (amb fotografies o il·lustracions si en porten) durant el mes de gener.

5. Cal lliurar en fitxers a banda les il·lustracions, taules o mapes en bones condicions; les fotografies seran preferentment de bona qualitat i ben contrastades, en format .jpg, i amb indicació de la seva autoria, mes i any; totes han d'anar numerades correlativament i cal facilitar el peu d'il·lustració corresponent. Si se'n proposen més de cinc, el Consell de Redacció podrà resoldre sobre la conveniència de publicar-les. Tota figura ha de ser indicada al text.

6. Els articles lliurats no superaran l'extensió de 10 pàgines habituals (30 línies x 70 caràcters), incloent-hi les il·lustracions, mapes o taules. En total aproximadament 22.000 caràcters (espais inclosos); altrament el Consell de Redacció en valorarà la publicació.

7. Els articles seran revisats anònimament pel Consell de Redacció o per avaluadors externs a **Monografies del Montseny**. S'informarà personalment sobre la idoneïtat o no de la publicació, i es permetrà un nou enviament amb les modificacions proposades si fos el cas.

SOBRE L'ORGANITZACIÓ I FORMAT DELS ORIGINALS

8. A l'inici cal un resum en català de 900 caràcters (espais inclosos) com a màxim. I el mateix resum en anglès (també 900 caràcters espais inclosos). Al peu del resum cal una llista de paraules clau (mínim 3, màxim 5) en català i anglès (keywords).

9. Els títols dels diversos apartats no aniran numerats. S'accepten segons nivells, però no tercers nivells.

10. Pel que fa a la cursiva dins el text, hi aniran els mots individuals o expressions en altres llengües així com els títols d'obres artístiques, literàries o de publicacions periòdiques.

11. Les citacions textuais aniran sempre entre cometes, sense cap altra distinció especial, tret que siguin en llengua no catalana, cas en què aniran també en cursiva.

12. Es recomanable un llistat final de bibliografia bàsica (no extensiva), ordenada alfabèticament. Les referències s'encapçalaran pel primer cognom de l'autor en majúscula (i el segon si és un cognom comú) seguit de l'abreviatura del nom (Ex: BOADA, M.). Tota referència feta dins el text s'ha incloure en la bibliografia final, i preferentment tota citació bibliogràfica ha de ser citada en el text. Per citar les referències s'utilitzarà la disposició següent:

Referències generals a una obra:

- ALBESA, C. (1996). *Postals del Montseny 2*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FARRERAS, M. (1929). *El Montseny, su presente y su porvenir*. Barcelona: Ed. Garrofé.

Referències particulars a un fragment o pàgina:

- BOADA, M. (2003). Introducció. En Pagespetit, Ll. *111 fonts del Montseny i molts indrets per descobrir*. Sant Vicenç de Castellet: Farell editors.

Referències a revistes o publicacions periòdiques:

- CARMONA, J.M.; FONT, X.; VILADEVALL, M. (2002). *Relació entre les característiques químiques de les aigües subterrànies del Mont-*

seny i el seu context geològic. Barcelona: Diputació de Barcelona. V Trobada d'Estudiosos del Montseny.

Referències a documents en línia:

- GALLART, M.; JIMÉNEZ, N. (2003). *Diagnosi ambiental i històricocultural de les fonts més representatives del Parc Natural del Montseny*. Diputació de Barcelona. http://cataleg.parcs.diba.cat/documents_diba/p03d098.pdf [consulta: setembre 2020].

13. Per a les crides de nota es fan servir numerets volats correlatius (en posició de superíndex). Preferiblement se situen a final de paràgraf i no a final de mot. Tant en l'un cas com en l'altre, se situen sempre després dels signes de puntuació. (Ex: "...constituïa una declaració d'intencions.⁵").

14. No es disposa de revisió ortogràfica, que serà responsabilitat de l'autor.

15. Pel que fa a la revisió d'estil i de proves d'impresió, es durà a terme de manera ordinària per part del Consell de Redacció. En el cas que sigui necessari hom es posarà en contacte amb l'autor.

NOTA BIOGRÀFICA DE L'AUTOR. PUBLICACIÓ.

16. Els articles no podran ser mai anònims, ni signats sota pseudònim. Es recomana que l'article tingui un màxim de quatre autors. En cas d'articles d'una associació o grup, es suggereix que estigui signat per algun membre significat de l'associació (per exemple el president o el secretari)

17. L'article acabarà sempre amb una nota biogràfica de l'autor, de 800 caràcters (espais inclosos) com a màxim, amb població i any de naixement de l'autor. Una nota per cada autor de l'article (si hi ha tres autors, tres notes biogràfiques).

18. La publicació d'un article (format paper i electrònic) serà sempre amb caràcter gratuït. Per cada article publicat els autors rebran, a mode de cortesia, dos exemplars del llibre en format paper (independentment del número d'autors).

OPINIÓ

19. L'associació Amics del Montseny i el Consell de Redacció de **Monografies del Montseny** no necessàriament comparteixen les opinions expressades pels autors en els seus treballs.

